

191245

**»ETNOLOGIJA
DANES« -
PRISPEVKI K
RAZISKOVANJU
NAČINA
ŽIVLJENJA**

Številka 197 (4, 1980), letnik XVIII

PROBLEMI

PROBLEMI 197 (4, 1980) letnik XVIII

Uredništvo: Slavoj Žižek, Rastko Močnik, Rado Riha, Miran Božovič, Ervin Hladnik, Darko Štrajn, Jure Mikuž, Miha Avanzo, Denis Poniž, Marjan Pungartnik, Drago Bajt. Glavni in odgovorni urednik: Slavoj Žižek.

Svet revije: Slavoj Žižek, Rastko Močnik, Jože Vogrinc, Vojo Likar, Matjaž Hanžek, Denis Poniž, Taras Kermauner, Emil Filipčič, Tine Hribar, Dimitrij Rupel, Niko Grafenauer (delegati sodelavcev revije); Merko Keršovan, Sonja Lokar, Andrej Ule, Miha Avanzo, Tomaž Kšela, Mile Vreg, Dušan Skupek, Sandi Ravnikar, Boris Dolničar, Jože Osterman, Drago Zajc (delegati širše družbene skupnosti). Predsednik sveta: Tomaž Kšela.

Tekoči račun: 50101-678-48982, z oznako: za Probleme. Letna naročnina 100 din, za tujino dvojno. Izdajatelj RK ZSMS. Tisk: ZGEP Pomurski tisk, TO tiskarna, Murska Sobota, Lendavska 1.

Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije; po sklepu Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov. Uredništvo začasno sprejema sodelavce na Starem trgu 21 (prostori ŠKUC-a) vsak torek in četrtek med 13. in 15. uro.

Cena te številke je 10 din.

ETNOLOGIJA DANES - PRISPEVKI K RAZISKOVANJU NAČINA ŽIVLJENJA

»Način življenja« — kategorijo za raziskovanje in pojasnjevanje človekovega razmerja do naravnega in kulturnega okolja, do posameznih kulturnih sestavin, do kulturne dediščine ipd. — danes kar najširše uporabljamo v vsakdanjem življenju. Postala je sestavina strokovnega in vsakdanjega, pogovornega jezika. Ta kategorija je tudi ena temeljnih oznak predmeta današnje slovenske **etnologije**. Pred dvema desetletjema so bila v tej smeri postavljena prva metodološka izhodišča. V poznejšem razvoju so se prelila v širšo strokovno rabo slovenskih etnologov. »Način življenja« je postal tudi pomembna sestavina pedagoškega dela v okviru PZE za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Rezultate raziskav načina življenja poskušajo nakazovati tudi številna dela študentov etnologije. Kažejo jih posamezne seminarske in diplomske naloge, pa tudi prispevki, s katerimi se vključujejo v nekatera raziskovalna hotenja slovenske etnologije. Nekaj takih »iskanj« so študentje zbrali v tej knjigi. Pobuda zanjo je prišla iz njihovih vrst z željo, da »bodoči« etnologi že pred formalnim dokončanjem študija objavijo in s tem predstavijo nekatera svoja raziskovalna prizadevanja. Pot do objave njihovih del v okvirih obstoječih strokovnih revij se je večkrat pokazala kot prezapletena — zato so se odločili za samostojen zbornik.

Njihove študije so za to izdajo prirejene diplomske in seminarske naloge. Razumeti jih kaže kot prispevke k razkrivanju današnjega načina življenja. Ne nazadnje tudi kot sestavino **delovnega** praznovanja 40-letnice pouka etnologije na 60-letni ljubljanski univerzi in izziv mladim v drugih strokah, da jim sledijo s podobnimi oblikami samostojnih iskanj.

Janez Bogataj

NOŠA (NAČIN OBLAČENJA) KOT RAZPOZNAVNI ZNAK NAČIN ŽIVLJENJA ŠTUDENTOV V LJUBLJANI (1)

Področje študentskega načina življenja je bilo dosedaj v etnološki vedi in njenem raziskovanju zanemarjeno. Ker znanstveno razpoznavanje načina življenja določene etnične, socialne ali profesionalne skupine zahteva kompleksno preučitev, ki bi močno presegala zahteve te naloge, se omejujem na enega izmed kulturnih elementov kot »sredstva, medija za razkrivanje načina življenja ali življenjskega stila.« (2)

I. Uvod

Z družboslovnega vidika so se pri nas ukvarjali z nekaterimi elementi problematike študentske populacije predvsem sociologi (3). Zdi pa se potrebno, da se nanjo obrne tudi pozornost etnologov in etnološkega preučevanja, katerega cilj je preučevanje vseh skupin, ki imajo širši družbeni značaj.

V tem smislu je sicer preučevanje noše iztrgano iz celovite podobe življenjskega stila, vendar je mogoče prav in tudi preko obravnave noše pokazati vsaj na nekatere elemente, ki način življenja kot tak opredeljujejo.

Noša v ožjem smislu — kot oblačila — ni zgolj predmet uporabe, zadostitev potrebe po zaščiti, ampak ima še celo vrsto družbeno pogojenih funkcij in izraža marsikaj, kar je lastno njenim nosilcem, uporabnikom. Noša govori svoj jezik, ki je jezik njenih nosilcev; noša je znak, ki ni samo obeležje spola, starosti, poklica, posebne priložnosti, temveč tudi izraz individualno in družbeno pogojenega odnosa posameznika ali skupine do okolja in stvarnosti, ki jo živi.

Zato se zdi res potrebno monografsko ali posamično raziskati tudi ostale sestavine študentskega življenja, ker bi lahko le na ta način dobili zaokroženo podobo pojavov, ki izhajajo iz konkretnega položaja skupine v okolju in oblikujejo njen življenjski stil.

Način, stil oblačenja obstaja kot pojav, ki ga uravnavajo pridobitve materialne proizvodnje, družbenih razmer in duhovnega, vrednostnega odnosa posameznika ali skupine do pridobitev okolja, ki ga poznajo in v katerem živijo.

Glede na to je potrebno najprej opredeliti študente kot skupino, kako se kot skupina izražajo; za podobo noše ugotoviti odnos do noše kot materialne dobrine, oziroma mesto noše kot vrednote, kot posledico pa razlike, ki izhajajo iz tega odnosa. Poleg same podobe noše, ki pravzaprav predstavlja samo izhodišče celotnega razmišljanja in poskusa novejšega pristopa k razpravi posameznih kulturnih elementov (še le ti lahko v medsebojni povezavi posredujejo celovitejšo kulturološko podobo), so pomembni vplivi, ki dajejo noši njen specifičen formalni izgled. Tu se je potrebno ustaviti ob pojavu mode, njenem sprejemanju ali zavračanju, okusu, ki glede na okolico vsaj delno subjektivno (v kolikor ne gre že kar za množičen okus) vpliva na stil oblačenja, na tendence po izenačevanju ali razlikovanju z okolico.

V nalogi je obravnavana noša študentov v Ljubljani v zadnjem letu, zato je veljavnost deskriptivnega dela naloge (poglavje Podoba noše) seveda časovno zamejena. Poleg tega je poskus raziskave zajel številčno le droben izsek študentske populacije, ker je bilo celotno delo predvsem poskus vsebinskega in ne kvantitativno določenega pristopa k tovrstni etnološki problematiki.

Izhodišče zasnove in pristopa do predmeta obdelave je bil pregled literature o dosedanjem raziskovanju noše. Sledilo je opazovanje na terenu, ki je bilo sprva stihijsko, kasneje pa vse bolj načrtovano. Vzporedno so nato potekali razgovori s posamezniki. Njihove informacije so bile pomembne predvsem za oblikovanje poglavij V. in VI.,

poglavje o podobi noše pa izhaja v glavnem iz lastnega opazovanja in predstavlja, kot že rečeno, samo izhodišče celotne naloge na eni strani in ilustracijo na drugi strani.

Bolj kot podoba noše je namreč pomembno njeno mesto v življenju, ker je izraz, sporočilo njenih nosilcev, njihovega razumevanja sveta in čustvovanja.

II. Pregled dosedanjega preučevanja noše

Namen pregleda dosedanjega raziskovanja noše je predstaviti predvsem sodobnejše pristope opazovanja in raziskovanja noše in kriterije, ki naj bi opredeljevali način oblačenja in kitenja kot element materialne kulture, kasneje kot razpoznavni znak načina življenja določene skupine.

V preteklosti so bila v središču, tako pri nas kot v tujini, opazovanja noše po eni strani kot kurioziteti in po drugi kot znak nacionalne in stanovske pripadnosti. Tako zanimanje je bilo usklajeno z usmerjenostjo etnoloških pogledov, ki so bili dolgo časa zavestno ali podzavestno v službi iskanja nacionalnih značilnosti in nacionalne identitete.

Pri obravnavah celotne podobe noše ali njenih posameznih delov je bila pozornost namenjena pokrajinski, stanovski, starostni in priložnostni determinanti, predvsem pa njeni likovni strani — ornamentiranosti in tehniki izdelave.

Teh virov zaradi take usmerjenosti in zaradi že obstoječih novejših pristopov k preučevanju noše danes nisem posebej pregledovala. Pomembni so kot zgodovinski prispevek, še posebej za raziskovanje zgodovine oblačilne kulture in ne nazadnje, ker se pri njih opisani elementi noše preteklosti vrivajo zelo pogosto v nošo sedanjega časa.

Sodobnejši pristop sta v preučevanju noše pri nas uveljavila Angelos Baš in Marija Makarovič. Gre za dela, ki obravnavajo nošo v preteklosti, vendar imajo bistveno drugačen značaj kot vrsta zapisov o podobi noše oziroma njenih delov.

Baševo osrednje delo o Noši v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem (4) ni zanimivo samo zaradi svojega časovnega posega, temveč predvsem zaradi načina raziskave, ki izkorišča vse dosegljive vire (upodobitve v likovni umetnosti in redke manjše zapise). Delo ni samo rekonstrukcija podobe načina oblačenja, temveč tudi iskanje razlikovalnih vzgibov, ki izhajajo iz noše določene socialne skupine.

Tako prvi del Baševega dela na podlagi upodablajočih virov rekonstruira zunanjo podobo noše, jo primerja s srednjeveško oblačilno omiko v nekaterih evropskih deželah, išče njuno medsebojno razmerje in razlike.

Drugi del pa preko virov (policijski redi, zapuščinski inventarji, oporoke) obdeluje nošo glede na stanovske razločke, uporabo določenih materialov in pa na cene posameznih delov noše, tudi glede na plačne zmožnosti njenih nosilcev.

Delo ima torej značaj zgodovine oblačilne omike v tej dobi. »Tako preučevanje vodi do opredeljevanja v razvoju določene zvrsti v omiki in v zadnji stopnji tudi do določevanja zakonitosti v tem razvoju.« (5) Ugotovitev, da je bila že takrat oblačilna kultura na Slovenskem močno povezana s srednjeevropsko, ostaja v razvoju nekakšna konstanta, ki jo potrjuje vse nadaljnje raziskovanje podobe noše še danes. Ta misel je hkrati vodilo, ki ga je nujno potrebno upoštevati pri raziskovanju tega področja danes, ko so komunikacijska sredstva omogočila še tesnejšo povezanost z ostalimi kulturami.

Podoben značaj imajo dela Marije Makarovič (6). Predmet njenih raziskav je časovno mlajši, posvečen predvsem kmečki in narodni noši v 19. in 20. stoletju ter teoretičnim pristopom v sedanjosti. Razvoj noše je odsev posameznih stilnih obdobj, družbenih gibanj in okoliščin ter pobud in vzrokov oblačenja drugih stanov. Vse do 19. stoletja je bil splošen razvoj pod vplivom težnje po stanovskem razločevanju, s spremenjenimi gospodarskimi in socialnimi razmerami in pogoji pa so se začele te meje zabrisovati. Poenotenje noše je odvisno od posebnih lastnosti, ki jih velja tudi danes upoštevati:

družbenogospodarski položaj nosilca,
njegova starost in spol,
funkcija noše.

Poleg tega se je tudi takrat noša zgledovala po zahodni in srednjeevropski noši. To imenuje Makarovičeva kot splošno »lastnost in slabost, ki tako rada precenjuje vse, kar je tujega, in podcenjuje to, kar je domače«. Privzemanje je posledica stikov s tujino, ki kot že prej omenjeno postaja skoraj leit-motiv pri ugotavljanju zakonitosti razvojnega preučevanja.

Tendenca razvoja v smislu poenotenja je po prvi in drugi svetovni vojni še očitnejša zaradi boljše življenjske ravni, izseljencev in zdomev, vdora tujih in domačih modnih časopisov, ki prinašajo modne novosti. Ob tem ugotavlja vse manjše razlike med praznjo in delovno nošo, med mladimi in starimi, med mestom in vasjo. Tako je težko govoriti o prav posebnih tipih noše, čeprav možnosti razlik v načinu oblačenja ne zavrača, kar je jasno vidno v zasnovi Vprašalnice za nošo (7), kjer naj bi bilo preučevanje noše usmerjeno glede na vsakokratno podobo noše, poklic, premoženje, spol, starost njenih nosilcev, geografsko opredeljenost, posebno funkcijo, predvsem pa na odnos nosilcev do noše.

Na ta način se v etnološkem preučevanju zgodi nekakšen preobrat. Vse navedene kategorije so najprej lastne njenemu nosilcu, ne pa noši sami. Noša, oblačenje, ki jo Makarovičeva obravnava v najširšem smislu (obsega obleko, perilo, obutev, pokrivala, dopolnila, nakit, pričesko, ličenje) postane prilastek posameznika, preko noše izraža določeno pripadnost.

Ob teh ugotovitvah se torej pričinja sodoben način etnološkega preučevanja, ki poskuša izrabljati »govorico ljudi in reči« (8), odnos posameznika in skupin do naravnega in kulturnega okolja v svojem vsakodnevnem življenju.

Podobne ugotovitve o razvoju in podobi noše danes navaja tudi Mirko Barjaktarović v Osnovi opšte etnologije (9).

Potreba po obleki in draž kitenja sta bila od kulturnih sestavin elementa, katerih hitrost razvoja je prekosila vse ostale elemente in to zaradi zaščitne funkcije noše, zadoščevanju želje po estetskem, oziroma zaradi družbene funkcije noše. Njen razvoj je potekal skladno z gospodarsko-socialnimi možnostmi in določenim okusom — lepotnim idealom. Funkcija noše je zaščitna, estetska, moralna, družbeno-ekonomska (nacionalna, profesionalna, starostna, spolna in stanovska pripadnost).

Spremembe pospešujejo ekonomski pogoji, zamenjave kraja bivanja, stiki in splošen kulturni razvoj. Vsi ti faktorji istočasno povzročajo poenotenje oblačilne kulture. »Danas saobračaj, konfekcija i uopšte različita sredstva savremene civilizacije idu na ruke sve većem izjednačevanju ljudi«. (10)

Zgodovinski razvoj noše je prikazan v delu Pavla Vasića (11). Gre za zgodovino noše evropskih in jugoslovanskih narodov od starega veka do 20. stoletja. V uvodu opredeli pojem noše, njeno poreklo in nakazuje vire za njeno preučevanje.

Do časa rimskih osvajanj je po njegovem mnenju mogoče govoriti o enotni ljudski noši pri posameznih narodih (glede na klimatske pogoje). Potem postane noša Rimljanov vzor. Tu lahko torej začnemo govoriti o pojmu mode, ki je Vasiću vodilo skozi celotno obravnavo do 20. stoletja. Za vsako obdobje in narod razkriva značilne poteze in medsebojno vplivanje različnih stilov. Zadnji del je posvečen noši 20. stoletja, ki se je izvila iz utesnjenosti prejšnjih stoletij in v formalnem načelu uveljavila funkcionalistični princip.

V povojnem času pri nas ugotavlja demokratizacijo in socializacijo mode, ki prihaja do večine prebivalstva s konfekcijsko proizvodnjo, ki je bila v višjih slojih še pred vojno pojmovana kot nekaj nižjega, manjvrednega.

Nadalje razpravlja še o naslednjih pojavih, ki so obeležili oblačenje v zadnjih dveh desetletjih: pojav mini mode, hlač za vsakogar in za vse priložnosti ter modo »hipijev«, o kateri pravi: »Drugo karakteristiku u odevanju naše epohe daju hipici, mladi ljudi određenih shvatanja, koji su uzeli za svoj uzor istočnjašku nošnju, uglavnom nešto sasvim različito od onoga što se već ustalilo tradicijom. Uporedo sa nehatnom

nošnjom ide i dugačka kosa, brkovi i brada kod ljudi, a puštena kosa i potpuno oslobođenje svih delova kod žena, koje ne nose nikakve steznike ni grudnjake. To je »dezinvoltura« u pravom smislu te reči — odbacivanje svake građanske i malograđanske srege, obzira i običaja. (12). Po tem ugotavlja, da se je »moda hipika« zelo razširila v vseh deželah in da že dolgo noben protirazumski upor ni bil tako masoven in trdoživ in kot taka predstavlja najbolj značilno obeležje v oblačenju mladih našega časa.

Vasićevim mislim bi se dalo na nekaj mestih oporekati, vendar jih je bilo vredno zabeležiti, ker je to eden redkih zapisov o tem pojavu v tovrstni etnološki literaturi.

Kot naslednjo značilnost, ki je in še odigrava pomembno mesto v razvoju in razširjanju mode v oblačenju, omenja reklamo. Zgodovina modne reklame se, kot navaja Vasić, začne v 16. stoletju, ko so imele knjige nekaterih piscev modno propagandni značaj. Tako vlogo so imele tudi prve francoske lutke, ki so jih »oblekli« po pariški modi in jih potem razpošiljali v Anglijo, Avstrijo, Italijo in Južno Nemčijo. V 18. stoletju so se razširile t.i. »modne gravure«, najprej v Franciji. Prilagali so jih časopisom in koledarjem. Pri nas so se pojavile v prvi polovici 19. stoletja in popularizirale dunajsko in budimsko modo. V 20. stoletju je doživela razmak reklama s fotografijo, danes pa to vlogo prevzemajo predvsem barvne fotografije v časopisih, revijah, plakatih in na televiziji.

Članek Desanke Nikolić Šta nam pruža interdisciplinarni pristup istraživanja odevanja u nas (13) v bistvu obravnava zgolj vire, ki so nujni za zgodovinsko preučevanje noše. To so materialni viri, ostanki (arheološki viri, muzejski viri), pisano zgodovinsko gradivo (arhivsko gradivo, pripovedna dela spominskega, potopisnega značaja in kronike), likovna dela in ljudsko pisano in ustno izročilo. Kritičen pregled in raziskava teh virov naj bi omogočila rekonstrukcijo podobe noše, ki po taki metodi dela temelji na znanstveni podlagi.

Nemški etnolog Hermann Bausinger (14) poudarja pomen preučevanja sodobnega oblačenja in mode, ki je bilo v nemških etnoloških krogih zanemarjeno zaradi usmeritve etnologije kot vede o ljudskem, tradicionalnem, in so bile raziskave omejene na področje kulture in elementov, ki so v ljudskem življenju konstantni, ki ljudsko kulturo kot tako označujejo in opredeljujejo. V nasprotju s tem je moda »večno vračanje novega«, njena osnovna značilnost pa je spremenljivost. Kot vzroke, ki silijo k preučevanju tega pojava, Bausinger našteva naslednje:

- da taki pojavi obstajajo in so zgodovinsko in socialno pogojeni;
- da se v modo vriva cela vrsta »starih«, celo »ljudskih« elementov (npr. kmečke skrinje v sodobnih mestnih stanovanjih, deli starih oblačil v modi...);
- da celo pojavi, ki nastopajo kot protimodni, postanejo moda — antimoda kot moda, ki jo izkoriščajo cel kreatorji visoke mode Courrèges, Yves Saint-Laurent).

Nadalje išče avtor osnovne funkcije oziroma značilnosti, ki so splošno veljavne za vsako modno obdobje:

- centralna funkcija mode je »večno vračanje novega«;
- ločevanje — modna poraba in ponudba dajeta možnost izkazovanja pripadnosti določenemu socialnemu sloju ali skupini;
- uniformiranost — človek potrebuje ponudbo uniformiranosti, moda mu pri tem daje nekakšno varnost, varnost je sicer kratkotrajna, vendar se v vsakem njegovem modnem obdobju pojavlja kot nova varnost — posamezniku da prostor izražanja svoje osebnosti brez konfliktov z okolico, istočasno pa predstavlja trdno vodilo v načinu ponašanja;
- pritisk k inovaciji — to je ekonomska in socialna funkcija mode, ki zadošča intenzivni želji po spremembah, oziroma »biti po modi«, vzpodbuja k potrošnji, k oblikovanju novih potreb in tako omogoča neprekinjenost kroga proizvodnje — potrošnja. V krogu proizvodnje in trošenja obstajajo trije enakovredni faktorji, ki dokaj enakovredno omogočajo funkcioniranje tega kroga; to so proizvodnja, sredstva reklame in potrošniki. Željam potrošnikov po novem zadosti proizvodnja, nadaljnjo potrošnjo pa omogoča reklama, ki

deluje kot sredstvo, preko katerega se pri potrošnikih oblikujejo vedno nove in nove potrebe.

Kot upor takemu sistemu, ki ustvarja v družbi celo vrsto lažnih potreb, nastopi kultura, oziroma protikultura (counter culture), ki zagovarja in zahteva posameznikovo zavestno oblikovanje lastnih potreb, zmanjšanje potreb po lažnih potrošniških dobrinah, ponuja alternativni življenjski stil, na področju mode — oblačenja pa nastopa z antimodo, ki pa si jo je zahodna modna industrija kaj kmalu znala prikrojiti svojim interesom in jo ponudila tržišču kot sproščeno modo ali kot pravi Bausinger »modo kože«.

Obsežnejše delo, ki je posvečeno pomenu, funkciji in mestu mode v sodobnosti, ki pa žal ni bilo dosegljivo, je René König, Kleider und Leute: Zur Soziologie der Mode. Frankfurt a/m 1967. Fischer Bücherei.

Funkcijski pristop v preučevanju noše, pomen nosilca in noše kot znaka je v svojem delu Funkcije kroja na Moravskem Slovensku (15) uporabil Peter Bogatyrev. Njegovo opazovanje je sicer namenjeno ljudski (kmečki) noši, vendar je njegov pristop uporaben tudi pri preučevanju mestne in sodobne noše.

Bogatyrev išče namreč razlike med nošo (kroj) in modo (modna odej) ter ugotavlja, da je glavna značilnost modnega oblačenja kot pojava njegova spremenljivost v času — sedanje ne sme biti nikoli podobno prejšnjemu. Tendenca noše (ljudske noše) pa je večja stalnost, ki se celo prenaša iz roda v rod.

Druga, za Bogatyreva bistvena razločevalna lastnost je, da ljudska noša »podlega cenzuri kolektiva« (16), skupnost torej regulira način oblačenja, medtem ko je moda v večji meri v oblasti njenih ustvarjalcev — kreatorjev in zato od potrošnikov le posredno odvisna (glede na potrebe in želje). Zato tudi modo obravnava kot samostojen pojav.

Vsaka noša ima praktično (zaščitno), stanovsko, estetsko in nacionalno ali regionalno funkcijo. To predstavlja osnovno strukturo funkcij, ki pa se spreminja glede na vsakodnevno uporabo ali uporabo za posebne priložnosti. Tako postane noša znak določenega položaja oziroma njenega nosilca v določenem položaju; vsak predmet postane znak, ko ne pomeni samo samega sebe kot elementa stvarnosti, temveč ko nakaže pomen, smisel, ki je izven njega samega. Postane opozorilo, signal, simbol, torej znak, ki ima poleg svojega prvotnega pomena (denotativne vrednosti) še nadpomen (konotativno vrednost), ki izhaja iz njegovega nosilca. »Noša, obleka je torej določena s svojim nosilcem, včasih celo bolj kot jezik, ki ga govori. Oblačilo pogosto omogoča, da določi njegov socialni položaj, kulturno raven, okus, bolj kot nam to dovoljuje njegov način govorjenja. Ni pa samo izraz njegove osebnosti. Nihče ne išče samo obleke, ki bi odgovarjala le osebnemu okusu, vedno se podredi zahtevam okolice. Tako v jeziku kot v načinu oblačenja se vsi prilagajajo svoji okolici.« (17)

Misli o predmetu ali besedi kot znaku imajo svoje znanstvene temelje v lingvistiki iz začetka 20. stoletja (18), ki je sprožila celo vrsto raziskav v okvirih funkcionalno-strukturalističnega opazovanja. Oblikovala je celo vrsto semioloških raziskav, ki so se iz lingvistike razširile na druge znanosti, ki imajo za svoj predmet preučevanje kulture v najširšem smislu.

Semiologija kot veda o življenju znakov v družbi definira kulturo kot sistem sporočanja (19, 20). Če je torej kultura sistem sporočanja, je vsa predmetnost in dejavnost govoreča, sporočujoča neko resničnost v družbi in njenih posameznikih. »Obredi, ceremonije, slavlja, mode, igre oblici su opštenja pomoču kojih se pojedinac određuje u odnosu na grupu a grupa u odnosu na društvo. Oni istovremeno ukazuju na ulogu koji svako u tom društvu igra i učešće koje u njemu uzima.« (21)

V takem sistemu je določen način oblačenja ali moda medij — sredstvo sporočanja (podobno kot knjiga, TV ...) in istočasno samo sporočilo, vsebina znaka. »Mode su načini postojanja, svojstveni grupi: obući se, hraniti se, stanovati itd. Oni imaju veliku važnost u društvu u kome preobilje potrošačkih proizvoda oslobađa ove poslednje od njihove prvobitne funkcije (zaštita, ishrana) i sasvim očigledno je da su samo znakovi našeg društvenog statusa.« (22) Guiraud tudi ugotavlja, da moda izhaja iz dvosmernega gibanja; centripetalnega, v katerem se izraža želja po identifikaciji s skupino, ki ima v družbi

določeno mesto, zato posameznik privzema znake, ki jo označujejo, in iz centrifugalnega, če člani skupine zavračajo določene vrednote in zato take znake opuščajo. Prav ta dvojnost pogojuje modo kot spremenljivo in kreativno.

Strukturalistično analizira modo kot sistem francoski semiolog Roland Barthes (23), ki ugotavlja razmerja med pojavnimi oblikami mode, ki se izražajo na treh ravneh: kot stvarna noša, kot noša — slika in kot (o)pisana noša. Stvarna noša je tista, ki jo vidimo vsak dan na cesti, odvisna pa je od slikovno in opisno predstavljene noše v modnih revijah in časopisih. »Stvarnoj odeći smetaju praktični ciljevi (zaštita, stid, ukras); ti ciljevi iščezavaju iz »predstavljene« odeće, koja više ne služi za zaštitu, pokrivanje ili ukraševanje, već najviše samo označava zaštitu, stid ili ukras; odeća — slika, ipak čuva izvesnu vrednost, a to je njena likovna strana; jedinu pisana odeća nema nikakvu praktičnu ili estetsku funkciju: ona je sačinjena u svrhu značenja — žurnal rečima opisuje neku odeću jedino zato da prenese informaciju čija je sadržina: Moda.« (24)

Moda prihaja v prvi stik z njenimi uporabniki preko jezika modnih časopisov, ki opisujejo nošo glede na njene zunanje značilnosti (kroj, material, barva), poudari nove modne elemente in jih zavezuje na posebne priložnosti (npr. pisana oblačila za obisk konjskih dirk, prav določen pulover za jesenske sprehode v gozdu ...) z nekakšno proti-logiko, ki sicer izzveni zelo naravno in samoumevno, s tem pa vsiljuje potrošniku določeno izbiro, ki po Barthesu ustvarja predstavo sveta, ki je vezana na določeno ideologijo. S to podobo stvarnost v bistvu izkrivlja (pisane tkanine nimajo prav gotovo nobene logične ali potrebne zveze s konjskimi dirkami). Tak odtujen značaj ima moda samo na svoji retorični ravni; ko pride v neposreden stik s svetom, postane ljudska, ker jo ljudje sprejemajo zase bolj ali manj verno, kot jim je bila predstavljena. Kljub temu pa je še vedno »... podrejanje določenemu načinu ponašanja, pristajanje na opredeljeno shemo v vedenju, ki je bolj ali manj splošno sprejeta.« (25) Poleg tega Barthes ugotavlja, da je moda po svojem izvoru aristokratska, danes pa podrejena moči demokracije in postaja preko množične ponudbe, reklame in potrošnje množičen pojav — moda za družbo, čeprav na drugi strani obstaja kot visoka moda, sama zase kot ekskluzivnost in razkošje.

III. Študenti kot skupina

Sociologi (26) opredeljujejo študente kot posebno sociološko skupino, ki je definirana:

1. s starostjo, približno 18 do 25 let,
2. s posebnim statusom — vključenost v izobraževalni sistem na visokih in višjih šolah,
3. glede na socialno-psihološke karakteristike — »Študentje so socialno in mentalno odrasle osebnosti, vendar pa zato, ker še niso vključeni v delovni proces, odmaknjeni od vsakdanjih problemov, ki so povezani z delom, delovno in družbeno hierarhijo in s samim delovnim procesom.« (27)

Študente lahko torej obravnavamo predvsem kot določeno starostno skupino, ki je v tem času pogojena s svojo trenutno profesionalno dejavnostjo — študijem. Študij pa predpostavlja še določene elemente, ki so v drugih starostnih ali profesionalnih skupinah relativno manj izraziti:

- relativna ekonomska odvisnost večine študentov (osnova za življenje med študijem: denar staršev, štipendija, zaslužek občasnih del v času študija), ki se kaže kot nekakšen regulator pri oblikovanju potreb in trošenja;
- časovno obdobje oblikovanja in izoblikovanja določenih življenjskih vrednot, ki se oblikujejo tudi zaradi pogostega odmika od družinskega življenja (študenti, ki prihajajo iz drugih krajev Slovenije), srečanje z določenimi življenjskimi problemi in odločitvami (stanovanjski, finančni problemi, srečanje z oblikami svoje bodoče možne poklicne dejavnosti, razmišljanje o tem, kar bo sledilo po končanem študiju...). Vse to se zdi pravzaprav celo pomembnejše kot na primer socialni izvor ali okolje, kjer so posamezniki živeli prej, prav zato ker predstavljajo dejanski položaj študentov v okolju.

določeno mesto, zato posameznik privzema znake, ki jo označujejo, in iz centrifugalnega, če člani skupine zavračajo določene vrednote in zato take znake opuščajo. Prav ta dvojnost pogojuje modo kot spremenljivo in kreativno.

Strukturalistično analizira modo kot sistem francoski semiolog Roland Barthes (23), ki ugotavlja razmerja med pojavnimi oblikami mode, ki se izražajo na treh ravneh: kot stvarna noša, kot noša — slika in kot (o)pisana noša. Stvarna noša je tista, ki jo vidimo vsak dan na cesti, odvisna pa je od slikovno in opisno predstavljene noše v modnih revijah in časopisih. »Stvarnoj odeći smetaju praktični ciljevi (zaštita, stid, ukras); ti ciljevi iščezavaju iz »predstavljene« odeće, koja više ne služi za zaštitu, pokrivanje ili ukraševanje, već najviše samo označava zaštitu, stid ili ukras; odeća — slika, ipak čuva izvesnu vrednost, a to je njena likovna strana; jedinu pisana odeća nema nikakvu praktičnu ili estetsku funkciju: ona je sačinjena u svrhu značenja — žurnal rečima opisuje neku odeću jedino zato da prenese informaciju čija je sadržina: Moda.« (24)

Moda prihaja v prvi stik z njenimi uporabniki preko jezika modnih časopisov, ki opisujejo nošo glede na njene zunanje značilnosti (kroj, material, barva), poudari nove modne elemente in jih zavezuje na posebne priložnosti (npr. pisana oblačila za obisk konjskih dirk, prav določen pulover za jesenske sprehode v gozdu . . .) z nekakšno proti-logiko, ki sicer izzveni zelo naravno in samoumevno, s tem pa vsiljuje potrošniku določeno izbiro, ki po Barthesu ustvarja predstavo sveta, ki je vezana na določeno ideologijo. S to podobo stvarnost v bistvu izkrivlja (pisane tkanine nimajo prav gotovo nobene logične ali potrebne zveze s konjskimi dirkami). Tak odtujen značaj ima moda samo na svoji retorični ravni; ko pride v neposreden stik s svetom, postane ljudska, ker jo ljudje sprejemajo zase bolj ali manj verno, kot jim je bila predstavljena. Kljub temu pa je še vedno »... podrejanje določenemu načinu ponašanja, pristajanje na opredeljeno shemo v vedenju, ki je bolj ali manj splošno sprejeta.« (25) Poleg tega Barthes ugotavlja, da je moda po svojem izvoru aristokratska, danes pa podrejena moči demokracije in postaja preko množične ponudbe, reklame in potrošnje množičen pojav — moda za družbo, čeprav na drugi strani obstaja kot visoka moda, sama zase kot ekskluzivnost in razkošje.

III. Študenti kot skupina

Sociologi (26) opredeljujejo študente kot posebno sociološko skupino, ki je definirana:

1. s starostjo, približno 18 do 25 let,
2. s posebnim statusom — vključenost v izobraževalni sistem na visokih in višjih šolah,
3. glede na socialno-psihološke karakteristike — »Študentje so socialno in mentalno odrasle osebnosti, vendar pa zato, ker še niso vključeni v delovni proces, odmaknjeni od vsakdanjih problemov, ki so povezani z delom, delovno in družbeno hierarhijo in s samim delovnim procesom.« (27)

Študente lahko torej obravnavamo predvsem kot določeno starostno skupino, ki je v tem času pogojena s svojo trenutno profesionalno dejavnostjo — študijem. Študij pa predpostavlja še določene elemente, ki so v drugih starostnih ali profesionalnih skupinah relativno manj izraziti:

- relativna ekonomska odvisnost večine študentov (osnova za življenje med študijem: denar staršev, štipendija, zaslužek občasnih del v času študija), ki se kaže kot nekakšen regulator pri oblikovanju potreb in trošenja;
- časovno obdobje oblikovanja in izoblikovanja določenih življenjskih vrednot, ki se oblikujejo tudi zaradi pogostega odmika od družinskega življenja (študenti, ki prihajajo iz drugih krajev Slovenije), srečanje z določenimi življenjskimi problemi in odločitvami (stanovanjski, finančni problemi, srečanje z oblikami svoje bodoče možne poklicne dejavnosti, razmišljanje o tem, kar bo sledilo po končanem študiju . . .). Vse to se zdi pravzaprav celo pomembnejše kot na primer socialni izvor ali okolje, kjer so posamezniki živeli prej, prav zato ker predstavljajo dejanski položaj študentov v okolju.

njeni in polikani deli noše, nekateri pa imajo posebej za to večje število namenjenih oblek; nasploh pa je priložnostna funkcija odvisna od posameznikovega odnosa do noše in okolja;

- kljub raznolikosti izpričuje študentska noša veliko mero uniformiranosti, tudi med spoloma;
- večjo pozornost posvečajo noši dekleta;
- veliko delov noše se pojavlja tako v zimski, letni in prehodni noši, kar je potrditev pomena praktične in materialne funkcije noše;
- raznolikosti v noši so predvsem individualno pogojene (iskanje lastnega, svojstvenega stila v oblačenju);
- podoba noše je odraz dosegljivih proizvodov na tržišču — domačem in tujem — in dejavnosti posameznikov, ki sami pletejo, šivajo...
- podoba noše je tudi izraz različnih vplivov, ki bodo še posebej obravnavani.

V. Noša kot vrednota in razpoznavni znak v načinu življenja študentov

Da lahko ugotovimo mesto noše oziroma njen pomen v načinu življenja določene skupine, je potrebno vedeti, kakšno vrednoto noša predstavlja, katere so njene funkcije in kakšen pomen ji pripisujejo njeni nosilci.

Zgodovinski razvoj oblačilne kulture izvaja pojav oblačenja iz potrebe po zaščiti telesa, o pojavu kitenja pa obstaja več razlag: nakit naj bi začeli nositi iz verskih pobud, iz želje po lepem, estetskem (30), nekateri pa razlagajo pojav in razvoj kitenja in okraševanja, upoštevajoč gornje teze, kot zgodovinsko potrebo in rezultat celotnega človeškega razvoja. Z obleko in nakitom so njuni nosilci izražali versko, narodnostno in kaj kmalu tudi socialno pripadnost. Človek se je želel pokazati, vzbuditi zanimanje zase, pritegniti pozornost in se na ta način družbeno zaznamovati. Tako je postala noša statusni simbol določene skupine ali posameznika. (31)

Praktičnost je še danes ena od osrednjih funkcij noše, čeprav se zaradi uveljavitve drugih funkcij izgublja iz zavesti. Veliko mladim ljudem je še danes osnovno vodilo pri izbiri in oblačenju, posebno še, če gre za posameznike, ki ostalih funkcij ne občutijo ali jih namensko in načelno odklanjajo, zavračajoč misel, da obleka naredi človeka. Prvotna oblačila so bila po svojem zunanem izgledu preprosto krojena, udobna, brez odvečnosti. Ornamentiranost se pojavi kot izraz želje po lepem (32) in ostaja in postaja neločljiv del oblačil, tudi preprostejših. Podobno značilnost izkazuje v določeni meri tudi sodobno oblačenje, ki ljubi preprostost, udobnost in se zato vrača k starejšim oblikovnim in materialnim izvorom. To dejstvo pa kaže še neko drugo lastnost in predstavlja reakcijo na težnje modne industrije v sklopu proizvodnje in potrošnje čim večjega števila oblačilnih artiklov. Bistvo tega upora je netrošenje ali v vsakem primeru 'manj trošenje' (izvor v gibanju protikultur. (33) Od tu včasih neurejeno, celo zanemarjeno oblečeni mladi, ki predstavljajo skrajno obliko tega upora. V večini primerov gre res za željo po omejevanju materialnih potreb, velikokrat pa predstavlja pozo ali zgledovanje po nosilcih take noše kot upornikov potrošnji in navideznim potrebam in vrednotam.

Kljub temu pa v večini teh primerov ne gre za zavračanje ornamentiranosti in kitenja kot elementov estetskega in človeške želje — ugajati. To se kaže predvsem v nošenju nakita, predmetov, ki so izdelani ali samo-izdelani iz naravnih materialov (les, vrvi, usnje, glina, semena...) in pogosto nosijo določeno vsebino (spomin, simbol).

Nekako nasprotni pol (kateri pojav je močnejši, bi ob tej nalogi težko rekli) predstavljajo posamezniki ali skupinice, ki večji del svojega »premoženja« vlagajo v kupovanje oblačilnih proizvodov, ker imajo za to denar ali pa si ga posebej za to zaslužijo (zaslužijo si ga tudi tisti iz prve skupine, vendar je poraba tega denarja namensko drugače usmerjena) in s tem zadostijo potrebi po ugajanju sebi in okolici, po enakovrednem mestu v ožjem in širšem okolju. Obleka naredi človeka — bi bil v določeni meri poudarjen motto. Gre za nekakšno tekmovanje v originalnosti v okviru tistega, kar ponujata domače in tuje tržišče, za pogosto menjavanje oblek, stalno dokupovanje, posvečenost pri izbiri in kombiniranju oblačil, dodatkov, pričeske in pri dekletih ličenja. Te značilnosti so očitnejše pri dekletih, vendar jih

tudi pri fantih ne gre zanemarjati. Njihov izgled se včasih približuje tistemu iz modnih revij, kaže na vloženi čas in denar. Tako kot v prejšnjem primeru tudi tu materialna osnova oziroma razpoložljivi denar ne igra vedno najpomembnejše vloge; če je denarja premalo, ga je moč hitro zaslužiti, za kar možnosti niti ni tako malo.

V tej obliki vsaj v neki meri privzema naša vloga statusnega simbola, priznanega položaja, ki pogosto želi biti predvsem nekaj več v nasprotju s prejšnjim, ki želi pokazati prej kaj manj kot v resnici je. Tudi v tem primeru bi lahko govorili o neke vrste statusnem simbolu, ki pa želi biti drugačne narave, izbaja iz drugačnega vrednostnega sistema in želi biti nosilec protipotrošniške miselnosti.

Oba pojava označujeta realne možnosti, ki jih njeni nosilci v družbi imajo, in 'idealnost', ki naj bi bila z določenim načinom dosežena in se v nobenem primeru ne zdi nemogoča.

Seveda pa celotne vsebine ne gre poenostavljati na dvojnost, vendar se zdita to dve skrajnosti, ki vklepata medse celo vrsto drugačnih oblik, pri katerih so bistveni predvsem urejenost, ne-izpadanje v oblačenju, dobro počutje in če jih vprašaš, Kako se oblačiš? — Normalno, tako kot mi je všeč. Poleg tega gre za okus, ki ni nadvladan s kakršnokoli posebno 'tendenco', ki jo lahko opazimo v obeh skrajnih primerih. Gre za oblike, ki v zvezi s potrebami, željami, okusom, modnimi tendencami in obstoječimi možnostmi oblikujejo stil oblačenja, kjer vsak posameznik s svojo nošo izkazuje to, kar je in kar v resnici tudi želi biti. Najbrž je ta bolj ali manj 'srednja pot' najmnogičnejša, seveda se tudi tu pojavljajo številne raznolikosti, ki so odvisne od posameznikov, njihovega individualnega odnosa do svoje zunanosti.

Študentska noša je bolj kot izraz študentov kot skupine (zato pravzaprav o 'študentski noši' sploh ni mogoče govoriti) izraz posameznika ali posamezne večje ali manjše skupine, ki glede na svoje potrebe, ki si jih vsak oblikuje precej samostojno, koristi možnosti in vrednote, ki v taki skupini obstajajo. Možnosti pa je veliko. Mladi si lahko privoščijo več in vse, tako čutijo, da nanje gleda tudi okolica, čeprav marsikdo trdi, da mu je vseeno, kaj pravijo drugi, po drugi strani pa bi se v drugem kulturnem okolju drugače oblačili.

Vedno gre namreč za zgledovanje, prilagajanje ožjemu ali širšemu okolju, in zato tudi nota uniformiranosti, ki je potrditev skupne praktične, estetske in družbene funkcije noše.

Vse tendence po kakršnokoli ekskluzivnosti, nenavadnosti v noši so iskanje nečesa novega, kar človek vedno potrebuje, poudarjanje svoje individualnosti z zavestjo, da jim okolje večjega mesta to dopušča.

Noša je kot objektivni pojav subjektivno vrednotena. Zato zavzema v lestvici materialnih vrednot pri različnih skupinah in posameznikih različno mesto. Če noša ne pomeni ali noče pomeniti pomembnega pojava, ji je namenjeno materialno in osebno manj pozornosti kot na primer večji potrošnji drugih kulturnih dobrin, predvsem tistih družbenih in duhovnih, ki se ji direktno zoperstavljajo kot materialnosti.

Kljub temu pa jo, kot že rečeno, njena praktična, estetska in družbena funkcija postavljajo na pomembno mesto v življenju, tudi če izraža upor, statusni simbol druge vrste ali pa nekaj, kar ni niti preveč niti premalo pomembno.

Večja ali manjša zavest potreb (35) pa natančneje določa njeno mesto, ker navzven izraža vrednostni sistem njenega nosilca, njegovega načina mišljenja in celotnega načina življenja, kar je možno prav na primer študentske skupine natančno opazovati.

VI. Vplivi na podobo noše in posameznikov odnos do njih

Zgodovinsko preučevanje noše pri nas dokazuje, da se noša na Slovenskem ni nikoli razvijala izolirano. V svojem formalnem izgledu je bila vedno odraz vplivov bližnjih kulturnih območij, kar se je kazalo v uporabi materialov, izbiri krojev, barv, dodatkov, okraševanja.

Danes, ko so stiki zaradi povečanih komunikacijskih možnosti še tesnejši, bi bilo najbrž težko govoriti o specifični slovenski mestni noši, še posebno v konkretnem primeru o samosvoji noši mladih in študentov.

Po drugi strani pa kljub vsemu študentska noša izraža določeno »samosvojest«, prav zaradi velike odprtosti navzven, odprtosti, ki oblikuje študentsko nošo kot tako raznoliko in živopisno. Ta odprtost je poleg komunikacijskih možnosti, ki pri nas obstajajo, nedvomno tudi generacijsko pogojena — gre za mlade iščoče ljudi, ki s svojim poznavanjem širšega prostora in dogajanja in iskanjem novih poti v zadoščanju svojim željam, interesom, privzemajo elemente od drugod in jih prilagajajo svojim razmeram in razmeram okolja, v katerem živijo.

Možnost tega pogojuje brez dvoma tudi to, da živijo v večjem, neizoliranem okolju — mestu, ki daje večje manifestacijske možnosti, kot so jih vsaj nekateri imeli v domačem okolju pred časom študija, kjer so bili morda pogledi in pripombe na določen način ponašanja, konkretno oblačenja, strožji. Obstaja tudi želja po osamosvajanju iz družinskega okolja, kot »osvobajanje« oziroma uveljavljanje lastnih nagibov.

Reklama in tržna ponudba skušata dohajati ponudbo, ki je bila in je še v tujini za marsikoga vzor in zato vzrok nakupovalnega romana v Trst, Gorico, Celovec in morda še kam. Kot vzrok nakupovanja v Avstriji ali Italiji posamezniki navajajo večjo izbiro, modnost. Pristopnejše cene v zadnjem času prav gotovo ne morejo biti več 'izgovor'. To pa vsaj še v neki meri lahko kaže na miselnost, da je tuje blago boljše, čeprav bi se dalo tudi o ustreznih kvalitetah za podobno ceno pri nas in v tujini še razpravljati.

Kljub vsemu naše tržišče v trgovinah, preko modnih časopisov in revij ponuja način oblačenja, ki se močno približuje »evropskemu«. Posreduje novosti, ideje z obilico slikovnega in pisanega gradiva, ki so pogosto celo posnetki iz tujih revij, katerih je veliko dostopnih tudi pri nas. In skoraj vsako dekle si jih ogleda, če jih že redno ne kupuje.

O kakšni zaprtosti ali omejenosti v tem smislu bi težko govorili. Vse pobude ostajajo posameznikom in njihovem sprejemanju teh vplivov in možnosti ter njihovem vrednotenju.

Demokratizirana moda vsako sezono prinaša in ponuja nove oblike, materiale in vse, kar še sodi poleg, in na ta način vpliva na človekov odnos do oblačenja in oblikovanje ustreznih potreb. Človekova potreba po spreminjanju sebe in svojega okolja pogojuje njen obstoj.

Zahodni družboslovci obravnavajo modo kot sredstvo v sistemu proizvodnje in potrošnje oblačilnih proizvodov in kot gonilno silo, ki s svojo reklamo delovanje kroga sploh omogoča, s pogojem, da zadošča željam določenega časa. Kritične obravnave jo obtožujejo posiljevanja z dobrinami in potrebami, ki so človeku nepotrebne in zato lažne. Vendar se v vsaki razvijajoči se družbi zavest o potrebah spreminja, zato je moda povsod stvarnost. Ponuja celo vrsto elementov, z uporabo katerih se posamezniki približujejo drug drugemu in hkrati tudi možnosti, ki v zvezi z različnimi kombinacijami puščajo prostor posamezniku kot ustvarjalcu. To, kar moda ponuja, je vedno preračunano na okus časa, na vedno nove potrebe in na to, kar je 'lepo'. Sprejema se, ker jo sprejemajo vsi in ker drugačnih idej zaradi njene navidezne univerzalnosti ni.

Tako je moda prisotna pogosto v načinu oblačenja, ličenja kot popolna kopija, drugič in to pogosteje kot prilagajanje, ker je za večino nemogoče vsako leto popolnoma obnoviti svojo garderobo. Za to poskrbi moda tudi sama s predlogi za kombinacije s starejšimi deli noše iz prejšnjih sezon, z njihove predelave, v žargonu modnih revij »osvežitve«. Vse te značilnosti omogočajo njeno učinkovitost, njeno uporabnost. Potrošnikom daje osnovne smeri, v katerih ostaja še veliko možnosti za posameznikovo poigravanje z lastnimi željami, fantazijo in ustvarjalnostjo. Kot taka postaja moda resnično množičen pojav, prisoten v revijah, časopisih, reklamah na televiziji, filmu in pa seveda na cesti in le malokdo gre lahko s prezirom ali popolnim nezanimanjem mimo nje.

Tendence današnje mode praktičnost, udobnost, sproščenost zadostijo različnim potrebam in funkcijam noše in je prav zato moda učinkovita tudi med študenti, katerim so to ene izmed najpomembnejših lastnosti.

V določeni meri bi lahko v okviru mode zajeli tudi pojav anti-mode, ki se je v šestdesetih letih v ZDA pojavila kot reakcija, kot upor potrošniškemu načinu življenja (36) v sklopu gibanja protikultur,

ki so pozivale k prevrednotenju celotnega načina življenja. (37) K nam je preko Zahodne Evrope prišla množičneje po letu 1970, sovpadla s študentskim gibanjem in prišla kot poziv proti vsakodnevni utečenosti. Razmere študentov oziroma njihovih življenjskih pogojev pa prav gotovo vsaj pri nas niso bile zadosten razlog za dokaj množično razširitev novih pogledov, čeprav je seveda marsikdo začel o tem razmišljati. Zasvojenost z novimi idejami je dobila tudi pri nas prilastek upornišva in avantgarde, ki je bilo pogosto modno, hkrati pa izražala solidarnost z zahodno mladino, bila pa je tudi v marsičem aktualna za naše razmere. Noša je bila kot zunanji izraz pri tem med najmočnejšimi elementi, tako kot na primer navduševanje nad določeno glasbo, književnostjo, oživitvijo zanimanja za nekatere filozofske poglede, itd.

Danes na primer dolgi lasje pri fantih, splošna uniformiranost v kavbojkah in še cela vrsta drugih pojavov še zdaleč več ne nosijo v sebi tiste vsebine, h kateri je pred približno desetimi leti pozivalo gibanje študentov in protikultur (čeprav nimajo alternativne življenjske oblike danes nič manjšega pomena, nasprotno — postajajo vse bolj organizirane, manj stihijske, in na Zahodu postavljajo zahteve, ki so vedno bolj aktualne v širšem družbenem smislu).

Pri nas 'tradicija' antimode še vedno močno živi, ločuje generacije in je postala splošno sprejeta tudi s strani starejših generacij kot 'moda mladih' ali prehodna modna muha. Kljub temu pa še vedno v določeni meri nosi vsebinske predznake, ki jih ne moremo zanemarjati.

V oblikovnem pogledu je antimoda v način oblačenja prinesla vrsto elementov, ki modo iz njene občutne zamejenosti v urejenosti in 'okusu časa' razširjajo v širše, internacionalne meje. Oblačilni elementi iz Vzhoda, Latinske Amerike in še od kod so vdrli v splošno potrošnjo, ki so jo omogočili različne vrste Intershopov pri nas, drugod po Evropi pa manjše ali večje trgovine z uvoženim blagom iz dežel Tretjega sveta in izdelki, ki jih po takih vzgledih izdelujejo tudi v Evropi. To blago ima pridih folklornosti v svojih krojih, materialih in ornamentiranosti. Poleg tega ponuja nekakšno naravnost, neobveznost, sproščenost v oblačenju in kombinaciji posameznih delov noše, tako da bi jo pogosto lahko, če bi jo želeli estetsko ovrednotiti, označili celo kot kič-modo ali kič-okus v primerjavi s tendenco 'institucionalizirane' in priznane mode, ki želi delovati usklajeno, elegantno. Potrošnjo teh proizvodov spremlja še želja po drugačnosti, eksotičnosti, po nečem drugem, kar tu ne obstaja, kar je morda razširilo odnos do oblačenja in sprostilo posameznikovo fantazijo, ker je skoraj vse »dovoljeno«. V prid gredo še naravni materiali (bombaž, platno, volna, usnje), najpogosteje ročna izdelava, udobni kroji različnih tunik, dolgih in širokih oblek in kril, širokih platnenih hlač, širokih škornjev, preprostih usnjenih opank, univerzalna uporaba velikih šalov in rut, nove barve in sprva njihove nenavadne kombinacije, nove vrste nakita, (ki si ga je z malo spretnosti mogoče sam izdelati) ki se spogledujejo s prvotnimi oblikami nakita, in ne nazadnje pogosto razmeroma nižja cena v primerjavi s cenami izdelkov, ki jih ponuja 'priznana moda'.

Vse to zadošča želji »biti malo drugačen«, sproščen, kar je za občutek svobode posameznika zelo pomembno. Če se nekdo s takim načinom oblačenja resnično počuti 'svobodnejšega', potem taka moda opravlja še funkcijo več.

Množičen odziv študentov na te novosti, ki so jih nekateri prinesli s potovanj ali se kakorkoli z njimi srečali, je tudi v priznano modo vnesel potrebe po prilagajanju teh oblik sebi. Zato je sprva ta proti-pojav postal moden v pravem pomenu te besede, čeprav danes nekateri mislijo, da so kot nosilci take noše tudi nosilci drugačnih idej, česar pa ne bi mogli kar tako posplošiti, ker gre v veliki meri za sprejemanje tistega, kar industrija ponuja.

Pojav antimode je razširil posameznikovo aktivnost pri oblikovanju svoje noše. Ker so kroji enostavni, materiali voljni, si jih je mogoče v kratkem času ukrojiti, sešiti, splesti... kar zaposluje prosti čas velikega števila študentk in celo študentov, poleg tega pa je tudi finančno najugodnejša rešitev. Ti izdelki vzbujajo pri izdelovalcih zadovoljstvo, ker nosijo pečat lastne ustvarjalnosti, postanejo predmet užitka, kar nedvomno predstavlja popolnoma drugačen odnos kot do kupljenega predmeta. Ročno delo je vse bolj cenjeno, ravno tako vsi

doma izdelani predmeti, ponovno odkrita pa je moda babic in dedkov, nošene starih srajc, brezrokavnikov, oblek, starih ur in nakita in vsega ostalega, kar ima pridih starega, pozabljenega, zavrženega in kar je včasih zelo poceni ali celo zastoj, ker je kje najdeno ali podarjeno. Tako bi to modo lahko označili tudi kot »vračanje starega«, ki pa zopet ni samo monopol antimode, temveč je prevzel tudi splošno modo, ki zna vedno spretno zabeležiti utripanje želja in je vedno pripravljena ugoditi željam potrošnikov, tudi ko se ji ti želijo izmakniti.

Preko učinkovitosti medijev, ki modo posredujejo kot modo, anti-modo ali kakršenkoli drug način oblačenja, ki zajema širši krog ljudi, je postala moda resnično množičen pojav, ki se mu skoraj nihče več ne odreka. Seveda jo posamezniki sprejemajo glede na svoj odnos do omenjenih pojavov. Če že ne sprejmejo tiste mode, ki jo vsako sezono znova ponudijo modni časopisi in ostala sredstva propagande, obstaja pri njih kot drugačna moda, ki se je izoblikovala v manjši skupini in ob tem sprejemala drugačne pobude. Čeprav gre za praktičnejša, naravnejša, cenejša oblačila, ki pa zajamejo širši krog ljudi, lahko tudi v tem primeru govorimo o tipu mode. Tudi taka drugačna podoba je posledica širšega obzorja, boljših komunikacij in pogledov na drugačne potrebe in načine življenja. Sprejemanje teh vzorov se kljub temu prilagaja razmeram, v meri tega sprejemanja in prilagajanja pa posameznik izraža svoj pritrilni ali odklonilni odnos do obstoječega oblačilnega stila. Ta odnos je pogojen s tistim, kar vsak pravi »To mi je všeč!« (ki je pravzaprav tudi prvi odgovor na vprašanje v zvezi s posameznikovim odnosom do noše) in istočasno »kar je všeč« tudi drugim pripadnikom njegove ožje okolice ali skupine, ker je, kot že večkrat omenjeno, identifikacija v sklopu originalnosti posameznika eden izmed najvažnejših elementov v oblikovanju določenega oblačilnega stila.

VII. Sklep

Preučevanje noše različnih skupin v današnjem času se tudi iz izkušnje te naloge izkazuje smiselno samo v kontekstu in v povezavi z ostalimi pojavi, ki oblikujejo določen življenjski stil. Konkretno v tem primeru je nujno poznavati ostale elemente študentske kulture, zato naj bo prva zaključna misel napotilo k obsežnejši raziskavi študentskega načina življenja.

Pri raziskovanju noše ostaja beleženje zunanjih značilnosti vredno le kot dokument časa zaradi izredno hitrih sprememb, ki so povezane z oblikovno stranjo noše. Dodatno informacijo lahko tako beleženje in povzemanje dasta, če upoštevata vsaj pojave, ki vplivajo na formalni izgled noše.

Ker je za etnologe in praktično vrednost etnoloških izsledkov osrednja tema odnos posameznikov ali skupin do okolja, je potrebno oba elementa poznati in opredeliti njun medsebojni odnos, ker prav ta odnos pogojuje podobo noše in širši odnos do stvarnosti oziroma predmetnosti (konkretno — pri pridobitvah materialne kulture).

Odnos do predmetnosti je lahko asketski, hedonistični, agresivni, posesivni (potrošniški), nadrealistični ali kič-odnos. (38) Vsaka od teh kategorij izraža vrednote, zato je potrebno odnos do predmetnosti prikazati tudi vrednostno. Ker se človek s svojo predmetnostjo (materialne dobrine, ki jih poseduje) in aktivnostjo (njegovo mesto v medsebojnih odnosih in njegova duhovna zavest obstajanja in delovanja) izraža, predstavlja tudi noša sporočilo vsakega posameznika ali skupine. Tu se kažejo tendence po izenačevanju z okoljem, ki se pri noši izraža z uniformiranostjo, pogojeno s tržno ponudbo in osebnimi nagnjenji k taki identifikaciji. Druga je tendenca po razlikovanju, ki je prav tako individualno ali skupinsko pogojena v želji po iskanju osebnejšega življenjskega ali konkretno oblačilnega stila. Stil sam po sebi je definiran (39) kot značilnost, distinkcija, ki se nanaša na način ali modo, ki poudarja različno predstavitev stvari in pojavov in je zgodovinsko in kulturno obeležje izražanja določenega ponašanja ali aktivnosti.

Obe tendenci sta v študentski noši jasno izraženi, pojavljata se v sklopu različnih mod.

Kot pripadnost noša študentov izraža hkrati pripadnost širšemu in ožjemu okolju. Ti pripadnosti pa ne pogojujeta zgolj njena profesionalna in generacijska pripadnost, temveč dejanski položaj skupine

v družbi. To je potrebno upoštevati tudi pri preučevanju drugih področij in drugih profesionalnih skupin, ker je profesionalna dejavnost le ena izmed človekovih funkcij v družbi.

Odnos študentov do noše v smislu materialne dobrine se kaže predvsem kot funkcionalistični (praktični), hedonistični (estetski), včasih kot potrošniški in nadrealistični (želja po nenavadnem druženju različnih delov med seboj — nenavadne kombinacije). (V zvezi s tem bi se morda dalo te izhodiščne točke, uporabiti pri preučevanju drugih področij študentske kulture). Glede na omenjene značilnosti želi biti ta odnos individualen, individualnost pa se kaže v različnem vrednotenju in sprejemanju vplivov iz okolja. Kjer je podobno okolje, prihaja pogosto do sovpadanj (uniformiranost).

Tako je navidez subjektivne kvalitete, kot na primer stil, okus, težko ločiti od objektivnih elementov, ki jih v zvezi z nošo obravnavamo. Med njimi obstajajo povezave, ki jih je možno razložiti samo preko medsebojnih vplivov.

OPOMBE

¹ testk je bil napisan kot seminarska naloga na PZE za etnologijo, FF v Ljubljani v času maj-september 1978

² Kremenšek S., Današnja teoretična vodiča. Obča etnologija. Ljubljana 1973, str. 123

³ študent in sodobna družba, ISF Ljubljana, od leta 1970 naprej

⁴ Baš A., Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem. Ljubljana 1959

⁵ idem, str. 13

⁶ Markovič M., Slovenska ljudska noša. Ljubljana 1972

⁷ isti, Vprašalnica V. ESTEO. Ljubljana 1976, str. 111-129

⁸ Kremenšek S., Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika? Glasnik SED 17/1977, str. 29 — 30

⁹ Barjaktarović M., Osnovi opšte etnologije. Savremena administracija. Beograd 1977, str. 103 — 111

¹⁰ idem, str. 111

¹¹ Vasić P., Odelo i oružje. Univerzitet umetnosti u Beogradu. Beograd 1974

¹² idem, str. 208

¹³ Nikolić D., šta nam pruža interdisciplinirani pristup istraživanja odevanja u nas. Radovi IX: savjetovanja etnologa Jugoslavije. Zenica 1970

¹⁴ Bausinger H., Zu der Funktion der Mode. Festschrift für Robert Wildhaber. Bogatyrev P., Funkcie Kroja na Moravskom Slovensku. Matica Slovenska 1937

¹⁵ idem, str. 5

¹⁶ idem, str. 72

¹⁷ Ferdinand de Saussure je v svojem Tečaju splošne lingvistike (Cours de linguistique générale, 1906 — 1911, prvič objavljeno 1916) poudaril potrebo po znanosti, ki naj bi preučevala življenje znakov v družbenem življenju; bila naj bi družbena veda, imenovala naj bi se semiologija (iz gr. semeion-znak)

¹⁸ Guiraud P., Semiologija. BIGZ Beograd 1975

¹⁹ sporočanje:

osnovna shema

oddajnik

osnovna shema —

sporočilo

medij

sprejemnik

razumevanje med oddajnikom in sprejemnikom je določeno z družbeno konvencijo — dogovorom ali izkušnjo (primer-z izkušnjo, znanjem vemo, da je žalna obleka črna — sledi v črno oblečena oseba žaluje (v tem primeru črna obleka ni samo obleka črne barve (denotativna vrednost znaka), ampak iznačuje žalovanje (konotativna vrednost znaka), to je nadjemen, ki nam pove nekaj o trenutnem položaju te osebe glede na okolje)

²⁰ glej op. 19, str. 89

²¹ idem str. 101

²² Barthes R., Sistem mode. Marksizam-strukturaliza. Delo, argumenti. Nolit, Beograd 1974, str. 161 — 179 (prevedeno po Barthes R., Système de la Mode. Ed. Seuil, Paris 1967)

²³ Calvet L. J., Roland Barthes, Sistem mode. BIGZ Beograd 1976, str. 72

²⁴ Kremenšek S., Noša. Obča etnologija. Ljubljana 1973, str. 182

²⁵ Raziskave na ISF Ljubljana — študent in sodobna družba (od 1970 naprej)

Ocepek K., Vrednostni sistem študentov. Publikacije ISF. Ljubljana 1974

²⁶ idem, str. 5 — 6

²⁷ idem, str. 4

²⁸ delitev po — Sapir E., Ogladi iz kulturne antropologije. BIGZ Beograd 1974

²⁹ Nakit i kićenje. Izložba. Etnografski muzej Beograd 1971, uvod

³⁰ povzeto po — Barjaktarović M., cit. d., str. 103 — 104

³¹ Barjaktarović navaja, da je pojem estetskega zelo star »Ponekod se čak kaže da je estetsko osećanje urođeno i nagonско i da je kićenje najstariji vid nošnje.«, str. 105

³² glej — Adam Franko, Subkultura in nove dimenzije zavesti in akcije (Rudolf Schwender, Theorie der Subkultur, Kippenheuer und Witsch, 1971). Interpretacija in komentar. Casopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 1/1973-74. Ljubljana 1973

³³ glej gornje delo

» glej — Baskar B. — Pristotnik Z., Problem človeških potreb (Ob Marxu in Marcuseju). Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 7-8/1975. Ljubljana 1975

» Pivano F., L'Altra America negli anni Sessanta. Antologia in due volumi. Officina Edizioni. Volume Uno. 1971 cit., »Gary Snyder disse nel 1968, riferendosi all'abigliamento basata sui blue-jeans e le faccie femminili struccate in voga nel dopoguerra: allora eravamo preoccupati soprattutto di non essere dei consumatori e vestendosi in quel modo mostravamo la nostra non consumarietà.«

» glej — Adam Franko, cit. delo

Pivano F., cit. delo

Melville K., Commune in the Counter Culture. Origins, Theories, Styles of Life. William Morrow & Co., Inc., New York 1972

» delitev po — Moles A., Kič-umetnost sreče. Gradina 1974

» glej — Kroeber A. L., Style and Civilization. University of California Press. Berkley and Los Angeles 1963, povzeto po naslednjih citatih:

»Style is characteristic; it is distinctive; it refers to manner or mode.« (str. 3)

»It usually denotes an accentuation of certain abstractable forms as over against the content or subject matter: a formally emphasized, distinctive manner of representing things.« (str. 4)

»A style is a strenue in a culture or civilization: a coherent, self consistent way of expressing certain behaviour or performing certain kind of acts.« (str. 15)

Literatura:

ADAM F., Subkultura in nove dimenzije zavesti in akcije (Rolf Schwen-der, Theorie der Subkultur) Interpretacija in komentar. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 1/1973—74. Ljubljana 1973.

BARJAKTAROVIČ M., Osnovi opšte etnologije. Savremena administra-cija. Beograd 1977.

BARTHES R., Sistem mode. Marksizam-strukturalizam. Delo-argu-menti. Nolit Beograd 1974.

BASKAR B. — PISTOTNIK Z., Problem človeških potreb (ob Marxu in Marcuseju). Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 7—8/1975. Ljubljana 1975.

BAŠ A., Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem. Ljubljana 1959.

BAUSINGER H., Zu der Funktion der Mode. Festschrift für Robert Wildhaber..

BOGATYREV P., Funkcie Kroja na Moravskom Slovensku. Matica Slovenská 1937.

CALVET J. L., Roland Barthes. BIGZ Beograd 1976.

GUIRAUD P., Semiologija. BIGZ Beograd 1975.

KAVČIČ B., Etnologija in vprašanje sodobnega okusa. Etnologija in sodobna slovenska družba. Zbornik, Brežice 1978.

KREMENSEK S., Obča etnologija. Ljubljana 1973.

KROEBER A. L., Style and Civilization. University of California Press. Berkly and Los Angeles 1963.

MAKAROVIČ M., ETSEO, Vprašalnice V. Noša. Ljubljana 1976.

isti, Slovenska kmečka noša od 19. stoletja do danes. Katalog SEM. Ljubljana 1974.

isti, Slovenska ljudska noša. Ljubljana 1972.

MOLES A., Kič — umetnost sreče. Gradina 1973.

NIKOLIČ D., Šta nam pruža interdisciplinarni pristup istraživanja ode- vanja u nas. Radovi IX. savjetovanja etnologa Jugoslavije. Ze- nica 1970.

OCEPEK K., Vrednostni sistem študentov. ISF pri Univerzi v Ljubljani. Ljubljana 1974.

PIVANOF F., L'Altra America negl' anni Sessanta. Antologia in due volumi. Officina Edizioni. Volume Uno. 1971.

SAPIR E., Oglеди iz kulturne antropologije. BIGZ 1974.

BRUCOVANJA LJUBLJANSKIH ŠTUDENTOV V ŠTUDIJSKIH LETIH 1976/77 IN 1977/78

Predmet pričujoče naloge so brucovanja ljubljanskih študentov v študijskih letih 1976/77 in 1977/78. Za ta pojav sva se začela zanimati na pobudo dr. Nika Kureta, sodelavca Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU.

S pričevanjem študentskega življenja se slovenski etnologi dosedaj niso ukvarjali. Upava, da bo najina naloga vsaj pri študentih etnologije nekoliko povečala zanimanje za teme s tega področja.

Pri iskanju primerne literature, v kateri bi našla teoretično podlago za najino delo, sva imela nemalo težav. Marsikaj iz zgodovine brucovanj slovenskih študentov pred prvo svetovno vojno je zapisal Miloš Rybář (op. 1), ki s svojim delom na tem področju menda namerava nadaljevati. Pri Hrvatih se je podobnega predmeta, šeg ob maturiranju, lotil mladi etnolog Milivoj Vodopija. V razpravi Maturiranje kao rite de passage (op. 2), pridaja tudi obširne izvlečke iz temeljnih del o šegah ob prehajanju, t. i. rites de passage. Vodopija naju je opozoril predvsem na dve deli: Arnolda van Gennepa — *The Rites of Passage* (op. 3) in Victorja W. Turnerja — *The Ritual Process* (op. 4). Mnogo koristnih napotkov sva našla tudi v zborniku s kongresa o t. i. posvetnih obredih (secular rituals), ki je bil leta 1974 v Avstriji (op. 5). Ko sva delo že napisala, nama je prišla v roke še knjiga Status Passage (op. 6), ki naju je napotila k ponovnemu popravljanju teksta. Seveda sva prebrala tudi poglavje o šegah in navadah v Obči etnologiji (op. 7).

Najino delo pa ni slonelo samo na brskanju po literaturi. Veliko več časa nama je vzelo terensko delo, prisostvovanje na brucovanjih, pogovori z udeleženci brucovanj, zbiranje gradiva — vstopnic, plakatov, rokopisov in tipkopisov programov, diapozitivov, fotografij, tonskih zapisov, rekvizitov ... Opazovala pa nisva le programa na odru, ampak tudi reakcije vseh udeležencev, saj naju je prav posebno zanimal vpliv brucovanja nanje.

Teorija obredov (šeg) pri prehajanju

Brucovanja nesporno sodijo med šege pri prehajanju, med rites de passage, kot je l. 1909 Arnold van Gennep (op. 8) poimenoval vse šege ali obrede, ki spremljajo vsako spremembo kraja, stanja, družbenega položaja in starosti. Obrede ob prehajanju je A. v. G. razdelil na tri skupine:

- obrede ločitve (rites of separation),
- obrede ob prehajanju v ožjem smislu (transition rites),
- obrede vključitve (rites of incorporation).

Pri vseh ljudstvih in pri vseh šegah pa te tri vrste obredov pri prehajanju niso enako razvite — pri pogrebnih šegah so prisotni obredi ločitve, pri poroki obredi vključitve, pri nosečnosti, zaroki in iniciacijah pa nastopajo tipični obredi ob prehajanju (op. 9). Po van Gennepu (op. 10) se ves proces prehajanja odvija torej v treh stopnjah:

1. faza ločitve (separacije) — pri kateri se s simboličnim obnašanjem označuje ločitev od predhodne utrjene točke v družbenem ustroju ali od niza kulturnih pogojev (stanja) ali od obeh.
2. fimalna faza (tudi marginalna, prehodna faza) — pri kateri so značilnosti prehajalcev nejasne. Prehajajo skozi posebno kulturno stanje, ki ima malo ali nič prilastkov preteklega ali prihodnjega stanja.
3. faza ponovne vključitve (ponovne utelesitve, pri kateri prehajalec spet v relativno stabilnem položaju, dobi pravice in dolžnosti do drugih). Od njega pričakujejo, da se bo vedel po dol. udomačenih normah in etičnih standardih.

Prva in zadnja faza (op. 10) šeg pri prehajanju govorita sami zase — prehajalce odtrgata z njihovega starega mesta v družbi in jih vrneta, notranje preoblikovanje in zunanje spremenjene na nova mesta. Tur-

nerja pa najbolj zanima osrednja, marginalna faza (op. 11). V tej fazi je za prehajalce značilno obredno oblačenje, pasivno vedenje, izpolnjevanje ukazov, sprejemanje kazni brez ugovora. Znotraj skupine prehajalcev izginejo vse razlike, ki so mogoče pred tem obstajale. Marginalna faza je torej zmes ponižnosti in sakralnosti, homogenosti in tovarištva.

Prehajalci (op. 12) so v stanju ne tič ne miš. V dol. smislu so mrtvi za ostali svet, včasih imajo celo prilastke mrličev, npr. smrad. Imajo jih za nesnažne. Prehajalci delujejo dvostransko, celo dvospolno. Zmelejo jih v homogeno celoto. To mletje spremljajo obrezovanje, zasmehovanje, vzdržljivost vročine in mraza, nemogoči fizični poskusi, pri katerih je neuspeh pozdravljen s posmehovanjem, uganke, na katere ni odgovora, vendar naredo iz vprašanca norca, čemur sledi fizična kazen itd. Toda v ta proces degradacije poseže proces rekonstrukcije, ponovnega izgrajevanja, prehajalci se nauče dol. spretnosti, spoznajo skrivnosti plemena. Prehajalci so torej ponižni, medsebojno se izenačijo, da bi jih pripravili za višji status ali stanje.

Turner loči predvsem dva tipa liminalnosti:

1. liminalnost, ki označuje obrede ob povzdignjenju statusa (ritual of status elevation),
2. liminalnost, ki nastopa pri obredih ob spremembi statusa (ritual of status reversal).

Pri povzdignjenju statusa se prehajalec nepovratno povzdigne z nižjega na višji položaj, v sistemu nekih položajev. Druga vrsta liminalnosti nastopa pri cikličnih in koledarskih šegah. Za to drugo vrsto liminalnosti je značilno, da se skupine ali kategorije oseb, ki navadno zavzemajo nizke statusne pozicije v družbenem ustroju, združujejo, da bi v obredu izrazile avtoriteto nad njim predpostavljenimi. Te obrede pogosto spremlja robato verbalno in neverbalno obnašanje, v katerem podrejeni zmerjajo, sramotijo ali celo fizično obdelujejo nadrejene. Turner nadalje opozarja, da gre pri šegah ob spremembi statusa le začasno stanje brez statusa.

Glaser in Strauss sta za statusni prehod (status passage) (op. 14) določila predvsem tri temeljne lastnosti — so jasno opredeljeni, naprej pripravljene in predpisane. Dodatne lastnosti (izbor) pa so:

1. prehajalec si želi ali ne želi v drug status,
2. prehod je lahko neizogiben (smrt),
3. prehod je do dol. stopnje lahko obojestranski (nazgor ali navzdol po družbeni lestvici),
4. prehod je lahko ponovljen ali neponovljen,
5. prehajalec lahko prehaja sam, v povezani ali nepovezani skupini,
6. iz tega sledi, da se ljudje, kadar prehajajo skupinsko, mogoče tudi ne zavedajo, da prehajajo skupaj,
7. treba je razlikovati med zgoraj omenjeno rituacijo in tisto, pri kateri se sicer zavedajo, da prehajajo skupaj, ne morejo pa medsebojno kontaktirati,
8. prehajalec lahko prehaja prostovoljno ali neprostovoljno.

Brucovanje bi brez pomisleka lahko šteli med t. i. sekularne rituale, posvetne obrede. B. Myerhoff in Sally Moore (op. 15) sta navedli naslednje najpomembnejše značilnosti posvetnih obredov:

1. ponavljanje — priložnosti, vsebine in oblike ali kakršnekoli njihove medsebojne kombinacije,
2. igranje vlog — med izrazitejše značilnosti obreda lahko prištevamo tudi to, da obred ni spontana aktivnost, ampak je večji del, če ni kar ves, vnaprej zrežiran,
3. posebno obnašanje, stilizacija. V obredu se pojavljajo elementi obnašanja ali simboli, ki so ali neobičajni v odnosu do vsakdanjih, ali so vsakdanji, vendar uporabljeni na nevsakdanji način, ki vzbuja pozornost in se jasno razlikuje od vsakdanje uporabe,
4. red, ki je deloma povezan s karakteristiko pod št. 2. Skupinski obred je po definiciji organizirano obnašanje, tako da se že po stopnji organiziranosti ali reda razlikuje od vsakdanjega obnašanja. Trenutki kaosa in spontanosti v obredu so predpisani za določeno mesto in čas,
5. kolektivnost dogajanja. Po definiciji nosi obred družbeno sporočilo.

Brucovanje kot šega prehoda (rite de passage)

- Kot pri vseh šegah, tudi pri brucovanju zasledimo tri etape izvedbe:
1. priprava (kreacija),
 2. predstava,
 3. izid (rezultat).

1. Priprava

Brucovanje navadno organizirajo študentje četrtega oz. zadnjega letnika študija ter absolventi. Na manjših oddelkih, kjer se do zadnjega letnika pretolče le malo študentov, pa tudi tam, kjer le-ti niso preveč navdušeni za take akcije, oziroma se boje, da temu ne bodo kos, jim pomagajo tudi študenti nižjih letnikov. Pri montanistih in strojniki, kjer v programu aktivno sodelujejo tudi profesorji, so le-ti pritegnjeni k pripravam.

Navadno se tisti, na katerih je vrsta, da pripravijo brucovanje, zberó in skupno napišejo program. Včasih je program le delo posameznika. Dostikrat pregledajo tudi programe prejšnjih let, da se ne bi ponavljali, ali pa zato, da v njih najdejo kakšno idejo. Razdele se funkcije. Zeleni car je navadno tisti študent, ki se odlikuje po odrezavosti. Pri montanistih opravlja funkcijo zelenega carja najstarejši profesor, t. i. prezidij, skupaj z ostalimi profesorji, ki tvorijo t. i. častno tablico. Določijo se tudi drugi funkcionarji. Večkrat se pa zgodi, da je vse drugo prej pripravljeno kot program. Treba je izbrati lokal, obvestiti prizadete, izdelati plakate, vstopnice, priskrbeti jedajočo in pijačo, glasbo...

Pri plakatih strojnikov, »štromarjev«, ekonomistov, pravnikov, arhitektov, gradbenikov, kemikov... so natisnjene tudi reklame podjetij in ustanov, ki so jih finančno podprla, oziroma prispevala svoje izdelke za srečolov. Ti plakati so navadno zelo nedomiselní. Plakati večine brucovanj na FF so izdelani le v enem izvodu in skušajo na nek način predstaviti stroko in njene probleme (npr. dvoglava ptica na PZE za etnologijo 1977/78). Podobno je z izdelavo vstopnic. Kolikor toliko duhovite vstopnice so značilne le za FF ali pa tudi ne. Nekateri kupijo navadne blokce, ki jih žigosajo s štampljko oddelka. Ena izmed oblik obveščanja je tudi preko Radia študent, ki pa najavlja izključno brucovanja, ki se vrše v Študentskem naselju.

Največjo izvirnost pri obveščanju so v šol. letu 1976/77 pokazali psihologi. Pred vrata kabinetov posameznih profesorjev so postavili nekaj, kar naj bi okarikiralo njegov odnos do študentov oz. njegov značaj (prof. Čuku so npr. postavili tnaló s sekiro, oboje prebarvano z rdečim minijem). Na hodniku je visela velika slika profesorjev PZE za psihologijo, predstavljenih na ladji, scena je posneta po znanem filmu Let nad kukavičjim gnezdom.

Pristop k obveščanju in izbira sredstev v ta namen je odvisna predvsem od tega, ali so hoteli organizirati interno ali odprto brucovanje.

Izbor lokala je odvisen predvsem od števila morebitnih udeležencev. Ekonomisti 1976/77 v Hali C Gospodarskega razstavišča, strojniki in študenti elektrotehnike v Festivalni dvorani, psihologi, pravniki, gradbeniki, geografi, slavisti, matematiki, fiziki, živilski tehnologi, farmacevti v veliki dvorani ŠN, biologi, arhitekti v pivnici Zvezda, VSTK v dvorani na Kodeljevem, montanisti v Miklošičevi kleti, tekstilci v Slonu. Brucovanja z manjšim številom udeležencev pa so se odvijala v gostiščih: umetnostni zgodovinarji 1977/78 Pri Nacetu, zgodovinarji 1976/77 v Riu. PZE za zgodovino je 1977/78 menda prvič v zgodovini FF dovolila brucovanje kar v prostorih fakultete. Arheologi in etnologi si izberejo bolj oddaljene kraje: arheolgi 1976/77 v domu Bledec na Bledu, etnologi 1977/78 v Žireh, leto prej na Starem vrhu.

Ansamble naroče le organizatorji tistih brucovanj, ki računajo na tolikšno udeležbo, da bodo lahko z njo krili stroške zanj. Tudi na manjših brucovanjih se včasih pojavi živa glasba, npr. harmonika pri etnologih. Za večino drugih brucovanj pa je značilna glasba s plošč. Ansamble, ozvočenje in tudi disc-jockeye se da dobiti pri Forumu.

Mnoga brucovanja se odvijajo pod naslovom Akademski ples z brucovanjem, iz česar sledi, da je na njih brucovanje le del zabavnega sporeda (strojniki, tekstilci).

Izbor glasbe je zelo pomemben za dobro razpoloženje na brucovanju. Ansambli in disc-jockeyi morajo predvajati glasbo vsake vrste, od valčka, polk, modernih plesov, včasih tudi ameriške ritme do bumba.

Pred brucovanjem je treba tudi primerno okrasiti prostor, v katerem se bo odvijalo. Zgodovinarji in geografi navadno narišejo še celo vrsto plakatov, ki ponazarjajo življenje na oddelku, profesorje...

Sestavni del mnogih brucovanj je srečolov. Dobitke navadno naprosijo pri nekaterih podjetjih. Etnologi so leta 1977/78 kar sami privlekli staro kramo, jo lepo zavili in zavitkom dali primerne številke. Studentke psihologije so na brucovanju 1977/78 spekle jabolčni zavitek in ga po kosih prodajale. Pred brucovanjem si na večini fakultet preskrbe tudi posebna oblačila za zeleno carstvo.

Kar se tiče hrane, navadno jedo kranjsko s kislim zeljem, kruh, etnologi so v letu 1977/78 spekli odojka in klobase, arheologi so jedli 1976/77 sendviče, slavisti 1977/78 golaž s polento... Na nekaterih brucovanjih ni hrane, npr. pri živilskih tehnologih 1977/78.

Pijača, ki je na razpolago, je navadno belo in rdeče vino, ki ga priskrbe po nizkih cenah. Nekateri pijejo tudi pivo, brezalkoholne pijače pa so zelo redke. Včasih skuhamo kavo. Pijača in jedača sta navadno vračunani v ceno vstopnice.

S pripravo vsakega brucovanja je mnogo dela, na tem mestu pa nisva opisala vsega, ker se pogoji za pripravo brucovanja od enega leta do drugega spreminjajo.

2. Predstava

Predstava je glavni del vsakega obreda pri prehajanju. Tudi v predstavi kot taki je mogoče zaslediti vse tri faze, fazo ločitve, obrobno fazo in fazo ponovne vključitve.

Separacija je v bistvu prisotna že med pripravami, od katerih so ostali letniki (tisti, ki ne pripravljajo brucovanja), profesorji, asistenti in ostali sodelavci posameznih fakultet oz. oddelkov le-teh, v vsakem primeru pa bruci, ločeni od organizatorjev. To, da bruci predstavljajo kategorijo zase, organizatorji pogosto ponazorijo s posebnimi zunanji znaki, s katerimi okitijo bruce, ko vstopijo v prireditveni prostor. Psihologi so brucem okrog vratu obesili okrogel karton z narisano zeleno žabo in z napisom »psihobruc«, biologi so jim pripeli pentlje v lase (fantom svetlo modre, dekletom rožnate) in okrog vratu obesili pencilje. Geografi 1977/78 so jim obesili okrog vratu zelene globuse, leto poprej pa so jim pritrdili zelena oslovska ušesa, etnologi brucem navadno okoli vratu ali nadlahti privežejo zelen trak iz krep papirja, živilski tehnologji so jim na brucovanju 1977/78 pripeli zelene papirnate limone... Vsi ti zunanji simboli naj bi kazali na nezrelost (zelena barva, cuclji...) prehajalcev. Separacija brucev je na vseh številnejših brucovanjih običajno prisotna tudi pri posedanju, saj brucem dodele posebno omizje (pri slavistih, geografih, biologih...). Na drugih brucovanjih pa se spontano izoblikujejo omizja po letnikih, ker se pač študentje istega letnika medsebojno navadno najbolj poznajo.

Prav na vseh brucovanjih, ki se odvijajo po naprej pripravljenem programu, pa je višek separacije trenutek, ko brucemajor iz množice ostalih študentov izbere bruce in jih privede pred zeleno carstvo. Od tega trenutka dalje bi mogoče že lahko govorili o marginalni fazi, v kateri se nahajajo bruci. Ponekod morajo v trenutku, ko vstopa zeleno carstvo, zapeti *gaudeamus igitur*, pri montanistih pa morajo tedaj bruci zapeti »naj živi brucemajor«. Že pri tem prihodu lahko na šaljiv način prikažejo probleme svoje stroke, na geografskem brucovanju 1975/76 sta se dva absolventa, člana zelenega carstva, skušala naenkrat peljati na skiroju, eden je imel na hrbtu napis družbena, drugi pa prirodna geografija. Zeleni car s svojim spremstvom sedi na višjem nivoju, bruci stoje. Dani morajo biti vsi pogoji, da carstvo lahko zviška gleda na bruce. Kontrast med bruci in carstvom mora biti kar se da kričeč, kar poskusijo doseči tudi z oblačili. Zelena car ima sicer le redko krono na glavi (etnologi 1977/78), pogosto pa si natakne skupaj s spremstvom bogate lasulje, oblačila carstva morajo izgledati strogo (strojniki, montanisti), razkošno (arheologi, etnologi), komično (zgodovinarji). Oblačila navadno spadajo v pretekla obdobja. Živilska

tehnologi leta 1977/78 niso oblekli posebnih oblačil. Najstrožje mora delovati brucmajor, ki ga oblečejo v žandarsko, rabeljsko, vojaško, mornariško uniformo, v rimskega legionarja (arheologi 1976/77). Brucmajor nosi sabljo, sulico, palico, sekuro, s katero grozi brucom.

Carstvo pije na vseh brucovanjih, alkohol jih še bolj povzdiguje nad bruce.

Navadno najprej brucmajor ali kdo iz spremstva najavi zelenega carja, ki pove nekaj uvodnih besed. Bruce nagovarja s smrdljivci, zeleni, zelnatimi glavami, zeleno svojatjo. Norčuje se iz njihovih fizičnih in mentalnih sposobnosti. Zamišlja se nad usodo stroke, v kateri se bodo nekoč uveljavili bruci. Bolj kot brucom pa je uvodni govor namenjen profesorjem, razmeram na dol. fakulteti in splošni družbeni situaciji, o čemer bo govor pozneje.

Zeleni car nato veli brucmajorju, naj mu privede bruce. Brucovanj, kjer bi vsi bruci prišli na vrsto za izpraševanje, je malo (etnologi, arheologi), zato jih mora brucmajor le nekaj privedi pred komisijo. Izbrani so navadno tisti, ki se že na zunaj nekako ločijo od ostalih — npr. atraktivna dekleta, zelo visoki ali majhni fantje, presuhi ali predebeli bruci, fantje bujnih frizur ali zelo bradati... Zgodi se, da brucmajor privede pred carstvo tudi znanca ali znanko. Bruci se ali pretvarjajo ali pa zares skrivajo drug za drugim, navadno pa se vseeno ne branijo preveč, če so izbrani. Ko brucmajor privede bruca ali skupino brucov pred zeleno carstvo, se iz publike in od komisije zaslišijo glasovi: »Fuj, smrdi« ... Bruce navadno nagovarjajo z »ono«.

Car ali pribočnik (levi ali desni asesor) postavi vprašanje s področja, ki ima neko zvezo s fakulteto ali pa nobene. Vprašanja se nanašajo npr. na bruce same:

»Zakaj se je ono odločilo za študij na MF?«

Bruc poskuša nekaj odgovoriti, seveda pa ne sme zadeti pravega odgovora, ki je v tem primeru sledeč: »Ker bi rad nosil bel plašč!« Nanašajo se lahko tudi na probleme študija, npr.: »Kje bo študent preživel dva dni, ki mu bosta ostala ob sprotnem študiju?« — »Čakal bo v vrsti za vpis!«

Za starejše letnike pa tudi za profesorje so zelo zanimiva vprašanja, ki leta na predavatelje, npr. na etnologiji: »V čem se kaže prostorska stiska oddelka za etnologijo?« — »V majhni pisavi predstojnika!« Geografi so v besu nad predavateljem statistike sestavili naslednje vprašanje: »Katera nočna ptica straši tudi podnevi?« — »Čuk!« Mnoga vprašanja, na katera morajo odgovarjati atraktivne brucke, se nanašajo na spolnost, npr.: »Kakšna je razlika med brucko in absolventko?« — »Brucka prihaja z velikim upanjem in majhno luknjo, odhaja pa kot absolventka z majhnim upanjem in veliko luknjo.«

Kot že povedano, bruc nikoli ne sme zadeti pravega odgovora, na brucovanju živilskih tehnologov pa se je zgodilo, da so bruci odgovore že poznali in sta bila izpraševalca v zelo kočljivi situaciji. Carstvo, včasih pa tudi publika, z zaigrano zaničljivostjo komentirajo brucovo obnašanje in neznanje, zamahujejo z rokami in vpijejo: »Ono ne ve, ne ve...« ali kaj podobnega. Na montanistiki mora bruc na vprašanje, zakaj se je odločil za ta študij, odgovoriti z geslom, po možnosti v rimah. Neka brucka iz Idrije je zdeklamirala naslednje: »Faks bom nekaj skup zmašila, / kje pa bom službo dobila? / V Idriji ni več blaga, / še na jug bom gledat šla!« (Njen fant je bil menda Makedonec.) Pri montanistih se bruc z geslom šele predstavi, potem pa mu zastavijo vprašanje. Pri njih obstaja možnost pravega odgovora. V takem primeru bruc lahko zvrne kozarec »rujnega«.

S pitjem pa se na vseh brucovanjih najbolj aktivno ukvarja zeleno carstvo. Študentje pri umetnostnozgodovinskem brucovanju so se ga že med potekom programa tako napili, da so stvar le s težavami pripeljali do konca. Na mnogih brucovanjih publika vpije »šttempelj!«, kar velja kot ukaz zelenemu carstvu, naj spiže kozarec vina. Navadno eksajo.

Po izpraševanju sledi krst. Včasih bruce polijejo z vodo, jih prisilijo, da stopijo v lavor z mrzlo vodo, dajo jim spiti nekakšen zvarek, npr. pri biologih 1976/77, so morali bruci piti vino, v katerem je bila namočena podgana, v pvc vrečki, seveda, česar pa bruci niso vedeli. Včasih jim postrežejo tudi z nemogočo jedjo.

Etnologi brucem po spraševanju pritisnejo žig na čelo. Spraševanju lahko predhodi ali pa sledi tudi fizična vaja, npr. pri zgodovinarjih 1976/77 obvladanje hula obroča.

Krst bi lahko šteli za prvi element reagracije. Po krstu zeleni car v posebnem govoru sklene predstavo. Zaključni govor ima tudi lahko kdo izmed profesorjev, pri montanistih npr., kjer funkcijo zelenega carja opravlja najstarejši profesor z nazivom prezidij, pa tudi pri strojnikih, pa zaključni govor pripada profesorjem. Zaključni govor pa ni obvezna sestavina brucovanj. Vsebino tega govora bi se dalo skrócić v naslednjih besedah: »Bruci so dobro prestali preizkušnjo, zato se sprejmejo med študente!«

Zelena carstvo odkoraka s prizorišča. Odhod spremlja glasba ali petje. Montanisti svečano zapoje rudarsko himno Stan rudarski. Pri slavistih predstavnik profesorjev podeli brucem zeljnato glavo.

Lahko bi pritrdili Turnerju, ki pravi, da je prehajalec v fazi ponovne vključitve v le relativno stabilnem položaju. Bariere, ki stoje med bruci in ostalimi udeleženci, so vsaj do neke mere še vedno prisotne.

Ker programu navadno sledi ples, zaplešejo tudi brucke s profesorji, oz. bruci s profesoricami. Slavisti in geografi 1977/78 so nekaj ur po končanem programu pripravili ples srčkov (slavisti) in ples narodov (geografi). Pri plesu srčkov so na par iz papirja izrezanih sre napisali npr. Gašper in Ušperna, Janez in Micka, Tristan in Izolda..., pri plesu narodov pa so geografi izrezali glave, ki naj bi prikazovale npr. Švicarja in Švicarko... Za nekaj dinarjev je imel vsak možnost iz vrečke na slepo potegniti srček ali glavo. Potem so pare klicali na oder. Nastali so pari: profesor — brucka, bruc — asistentka, pari med različnimi letniki... Zanimivo je, da se pri takih igrah nekateri nočejo javiti, brž ko zagledajo s kom bodo morali plesati.

Skoraj na vseh brucovanjih se proti koncu prireditve ustanovljajo provizorični zbori, v katerih se znajdejo predstavniki vseh pozneje omenjenih skupin udeležencev. Vsa brucovanja poznajo tugi reagracijo v plesu, ko udeleženci zaplešejo na kako poskočno ali južnjaško vižo obliko plesa kačo vit.

Za popestritev programa v mnoga brucovanja vključijo tudi skeče. Brucovanje zgodovinarjev 1977/78 je bila nekaka nanizanka skečev, v katerih so zelo posrečeno obdelovali njihove aktualne probleme — preobsežno snov na izpitih, učenje na pamet, okostenelost profesorjev in druge njihove »vrline«. Biologi 1976/77 so imeli t.i. biovizijo, v kateri so nakazali situacijo na fakulteti na način TV žetnika. Slavisti 1976/77 so zaigrali igrico z naslovom Čakanje na Godota, s katero so hoteli opozoriti na nemogoče pogoje, v katerih opravljajo izpite pri določeni profesorici. Medicinci 1976/77 so uprizorili »operacijo«, arheologi so v programu 1976/77 vključili starorimske oglase...

3. Izid (rezultat)

V tem poglavju nameravamo spregovoriti o vplivu brucovanj na udeležence, ki sva jih razdelila v pet skupin:

- bruci,
- organizatorji (4. letnik in absolventi),
- ostali študentje (2. in 3. letnik),
- strokovni kader fakultet,
- ostali obiskovalci.

Bruci

Pod bruci si predstavljamo dokaj heterogeno skupino študentov prvega letnika, ki se medsebojno skoraj ne poznajo.

Na vprašanje, zakaj so šli na brucovanje, so nama bruci takole odgovarjali:

»Zanimalo me je, kako izgleda brucovanje.« (Mira, ped. — zg.),
»Da si pridobim prijatelje, malo popijem, pogledam program.« (Tone, MF),
»Zanimalo me je, kako izgleda brucovanje, hotela sem pa tudi

spoznati nove sošolce.« (Jelka, slavistika). »Na brucovanje ne bom več hodila. Bila sem na ekonomskem, bilo je malo znancev. Če nisi iz Ljubljane, greš težko na brucovanje. Brucov je pri nas veliko, medsebojno se ne poznamo, smo popolnoma neorganizirani, je preveč žensk. Tudi če greš na brucovanje, srečaš ljudi, ki se v glavnem drže sami zase.« (Barbara, germ.). »Na brucovanje sem šel zato, ker so šli tudi drugi, da bi rekli kakšno moško ob pijači, da bi se srečal z ostalimi letniki, ki ti povejo svoje izkušnje s študijem. S kolegi hodimo na taka brucovanja, kjer je dosti žensk, npr. na Pa. Na medicinsko brucovanje sem šel zaradi glasbe, ker so igrali Mladi levi.« (Tomaž, strojna).

V odgovorih teh brucov se jasno vidi, da hodijo na brucovanja zaradi družbe. Bruc, posebno če ni doma v Ljubljani, se prve mesece v novem okolju počuti dokaj izgubljenega. Ne pretrga, a vendar močno narahlja stike s sošolci iz srednje šole, ni pa še član, če sploh kdaj postane, družbe študentov svojega letnika. Medsebojna povezanost brucov je prve mesece šibka celo na fakultetah, kjer je brucov le nekaj deset. Tudi s študenti ostalih letnikov pridejo v stik poredko, še najsigurneje pri morebitnih cikličnih predavanjih. Nekatere študijske smeri še pred brucovanjem skličejo t.i. spoznavne večere, neobvezna srečanja študentov, ob pijači, v kateri izmed ljubljanskih ali okoliških gostiln. Teh spoznavnih večerov pa tudi brucovanj se še zdaleč ne udeleže vsi bruci, nekateri taka srečanja kategorično odklanjajo, nekateri se na splošno radi izognejo pijačevanju, pri mnogih je pa problem prevoza domov v poznih večernih urah.

Medsebojno nepoznavanje je pri brucih očitno posebej tamkaj, kjer jim je dodeljena posebna miza. Sede dokaj tiho in ne izgleda, da bi se kaj prida zabavali. Težko je enostavno trditi, da bruci po prireditvi pogumneje vzpostavljajo stike z ostalimi in med seboj, določen premik v tej smeri pa je zagotovo storjen. Mnogi problemi ostanejo še naprej, vendar pa bruci vseeno dobe počasi občutek pripadanja neki novi skupini, skupini, ki je skupaj brucovala. Manj pa je za bruce ta prireditvev pomembna s stališča problemov v stroki, na katero se še ne spoznajo kaj prida.

Na vprašanje: »Kaj si odnesel z brucovanja?« sva dobila v glavnem odgovore, razen enega, ki govore, da se jim niso izpolnile želje.

Organizatorji

Organizatorji brucovanj so, kot sva že omenila, v glavnem študenti četrtega letnika in absolventi, v izjemnih primerih pa tudi profesorji (montanisti, slavisti, strojniki). Tem (št. in absolv.) pomeni organiziranje brucovanj nekaj zaključek in višek aktivnega sodelovanja v študentskem družabnem življenju. Organizacija brucovanja je zanje, vsaj na fakultetah, kjer je tradicionalno, nenapisana obveznost. Pri brucovanjih odprtega tipa ne smemo pozabiti tudi na finančni vidik organiziranja brucovanja. Na odprta brucovanja pride veliko ljudi, kar se pozna pri izkupičku, ki ga navadno potrošijo na absolventskem izletu. Zanimanje za pripravo pa od leta do leta niha, odvisno pač od generacije študentov, katerim je poverjena ta naloga. Mnogokrat tudi profesorji pritiskajo nanje (geografija, montanistika...), pa tudi bruci in ostali letniki jih stalno sprašujejo, kdaj bo brucovanje.

Organizatorjem brucovanje pomeni tudi možnost, da se očistijo vsega »gorja«, ki so ga doživljali v letih študija. Postavljeni so nekako na vzvišeno mesto, s katerega se lahko obregnejo ob marsikaj, še posebej ob predavatelje, pa tudi ob splošno družbeno stvarnost. Geografi 1977/78 so profesorjem že v pozdravnem govoru kar naravnost povedali, da je brucovanje namenjeno predvsem njim, predavateljem, izrazit primer kritike naše sodobne družbe pa so podali slavisti in ekonomisti 1977/78. Brucovanje je torej idealna prilika, da se na šaljiv način opozori predpostavljene na njihove dobre in slabe lastnosti. Konflikt študent — profesor, študent — družba, univerza — družba nekatere sestavljalce programov tako prevzameta, da skoraj pozabijo na bruce, npr. zgodovinarji 1977/78.

Biti pred koncem študija je skoraj enako neprijetno kot biti na njegovem začetku. Slavisti 1977/78 so se krepko zavedali, v kakšnem položaju se bodo znašli z diplomo v žepu, pa brez službe.

Ostali študenti

Tudi med ostalimi študenti sva naredila majhna anketo, da bi spoznala, čemu hodijo ali ne hodijo na brucovanja, pa še kaj mislijo, da jim je brucovanje dalo.

»Da se malo poveselim in srečam staro bando« (Mirica, abs. angl., ruščina).

»Bila sem enkrat, drugače pa ne mislim iti več, ker ne vem, kaj naj bi tam počela!« (Nena, 3. let. etn. — psih.).

»Šel sem zaradi družbe, razočaran sem bil nad programom.« (Franci, abs. FAGG).

»Na brucovanjih sem bila le trikrat, šla pa sem predvsem zato, da bi se naplesala, pa tudi, da vidim, kako so pripravili program, ker je drugo leto na vrsti naš letnik.« (Mojca, 3. let. nem. — slov.).

»Na brucovanju sem bila zaradi letnika. Hotela sem videti tudi program, se zabavati, v svoji družbi seveda. Če je dobro pripravljeno, odneseš dobro voljo. Ta volja pa je odvisna predvsem od kvalitete programa, saj greš lahko na zabavo tudi drugam.« (Tea, 3. let. psih.).

»Na brucovanje hodim iz erotično-pijanskih razlogov plus iz kulturne potrebe. Odneseš mačka. Brucovanje se mi dopade zato, ker na njem velja neke vrste eksteritorialnost, saj lahko rečeš, kar hočeš.« (Marko, 3. let. zg. — soc.).

»Da spoznam nove ljudi, nad programom sem presenečena, bilo mi je všeč.« (Danica, 2. letn. mat. - fiz.).

»Brucovanje je zame prijeten večer v družbi prijateljev in slučajnih prijateljic. Na brucovanje grem s kolegi, na druga pa hodim sam.« (Albin, abs. str.).

»V prvi vrsti hodim na brucovanje zaradi zabave pa tudi zaradi tradicije. Kadar je tvoj letnik na vrsti za organizacijo brucovanja, greš tudi zato, da zaslužiš za absolventski izlet. Na brucovanja hodim predvsem zaradi deklet, ki jih pri nas skoraj ni, zato je v našem interesu, da je brucovanje odprto.« (Ivan, abs. str.).

»Na brucovanja sem hodila, ko sem bila brucka, takrat sem mislila, da je to nekaj zame. Kot bruc imaš velik interes, da se zbližaš z ostalimi letniki, ki ti povedo, kakšni so profesorji...« (Manja, 4. letn. ped. — psih.).

Nabrala sva še nekaj deset odgovorov, ki pa so tem skoraj identični. Čeprav niso direktno vključeni v program, pa so njegovi verni gledalci in poslušalci. Opazujejo tudi ostale udeležence, organizatorje, ki jim predstavljajo nekak model identifikacije, saj se pri njih uče svoje vloge čez leto ali dve. Opazujejo tudi reakcije profesorjev na opazke o njih in o njihovih kolegih, s katerimi so dokaj pogosto v slabih odnosih. Večini udeležencev iz te skupine pomenijo brucovanja čas zabave pa tudi kraj za spoznavanje novih ljudi.

Strokovni kader

Profesorji, asistenti in ostali znanstveni sodelavci igrajo sicer pasivno, a zelo pomembno vlogo. Po Turnerju gre pri brucih za obred ob povišanju statusa, pri predavateljih pa gre za spremembo statusa, ki je le kratkotrajna. Za razliko od brucov, katerih položaj se nepovratno spremeni, velja za profesorje, da na koncu obreda dobe nazaj isti status, kot so ga imeli pred tem. Na brucovanjih sicer ni govora o fizičnem zlorabljanju in neverbalnem robustnem obnašanju, vendar se včasih zgodi, da študentka popolnoma izčrpa profesorja pri plesu. Profesorji zvedo na brucovanjih, kakšno je študentsko mnenje o njih, pa tudi kaj študenti mislijo o položaju na fakulteti in v družbi nasploh. Nekateri profesorji tega ne morejo prenesti, zato protestativno zapustijo prizorišče. Včasih se zgodi, da so študentom slučajno dostopni podatki, ki jih potem v šaljivi obliki uporabijo v programu, kar pa je za nekatere profesorje lahko sila nerodno. Kjer je odnos študent — profesor v redu, študentje ne bodo hodili na svetlo s kakimi neprijetnimi avtobiografskimi podrobnostmi, kjer pa

znanstveni kader študente izkorišča, sadove njihovega dela pa objavi in zato dobi precejšen denar, pa pride na dan marsikaj, kar nekaterim ušesom ne prija (geografija 1977/78).

Asistent na biologiji je izjavil naslednje: »Na brucovanja hodim predvsem zato, da zvem, kaj mislijo študenti o meni pa tudi o ostalih. Srečam se s starimi prijatelji, se zabavam. Kritika študentov je včasih zelo konstruktivna, tam povedo, kar drugače ne upajo. Sem za interna brucovanja, kjer je več poudarka na dobrem programu in zabavi kot pa na pijančevanju.«

Izjava asistenta na geografiji: »Na brucovanje pridem že zaradi delovne obveznosti pa tudi zaradi zabave in »uživanja« v programu. Brucovanje mi zapusti mačka, včasih pa tudi grenak priokus ob spoznanju lastnih napak skozi prizmo programa«.

Obe izjavi sta dokaz, da profesorji in asistenti hočejo vedeti, kaj si misli o njih študent.

Profesorji in asistenti se prav dobro zavedajo, da jih vsi stalno opazujejo, zato skušajo prikriti svoje občutke. Nekateri enostavno boljšijo v tla, ali gledajo v zrak, večina pa se jih smeje, posiljeno, če je govora o njih, prav tako pa jih mnogo kroti smeh, kadar se program dotakne njihovih kolegov. Profesorji že vnaprej prav dobro vedo, da jih bodo okrcali, vseeno prihajajo in včasih celo forsirajo organizacijo brucovanj, kot bi se hoteli javno pokoriti. Mogoče res velja tista Turnerjeva trditev, ko pravi, da reda nič bolj ne podčrtuje kot absurd. Na mnogih brucovanjih profesorji niso prisotni, skoraj vedno pa pridejo predstavniki asistentov, knjižničarjev ...

Ostali obiskovalci

Ostali obiskovalci, ki pridejo na brucovanje navadno iz potrebe po zabavi in družbi, so v bistvu najmanj prizadeti udeleženci. To je lahko fant, dekle, mož, žena, prijatelj, prijateljica, sorodnik, znanec, ali pa je v kakšni drugi zvezi s kom iz zgoraj omenjenih štirih skupin. Na internih brucovanjih je takih zunanjih gostov zelo malo. Na brucovanjih odprtega tipa navadno igra glasba, ki privablja tudi ljudi, ki jih zanima brucovanje kot ples in možnost, da spoznaš nove ljudi. Na brucovanja, ki potekajo v menzi ŠN, pride tudi dosti tujih študentov, ki navadno študirajo na moških fakultetah, pa zato teže vzpostavijo stik z dekletji. Med potekom programa se v glavnem dolgočasijo, sicer pa tako ali tako navadno pridejo šele takrat, ko je program že končan, ko se začne ples. Za ljudi, ki brucovanja še niso videli, je dogodek lahko zanimiv. Mnogi primerjajo tudi svoje brucovanje s tistim, na katerem se trenutno nahajajo. Tako »moški« fakulteti, kot strojna in elektrotehnična, sta imeli navado na brucovanje vabiti slušateljice za višje medicinske sestre. Menda se je še nekaj let nazaj med njimi sklenilo mnogo zakonskih zvez.

Zaključek

Mogoče bi na koncu lahko sestavili definicijo brucovanja na osnovi zgoraj navedenega gradiva. (Glej str. 3 in 4)

1. bruci si žele preiti v višji status (vsaj tisti, ki pridejo na brucovanje),
2. prehod skozi obred ni neizogiben, saj lahko vsak diplomira tudi, če ni bil na svojem brucovanju,
3. brucovanje je za bruce enostranski prehod po lestvici navzgor
4. bruc lahko postane človek neštetokrat,
4. bruc lahko postane človek teoretično neštetokrat, zato je brucovanje ponovljiv prehod,
5. brucovanje je skupinski prehod,
6. udeležba na brucovanju je popolnoma prostovoljna.

Postavlja se vprašanje, kako družbeno poročilo vsebuje brucovanje.

Misliva, da je brucovanje pomembno doživetje v kratkem študentskem življenju. Ljudem, ki so si sicer v vsakdanjosti v nasprotju, je brucovanje sredstvo za spoznavanje drug drugega, za zabavo in nenazadnje tudi finančni vir organizatorjev.

OPOMBE

- 1 Miloš Rybáf, Brucovanje nekdanj in danes, Laški študent 1968, List Laškega akademskega kluba, Laško 1968
- 2 Miltvoj Vodopija, Maturiranje kao rite de passage, Narodna umjetnost, Zagreb 1977
- 3 Arnold van Gennep, The rites of passage, London 1977
- 4 Victor W. Turner, The ritual process, London 1974
- 5 Sally Falk Moore, Barbara G. Myerhoff, Secular ritual, Assen 1977
- 6 Barney G. Glaser, Anselm L. Strauss, Status passage, London 1971
- 7 Slavko Kremensek, Obča etnologija, Ljubljana 1973
- 8 glej op. št. 4, str. 80
- 9 glej op. št. 3, str. 10,11
- 10 glej op. št. 5, str. 36,37
- 11 glej op. št. 4, str. 81
- 12 glej op. št. 5, str. 37
- 13 glej op. št. 4, tr. 156
- 14 glej op. št. 6, str. 3, 4, 5
- 15 glej op. št. 5, str. 7, 8

VZGOJA OTROK V TRNOVSKEM NASELJU MURGLE

UVOD

Obdelana tema sodi v okvir proučevanja družine, ki poleg vzgojne zajema še gospodarsko in seksualno funkcijo.¹ Smoter vzgoje je prava otrok na samostojno življenje in njihovo čim boljše kulturno prilagajanje dani družbi. Vidike etnološkega obravnavanja tega predmeta pojasnjuje naslednji citat: »Etnološko proučevanje vzgoje je proučevanje odvisnosti posameznika od vplivov kulturnega okolja in obratno.² V nalogi bom prikazala kako delujejo na otroka najbolj neposredni vplivi njegovega socialnega okolja; družinski odnosi, vrstniki, šola, vrtec, sredstva množičnega obveščanja in kako se njihova vloga v posameznih obdobjih njegovega življenja spreminja. V ta namen sem zajela otroke rojene med letom 1959 in 1976 in jih razdelila v dve skupini. Pod besedo »mlajši« so obravnavani otroci do odhoda v šolo, pod »starejši« pa od takrat do dopolnjenega osemnajstega leta. Gradivo sem zbirala v trnovskem naselju Murgle. Izbrano področje se je glede socialne strukture pokazalo kot zelo homogeno, kjer so tako rekoč v popolni prevladi ljudje z visoko ali vsaj višjo izobrazbo in njima ustreznimi dohodki.

Za skupno življenje je poleg odkritosti in zaupanja kot dveh temeljev razumevanja med zakoncema pomembna še zvestoba, ugodno spolno življenje, približno enaka razgledanost in podobna zanimanja. V vseh družinah je izven domačega okvira pogosteje bolj angažiran mož, ki ima več prostega časa, ga to bolj veseli in ker se z otroki bolj intenzivno ukvarjajo matere. Povsod sta zaposlena oba zakonca, ker to pomeni večjo materialno preskrbljenost. Poleg tega žene mislijo, da bi samo ob delu doma postale naveličane in brezvoljne, ker v njem nihče ne vidi »pravega« dela, niti same in ker enakopravnost v zakonu pojmujejo kot skupno odločanje in skupen doprinos. O vseh pomembnejših zadevah v gospodinjstvu in gospodarstvu odločajo skupno. Sprotne vsakodnevne odločitve in nakupi so stvar žene. Možje pomagajo pri nabavi le v nujnih primerih (ko žena nima časa, zboli) in ob sobotah ter pred prazniki. Delo v gospodinjstvu katerega organizacijo vodi žena delijo sporazumno. V večini družin moški poleg vseh težjih del pomagajo pri pospravljanju, pomivanju posode, pranju. Delovni dan, ki se začne okrog 6. ure zjutraj se razdeli na službo, domača opravila, ukvarjanje z otroki, dopolnilno izobraževanje in kogničke, ki bolj zaposlujejo moške (šport, lov, ribolov) manj žene. Pravijo pa, da vedno manj časa namenijo čisto »osebnim zadovoljstvom«, ker se raje posvetijo otrokom in partnerju, s katerim zaradi obojestranskih obveznosti preživijo skupaj le malo časa. Za sproščen pogovor med partnerjema, ki utrjuje medsebojne vezi je največkrat priložnost zvečer, ko gredo otroci spat in je tudi konec vseh delovnih obveznosti. Skupen prosti čas izven doma preživijo zakonci v kinu, gledališču, na izletih in v družbi prijateljev.

O novem članu družine odločata zakonca skupaj. Vsi so pristaši načrtovanja družine in s tem povezane kontracepcije in abortusa.³ Število otrok se prilagaja razumevanju med zakoncema in je tolikšno, da lahko ima vsak otrok v čim popolnejši meri materialno in čustveno vse. Menijo, da sta za obstoječe materialne razmere in zaradi velike obremenjenosti staršev idealna dva otroka. Medicinsko in za matere in družino (da ni prevelike obremenitve) je najprimernejša razlika med njima 3 leta. Med nosečnostjo si je večina mož želela, da bi se jim rodil sin, vendar je bilo ob rojstvu veselje enako neglede na spol, samo da sta bila oba mati in otrok zdrava. Da je ukvarjanje z dojenčkom dolžnost obeh se zavedajo vsi. Vseeno je več z njimi mati, ker je po naravi in s porodom v tesnejšem stiku z njim. Tudi strokovnjaki-psihologi ugotavljajo »da je družina pri oblikovanju osebnosti izrednega pomena in da je pri tem, posebno v prvih letih otrokovega življenja naj-

pomembnejši vpliv matere«. Če je potreba otroka previje in nahrani tudi mož, katerega običajna obveznost so sprehodi. Zaposlene matere pravijo, da lahko skrb za otroka tako kot je treba le v fizičnem smislu, drugače pa imajo premalo časa. Rešitev je le, če si lahko na kakšen način olajšajo gospodinjsko delo (npr. z gospodinjsko pomočnico, stroji).

DRUŽINSKI ODNOSI

V otrocih vidijo starši del njih samih, skrbi in veselje, draga bitja, ki bodo nosila naprej »štafetno palico« — bodočnost. Starši pomenijo mlajšim otrokom vzornike, zatočišče, oporo v stiskah, kar se kaže v najpogostejši izjavi otrok »Men pomenjo vse«; kasneje, v času pubertete tudi osebe, ki jih v življenju ovirajo in v vsakdanjem življenju premalo upošteva vendar pravijo: »Vedno pa so to prijatelji, ki ti skušajo pomagati in na katere se lahko zanesesh.«

O vzgoji svojih otrok so se starši poučili iz ustrezne literature. Pred leti je bila organizirana zelo dobra šola za starše, ki so jo pripravljale osnovne šole za starše učencev prvih razredov, kjer so govorili o vzgoji in tudi o medsebojnih odnosih v zakonu ter vlogi vsakega od staršev.

Dolžnosti staršev pri vzgoji se delijo glede na sposobnost posameznika, njegovo znanje in značaj. Med izrazito materine sodijo navajanje otrok na red, čistočo, nežnost. Očetove so navajanje na doslednost in razvijanje samozavesti. Otrokom predvsem z vzgledom, dopovedovanjem, opozorili privzgaajo delovne navade, občutek odgovornosti, poštenost, ljubezen do doma, lepo vedenje, samozavest in osnovno samostojnost — sposobnost za samostojno življenje, da e bo znašel in pravilno ravnal v različnih življenjskih situacijah. Tudi pravil lepega vedenja ob različnih priložnostih in v odnosih do drugih ljudi jih učijo vsakodnevno sproti, z vzgledom.

Povsod se trudijo ustvariti prijetne odnose, delovno vzdušje in nuditi otrokom čim več možnosti za razvijanje njihove sposobnosti. V skrbi za to jim kupujejo primerne igrače npr.: lego kocke, elektro . . . jih vpisujejo v tečaje: k telovadbi, jezikovne, glasbeno šolo, planinsko šolo. V predšolski dobi posvečajo največ pozornosti razvoju otrokovih telesnih sposobnosti s telovadbo, razvoju logičnega mišljenja z miselnimi vajami in razvoju domišljije. Pravljice jim berejo do vstopa v šolo. To dela tisti od staršev, ki ima čas. S tem ko skrbijo za razvoj otrokovih nagnjenj in sposobnosti, posredno vplivajo na njegovo poklicno usmeritev, o kateri pa končno odloča on sam. Če je treba mu starši, ker ga dobro poznajo, svetujejo in mu s tem poskušajo pomagati poiskati najprimernejšo usmeritev in poklicno srečo. Nekateri otroci so se, ko so opazili, da enega od staršev veseli njegov poklic tudi sami postopoma in spontano navdušili zanj. Starši želijo, da se otrok čim prej veliko nauči, ker potem lažje izbere iz vsega tisto kar ga veseli in s čimer se bo poklicno ukvarjal in zato, da bo, ko bo odrasel čim širši (razgledan). To učenje naj v predšolski dobi poteka brez pretiravanj in prisile, gre naj za igro z učenjem. Otrokom pomenijo te dejavnosti zabavo, včasih pa tudi dolžnost.

Otroci morajo tako poleg zaposlitev, ki jim pomenijo veselje, zabavo kot: šport, izleti, krožki, branje, ples, izvrševati tudi dolžnosti: učenje in razna domača opravila, ki jih velikokrat doživljajo kot prisilo. Otroci začno pri delu pomagati po drugem letu starosti neglede na spol, odvisno le od fizične sposobnosti otrok. Začnejo s pospravljanjem igrač, slikanic . . . , potem preidejo na pospravljanje svoje sobe in lažja gospodinjska opravila. Seveda ne smejo ta dela, s svojim deležem v dnevnem in tedenskem urniku škodovati učenju. Starši se trudijo, da njihovi odnosi z otroki ne bi temeljili na razmerju ukaz—izvršitev, temveč navodilo—upoštevanje. Otroci se morajo podrežati staršem dokler ne dosežejo zrelosti odločanja, ker prej živijo v svojem, ne-realnem svetu.

Prepiri z otroki se prično ponavadi zaradi vprašanj dnevnega reda, neizpolnjenih obveznosti, slabega učenja, neposlušnosti. Starši so proti fizičnemu kaznovanju pri otrocih nad 9. letom. Do takrat naj pade tudi kakšna po »zadnji plati« vendar brez sovraštva in poredko »ker je to kot bi slon napadel muho«. Otroci so povedali, da jih največkrat

kaznujejo mame, oče se vmeša le z ostro besedo. Starši pa pravijo da kaznuje večkrat tisti, ki ima slabe živce. Kaznovanje, ki je posledica slabe volje, skušajo obvladati. Namesto tepeža se poslužujejo ostrih in glasnih besed, raznih prepovedi (igranja z vrstniki), otroku ne izpolnijo kakšne želje, ali pa se z njim pogovorijo, da spozna v čem je pogrešil, da postane samokritičen.

Starši preživijo z otroki skupaj toliko časa kot jim to dovoljujejo njihove in otrokove obveznosti. S predšolskimi zapolnijo ta čas z igro in branjem, vključujejo jih v delo pri pospravljanju, kuhanju, nakupovanju, pranju avtomobila. Tako si otroci večajo znanje, so zaposleni in imajo občutek tesne povezanosti s starši. Z mlajšimi hodijo skupaj ven, starejši pa večino prostega časa preživijo v družbi vrstnikov. Starši jih pri tem vzpodbujajo ker so mnenja, da je družba pomembna za otrokov socialni in duševni razvoj. Za sestavni element vzgoje imajo starši svoj vpliv pri izbiri te njihove družbe in prijateljev. Otroku žele zagotoviti bivanje v skupini, ki je življenjsko zdrava in poštena. V odnosu do vrstnikov in drugih ljudi podpirajo starši s pohvalo, besedo, prijateljske ter tovariške odnose in spoštovanje do drugih.

S starejšimi otroki preživijo del prostega časa v pogovorih. Vsakodnevni pogovori se nanašajo na čas, ki ga otroci prebijejo v vrtcu, mali šoli, šoli. Pri vseh pogovorih upoštevajo njihova leta, tako da govorijo z njimi na način, ki jim je razumljiv. Trudijo se, da je razlaga vedno primerno realna. V pogovore o družinskem proračunu, morebitnih finančnih težavah, napakah staršev, večjih nakupih se aktivno vključujejo otroci šele s puberteto oz. okrog 15 leta. Med pogovori o domu, domovini in z branjem tovrstnih knjig privzgamajo otrokom ljubezen do nje. Življenje v tujini jim razložijo s primerjavo življenja doma. Razlagajo jim, da je življenje tam težko, ker je človek proč od domovine. Pogovarjajo se tudi o naravi, pojavih v njej, njeni zaščiti, o lepotah povezanih z njo. O tem kaj je lepo in skladno, o umetnosti se pogovarjajo kadar skupaj gledajo slike ali poslušajo glasbo. Pri temah o ljudeh, socialnih razmerah, medčloveških odnosih jim določene lastnosti slikajo kot grde, nezaželjene, ker pijančevanje, pretepaštvo povzročata nesrečo, škodo in žalost... O gospodarstvu, kulturi, politiki se pogovarjajo, ko otroci pokažejo zanimanje za te teme, navadno v zadnjih letnikih gimnazije. Vprašanja s področja spolnosti jim razložita starša. Mati navadno hčeri, oče sinu. O njej govorita kot o naravnem pojavu pri ljudeh. Odgovori so prirejeni glede na leta izpraševalca. Mlajši otroci so ponavadi hitro zadovoljni s kratko razlago starejši dobijo knjigo.

Starši vplivajo na preživljanje otrokovega prostega časa s tem da budijo v njem zanimanje za razne konjičke. Največ zbirajo otroci značke, avtomobile, znamke, se ukvarjajo s petjem, igranjem na instrumente in branjem. Odrasli pravijo, da mora biti otrok z nečim zaposlen, ker ob tem pridobiva delovne navade in smisel življenja. Otroci imajo svoj prosti čas potem, ko opravijo svoje šolske dolžnosti. Kako si ga razporedijo je njihova stvar, samo da vse, kar imajo, opravijo v redu. Otroci do pribl. 10 leta smejo ostati zdoma do 19. ure, pri starejših in srednješolcih se dvigne čas do 20. ure oziroma najkasneje do 22. ure. Ob posebnih okoliščinah npr. raznih proslavah, zabavah, na morju se lahko zunaj zadržijo tudi dlje. Pred 15 letom hodijo v kino in gledališče, na ples šele pozneje. Starši si želijo, da otroci ne bi obiskovali javnih lokalov pred 18 letom, vendar je to že v srednji šoli običajna praksa. Vse te omejitve so odvisne od zrelosti otroka in od njegovega spola. Na dekleta še vedno gledajo strožje.

Vsi starši si želijo, da bi trajal odnos posvetovanja oz. pogovora z obojestranskim razumevanjem tudi še po odhodu. Za materialno samostojnega otroka je bolje, če se odseli, kajti navade staršev, njihov tempo življenja in tudi prijatelji so drugačni od njihovih.

Starši so prepričani, da med njimi in otroki vladata zaupanje in odkritost ter se trudijo te odnose na teh osnovah tudi obdržati. Vsi si želijo, da bi vzgojili delovne ljudi, z zdravimi pogledi na življenje, ki bi bili družinsko in življenjsko zadovoljni. Otroci ostajajo doma običajno dokler ne končajo šolanje.

V družini se bolj kot medsebojna tesnejša povezanost po spolu (mami-sin, oče-hči), kaže povezanost glede na sorodnost v značaju. Vendar se starši trudijo biti z vsemi otroki enako strogi in popustljivi,

da bi med njimi dosegli prijateljske, zaupne, poštene in enakopravne odnose. Z razlago jim povedo, da se morajo imeti radi in biti prijatelji, ker je to pravi odnos do ljudi s katerimi živiš, imaš stike. Med seboj so si najbližji in zato si morajo vedno priskočiti na pomoč. Grobosti med njimi preprečujejo z besedo in vzgledom. Prepričani so, da če oni do otrok ne pokažejo grobosti, je tudi otroci ne bodo do njih, niti med seboj. Kadar je treba si otroci eden drugemu pomagajo, seveda po sposobnostih. Starejši za mlajše, če je nujno, vedno poskrbijo npr. če odidejo starši za dlje od doma mu pripravijo hrano, ga dajo spat. Če se med otroki pojavijo težnje po nadrejenosti: starejšega nad mlajšim, brata nad sestro, se starši vmešajo z razlago. Pojasnjujejo mu da tako ne gre, da lahko vsak dela po svoje.

VRSTNIKI

V psihološki literaturi so si mnenja avtorjev enotna: da imajo vrstniki v otroštvu in mladostni dobi velik vpliv na oblikovanje osebnosti.⁵ Že v zgodnji otroški dobi se otroci radi družijo med seboj. V tem obdobju je to zaradi igre. Omejujejo se na tiste vrstnike, ki stanujejo v bližnji okolici in na mlajše sorodnike. Med njimi pride večkrat do sporov in trenj. Vzroki za te prepire so: medsebojno tekmovanje, nesoglasja v igri. Večina staršev se v te spore med otroki ne vmešava. Ko začno hoditi v šolo si v njej dobijo nove prijatelje s katerimi se videvajo tudi po pouku. Sedaj se družijo zaradi igre, prijateljstva in istih nagnjenj oz. zanimanj. Med seboj se pogovarjajo o šolskih dogodkih, šolskem delu, TV junakih, zabavnih pripetljajih. Veliko se igrajo z žogo, kavboje in indijance, vozijo s kolesi. V družbi vrstnikov preživijo ves prosti čas. Med seboj imajo tudi svoje skrivnosti o prikritih simpatijah, domačih problemih. Ob rojstnih dnevih prirejajo domače zabave, na katere povabijo svoje prijatelje. Starši jim pomagajo pripraviti hrano, potem pa navadno odidejo od doma, vsaj za krajši čas. V zadnjih leti osnovne šole začenjajo pogosteje hoditi skupaj v kino, gledališče in se veliko ukvarjajo s športom. Pojavljajo se prve simpatije. Denar za izhode dobijo doma v obliki žepnine. V teh letih in kasneje v gimnaziji se pogovarjajo o osebnih problemih, vsakodnevnih dogodkih v šoli, o profesorjih, sodobni glasbi, športu, dogajanjih okrog njih, o raznih dosežkih tehnike, oddajah na TV, o nasprotnem polu in v tej zvezi tudi s spolnostjo. Pripovedujejo si »mastne« šale in prelistavajo revije »Penthouse«, »Lui«... Srednjebolci se po šoli dobivajo v lokalih. Starši pravijo, da v šolskem obdobju vedno bolj narašča pomen prijateljev. Ti tudi oblikujejo mnoge zahteve otroka do doma. Kasneje vplivajo tudi na oblikovanje otrokovih predstav o tem kaj je prav in kaj ni — to se pravi na njegove vrednote, na obnašanje, na predstavo o načinu življenja, kako bi ga radi živeli. Z vrstniki želi otrok preživljati počitnice, hoditi na izlete in si obenem na ta način pridobiti samostojnost.

SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA

Najmlajši otroci uživajo sredstva množičnega obveščanja v pravljicah in ob stripih-risankah. V osnovni šoli so učenci naročeni na šolske revije Kurirček, Pionirski list... Poleg teh fantov radi prebirajo predvsem stripe. Vpliv teh zgodb se kaže v njihovi igri in obnašanju. Kasneje postanejo zanimive poljudnoznanstvene revije, ki zadovoljijo otrokovo radovednost. V višjih razredih osnovne šole in v gimnaziji se zanimajo otroci tudi za tedenske časopise in revije. V kino hodijo mlajši otroci s starši kadar so na sporedu risanke, komedije, naravoslovni ali otroški filmi. Ko začno v gimnaziji otroci sami odhajati v kino, se odrasli pogosto zanimajo kaj mislijo gledati in jih pri tem usmerjajo. Velikokrat najdejo mladi med igralci ideale, ki jih želijo posnemati. Vpliv filma se kaže tudi v otroških igrah in željah. To velja tudi za filme na TV, ki je za otroke zelo privlačna. Njen vpliv nanje je dvojen. Na eni strani širi njihovo znanje, po drugi pa jim vzame veliko prostega časa na škodo aktivne igre, športne aktivnosti in družbe sovrstnikov. Zato skoraj vsi starši omejujejo njeno gledanje. TV pa je tudi izvor številnih otrokovih zahtev, kar vpliva na družinski proračun. Mlajši se zanimajo za otroške oddaje in risanke. Za osnovnošolce so privlačne glasbene, naravoslovne in serijske oddaje. Za starejše pa filmi in drame.

Predšolski otroci preživljajo dopoldneve nekateri v privatnem varstvu, drugi v vrtec. Za otroke do tretjega leta starosti, tako pravijo starši, je najboljše individualno varstvo pri starih starših. Nošenje otrok v jasli je v tem času le izhod v sili, saj so vir okužbe. Otrok, ki je tudi v tem obdobju manj komunikativen ima tam namesto ljubeče domače »uradno«
nego.

Zaupanje otroka v varstvo starištvu je odvisno od medsebojnega razumevanja, njihove pripravljenosti in drugih okoliščin: če so dovolj blizu, če so v pokoju. Pri njih so otroci v preverjeno dobrih rokah. Slaba stran tega varstva pa je, da pride do razkorakov pri vzgojnih načelih. Največkrat stari starši vnuke razvajajo, se zanje pretirano bojijo in skrbijo. Ker povsod vidijo nevarnost, otroka nikamor ne pustijo. Tako dobe otroci premalo življenjskih izkušenj kar predstavlja oviro v njihovem razvoju. Stare mame pravijo, da za vnuke rade poskrbijo, ker jim oni krajšajo čas in, ker s tem pomagajo mladim. Večkrat pa jih malčki s svojo mladostjo tudi utrujajo. Otroci so na stare starše navezani, ker jim malokatero stvar odrečejo, jih zagovarjajo pred starši in se z njimi veliko pogovarjajo. Tema pogovorov so predvsem stvari in ljudje, ki vznemirjajo otroško domišljijo npr. letéči predmeti, pojavi v naravi, vesolje, nenavadne osebe kot so cigani, čarovnice, škrti o katerih pripovedujejo pravljice.

Nekateri nosijo otroke v varstvo k varuhinji. Pravijo pa, da to ni najboljša rešitev, ker ne vedo, kako ona z njimi ravna. To obliko varstva je tudi težko dobiti.

Po tretjem letu je za vsakega otroka najbolje da gre v vrtec. V vrtec sprejemajo načeloma samo otroke zaposlenih staršev, razen če so po sredi upravičeni zdravstveni razlogi.⁶ Vrtec začne sodelovati s starši že pred vstopom njihovih otrok vanj in sicer z razgovori pri ravnatelju, ki pove kaj vse vrtec otroku nudi. Od takrat naprej imajo starši kontakte največ z vzgojiteljem v katerega skupini je njihov otrok. Pri vstopu otroka se starši največ zanimajo za režim zavoda oz. njegove usluge, kaj mu vrtec nudi, kasneje pa za vzgojne programe in kako je z otrokovo socializacijo v skupini. Stiki z vzgojitelji so vsakodnevni in še dodatno ob roditeljskih sestankih in govorilnih urah (štirikrat letno in enkrat mesečno), kjer vzgojitelji predstavijo svoje delo in opozorijo na probleme pri posameznih otrokih. Starši zahtevajo od vrtea predvsem urejeno prehrano, nego in vzgojno vodenje njihovih otrok, ob tem pa še vse oblike rekreacije.

Vzgojni smoter vrta je razvoj otrokovih intelektualnih sposobnosti in njegova socializacija v skupini. Želijo, da bi vsi otroci, deklice in dečki, dosegli čim boljši intelektualni nivo. V ta namen si vsakodnevno zastavljajo določene vzgojne naloge in cilje — npr. da bodo nekaj opazovali in delali in to izpolnijo. Z igrami, ki so metoda za razvijanje medsebojnega sodelovanja, otroci uveljavljajo svoje sposobnosti in si pridobivajo izkustva in preko njih preidejo k delovnim nalogam. Igre so gibalne, družbene, zabavne. Vzgojitelji otroke pri njih zaposlijo neglede na spol. Če se želi v vrtec eden od otrok dvigniti nad druge, vzgojitelji pohvalijo in s tem dvignejo tudi ostale, tako da ga tega odvadijo.

Dnevni red: od 5. ure do 8.30 se otroci zbirajo. Vmes so zaposleni z igrami po željah. V tem času se otroci omejujejo na manjše skupine, se razbremenijo, sprostitjo in dajejo s tem vzgojitelju idealno priložnost, da jih bolje spozna. Značaj otroka se hitro pokaže, tako da vidijo kaj je pri otroku še treba razviti. Starši tega ne morejo tako uspešno, ker otroka ponavadi ocenjujejo subjektivno. Tik pred zajtrkom razvijajo delovne navade s tem, da pospravijo igrače. Po njem so na sporedu skupne ali skupinske zaposlitve, ki so pripravljene po vzgojnem programu, tako, da zajamejo čem več vzgojnih področij npr. jezikovno, glasbeno, ritmično, likovno, spoznavanje okolja in družbe in moralno, ki se prepleta z vsem. Velik povdarek je na otrokovem bivanju na prostem, kjer se ukvarjajo s športnimi aktivnostmi, da si razvijejo telesne sposobnosti. Zatem imajo uro spanja in do odhoda domov proste igre.

V skupinah si otroci že kmalu izberejo svojega vodjo, ki jim pove, kaj in kako naj se igrajo. To je otrok, ki je simpatičen, aktiven,

sproščen in telesno razvit. To so ponavadi tisti, ki doma nimajo vzgojnih zavor — preveč avtoritativnih staršev — in ki jih starši vzpodbujajo k razmišljanju s pogostimi pogovori.

Življenje in delo v vrtcu ima vpliv na vedenje otroka doma. Starši pravijo, da se znajo otroci igrati tudi doma, da si organizirajo čas in se zaposlijo. Doma utrjujejo kar so se v vrtcu naučili in vodijo mlajše sorojence v igri. O vrtcu menijo, da je nujno potreben, ker so otroci v njem deležni varstva in igre. Pri tem se jim razvija domišljija in širi obzorje. Ko vzpostavijo stike z velikim številom sovrstnikov, se navadijo na življenje v kolektivu in na pravila, ki v njem veljajo. Starši velikokrat s pomočjo vzgojitelja v celoti spoznajo svojega otroka. Otroci radi hodijo v vrtec zaradi družbe, saj spoznajo nove prijatelje, zaradi igre pri kateri je vedno kaj novega in ker tam najdejo tujega človeka, ki je z njimi tako dober kot starši, to je tovarišica.

Včasih je imela mala šola poseben program dela, danes pa je nadaljevanje vrtca in traja 4 mesece. Otroka pripravlja na šolo s tem, da mu bogati izrazoslovje z besedami, ki jih bo srečal v šoli. Tu otroci spoznavajo predmete, ki jih bodo uporabljali ter z ugankami in lažjimi testi razvijajo logično mišljenje.

ŠOLA

Po mnenju staršev in šolskih delavcev je osnovna naloga šolskega izobraževanja dati otroku znanje, vplivati na odnose med vrstniki in med njimi in starši s tem, da krepí tovariške odnose in sposobnosti kolektivnega udejstvovanja. Staršem se zdi družinska vzgoja važnejša od šolske, ker če je ta napačna, je tudi šolska ne more popraviti. Družinska daje otroku podobo, šolska pa predvsem znanje in razvija naprej otrokove delovne navade. Vendar je tudi dom lahko pomemben vir znanja, odvisno od razgledanosti in znanja staršev. Po mnenju staršev šola še vedno vzpodbuja otroke v prvi vrsti k učenju za oceno, šele nato k nabiranju življenjsko koristnega znanja. Starši želijo, da bi otroci v svojem znanju uživali in se zavedali njegove pomembnosti za življenje. Na eni strani jim bo to v osebno zadovoljstvo, na drugi pa bo vplivalo na njihov način življenja, da se bodo v njem lažje znašli in dosegali dober materialni položaj.

Med otroki velja uspešnost pri učenju za pomembno vrednoto. Pridni imajo v razredu veliko vlogo, posebno še, če se tudi drugače aktivno vključujejo v življenje razreda. To je, da razred zastopajo, sodelujejo pri samoupravi in da so vsestranski pri delovanju v krožkih. Za nekatere pridne učence uporabljajo sošolci izraze »piflar«, »štrebar«, »grebator«. Ponavadi so to tisti, ki snov slabše dojemajo in uspeh dosežejo le z veliko pridnostjo. Do manj uspešnih učencev je v osnovni šoli organizirana medsebojna pomoč. Uspešen učenec pod vodstvom razrednika pomaga slabšemu. Razlaga mu določeno učno snov v šoli ali na domu. V gimnaziji poteka to na individualni ravni. Večina razrednih skupnosti ima svoje vodje. Ti morajo imeti »dolga jezika«, humoristično žilico in nove »dobre« ideje. V družbi sošolcev se uveljavljajo s poznavanjem sodobne glasbe, športa in življenja nasploh. Med seboj se sošolci kličejo po imenih ali nadimkih, ki velikokrat kažejo na neko fizično lastnost posameznika: »bajsi«, »nebeška lojtra«.

V osnovni in srednji šoli je uvedena samouprava katere namen je privzgojiti mladim samoupravnost odločanja, pravilno vrednotenje dela in sposobnost, da bodo kot odrasli znali realno oceniti svoje uspehe in neuspehe pri delu. Začetki šolske samouprave segajo že v najnižje razrede osnovne šole, kjer ima vsak razred iz učencev sestavljen razredni odbor. V 7. in 8. razredu osnovnih šol in v gimnaziji izvajajo samoupravo preko oddelčnih konferenc. Sklicujejo se dvakrat na leto. Organizira jih razredni odbor v dogovoru z razrednikom. Na oddelčni konferenci so poleg učencev in profesorjev včasih prisotni še ravnatelj šole, socialna delavka in pedagog. Učenci sestavijo poročilo o uspešnosti in neuspešnosti posameznikov. Vsakega slabega učenca vprašajo po vzrokih njegove nedelavnosti ali želi pomoč in koga želi. Obravnavajo vprašanja nediscipline. Od profesorjev zahtevajo pojasnila za sporne ocene in jim dajejo svoje predloge o tem, kako bi popestrili učne ure. Vzorne učence tukaj pohvalijo. V srednji šoli obravnavajo

na oddelčnih konferencah predvsem odnose med profesorji in razredom kot celoto. Pogovarjajo se o ocenah in metodah dela posameznega profesorja. Predlagajo kaj bi bilo dobro spremeniti. K samoupravi spada tudi svobodno izmenjevanje mnenj s profesorji. S tistimi, za katere mislijo, da niso prav ocenjevali oz. da slabo razlagajo, skličejo sestanek in se z njimi pogovorijo. Dejanski odnosi med učitelji, profesorji in učenci so zelo različni. Od razumevanja in upoštevanja do ignorance in nasilne avtoritete. Največ vpliva na otroke ima tisti, ki je enako pravičen do vseh, ki je duhovit in prijazen, kateri upošteva njihovo mnenje in ki je poleg svojega predmeta razgledan tudi na drugih področjih. Z njim se predvsem srednješolci radi pogovarjajo o gospodarskih, kulturnih in političnih dogodkih. Ta šolska samouprava vlada tudi na odnose v družini. Otroci kažejo željo po svobodnem izražanju svojega mnenja.

Primeri »špricanja« v osnovi šoli so zelo redki. Pogosteje se pojavlja v gimnaziji, kjer neopravičene izostanke kaznujejo z ukorom. Kajenje zatirajo v osnovni šoli z inšpekcijami med odmori v razredih in s pogovori o škodljivosti tega početja. Srednješolci pa kadijo v šolskih kadalnicah. Če profesorji ugotovijo, da učenec uživa alkohol obvestijo starše in šolskega psihologa, da se pogovori z njimi. Velikokrat so vzrok temu razmere doma, problemi v šoli ali želja po uveljavljanju med vrstniki.

Šola s krožki vpliva na izrabo otrokovega prostega časa in na organizacijo njegovega dela. Delo v teh dejavnostih mu daje možnosti, da zadovoljuje svoje interese in hkrati vzpodbujajo nove, ki jih širi in pogloblja. Ob delu doživlja otrok zadovoljstvo, o uspehih pa utrjuje zaupanje vase npr. na tekmovanjih.

S šolskimi vzgojitelji sodelujejo starši na razrednih sestankih in govorilnih urah. Uspešnost tega sodelovanja je odvisna od osebnosti razrednika, profesorja. Z nekaterimi se lahko pogovorijo o socialnih in tudi o izvenšolskih vzgojnih problemih, drugi profesorji pa raje vidijo, da se starši v njihovo delo ne vmešavajo. V šolo hodijo starši, da se seznanijo z otrokovim delom in uspehom, drugi, da ne bi imel občutka, da jim je vseeno kako mu gre. Največkrat gredo v šolo matere, redko skupaj z očetom. Otrokom najpogosteje pomagajo starši le v prvem in drugem razredu. Razložijo jim kadar kaj ne razumejo in jim pregledajo naloge. Starši od otrok ne zahtevajo odličnega uspeha. Če opazijo, da večkrat dela tudi izvenšolske stvari, ki ga zanimajo, se ne jezijo nanj, ker vidijo, da je koristno zaposlen in ne lenari. Otrokov šolski uspeh pomeni za starše veselje, ker izraža dober otrokov odnos do dela in je potrdilo pravilnosti vzgoje. Otroku pa dviga samozavest. Otrokom in staršem se zdi šola danes premalo privlačna, ker še vedno preveč temelji le na razlagi. Premalo je pri pouku učnih pripomočkov in aktivnega sodelovanja poslušalcev. Profesorji med otroki velikokrat opažajo želje po poglobljeni razlagi predmeta. Šolske reforme namesto intenzivnosti uvajajo ekstenzivnost dela s tem, da večajo število obveznih predmetov. Tako so učenci premalo aktivirani, ker se s profesorji redko pogovarjajo, saj je treba izpolniti tudi učni načrt. Razred je ponavadi tudi za tak način dela preštevilen. Na osnovni šoli je nivo snovi, ki jo mora obvladati vsak učenec nizek, ker ne sme biti selekcije. Zato se boljši učenci dolgočasijo. Med otroki vlada danes ideal »frajerja« to je tistega, ki malo in zanimivo dela in dobro zasluži.

Iz gradiva lahko zaključimo, da si zakonci, zaradi obojestranske zaposlenosti delo doma delijo. Ker so žene manj angažirane izven družine tako opravijo večji del tega dela.

Starši se poučijo o vzgoji otrok iz ustrezne literature, z obiskovanjem tečajev in iz posvetov z vzgojitelji. Otroke vzgajajo ob vsakdanjem življenju z vzgledom in besedo. Največjo skrb posvečajo razvoju njihove samostojnosti in znanja, ki naj bi odločilno opredelila njihov bodoči način življenja. Med otroki vzpodbujajo odnose enakopravnosti in tovarištva. V družini postajajo medsebojni odnosi vedno bolj demokratični, saj starši v pogovorih in odločitvah upoštevajo tudi otrokove predloge in stališča. To je posledica splošnega družbenega razvoja, ki med drugim vpliva na odnose v družini, kot tudi v vzgojnovarstvenih in izobraževalnih ustanovah. V vrtcih se odraža to v njihovih vzgojnih programih, ki ustvarjajo pogoje za enak intelektualni

razvoj vseh otrok, preprečujejo nastanek specifično deklinskih oz. fantovskih iger in povdarjajo enakost med otroki. V šoli se vpliv kaže predvsem v šolski samoupravi, katere cilj je privzgojiti otrokom samostojnost odločanja in kritičnost do sebe in drugih.

Veliko vlogo v otrokovem življenju, odnosih v družini in med vrstniki ima TV, nekoliko manj pa druga sredstva množičnega obveščanja. Ta sredstva na eni strani bogatijo otrokovo znanje, na drugi pa ga odtegnejo družbi prijateljev in rekreaciji ter mu otežujejo pravilno razporeditev časa za delo in odmor.

V družbi vrstnikov preživi otrok skoraj ves svoj preostali prosti čas. Vpliv te skupine na način njegovega življenja v šolskem obdobju in v puberteti raste. Vrstniki opredeljujejo otrokove zahteve in odnose do staršev, njegove želje, mnoge potrebe in življenjske cilje.

Kako pa je s temi vplivi otrokovega socialnega okolja v različnih obdobjih njegovega življenja? Ugotovimo lahko, da ima do odhoda v šolo v otrokovem življenju osrednjo vlogo družina. V šoli in s številnimi obveznostmi, ki jih otrok v tem času prevzame, se krepi vloga šole in prijateljev, vrstnikov, ki imajo v mladostni dobi močan vpliv na način njegovega življenja. Prav v vseh obdobjih pa so močno prisotna sredstva množičnega obveščanja, predvsem TV in splošni družbeni razvoj, ki preko vseh teh institucij vpliva na oblikovanje otrokove osebnosti in na način njegovega življenja.

OPOMBE

- Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Ljubljana 1973, str. 190
- Ravnik Mojca, ETSEO Vprašalnica VI, Vzgoja, Ljubljana, 1976, str. 87
- Mnenja so, da naj mati naredi abortus, če je medicinsko upravičen ali če se znajde v težavni situaciji, da ne spravi na svet nesrečno bitje
- Toličič Ivan, Smiljanič — Colanovič Vera, Otroška psihologija, Ljubljana 1977, str. 266
- Rot Nikola, Osnovi socialne psihologije, Socijalizacija, Beograd 1972, str. 197
- V krajevni skupnosti Trnovo sta dva vrtca, vsak za 140 otrok

LITERATURA

- Baš Angelos, Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, Maribor 1967
Erlch Vera, Porodica u transformaciji, Zagreb 1964
Kremenšek Slavko, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1970
Baš Angelos, Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, Maribor 1967
Erlch Vera, Porodica u transformaciji, Zagreb 1964
Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Sorodstvene zveze, Ljubljana 1973, st. 188 — 200
Mead Margaret, Coming of age in Samoa, New York 1953
Odlam Doria, Duševni život vašeg deteta, Beograd 1963
Ravnik Mojca, Vzgoja, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnica VI, Ljubljana 1976, st. 87
Rot Nikola, Osnovi socialne psihologije, Beograd 1972
Toličič Ivan, Smiljanič-Colanovič Vera, Otroška psihologija, Ljubljana 1977
Trstenjak Anton, Problemi psihologije, Ljubljana 1976

OTROŠKE IGRE NA PRULAH

V svoji razpravi želim popisati otroške igre predšolskih otrok od petega do sedmega leta in šolarjev do osmega razreda osnovne šole. Prostorsko se omejujem na krajevno skupnost Prule. Poudarek dajem sedanjim otroškim igram, primerjam pa jih tudi z igrami svoje generacije, s čimer posegam časovno najdlje trinajst let nazaj.

Krajevna skupnost Prule je omejena na JZ z Ljubljano, na JV z Gruberjevim prekopom, na S s Cojzovo cesto, Levstikovim trgom, Ulico na grad, Sodarsko stezo in Karlovško cesto. Po podatkih iz registra prebivalstva izpred dveh let je bilo na Prulah takrat 4535 prebivalcev, od tega 437 otrok v starosti od nič do sedem let in 515 otrok v starosti od sedem do štirinajst let. Leta 1953 so tu začeli graditi prve stanovanjske bloke in so jih do leta 1973 zgradili osemnajst. Krajevna skupnost Prule ima svojo osnovno šolo¹ in vzgojno varstveni zavod s štirimi enotami.² V času pisanja te razprave je bilo v vrtcu 555 otrok od nič do sedem let, vendar niso bili vsi le iz krajevne skupnosti Prule.

V pričujočem delu se omejujem predvsem na igre, ki se jih otroci igrajo sami brez posredovanja in vodstva staršev ali vzgojiteljev. Ugotoviti želim trenutno najbolj priljubljene in igrane igre, igre, ki so značilne za določen spol in skupine iger, ki prevladujejo v določenem starostnem obdobju. Hkrati želim te igre primerjati z igrami mojega odrasčanja na Prulah, ki sovpada z rastjo mladega blokovskega naselja.

Otroške igre je pri Slovencih raziskoval in o tem napisal tudi sintetično delo doslej le Niko Kuret³, po katerem prevzemam razdelitev iger. Sistematično zbiranje podatkov o otroških igrah je pri nas začel leta 1953 Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU, vendar gradivo ni objavljeno.

PRIKAZ ZBRANIH PODATKOV

Prostor za igro

Na Prulah imamo dve javni otroški igrišči⁴ z gugalnicami, plezali in peskovnikom. Poleg tega sta popoldan in ob praznikih otrokom na voljo tudi šolsko igrišče z asfaltiranim delom s koši in goli, tekaško stezo in plezali ter igrišče vrtca⁵ z gugalnicami, plezali in peskovnikom. Po dva ali trije bloki skupaj imajo svoj peskovnik, nekateri pa tudi zelenico. Otroci pa se ne igrajo le na teh za njihovo igro odrejenih prostorih, ampak tudi po asfaltiranih dvoriščih in ulicah, na bregovih Ljubljane, na vrtovih in dvoriščih zasebnih hiš. Sankat se hodijo na vznožje grajskega hriba pri predoru, včasih še na Grad in Golovec.

V zaprtem prostoru se igrajo otroci predvsem ob slabem vremenu, v večernih urah in deloma tudi pozimi. Igrajo se v stanovanju, po vežah, kletih, v razredu, na šolskem hodniku, v vrtcu.

Igri odmerjen čas

Na vprašanje, koliko časa na dan se igrajo, so mi šolarji odgovorili zelo različno. Nekateri so dejali, da se ne igrajo skoraj nikdar, drugi do dve uri na dan, nekateri pa celo četrtno dneva. Vendar pa iz pogovora med igro in lastnega opazovanja, lahko sklepam, da se igrajo najmanj tri ure na dan. V sedmem in osmem razredu se čas za igro resnično zelo skrči. Na dvorišču se igrajo otroci največ popoldan, ob praznikih, nedeljah in počitnicah tudi dopoldan. V zimskem času se veliko manj igrajo na dvorišču, isto velja tudi za slabo vreme. Zanimivo je, da ne npr. igri »ravbarji in žandarji« in »figure metat« igrajo samo tik pred mrakom ali ob mraku. To pravilo je veljalo tudi pri moji generaciji.

Pripomočki za igro

Pri šolarjih so najpogosteje igrače oziroma igralni pripomočki za igro na prostem frnikole, elastični trak, žoga, kolo, loparji za badminton, metalne puščice mikado in pikado, kotalke, avtomobilčki. Nekateri imajo tudi lok, puške in pištole, leteči krožnik.

Manjši otroci se na prostem igrajo z lopatkami in kanglicami, avtomobilčki, kamioni, punčkami, vozički, medvedki.

Za družabne igre v zaprtem prostoru imajo otroci karte, šah, domino, »človek ne jezi se«, monopoly, memory. Pri samošnih igrah se igrajo z mehanotekniko, fischer tehniko, lego kockami, električnim vlakom, električno avtocesto, avtomobilčki, punčkami, medvedki in drugimi živalmi, posodicami za kuhanje ipd. Predšolski otroci imajo predvsem igrače za samošno igro.

Vpliv spola

Kljub temu, da se veliko iger igrajo tako deklice kot dečki, pa je nekaj takih, ki se jih večinoma igrajo le dečki ali le deklice.

Med izrazito dekliske igre bi štela trenutno zelo popularni igri z elastičnim trakom gumitvist in »enkrat-dvakrat-trikrat«. Med že tradicionalno dekliske igre sodijo igre s punčkami, vozički, posodicami, torej igre z vlogami mamic, gospodinj, prodajalk, frizerk. Tudi ristanc, pismo, skakanje čez kolebnico, »hajli-hajlo«, »of«, »moja mladost« so pretežno dekliske igre.

Fantovske igre pa so frnikolanje, nogomet, košarka, vojaške oziroma bojne igre, igre z avtomobili, vlaki, mehanotekniko, fischer tehniko (odslej kar fišer tehnika).

Zanimivo je, da se pri predšolskih otrocih in pri sedmošolcih in osmošolcih te razlike precej zabrišejo.

Vrste iger

V svoji nalogi uporabljam nekoliko modificirano Kuretovo delitev iger.

I. INDIVIDUALNE IGRE

Vežbalne (urilne) igre

V otroškem vrtcu se igrajo otroci pod vodstvom vzgojiteljice didaktične igre, ki urijo čutila (sluh, vid, tip) in telesne sposobnosti, ki sicer niso individualne igre, a menim, da sodijo vseeno v ta oddelek. Take igre so npr. »Jakec, kdo te kliče?«, »okrog stolčkov«, »med obroči«, »išči svojega voditelja«, »dirigent«, »ugani, kdo je prišel«, »hoja za glasom«, »čarobna vreča« itn. Nekatero teh iger so natisnjene v knjižici Sonje Dolenc⁶, zato jih v referatu tudi ne pojasnujem. Tovrstne igrice vzgojiteljice pač lahko izbirajo in prirejajo primerno starosti otrok v skupini. Didaktične igre s šolskim obdobjem navadno prenehajo, otroci se jih namreč brez vodstva nikoli ne igrajo, pa tudi čutila in motorične sposobnosti se z leti izostrijo. Individualne urilne igre, kot so plezanje po drevju, po plezalih in drogovih za iztepanje preprog, vožnja s kolesom, sankanje, pa se vlečejo od predšolskega obdobja do šestega razreda osnovne šole, torej do dvanajstega ali trinajstega leta, prav tako tudi skakanje čez kolebnico in kotankanje, le da začno s šolskim obdobjem. Vožnja s kolesom, smučanje, drsanje, kar lahko imenujemo že šport, pa še dje. Na gugalnicah in vrbah ob Ljubljani se gugajo od petega leta do šestega razreda (na vrbah le šolarji).

Domišljjske igre

Sem spadajo igre z igračami, torej z avtomobilčki, avioni, punčkami, ladjicami, vlaki, raznimi živalmi ipd. Zelo pogoste so te igre do petega razreda, kasneje pa manj, vendar pa že od petega leta dalje niso zgolj individualne, ampak prehajajo v družne.

Igre z vlogami se prav tako igrajo že petletni otroci. Mamice, gospodinje, frizerke, kuharice, prodajalke se deklice zelo rade igrajo od petega do dvanajstega leta. Otroci iz skupine petletnikov v vrtcu se tudi radi identificirajo z junaki televizijskih nadaljevanj in risank, zlasti: Odprava zelenega zmaja, Pika Nogavička, Tom in Jerry, Janček, Barbapapina družina.

Ustvarjalne igre

Predšolski otroci se mnogo igrajo z lego elementi. Šolski otroci, predvsem fantje, pa sestavljajo že bolj zahtevne konstrukcije s pomočjo mehanotehnike in fišer tehnike. V peskovnikih gradijo ceste, mostove, vodovode tudi že predšolarji, predvsem pa šolarji do četrtega razreda (deset let). Pozimi pa ti svoje graditeljske sposobnosti urijo pri izdelovanju snežnih bunkerjev in snežnih mož. Sedemletni in osemletni otroci si znajo že sami napraviti ladjice, kape in avione iz papirja. Gnetenje in oblikovanje plastelina pa je zlasti igra otrok v vrtcu. Risanje so mi imenovali kot igro še trinajstletniki.

II. DRUŽNE IGRE

Raji

Raje kot so »kolo vodim«, »lepa bela lilija«, »rdeče češnje rada jem«, sem zasledila le pri sedemletnikih in osemletnikih.

Ustvarjalne igre

Otroci od petega do desetega leta grade v peskovnikih in na peščenih igriščih vodovode, ceste in mostove in po njih vozijo svoje avtomobilčke. Pozimi pa se pri gradnji bunkerja ali sneženega moža najdejo skupaj tako dvanajstletniki kot petletniki.

Igre z vlogami

Čeprav so te igre uvrščene med samošne, se pojavljajo večkrat kot družne. Petletni otroci v vrtcu se radi igrajo »porodnišnico«, tako da nekdo predstavlja mater, drugi očeta, tretji pa dojenčka. Mamice, sprevodnike, zdravnike se prav tako igrajo skupaj in ne vsak zase. Še bolj to velja za šolarje, pri katerih so igre frizerk, zdravnikov, gospodinj, prodajalk priljubljene in igrane tja do dvanajstega leta. Šole in vrtee se igrajo do desetega leta.

Bojne igre

Lovilne: »slepe miši«, »črni mož«, »gnilo jajce«, lovljenje, lovljenje na zapik, »lisica in piščanci«, »štorklja in žabe«, »kitajski zid«, »mačka in vrabčki« so igre, ki se jih igrajo že petletniki in šestletniki v vrtcu, zadnje štiri in njim podobne le pod vodstvom oziroma na pobudo vzgojiteljice. Razen zadnjih štirih, se prej naštete igre otroci igrajo na dvorišču in tudi v zaprtem prostoru še v šolskem obdobju do devetega leta. »Gnilo jajce« se igrajo še desetletniki. Lovljenje pa se ohrani do štirinajstega leta, podobno tudi skrivanje.

Bojne igre z vlogami: »klavirčke prodajat«, »barvice prodajat«, »ptičke prodajat«, »partizani in Nemci« se otroci igrajo tudi že od petega leta naprej. V sedmem in osmem letu se jim pridružijo še »kavboji in Indijanci«, »ravbarji in žandarji« oziroma »miličniki in tatovi«, »zemljo krast«, ki se jih igrajo tja do trinajstega in štirinajstega leta, posebno »ravbarje in žandarje«.

Gibalne igre

Igre »ali je kaj trden most«, podajanje žoge na izpad, »figure metat« ali »okameneli« se igrajo že od petega leta naprej. »Ali je kaj trden most« pri desetih letih izgine, »figure metat« pa ostanejo do dvanajstega leta. Ristanc, »petelinček«, »muhee zbijat«, »hajli-hajlo«,

»Frnikolanje« na Tesarski ulici. Foto Boris Mravlje, marec 1976.

»Frnikolanje« na Tesarski ulici. Foto Boris Mravlje, marec 1976.

»Gumi twist« na Praprotnikovi ulici. Foto Boris Mravlje, marec 1976.

»Gumi twist« na Praprotnikovi ulici. Foto Boris Mravlje, marec 1976.

»of«, »moja mladost«, »Ljubljana—Zagreb—Beograd«, »mama, koliko je ura«, »rdeča-bela-plava« (igra s kolebnico) se pojavijo na začetku šolske dobe in so pogosto igrane do dvanajstega leta, veliko manj v trinajstem letu, kasneje se jih ne igrajo več. Igre, kot so »med dvema ognjema«, gunitvist, frnikolanje, kepanje, brcanje, podajanje in odbijanje žoge, fucanje, so priljubljene čez celo šolsko obdobje. Frnikolajo in brcajo žogo pa že tudi predšolski fantiči. Metanje metalnih puščic mikado in pokajočih pikado je igra fantov od prvega do šestega razreda. Tudi športne igre, kot so nogomet, pravi in namizni ter tisti s copato op šolskem hodniku ali v razredu, ping-pong, hokej z žogico kar po asfaltu (sl. 15), badminton, se igrajo že v nižjih razredih, še bolj pa so priljubljene v kasnejših, ko se jim pridružijo še košarka, odbojka, rokomet. Med gibalne igre uvrščam tudi pretepanje, obmetavanje z olupki, kredo in gobo, kepanje, ki so domače vsem šolarjem.

Pri predšolskih otrocih so tekmovalne igre tekma z baloni med kolena, tek v vrečah. Te igre se igrajo samo v vrtcu. Večji otroci pa tekmujejo v hitrem teku in v vožnji s kolesi.

Družabne igre

Petletni in šestletni otroci že obvladajo preproste družabne igre: domino s slikicami, »Črni Peter«, »vroče-mrzlo«, »telefon«. V prvem razredu se tem igram pridružijo še »magarac«, »prašiček«, »vojna«, »leti-leti«, »škarjice brusit«, uganke, šah, »človek ne jezi se«. Domino, šah in »človek ne jezi se« se igrajo do konca osemletke. V drugem razredu znajo še »tarok«, »remi«, »špana«, v tretjem »šnops«, »lustin«, »stranišče podirati«, »lažnivca«. Tudi te igre se igrajo še šolarji iz višjih razredov. Prvič se pojavi v tej dobi igra »dame in gospodi«, ki se jo igrajo do sedmega razreda. Četrtošolci se grede še »vodemesta-gore«, kar se igrajo tudi v kasnejših razredih; in pa »svinja s čepico« ali »brez hlač«; zadnjič se v tem času omenja igra »škarjice brusit«. »Poker«, »mlin« in »damo« se igrajo od petega razreda naprej, »monopoly«, »memory«, »halmo« pa se igrajo šele sedmošolci in osmošolci.

Primerjava z mojo generacijo

Če primerjam današnjo igro otrok z našo igro, vidim, da se pri tradicionalnih igrah,⁷ kot so npr. »slepe miši«, »gnilo jajce«, »črni mož«, lovljenje, skrivanje, »ravbarji in žandarji«, igranje s punčkami, »klavirčke, ptičke, barvice, prodajat«, kartanje..., ni dosti spremenilo niti glede spola niti glede starostnega obdobja igranja. Razlika je morda le v tem, da smo se nekatere igre mi več igrali, tako npr. ristanc, »gospod kapcinar kapco zgubil«, »klavirčke prodajat«, »zemljo krast«, pismo, več smo risali po asfaltu in kotalkali, pač pa smo se veliko manj vozili s kolesi in frnikolali. Imeli smo tudi manj mehанизiranih iger.

Nekaj iger pa je vseeno takih, ki so bile značilne le za mojo generacijo in jih današnja ne pozna, enako velja tudi obratno. Tako sta bila nekako pred osmimi, devetimi leti zelo priljubljena tapkanje s pokrovčki jogurta iz aluminijaste folije in nožkanje, metanje žepnega nožiča v zemljo z različnih delov telesa. Nismo pa poznali igre z elastičnim trakom gunitvista, ki je prišla k nam pred približno petimi leti in pa družabnih iger »memory« in »monopoly«.

Ker je gunitvist sorazmerno nova in modna igra, sem se odločila, da jo tu podrobneje opišem.

Igralni pripomoček je dolg elastičen trak, ki ima konca speta skupaj. Elastiko držita dve deklici okoli nog, skačejo pa lahko naenkrat ena, dve ali tri deklice. Igra ima tudi svoja pravila, »desetica« ima deset stopenj:

- 1 — prestop čez elastiki
- 2 — prestop čez elastiki, tako da z eno nogo stopiš na eno elastiko, z drugo pa na drug
- 3 — z obema nogama stopiš na obe elastiki in odskočiš, trikrat
- 4 — z obema nogama stopiš na obe elastiki, nato še enkrat skočiš in se v zraku obrneš v nasprotno smer, doskočiš na obe elastiki in odskočiš

- 5 — z vsako nogo skočiš na drugo elastiko dvakrat, tako da prvo elastiko z nogo povlečeš za seboj, isto ponoviš enkrat z obema nogama
 - 6 — eno nogo imaš med elastikama, drugo pa zunaj, tako skočiš trikrat na levo in trikrat na desno
 - 7 — z eno nogo potisneš prvo elastiko čez drugo, tako da imaš tisto nogo med elastikama v rombu ali »limonci«, z drugo prosto nogo pa prestopaš na eno in drugo stran sedemkrat, tako da v bistvu krožiš
 - 8 — postrani skočiš med elastiki z obema nogama, nato štirikrat brečneš na levo in štirikrat na desno v elastiko
 - 9 — ena noga je pod prvo elastiko, druga je nad njo, nato skočiš in se v zraku obrneš v nasprotno smer in doskočiš na drugo elastiko z eno nogo pod njo, z drugo pa nad njo, devetkrat
 - 10 — a) z obema nogama stopiš na obe elastiki, nato se z zasukom v zraku obrneš v nasprotno smer in doskočiš na obe elastiki, petkrat v eno in petkrat v drugo smer
b) nogi med seboj desetkrat prekrižaš, elastiki sta ves čas med nogama
c) z obema nogama stopiš med elastiki in desetkrat skočiš z nogama narazen
č) najprej skočiš z obema nogama med elastiki trikrat, nato z vsako nogo dvakrat, nato enkrat z obema in spet enkrat z eno in enkrat z drugo.
- Nekateri se igrajo še eno stopnjo več »enajstko«:
- 11 — najprej imaš eno nogo pod prvo elastiko, drugo pa nad njo, nato doskočiš na drugo z obema nogama, nato skočiš in se v zraku obrneš in doskočiš na isto elastiko z eno nogo spodaj, z drugo pa zgoraj, nato spet doskočiš na drugo elastiko z obema itn., enajstkrat, vsak skok se šteje za eno stopnjo.

»Beograjska«

- 1 — najprej je ena noga zunaj elastik, druga pa med njima, nato preskočiš na drugo stran (postrani), nato skočiš z obema nogama na elastiki (z vsako na eno) in ven
 - 2 — z eno nogo povlečeš elastiko naprej, z drugo pa nazaj, nato z vsako nogo doskočiš na eno elastiko, nato z obema na obedve
 - 3 — napravi »limonco« (elastiki z nogama prekrižaš), nato skočiš in doskočiš na sredino med elastikama, nato skočiš narazen in oviješ ter ven
 - 4 — z obema nogama skočiš na drugo elastiko, tako da prvo z nogama povlečeš za seboj, nato skočiš z obema nogama na obe elastiki.
- Poznajo pa še druge variante gumnivista, kot so »nemška«, »italijanska«, pri katerih delajo vozle in potem doskočijo med razvozlaní elastiki; »coca-cola« in »usa, usa, usa sa«. Pri »skakavčku« med celo vajo kar naprej skačeš. Pri »premikalnici« dekleti, ki držita elastiko, lahko skoče ovirata z višanjem, nižanjem, ožanjem in širjenjem razmaka med elastikama.

Elastiko držijo v šestih višinah: 1. gležnji, 2. kolena, 3. pas, 4. ramena, 5. vrat, 6. glava. Glede na širino razmaka elastik poznajo pet stopenj oziroma variant: 1. normalen razmak dveh nog, 2. nogi stojita zelo skupaj, 3. razmak ene noge, 4. zelo širok razmak ali »medvedji«, 5. navaden razmak, le skakalec miži, tisti ki drži elastiko pa za pravilen skok govore »mama«, za napačen pa »oče«. Ko igralec »fuča«, ga nadomesti drugi, ta pa mora počakati, da pride vrsta spet nanj. Če skačeta dva skupaj, lahko drugi skakalec sproti popravlja napake prvega.

Poleg predpisanih skokov si deklice izmišljajo tudi svoje.

Še eno igro z elastiko se deklice igrajo v novejšem času, to je »enkrat-dvakrat-trikrat«. Dve držita elastiko na »škarjice«, nato pa z njo trikrat zanihata govoreč enkrat-dvakrat-trikrat, nato pa vsaka z eno nogo povleče elastiko k tlom. Čez nastale like morajo zlesti ali skočiti, ne da bi se dotaknili elastike. Dva ali več jih lahko skače čez ali leze skozi, drugi lahko popravlja prvega, če pa oba »fučata«, morata držati elastiko.

Fantom zelo ljuba igra frnikolanje pa se v pravilih ni spremenila, pa tudi znana je že dolgo, zato pravil ne bom opisovala. Navedla bom samo nove izraze za frnikolo, to so »bičula« in »ferula«, za jamico pa »rupa« in »rupca«, »Cestni davek« je, če kdo, ki ni udeležen v igri, zapleni nekemu frnikolo. Cestni davek radi pobirajo zlasti starejši fantje mlajšim.

Diskusija

V nalogi sem upoštevala Kuretovo razdelitev iger, vendar sem jo nekoliko priredila. Tako sem npr. družnim igram dodala igre z vlogami in ustvarjalne igre. Toda kljub temu sem imela pri razvrščanju iger k posameznim tipom nekaj težav. Težko je namreč ostro deliti lovilne igre od bojnih iger z vlogami ali pa telovadne od tekmovalnih.

Če pregledamo, katere igre so značilne oziroma prevladujejo v določenem starostnem obdobju, vidimo, da so samošne igre značilne predvsem za predšolske otroke, v precejšnji meri so zastopane še do dvanajstega leta. Kasneje prevzemajo vodstvo družne, zlasti družabne in športne, ki pri sedmošolcih in osmošolcih spodrinejo skoraj vse ostale (tako pri fantih kot dekletih), športne igre se največ igrajo od desetega leta naprej, še posebno nogomet in košarka ter »med dvema«. Tako fantje po cele popoldneve prežive na šolskem igrišču. Igra, ki je značilna za vsa obravnavana obdobja predvsem za fante je frnikolanje. Pri dekletih je taka igra gunitvist, le da se jo začno igrati šele šolarke. Vendar lahko tudi pri teh dveh igrah ugotovimo, da sta zlasti priljubljeni od tretjega do šestega razreda. Zanimivo je, da vidiš jamice za frnikolanje na vsakem igrišču, dvorišču in peskovniku, pa celo v asfaltu pred šolo. Elastični trak pa nosijo nekatere deklice kar s seboj v aktovki. Z igro začno takoj po končanem pouku, že pred šolskim poslopjem in v copatah. Tudi voznja s kolesi je značilna za vsa starostna obdobja in za oba spola. Otroci jemljejo kolo s seboj povsod, pa naj gredo v trgovino, v šolo, na igrišče ali samo do sosednjega bloka.

Otroci iste starosti se igrajo skupaj predvsem v vrtcu, v šoli in v varstvu, medtem ko se na domačem igrišču družijo tudi otroci različnih starosti. Pri igrah »med dvema«, »ravbarji in žandarji« in »figure metat« sodelujejo deklice in dečki različnih starosti, ki so vsi doma iz bližnje okolice (npr. otroci iz dveh ali treh blokov skupaj). Tudi gunitvist na domačem dvorišču se igrajo skupaj devetletne in dvanajstletne deklice. Podobno velja za frnikolanje, le da se na šolskem igrišču med sabo pomerijo ne le dečki različnih starosti, ampak tudi iz različnih delov Prul. Predšolski otroci se navadno igrajo skupaj in se ne družijo toliko s starejšimi otroki. Prav tako pa se ne vidi veliko osmošolcev in sedmošolcev v družbi mlajših šolarjev.

Ob primerjavi z mojo generacijo lahko ugotovim, da je tudi standard vplival na otroške igre npr. z različnimi komunikacijskimi sredstvi (televizijo imajo danes skoraj vsi, prav tako radio in časopis, zahajajo pa tudi v kino...), z novimi in bolj mehaniziranimi igračami, z igrami, ki prihajajo iz tujine (memory, monopoly). Vendar pa s tem ne morem razložiti razlike v tedanjih najbolj modnih igrah (tapkanje, nožkanje) in sedaj najbolj modnih igrah (frnikolanje, kolesarjenje, gunitvist).

Zaključek

Iz prikaza podatkov in diskusije lahko zaključim:

1. da so nogomet, frnikolanje, bojne (vojaške) igre, igre z avtomobilčki, vlaki, avioni, mehanotehniko ipd. bolj fantovske igre, medtem ko so deklishe igre gunitvist, igre s punčkami, nekatere igre z žogo (»of«, »moja mladost«, »prosto deset«), skakanje čez kolebnico in še nekatere.
2. da so samošne igre bolj značilne za mlajše otroke, družne in športne igre pa za starejše,
3. da za modne igre lahko označimo gunitvist, voznjo s kolesom in frnikolanje. Čeprav smo frnikolali že prej, pa je to trenutno ena najbolj priljubljenih in igranih iger,

4. da bi bilo v prihodnje dobro preučiti igre tudi z gledišča združevanja otrok pri igri; izbire partnerja za igro in pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Pisani viri

N. Kuret, Igra odraslih in otrok, vprašalnica.
Pismena anketa v sedmem in osmem razredu osnovne šole Prule v šolskem letu 1976/77.

Informatorji

Vzgojiteljici VVZ Prule, skupina petletnikov in skupina šest do sedemletnikov.

1. — 6. razred v šolskem letu 1976/77, OŠ Prule.
Trtnik Nataša, študentka, 22 let, Tesarska 16.
Trtnik Zdenko, zlatar, 21 let, Tesarska 16.

Literatura

N. Kuret, Igra in igrača, Maribor 1959.

OPOMBE:

- 1 Osnovna šola Prule, Prule 13
- 2 Vzgojno varstveni zavod Prule, Praprotnikova 2; enota Janežičeva 3; enota Janžičeva 13; enota Zvonarska 3; enota Ulica na grad 2
- 3 N. Kuret, Igra in igrača, Maribor 1959.
- 4 igrišče ob Prijateljevi ulici; igrišče ob križišču Prul in Privoza
- 5 Praprotnikova 2
- 6 S. Dolenc, 75 iger, Telesna vzgoja predšolskega otroka, Ljubljana 1974.
- 7 N. Kuret, Vesele ure, Ljubljana 1969, večino teh teh iger ima avtor opisane v tem delu.

V času po ustanovitvi paritetne skupnosti naše države vzpostavljamo gledišča na različnih ravneh, zato se v posrednih igrah odlikujejo zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Tako je bilo tudi v Jugoslaviji, da je bil to eden od večjih igrarskih podjetij. Najbolj se je izkazal ob ustanovitvi Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ki je bil ustanovljen leta 1969. V tem inštitutu so se ukvarjali s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Podjetje Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ustanovljeno leta 1969, se ukvarja s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Najbolj se je izkazal ob ustanovitvi Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ki je bil ustanovljen leta 1969. V tem inštitutu so se ukvarjali s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Podjetje Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ustanovljeno leta 1969, se ukvarja s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Podjetje Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ustanovljeno leta 1969, se ukvarja s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

Podjetje Jugoslovanskega inštituta za študij igre, ustanovljeno leta 1969, se ukvarja s študijem igre, zlasti s tem, da imajo za igro ustrezne pogoje, ki na to vplivajo; poudarek ne bi bil več na tem, od katerega leta pa do katerega se igrajo določene igre, ampak kdaj, s kom, kjer in zakaj se otroci igrajo.

SOSEDSKI ODNOSI V GRAFENAUERJEVI ULICI V LJUBLJANI

Za obdelavo sem si izbrala temo, ki sodi med manj obravnavane in jo v Obči etnologiji Slavka Kremenška najdemo v sklopu socialne ali družbene kulture pod naslovom Lokalne skupnosti. Naj pojem sosedstva, sosedskih odnosov opredelim s citati iz že zgoraj navedene knjige. »V teritorialnem pogledu je najožja oblika lokalne skupnosti sosedstvo. Glede vloge in pomena, ki ga ima sosedstvo v medsebojnih odnosih, se ocene večkrat razhajajo, kajti v različnih okoljih in razdobjih utegne biti družbena teža sosedstva tudi dokaj različna... Zveze med najbližjimi sosedi so običajno razgibanejšje kot med oddaljenejšimi sorodniki. Pri tem je kajpak računati s skupnimi interesi, ki prihajajo v različnih oblikah do izraza. Najpogostejše so koristi gospodarskega značaja, pri katerih gre za medsebojno pomoč pri delu, za medsebojno izposojo orodij, tudi za gmotno pomoč v stiski ipd.... Odnosi med sosedi so največkrat težko določljivi in jih je tudi težje preučevati...«¹

Pri raziskavi sem se srečala z velikimi problemi, čeprav sem v dispoziciji zanjo zapisala: »Za to temo sem se odločila predvsem zato, ker sem sama član bivše hišne zadruga Ideal, ker v njej živim že od vsega začetka njenega nastanka, ker dobro poznam sosede in vem, da mi bodo pripravljeno pomagati, ker med nami obstajajo ne samo sosedski, ampak tudi prijateljski odnosi, saj smo vsi otroci približno istih let, prav tako naši starši, ki so bili pred 15 leti, ko smo se vselili v te vrstne hišice, zaposleni v Jugotekstilu, ki je svojim uslužbencem omogočil gradnjo lastnih hiš.«

HIŠNA ZADRUGA IDEAL

V času po obnovitvi porušene domovine naša država samostojnim graditeljem ni nudila nobenih kreditov, zato so v podjetjih sprejeli zakon, s katerim so se obvezali, da bodo najprej rešili najbolj pereča vprašanja svojih uslužbencev.

Tako je bilo tudi v Jugotekstilu, ki je danes eno večjih trgovskih podjetij. Najprej so v šiški, ob današnji Tugomerjevi ulici, nekoč Ulici Kneza Koclja, zgradili dvojčke. Vanjo so se vselile vse tiste družine, katerih oba starša sta bila zaposlena v tem podjetju. Ob vselitvi sta se obvezala, da bosta člana tega kolektiva še nadaljnjih 10 let. Nekateri so svojo polovico po nekaj letih odkupili pod zelo ugodnimi pogoji in tak prišli do lastne hiše. Drugi pa so se ob pomoči podjetja odločili za gradnjo.

Podjetje Jugotekstil je zaposlovalo v glavnem mlade, perspektivne ljudi z majhnimi otroki in brez večjih denarnih prihrankov. Če jih je hotelo zadržati, se je morala delovna organizacija obvezati, da jim bo v čim krajšem možnem času pomagala rešiti stanovanjski problem. Tako so leta 1956 ustanovili hišno zadrugo Ideal, ki je imela svoj pravilnik in pri banki registrirano vodstvo — predsednika, tajnika, blagajnika in člane.

Najprej so sklenili, da član lahko postane samo tisti, ki svoje staro stanovanje prepusti podjetju, ki bi na ta način rešilo še en stanovanjski problem neke druge, manj številne družine. Kasneje so ta sklep spremenili. Bistvena pogoja sta bila:

- član ne sme imeti lastnega stanovanja,
- imeti pa mora vsaj nekaj prihrankov.

Člani so postali predvsem delavci, ki so bili tedaj na vodilnih delovnih mestih, se pravi v glavnem šolani kader. »Izjema« je bil le eden — izjemno sposoben človek, telefonist z družino, ki je stanovala v Ihanu pri Domžalah. V zadrugo so ga vključili, ker je bil delaven, zanesljiv človek.

Banka je podjetju oziroma zadrugi odobrila kredite, ker je samo prispevalo določeno vsoto denarja. Za vsakega zadružnega člana je podjetje dalo 1.400.000 SD. To vsoto posojenega denarja naj bi odpla-

čali v roku 50 let. Na osnovi vplačane vsote je banka dala celi zadrugi 18.000.000 SD kredita, ki naj bi ga vrnil v 99 letih.

Ko so uredili vse v zvezi z odplačevanjem kreditov, so zaprosili na občini za parcelo. Na razpolago sta bili 2 kolikor toliko ugodni lokaciji: prva ob današnji Cesti v Mestni log, kjer pa je bilo močvirnato področje, prav zato so se odločili za drugo varianto. Kupili so zazidljivo parcelo (cca 1500 m²) za Bežigradom. To zemljišče so bivšemu lastniku po vojni nacionalizirali. Ker je bilo prostora malo, so se odločili za gradnjo hiš, ki imajo s pritličjem skupaj 3 etaže.

Celo leto dni je preteklo od ustanovitve Ideala pa do dne, ko so dobili gradbeno dovoljenje. Zidali so od 1958. leta dalje. Zadruga se je obvezala, da prevzame zidavo do III. faze. Tako so skupno nabavljali gradbeni material in naročali usluge obrtnikov in delavcev. Že kmalu po začetku zidave sta 2 člana odstopila iz osebnih razlogov, zamenjala sta ju 2 nova.

Ko so bile postavljene notranje stene in ko so bila vrata in okna naročena, vzdana pa še ne, je vsak lastnik samostojno nadaljeval delo. Nekateri so skupaj naročali delavce, obrtnike, si medsebojno pomagali. Že v tistih prvih dnevih so se pletli sosedski odnosi. Po dobrih dveh letih se je večina novih prebivalcev današnje Grafenauerjeve ulice že vselila. Hiše so bile zunaj že ometane, notri pa še skromno obdelane, pomanjkljivo opremljene, brez stopnic, kopalnic, pohištva.

Pred 6 leti so zadrugo razformirali, tako da so danes hiše individualna last.

In zakaj so se današnji lastniki hiš odločali za gradnjo? Vzrokov je več, in sicer:

2 zaradi neugodnih stanovanjskih razmer,

3 iz želje, da bi imeli večje stanovanje,

1 iz potrebe, da se vrne v Ljubljano, od koder so se preselili zaradi pomanjkanja stanovanjskega prostora, oba z ženo sta bila zaposlena v Ljubljani,

1 iz želje, da bi se vrnil v domovino,

2 zaradi relativno ugodnih kreditov,

1 zaradi bivše sostanovalk, ki je bila tudi uslužbenka istega podjetja in je niso mogli preseliti, obenem pa zaradi ugodnih kreditnih pogojev.

10 vrstnih hišic, ki tvorijo bivšo hišno zadrugo Ideal, sodi danes v krajevno skupnost Stadion, občina Bežigrad, zavzema pa prostor v Grafenauerjevi ulici od hišne številke 1 do 19. Tu danes živi 35 ljudi — 17 moških in 18 žensk, v okviru 11 gospodinjstev pa 12 družin. Prvotno število prebivalcev se ni spremenilo, spremenile so se osebe, ki tvorijo v nalogi opisano skupnost. Odselili so se 4 člani, umrli 3, s poroko, rojstvom in priselitvijo so se spremembe uravnale.

Aktivno zaposlenih je 17 - 9 moških, 8 žensk, upokojeni so 4, šolajočih se je 10, 4 pa so predšolski otroci.

V podjetjih dela 12 ljudi, v prosveti 4, 1 je obrtnik. Struktura nezaposlenih pa je takšna: 4 upokojenci, 10 šolajočih se (4 študenti, 5 dijakov, 1 učenec), 4 otroci, ki še niso šoloobvezni.

V glavnem so danes vse družine finančno dobro stoječe. Pri vseh hišah imajo avtomobile, lepo opremljene bivalne prostore, zaposleni so na vidnejših delovnih mestih.

V podjetju Jugotekstil so danes zaposleni le še 4 od prejšnjih 10.

7 družin se je preselilo v okviru mesta, 3 so se priselile iz vasi oziroma manjšega kraja, 1 pa iz ZRN.

POZNANSTVO MED OTROKI

Naši starši so približno istih let in tako tudi starostna razlika med otroki ni velika. Najprej smo stike navezali prav mi, otroci, ki smo se skupaj igrali v bližini hiše, na takrat še ne prometni ulici. Kmalu smo se začeli klicati po imenih in tako je še danes. Sposojali smo si igrače, se igrali najrazličnejše »poulične« igre z žogo, badminton, ristanc, se skrivali, kotalkali, kvartali, se vozili s kolesi, skupaj praznovali rojstne dneve. Te igre so nas družile predvsem v času, ko še nismo hodili v osnovno šolo.

Takrat še nismo povsod imeli televizijskih sprejemnikov. Zbrali smo se pri sosedu in si skupno ogledali za nas primerne oddaje. Ko

se je začel TV dnevnik, so se stiki za nekaj ur prekinili, saj smo morali zgodaj domov.

Vedno smo se igrali v skupini in sprejemali v svoj krog tudi vrstnike iz drugih ulic. Nikdar nismo pomislili, da so sosedovi otroci samo tisti, ki stanujejo v sklopu naših hišic, kajti vse naokoli je polno blokov, pa tudi samostojnih hiš, kjer so bivali naši »kameradi«.

Tako smo se spoznavali, utrjevali odnose, ki so med nekaterimi postali celo prijateljski. Starši nam niso prepovedovali stikov s sosedovimi otroki, s katerimi smo se vedno razumeli. Do večjih preprirov ni prišlo, če pa smo se že sprli zaradi malenkosti, je jeza trajala največ dan ali dva.

Šolske obveznosti, ki so nekoga zadele prej, drugega kasneje, so nas še bolj povezovala. Tako so bili 3 otroci sošolci celih 8 let, 2 pa še nadaljna 4 leta. Vsak dan smo skupaj hodili v šolo, saj smo bili vsi vpisani na osnovno šolo dr. Vita Kraigherja v »Jami«. Tudi medsebojna pomoč je bila pestra. Pomagali smo si pri učenju, pisanju domačih nalog, prepisovanju domačega branja. Izposojali smo si knjige, učbenike in šolske pripomočke in na ta način zmanjševali stroške staršem. Ni bila samo šola tista, ki nas je zbliževala. Tudi med prostim časom, ki ga je bilo vedno manj, nismo opustili družabnih iger. Vsako popoldne smo se srečevali na ulici, vrtu ali balkonu.

Postali smo prijatelji, medsebojni zaupniki, vedno smo lahko računali na kakršno koli pomoč. Po končani osnovni šoli pa so se naše poti razšle. Vsak se je odločil po svoje. Večina nas je šla na gimnazijo. Odnosi so se začeli ohlajevati. Našli smo si nove prijatelje v krogu novih sošolcev, saj so nas družile iste skrbi, naloge, interesi. Stikov seveda nismo popolnoma prekinili. Srečevali smo se na cesti, v avtobusu, trgovini, na vrtu. Po običajnem pozdravu (»Zdravo« ali »Živio«) smo pokramljali o splošnih stvareh, kot npr. o vremenu, o preživetem vikendu, o načrtih za počitnice, praznike. Iz dneva v dan smo se oddaljevali, vedno manj smo »si imeli povedati«. Štiri leta srednje šole so hitro minila. Takoj po maturi so se 3 sovrstniki poročili, si ustvarili družine. Imajo popolnoma drugačne skrbi kot mi, ki študiramo. In še mi smo se razbežali vsak na svojo fakulteto, vsak svojim ciljem nasproti.

In kako je danes? Naši odnosi so še vedno več kot sosedski in manj kot prijateljski. Težko jih je označiti z eno samo besedo, kajti resnični prijatelji nismo. Naša srečanja so priložnostna, z enimi se večkrat vidimo kot z drugimi, z enim se lahko pogovorimo o tej, z drugim spet o neki drugi stvari. V 15 letih smo se že tako dobro spoznali, da natanko vemo, o čem lahko začnemo pogovor. Tudi na drobno pomoč smemo računati ob vsakem trenutku. Kregali se nismo nikdar, prisrčnost se kaže že ob vsakem srečanju, ko se nasmejimo drug drugemu, se pozdravimo in izrečemo besedo, dve.

Edina skupna igra, ki se je ohranila vse do zadnjih let, je kvartanje. Vedno najdemo čas, da »udarimo en dober tarok«. Na balkonu se nas zbere 5 ali 6, poslušamo glasbo, se pogovarjamo, pozabimo, da nas čaka delo.

POZDRAVI, SREČANJA

Pozdrav je obvezen del našega srečanja, pa naj bo to na ulici, cesti, v trgovini, v mestu ali kjerkoli drugod. Pozdravljamo se na različne načine. Največkrat z običajnimi vsakodnevnimi pozdravi (»Dober dan«, »Živio«), ki jim sledi nasmeh. Včasih pa se zgodi, da soseda vidimo od daleč, zato mu samo pokimamo ali pomahamo. Oblike pozdravov se odvisne od soseda, priložnosti, od časa, ki nam je na voljo, od spola, od počutja. Pravzaprav pa nikoli ne pomislimo, kaj bomo rekli v pozdrav. Besede ob srečanju so spontane, vedno pa take, da dobimo odgovor in izmenjamo vsaj nekaj stavkov, pa čeprav včasih samo vljudnostnih.

Starši so nas, otroke vedno učili prijazno pozdravljati sccede, morda prav zaradi tega, ker nikoli niso gojili sovraštva do nikogar, ker so se zavedali, da ta skupnost ni samo začasna, zato je nujno z drobnimi stvarmi, kot so npr. pozdravi, poglobljati odnose. Vsem nam je prišlo v kri in meso, saj se po pozdravu, seveda če imamo čas, zapletemo v kar živahen pogovor o novicah, o vremenu, o počutju, o družini,

o draginji, ki nas je prizadela, o važnejših osebnih dogodkih, o preživetem vikendu — skratka o vsem, kar nanese. Tém nam nikoli ne zmanjka.

Kraj in čas teh naših srečanj nista določena. Primerni so prav vsi prostori: cesta, vrt, balkon, prostor pred hišo, ki meji na cesto, stanovanje, če nas sosed povabi na »kavo«, lahko pa tudi avto, če ga ustavimo, ko zagledamo soseda, ki čaka avtobus.

Videvamo se v glavnem podnevi, večerni obiski so redkejši. Zima je manj ugoden čas za srečanja, saj »mraz preganja ljudi«. V tem letnem času se vsi raje zadržujemo v toplo zakurjenih prostorih. Vrtovi in balkoni so zapuščeni. Oživijo pa in mi z njimi, ko posije prvo pomladansko sonce.

Pozno spomladi in poleti je kontaktov neprimerno več. Odpremo balkonska vrata, se sprehodimo po balkonu ali pa ven prinesemo mize in stole, tam preberemo časopis, spijemo kavo in največkrat povabimo še soseda. Spet je tu priložnost, da medsebojno izmenjamo nekaj misli.

POJMA »SOSED« IN »SOSEDSKI ODNOSI«

Pojem »sosed« informatorji razumejo dokaj različno. Največ jih misli, da ta pojem ne zajema samo neposrednih stanovalcev v sosednji hiši, ampak tudi tiste, ki živijo v širši okolici — v sosednjih hišnih zadruгах oziroma ulicah. Obstajajo pa še 3 različice razlage tega pojma, in sicer:

— »sosedí smo vsi tisti, ki živimo v kompleksu 10 hišic, torej vsi jutogetekstilovci«;

— »v ožjem smislu te besede sta soseda samo mejaša — levi in desni sosed, v širšem vsi, ki stanujejo v naši ulici, kjer je tudi hišna zadruга komersovceve«;

— »sosed je samo tisti, ki stanuje v najbližji hiši«.

Sosedske odnose smo pomagali vzpostaviti prav vsi družinski člani, in sicer ob najrazličnejših priložnostih. Opredelili pa so jih z naslednjimi mnenji:

— »ni tako tesnih stikov, kot jih vsebuje termin prijateljski. Lahko bi rekli neka mešanica«;

— »z nekaterimi gojimo prijateljske odnose. Nanje se lahko zanesemo v vseh pogledih. Predvsem smo jim mi takoj pripravljene pomagati. Medsebojno se obiskujemo, hodimo na izlete, uresničujemo skupne interese«;

— »odnosi so prijateljski«;

— »odnosi so samo delno prijateljski, samo če gre za pomoč pri reševanju osebnih ali družinskih težav odnosno problemov«;

— »odnosi so prijateljski, saj je to odnos, kadar lahko pričakuješ pomoč sosedov, jim jo nudiš, kadar jo kdo izmed njih potrebuje. Seveda je ta odnos bolj »daj — dam«. Veliko bolj bi mi bilo všeč, če bi ustanovili kakšen »ulični svet«, ki bi skrbel za zabavo, kulturno in športno življenje v naši ulici. Tja bi se lahko kdorkoli zatekel po nasvet oz. pomoč«;

— naslednji informator pa je s temi besedami podal odgovor na vprašanje: »Z nekaterimi, zlasti z bližnjimi gojimo prijateljske odnose, saj se tudi obiskujemo, deponiramo ključe stanovanja za naše pozabljivce. Z drugimi pa stiki niso dobri — imam vtis, da si jih ne žele pa tudi mi se ne vsiljujemo. Mladina se bolje razume med seboj. In zakaj so naši odnosi dobri? Ker nas obdajajo prijazni ljudje, ker se poznamo že 17 let, ker smo si pomagali ob gradnji, ker imamo skupne stene, in streho, skupaj vrtove, ker vedno najdemo prijetne besede v pozdrav. Zlasti po smrti svoje žene čutim to bližino še toliko prijetneje.«

Tako kot odnosi tudi sodelovanje ni povsod in z vsemi sosedi enako, saj se ta dva pojma medsebojno pogojujeta. Če povzamemo nekaj misli iz teh odgovorov, lahko predvsem ugotovimo, da tesnejši kontakti vladajo med res najbližjimi sosedi, saj je dvoje vhodnih vrat pod istim napuščem, imamo skupne balkone in vrtove. Stike pa so ustvarili tudi otroci, ki še ne hodijo v šolo in se popoldne igrajo na cesti pred hišo. Ti so pripomogli, da tudi njihovi starši spregovorijo nekaj besed, saj imajo z otroki podobne probleme. Kot sem že omenila, so

3 družine že prej skupaj stanovale v Tugomerjevi ulici. Intenzivnost njihovega prijateljstva kljub temu ni večja.

Najbolj pa me je presenetilo dejstvo, ki ga je zapisal eden izmed moških informatorjev: »Gotovo ne sodelujemo z vsemi enako. Z enim nas družijo problemi v zvezi s hišo, predvsem pa mladina, ki skupaj hodi v šolo. Z nekaterimi pa nas ne veže prav nič. Potrdilo za to trditev je prav gotovo listek, ki sem ga dobil na svojem avtomobilu, da ne smem parkirati v senci njegove hiše, niti ne za pol ure v opoldanskem soncu. Take neprijetnosti niso v korist dobrih odnosom.«

Vse stike med nami bi torej lahko označila z naslednjimi mislimi: z vsemi vljudno prijateljski, dobri, prijateljski, korektni, temeljijo na medsebojnem spoštovanju, pomoči. V potrdilo smem zapisati, da do večjih preprirov skorajda ni prihajalo, saj se ljudje takim slučajem raje izogibajo. Če pa se že sporečejo, zameri obojestransko čim preje poravnajo. Samo enkrat se je zgodilo, da je bil prepri ostrejši. Ob gradnji sami sta se zaradi gradbenega prekrška sporekla neposredna soseda. Od takrat dalje se nista več pozdravljala, prav tako tudi družini ne. Stanje pa se je izboljšalo, ko se je po razvezi zakona eden izmed njiju odselil.

Gospodinjstva, ki bi se popolnoma zaprlo vase, živelo izolirano življenje, praktično ni, saj smo ljudje družabna bitja. Vsi seveda nismo enaki, eni bolj odprti, drugi manj. Prebivalce, ki s sosedi sodelujejo samo toliko, kot je nujno potrebno, označimo z besedami, da »so pač že po naravi verjetno bolj zaprti«, da »zato o njih ne mislimo nič slabega«, da »se jim raje izogibamo, če jih moti naša prisotnost«, da »jih nočemo nadlegovati« in da »so celo malo čudaški, po nepotrebem zaprti v ozek krog, ali pa celo malo domišljavi brez pravega razloga«. V čem se ljudje bistveno ločimo med seboj, da delamo take razlike do soljudi? Vsi gremo istim ciljem nasproti — h koncu življenja. Premalo se zavedamo, da je življenje kratko, zato ga polepšajmo z vsakim korakom, saj je treba v skupnosti živeti prijetno, znošno do vseh.« Vsi citati dokazujejo, da so odnosi med nami strpni, človeški, če že niso do vseh ravno prijateljski.

Misli o tem, kako spremljajo važnejše dogodke, kot npr. rojstvo, poroko, so zelo različne. Večina se pridruži čestitkam in dobrim željam, drugi so »pasivni opazovalci«, za tretje je to samo zanimivost, vredna pozornosti, četrta se pridružijo veselju sosedov, seveda če za te dogodki pravočasno zvedo in če so le-ti všeč tudi sosedom.

Vsi smo prepričani, da bi v primeru nenadne, hujše nesreče lahko računali na sosedovo pomoč. Brez zadrege bi se obrnili nanje v upanju, da nam bodo pomagali po svojih močeh in skušali razumeti in ublažiti bolečine. Solidarnost cele soseske se je najbolje pokazala, ko je sosedu umrla žena. Dobrodošla mu je bila vsakršna pomoč, saj je ostal sam z nedoraslimi otroki, obenem pa so bili tudi stiki s sorodniki, razen z ženinimi prekinjeni.

Življenje sosedov je prav za vse zanimiva stvar, čeprav nekaj informatorjev nikalno odgovarja — morda iz bojazni, da »se mi ne bi preveč odkrili«, ali pa jih je sram priznati, da tudi oni opazujejo in »kontrolirajo« dogajanje v neposredni bližini. Druga polovica pa je odkrito priznala, da se za razvoj življenja v soseski vsekakor zanimajo. Naj citiram nekaj odgovorov:

- »Seveda se zanimamo, saj nam ni vseeno, kako je s sosedi!«
- »Logično, saj gre za ljudi, ki so nam blizu!«
- »Ni nam vseeno, kaj se dogaja okoli nas. Morda bi kdo od sosedov rabil pomoči, ki bi mu jo lahko nudili, on pa bi se bal prositi.«
- »Življenje sosedov nas zanima. Če zapazimo kaj pametnega, povzamemo, če rabijo pomoč, pomagamo. Komentiramo predvsem dogodke, ki se tičejo tudi nas.«
- »Mnogo se ne zanimamo za sosede. Povprašamo jih po zdravju, prosimo za nasvete, ko nas tarejo podobni problemi.«

O resnejšem oziroma tesnejšem prijateljstvu bi v okviru jugo-tekstilovcev težko govorila. Naše misli so podobne v tem, da bi se prijateljstvo lahko razvilo, saj socialna in profesionalna struktura nista tako različni. Manjka le »vodja«. Taka naloga pa je za vsakega posameznika prezahtevna. Tudi mladina je premalo povezana. Ni tako enostavno navesti vzrokov, ki mlade razdvojujejo. Sosedski odnosi temeljijo na osnovi, ki je v bistvu zdrava, a še vedno taka, kot smo jo

ustvarili na samem začetku, in ki tekom 15 let ni doživljala nobenih večjih sprememb. Morda zato, ker imamo vsi premalo časa, saj nas delo in druge obveznosti polno zaposlujejo, ali pa zato, ker imamo že vsak svoje znanke, kolege, prijatelje, sorodnike. Je vzrok tudi dejstvo, da imamo vsak na svojem kraju vikend, kjer preživljamo prosti čas? Vzroki so verjetno še drugi. Premalo pa se zavedamo, da je treba odnose, za katere želimo, da bi bili prijateljski, negovati, jih ohranjati »pri življenju«, zanje žrtvovati čas. Ne smemo jih prepustiti naključju!

Plod medsebojnega sodelovanja pa so bili tudi skupni izleti v naravo, kjer smo nabirali gobe, smrekove vršičke in druge gozdne sadeže. Nekajkrat smo organizirali skupno preživljanje dopusta na morju. To seveda ni bilo težko, saj ima Jugotekstil v Pineti v Novemgradu več počitniških hišic za svoje uslužbence. Pobudniki so bili starši, ki so nam, otrokom tako preskrbeli zabavne morske počitnice.

Tudi za obiske kulturnih (gledališče, kino) in športnih (nogometne tekme) prireditve smo se od časa do časa dogovorili. Pobude so prihajale z različnih strani. Včasih s strani otrok, ker smo imeli isti abonma v SNG ali v Drami. Razlog — prihranili smo staršem skrb, saj smo se pozno zvečer skupaj vračali domov. Starši pa so komu od nas kdaj pa kdaj prinesli več vstopnic in da ne bi propadle, smo povabil sosedove otroke.

Nimamo pa navade, da bi drug drugega vabili na razne družinske svečanosti. Otroci smo praznovali in še danes praznujejo rojstne dneve doma. Med povabljeni so poleg sošolcev, prijateljev, sorodnikov, redkokdaj tudi sosedovi otroci.

Sosedstvo nikomur ne pomeni več kot sorodstvo.

POMOČ SOSEDOV

S sosedi se tudi posvetujemo. Njihovi nasveti nam koristijo v primeru kakšne hišne okvare (instalacije, streha), pri delu na vrtu, pri nakupih predmetov, ki jih oni že imajo. Večje, vidnejše nakupe spremljamo vsak po svoje. Eni jih registrirajo brez komentarjev, drugi jih glasno odobravajo, tretjih ne zanimajo.

Medsebojna pomoč je dobrodošla pri barvanju strehe, napeljavah anten, striženju žive meje, naročanju olja za centralno kurjavo in če sami česa ne moremo urediti ali popraviti pri hiši. Vsak je takoj pripravljen svoje izkušnje posredovati naprej, obenem pa tudi aktivno sodelovati, posebno še, če to koristi tudi njemu.

Sosedi največkrat sami priskočijo na pomoč, posebno če od daleč opazujejo delo, ki se nikamor ne premakne. Le redko se že pred začetkom opraviła zmenimo za sodelovanje.

Tisti, ki je potreben pomoči, stopi do soseda in mu na preprost način dopove, kaj bi rad, saj »beseda ni konj«. Svojo prošnjo začnemo z besedami: »Prosim, če ste tako prijazni in mi pomagajte...«, ali pa: »Bi mi, prosim, pomagali pri...«, ker sama ne zmorem?« Prošnje vedno padejo na plodna tla.

Ker pomoč ponavadi ni večja oz. trajnejšega značaja, vrnemo uslugo za uslugo, ali pa se kar na enostaven način zahvalimo.

Pomagamo si na najrazličnejše načine. Prva in največkrat »uporabljena« je tako imenovana hitra pomoč. Sposodimo si gospodinjske potrebščine, npr. sol, olje, kis, kruh, saj se nemalokrat zgodi, da nam zmanjkajo ravno takrat, ko imamo obiske. Nikoli ne vračamo žlice soli ali kozarca olja, ker bi na ta način gospodinjo užalili. Kupimo raje kakšno drugo za gospodinjstvo potrebno stvar (kava, čokolada, keksi, bonboni), ali pa ob priliki uslugo povrnemo in se rešimo iz nerodnega položaja. Na »tapeti« sposojanih predmetov so še: obdelovalno orodje, žaga, pile, »francoz«, lestev, škarje za rezanje žive meje, »šlah«, če se pripravimo k pranju avtomobila.

Finančna pomoč pa je le v tem, da posodimo denar, če jim ga zmanjka, ko pride inkasant. Nek nepisan, neobvezen, tih dogovor je tudi ta, da plačamo račun, če sosedov trenutno ni doma. To je bolj usluga inkasantom kot nam samim. Znesek po večini vrnemo še isti dan. — Sosede, ki niso zaposlene in se dopoldne ukvarjajo predvsem z domačimi opravili, za nas podpišejo priporočeno pošiljko, ali prevzamejo denar, ki ga prinese poštar. Naredijo nam veliko uslugo in tako prihranijo pot do pošte.

V času poletnih počitnic nam sosedi radi pomagajo s tem, da v obdobju naše odsotnosti zalivajo rože in vrt. Brez skrbi jim lahko zaupamo ključne stanovanja, saj se do sedaj še nikoli ni zgodila kakšna neprijetnost. V ulici imajo 3 družine domače živali, in sicer papagaje in mačke. Le-te v primeru daljše odsotnosti prepustijo v varstvo sosedom. In kako poteka tak »dogovor«? »Vzamemo si nekaj minut časa, sosedu razložimo, kakšno pomoč rabimo. Prošnja za uslugo je vedno uslišana. Ko se vrnemo domov, povrnemo isto uslugo, ali pa jo plačamo v obliki kakršnega darila.«

MNENJE SOSEDOV O SOSEDIH

Direktnega mnenja o prebivalcih vseh 10 hiš niso podali 4 informatorji. Vprašanje se jim je zdelo verjetno preveč osebno in so se mu raje izognili. Drugi pa so zapisali tale dejstva:

- »Sosedi so precej vase zaprti ljudje.«
- »Odnosi, ki nas vežejo, so na korektni bazi, urejeni, primerno odmaknjeni.«
- »O vseh prebivalcih imamo dobro mnenje, ne zanimamo pa se za odnose, ki jih imajo z drugimi sosedi.«
- »Velika večina je v redu. So prilagodljivi, prijazni, vedno pripravljeni pomagati. Odraz naše srčne kulture je viden že na prvi pogled. S tem mislim na čistočo v ulici. Nanjo pazimo prav vsi. Tudi vrtovi so v primerjavi z drugimi zgledno urejeni, kar nam daje prijetno okolico. V to je poleg srčne kulture vložen tudi trud. — Nimam vtisa, da medsebojni odnosi, ki so tudi pogojeni s srčno kulturo, ne bi bili v redu. Lahko bi se izboljšali, toda za to je treba tudi nekaj storiti. Živimo čisto v človeških, normalnih odnosih. Imam samo eno pripombo, in ta je, da se ne samo naša ulica, pač pa cela soseska premalo zanima za politično in družbeno življenje. Stanje se mora nujno popraviti.«
- »Živimo prijateljsko, preprirov in nesmiselnih nasprotovanj ni. Toda odnosi bi lahko bili še mnogo boljši. Združevali bi nas lahko skupni izleti, zabave, kulturne in športne prireditve. Manjka organizator za povezavo. Skratka naše življenje bi postalo tako živahnije.«
- »Prebivalci vseh 10 hiš so bili medsebojno tesneje povezani v času gradnje, kasneje pa se je povezanost izgubila. Z nekaterimi popolnoma, z drugimi pa obstaja bolj občasna — če obstaja? Sosedski odnosi so zadovoljivi z izjemami, posebno prijateljski pa niso.«

SKLEP

Z raziskavo sem skušala opisati in prikazati sosedske odnose v bivši hišni zadrugi Ideal, v Grafenauerjevi ulici v Ljubljani. Svoje zanimanje sem usmerila na nastanek in razvoj zadruge, na prebivalce in še na vse, kar mi je lahko pomagalo orisati odnose v naši soseski.

Če na kratko povzamem misli, kaj je potrebno za dobre odnose med sosedi, potem »se nikakor ne smemo vtikati v tuje zadeve pa tudi jasno in glasno jih ne smemo komentirati«, »potrebna je obojestranska tolerantnost, korektnost, zaupanje in vedno izkazana vsaj osnovna pozornost, zavedati se moramo odvisnosti od njih«. Važen je »vsak stik, vsako srečanje, najbolj pa pristopnost, odprtost za probleme drugih ter pripravljenost na pomoč«. Svoje odnose gradimo na osnovi pogovorov, pa naj bodo še tako kratki in nepomembni.

S tem povzemam bistvene misli svoje naloge, obenem pa se mi ponuja priložnost za osebni komentar. Rada bi poudarila, da sem že ob sestavljanju teksta spremenila poglede na našo skupnost. Že res, da je prijetno živeti v individualnih hišah, kot so v Grafenauerjevi ulici, toda vse bolj se mi dozdeva, da je to samo na zunaj. Socialna, starostna pa tudi profesionalna struktura je dokaj enovita, zato bi upravičeno pričakovali bolj žive in pristnejše medsebojne odnose. V resnici pa ni tako. Naši odnosi so na nek način razumsko hladni, kar sem najbolje spoznala ob nalogi. Naletela sem na odpor, ki ga nisem pričakovala in nanj nisem bila pripravljena. Potrdil pa mi je misel, da se pri ohranjanju odnosov v skupnosti, kot je sosedstvo, tudi mi potrudimo le toliko, kolikor je najnujnejše. Glavni vzrok

je današnji tempo življenja, ki nam dopušča, da se vsak ukvarja predvsem s svojimi problemi.

OPOMBE

1) Slavko Kremenšek: Obča etnologija, str. 205, 206, Ljubljana 1973

VIRI

Marija Makarovič: Medsebojna pomoč in Sosedstvo, VIII. vprašalnica Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja

Seznam informatorjev:

- 1) za Grafenauerjevo 1: Vida Magdalenič, 22 let, srednja izobrazba (adm. tehnik), zaposlena pri ČGP Delo,
- 2) za Grafenauerjevo 3: Jasna Štefančič, 22 let, študentka EF — poslovna smer,
- 3) za Grafenauerjevo 5: Meta Golob, 50 let, visoka izobrazba, profesorica na Srednji tehniški šoli v Ljubljani,
- 4) za Grafenauerjevo 7: Boris Mlinar, 59 let, srednja izobrazba (tekstil. tehnik), predstavnik,
- 5) za Grafenauerjevo 9: Miša Cvar, 35 let, višja izobrazba (višji farm. tehnik), zaposlena pri Kemofarmaciji,
- 6) za Grafenauerjevo 13: Saša Goluh, 19 let, dijakinja I. gimnazije LJ.-Bežigrad,
- 7) za Grafenauerjevo 13: Štefka Bleiweis, 53 let, upokojenka,
- 8) Marija Smolej, 31 let, srednja izobrazba, (med. sestra), zaposlena v VVZ Litostroj,
- 9) za Grafenauerjevo 15: Srečko Cerar, 59 let, visoka izobrazba, docent na FAGG,
- 10) za Grafenauerjevo 17: Dana Kernc, 47 let, visoka izobrazba, komercialist pri Jugotekstilu,
- 11) za Grafenauerjevo 19: Ivo Javornik, 65 let, visoka izobrazba — dipl. ekonomist, upokojenec.

PRILOGE

I. Prebivalci po spolu in starosti danes

spol	do 5	5 - 10	10 - 15	15 - 20	20 - 25	25 - 30	30 - 35
moški		2	1	2	2		2
ženski	2		1	2	3		2
skupaj	2	2	2	4	5		4

spol	35 - 40	40 - 45	45 - 50	50 - 55	55 - 60	60 - 65	65 - 70
moški	1		1	1	3	2	
ženski		1	1	5			1
skupaj		1	2	6	3	2	1

II. Prebivalci po spolu v posameznih hišah

št.	1	3	5	7	9	11	13	15	17	19	skupaj
M	2	2		2	2	2+1	2	3		1	17
Ž	3	2	2	1	2	1+1	2		2	2	18

- III. Število prebivalcev danes: 35
 Število gospodinjstev danes: 10
 Število prvotnih prebivalcev: 35
 Število družin: 12

Spremembe:

- odselitev 6
- poroka 1
- rojstvo 2
- smrt 2

Prebivalstvo po migracijskem poreklu:

- a) preselitev v okviru mesta: 8
- b) preselitev iz vasi, manjšega kraja: 2
- c) preselitev v Jugoslavijo iz ZRN: 1

IV. Prebivalci po izobrazbi

Zaposleni:

	osnov.		srednja		višja		visoka	
	osn.	gimn.	strok.	K, VK	visja	II. st.	III. st.	
moški			2	4	1		2	
ženske			4		1	3		

Šolajoči se na, v

Upokojenci:

	osn. š.		gimn.	strok.	višja	visoka		Upokojenci:	
	osn.	š.						z vis. iz.	z osn. iz.
moški	1	2				2		z vis. iz. 2 (1 M, 1 Ž)	
ženske		2	1	1	1	1		z osn. iz. 2 (2 Ž)	

Vidno vidimo, da so v Kobilah tudi v tem obdobju živeli v celoti in delno v domači hiši. Vendar pa je bilo tudi nekaj ljudi, ki so se preselili v Ljubljano, Zagreb, Trzin, Ptuj, Maribor in drugje. V tem času so bili tudi nekateri, ki so se preselili v Zagreb in se nato vrili v Trzin. Nekateri so bili tudi, ki so se preselili v Trzin, ker so bili tam bolj blizu kmetijskih zemljin in so se lahko ukvarjali s kmetijsko dejavnostjo. Nekateri so bili tudi, ki so se preselili v Zagreb, ker so bili tam bolj blizu industrijskega razvoja in so se lahko ukvarjali s strokovnimi dejavnostmi.

Med obema vojnama se je v Trzinu pojavila prva svetovna kriza. Med vojnama se je Trzin razvil v mesto, ki je bilo blizu industrijskega razvoja in so se lahko ukvarjali s strokovnimi dejavnostmi. Med vojnama se je Trzin razvil v mesto, ki je bilo blizu industrijskega razvoja in so se lahko ukvarjali s strokovnimi dejavnostmi.

Zabavani Trzin je bil priljubljen tudi v medvojnih obdobjih. V tem času so bili tudi nekateri, ki so se preselili v Zagreb, ker so bili tam bolj blizu industrijskega razvoja in so se lahko ukvarjali s strokovnimi dejavnostmi.

V Kobilah je bila med obema vojnama zelo razvijena goveda vzreja. V Kobilah je bila zelo razvijena goveda vzreja. V Kobilah je bila zelo razvijena goveda vzreja. V Kobilah je bila zelo razvijena goveda vzreja. V Kobilah je bila zelo razvijena goveda vzreja.

Med obema vojnama se je v Kobilah stalno razvijala vzreja goveda in konjstva. Med obema vojnama se je v Kobilah stalno razvijala vzreja goveda in konjstva. Med obema vojnama se je v Kobilah stalno razvijala vzreja goveda in konjstva.

Zakoni in spremeni zakoni iz leta 1945 na obdobju med obema vojnama. Zakoni in spremeni zakoni iz leta 1945 na obdobju med obema vojnama.

SOŠEDSKI ODNOSI V KOŠTABONI IN MEDSEBOJNA POMOČ KOT NJIHOVA BISTVENA FUNKCIJA

Koštabona je slemenska vas v strnjeni zidavi hiš na področju Savrinskih ali Istrskih brd na obeh straneh ceste, ki se odcepi pri Mlinu od ceste Šmarje — Krkavče. Predstavlja tip mestnega kastelskega naselja na vrh hriba, izhajajočega iz bronaste dobe. Ime vasi same pa kaže na predslovanski, mitološki izvor. (Po starem ustnem izročilu naj bi tu nekdanj stala rimska trdnjava Castrum Bonae in v njej hram boginje zdravja).

Nedvomno je potrebno označiti gospodarski razvoj Koprškega zadnjih sto let, ki je bil tesno povezan z uspešnim in dinamičnim razvojem Trsta. Trst je kot pristaniško, industrijsko in trgovsko mesto vplival na razvoj kmetijskih in drugih nekmetijskih dejavnosti.

V tem času ugotavljajo na področju Koštabone izredno povečanje njivskih površin in travnikov na škodo vinogradniških. V začetku stoletja so bili osnovni tržni proizvodi Koštaboncev vino (malvazija), oljčno olje in mleko, ki so jih med vojnama izpodrinile vrtnine, predvsem zelenjava in krompir, sadje in olive, po l. 1945 pa industrijski paradižnik. Od žitaric goje pšenico za domačo rabo; večja površina je namenjena koruzi. Redijo predvsem govejo živino za vleko. Večino vina so Koštabonci, ko je še cvetela trgovina v začetku stoletja prodali kar na domu gostilničarjem in trgovcem z vinom iz Lokve, Sežane, Trsta, Postojne in Škofjana. V tem času so tovorili tudi do 600 l mleka do Kopra in ga nato vozili v Trst. Manjše količine sena so za prodajo tovorili na osliih, kmetje brez lastne živine pa so ga nosili celo na hrbtih. Les za kurjavo in oglje so prodajali predvsem v Piran, Izolo in Koper.

Med obema vojnama se je zlasti povečala prodaja zgodnjega krompirja, mleka in drv, ki je mnogim postala osnovni vir dohodkov. Po zadnji vojni je nova državna meja trgovino preusmerila na domače tržišče. Poglavitni panoga sta pridobivanje povrtnin in sadja, manj vina.

Zahtevam Trsta je bila prilagojena tudi vsa nekmetijska proizvodnja. Peka kruha je dosegla višek v začetku stoletja, ko je 15 »krušaric« peklo bige in kornete za prodajo v treh pečeh. Peka je zašla v krizo že v začetku prve svetovne vojne in je dokončno propadla med obema vojnama.

V Koštaboni je bilo med obema vojnama zelo razširjeno pranje perila za tržaške družine, saj je imela vsaka hiša svojo perico, ki je prala pri vodnjaku na vasi in ob Dragonji. Niti nova državna meja, niti uvedba pralnih strojev ni prekinila te dejavnosti. Še vedno hodijo nezaposlene gospodinje prat in pospravljat k družinam v Trst, kjer ostanejo največ po tri dni. Gospodarski razvoj pokrajine spremljajo sezonske in stalne selitve prebivalstva, ki so usmerjene proti Trstu in v neposrednje zaledje Izole, Kopra in Pirana. Tja so odhajale le manjše skupine sezonskih delavcev, saj se jih je večina orientirala na tržno proizvodnjo kmetijskih pridelkov. Oblikovali so se migracijski tokovi, ki tudi v novejšem času vplivajo na gospodarski razvoj. Med obema vojnama so se iz Koštabone največ naseljevali v okolico Kopra in Škofij. Po drugi svetovni vojni je nova meja povzročila znatno preseljevanje prebivalstva v Trst (25%). Od l. 1956 je močan industrijski razvoj naše obale z izgradnjo koprške luke in obalnih tovarn pospešil selitev prebivalstva iz vasi v obalna mesta. Stanje se je normaliziralo l. 1960—1963, ko so dobili redno avtobusno povezavo z obalnimi mesti in tako se vsak dan vozi 40 ljudi na delo v mesta. Večina jih je zaposlena v Kopru v Tomosu v IMP-ju in v tovarni kovinske galanterije v Šmarju, kjer je tudi šola, ambulanta in krajevni urad. Gostilna je na križišču cest pri Mlinu.

Zakon o agrarni reformi je l. 1947 na veleposestniški zemlji ukinit kolonske odnose, katerih število se je povečalo zlasti med

obema vojnama. Kmetje so po prvi svetovni vojni zaradi priključitve k Italiji izgubili dobršen del tržišča. Konkurenca drugih provinc Italije je povzročila izredno znižanje odkupnih cen vrtnin, sadja in vina. Kmetje so se zato znašli v dolgovi in bili prisiljeni prodajati kmetije na dražbah. Na tej zemlji, ki so jo pokupili trgovci, advokati in banke iz obalnih mest, so delali prejšnji lastniki kot koloni. Razen štirih družin, katerih očetje so hodili na delo v rudnik v Albono, v Labin, so se med obema vojnama vsi vaščani ukvarjali izključno s kmetijstvom.

V Koštaboni so bila le štiri gospodinjstva, ki so imela okoli 10 ha zemlje, vsi drugi so je imeli malo ali pa sploh ne. Takih družin, ki niso imele zemlje je bilo šest in so morale hoditi na dnino, »na žornado« k premožnejšim kmetom. Ostali, ki so imeli malo zemlje, so jo jemali v najem in jo po pogodbi odplačevali s polovico pridelka. Imenovali so jih »polovinarje«. Ekonomsko stanje vseh se je zlasti poslabšalo po l. 1929, ko tudi njim gospodarska kriza ni prizanesla.

Po zadnjem štetju v l. 1971 živi v 80 gospodinjstvih 237 ljudi. Od teh gospodinjstev so štiri kmečka, šest delavskih in 70 kmečko-delavskih, katerih člani so zaposleni in se le občasno ukvarjajo s kmetovanjem. Samo 5 družin živi v skupnem gospodinjstvu. Hišnih števil je nad 70, vendar je približno desetina hiš praznih.

Splošno o sosedstvu

Soseda imenujejo Koštabonci tistega, ki meji s hišo ali zemljo na polju, vinogradu, gozdu ali travniku.

Vsaka hiša ima tako po več sosedov, ki jih kličejo po hišnem imenu, če le-tega nimajo, pa po priimku.

Poznajo pojem in pomen prvega soseda. To je kot pravijo tisti, katerega lahko skozi okno pokličeš in ga cenijo še bolj kot sorodnika.

Ne poznajo institucij izbranih sosedov, oziroma združitve sosedov v sosedstva, kjer bi imela vsaka hiša določeno vlogo v izpolnjevanju sosedskih odnosov. Vlogo in pomen sosedstva v življenju in pove-zovanju med ljudmi kaže izrek: »najprej poravnaj s svojim sosedom, šele nato pridi v cerkev.«

V vasi kroži zgodba, da kdor premakne »konfin«, mejnik, ki sta ga postavila soseda s dvema pričama, ga nosi še dolgo po smrti naokrog in pride klicat soseda, katerega je ogoljufal, kam naj »konfin« postavi. Spominjajo se, da se je to zgodilo z »noničem« Ivana Baruce.

Stiki med sosedi

Najosnovnejši pomen sosedstva je v medsebojni hitri pomoči, na pr.: pri telitvi, izmenjavi gospodinjstevskih potrebščin in nasvetov. Sosedske odnose pogloblja v našem primeru tudi oddaljenost od industrijskih servisov, trgovin in mlekarn. Tako delajo sosede, ki gredo v mesto drugim najrazličnejše usluge, prinašajo hrano, vozijo bolnike.

Sosedstvo predstavlja najpogostejšo sodelovalno enoto v katero se vključuje praviloma dvojica bližnjih gospodinjstev, pri delih, kjer potrebujejo večje število delavcev, pa se vključujejo tudi ostala bolj odmaknjena gospodinjstva.

Vsi so zatrjevali, da v vasi nedvomno pogloblja odnose dejstvo, da so vsi enake narodnosti in veroizpovedi.

V vasi je le pet primerov, da so sosede tudi sorodniki. Mnenja ali to pogloblja odnose ali ne, so bila deljena. Po eni strani so odnosi med sosedi-sorodniki globlji in tesnejši, po drugi strani pa so ostrejši prepiri bolj pogosti kot med nesorodniki. Na sosedske odnose je nedvomno vplival in vpliva tudi sedaj enak socialni status, saj so bili pred drugo vojno vsi vaščani kmetje in še sedaj se skoraj vsi, vsaj občasno, če ne redno, ob delu v tovarni ukvarjajo s kmetovanjem.

Vsebina stikov med sosedi

I. Vzajemna pomoč pretežno delovnega značaja

Poglavitni razlog, da gospodinjstvo samo ni bilo sposobno opravi-ti določenega dela ima več vzrokov in sicer pomanjkanje delovne sile do pomanjkanja orodij in živine.

Ob vsaki pomoči delovnega značaja, kjer računajo z denarno poravnavo, z vrnitvijo ali odsluževanjem dela pravijo, da grede na »žornado« (italijansko: il giorno — dan).

a) Medsebojna pomoč pri velikih kmečkih, predvsem nujnih delih:

Vsa velika kmečka dela so bila in so predvsem sezonskega značaja: košnja, žetev, grabljenje sena, okopavanje in pobiranje koruze, oranje, strojna mlatev, le redkokdaj nabiranje sadja in oljk.

Pred vojno in kmalu po njej so bila vsa dela, razen mlačve, ročna, deset let nazaj z uvajanjem mehanizacije opravljajo ročno le okopavanje, pobiranje koruze in nabiranje sadja.

Pred vojno sta bili v vasi le dve »makini«, ročni mlatilnici. Sedaj vozi mlatilnico od vasi do vasi zasebnik iz Krkavč. V vasi je traktor, dve veliki »frezi«, kultivatorja, 20 malih »frez«, 5 kosilnic in posebna kosilnica za žito, ki dela snope.

— Vračanje pomoči

Pred vojno so vračali pomoč po načelu »danes ti meni, jutri jaz tebi« srednji in veliki kmetje. Po drugi strani so mali kmetje oziroma gospodinjstva brez zemlje »držali skupaj« predvsem pri žetvi, košnji, grabljenju sena, okopavanju in pobiranju koruze. Drugi dan ali v naslednjih tednih, ko je bila potreba, so vrnili delo. Srednji ali mali kmetje, ki niso imeli zadosti glav živine, so »delali slogo«: vpregli so skupaj dva para volov ali tri pare krav pri oranju.

Če zanemarimo odplačevanje mlatilnice, je pri mlačvi priskočilo na pomoč 8 ljudi, ki so prav tako računali na povračilo v enakem delu v bližnji ali daljni prihodnosti. Gospodar je pital »makino«, štiri dekleta so jo vrtele, eden je podajal snope, drugi je grabil slamo, tretji jo je odnašal.

Pred vojno in sedaj je »lupljenje fermantona«, koruze, pogojevalo bolj potrebo po družabnosti, kot po hitro opravljenem delu.

Po uvedbi mehanizacije je medsebojna pomoč na podlagi vračanja, dobila drugotno vlogo, če že ni bila potisnjena popolnoma v ozadje. Vsak dela le za sebe, za svoje potrebe. Vračanje dela še kdaj pa kdaj oživi v okviru sorodnih družin, pri okopavanju, obiranju sadja in trgatvi.

— Odsluževanje pomoči na podlagi vrnitve z drugim delom in zaračunavanje vrednosti strojnih in vprežnih uslug

V preteklosti, pred uvedbo mehanizacije, je veliki in srednji kmet šel malemu orat z voli, slednji pa mu je povrnil delo z delom na polju ali pri košnji. Če je oral lastnik živine en dan, je moral lastnik zemlje iti šestkrat na »žornado«. Delo šestih dni je računal zato, ker je oral s štirimi glavami živine in še z dvema delavcema. Lastnik zemlje sam bi moral ročno delati približno 15 dni. Če je oral dve do tri ure je moral priti lastnik zemlje le na eno »žornado«.

Prav tako je tudi sedaj, ko kmetje, ki nimajo vprežne živine ali strojev, vračajo pomoč z ročnim delom za vleko pri prevozu poljščin. Običajno računajo uro za uro dela.

— Odplačevanje pomoči z denarjem ali živežem

Pred vojno je bila pri polovinarjih — gospodinjstvih z najeto zemljo, razširjena oblika odplačevanja najete zemlje s polovico pridelka.

Mali kmetje, oziroma gospodinjstva brez lastne zemlje so hodila na »žornado« velikim in srednjim kmetom, kadar je le-tem primanjkovalo delovne sile, zlasti pri košnji in žetvi. Plačani so bili za dan dela v denarju ali živežu po tržni ceni. Pred vojno je znašala ena »žornada« od 200 do 500 lir.

Pred vojno in tudi sedaj odplačujejo najetje mlatilnice na 1 kg zmletega žita.

V preteklosti in sedaj so izključno najemali delovno silo le za delo v vinogradu in to za vezanje, obrezovanje, škropljenje, kdaj

pa kdaj tudi za obiranje oljk in sadja. Plačali so na »žornado«, na dan dela.

Sedaj odplačujejo najem traktorja; kosilnic in »frez« pa le kadar lastnik sam opravi delo. Zaračunavajo po dogovoru na eno uro dela ali na 1 hektar.

— Vzpostavljanje in vračanje medsebojne pomoči

Pred vojno so se za velika sezonska dela menili v nedeljo po maši, ko je gospodar hodil od hiše do hiše in spraševal: »Ali prideš jutri k meni na 'žornado'«. Moški so se prihajali dogovarjat za moško, ženske za žensko delovno silo. Ljudje, ki zadnje čase vračajo delovno silo, ob pomanjkanju delavcev ne ločujejo več tako strogo ženskih in moških del. Dogovorili so se za čas in število ljudi. Običaj je bil, da so se najprej ustavili pri sosedih, šele če ti niso imeli časa, so šli drugam, a jim tega niso zamerili. Dogajalo se je tudi, da so se ljudje, ki so računali na zaslužek, prišli sami ponuditi na delo. Vsako dogovarjanje je bilo spremljano z jedačo in pijačo: vinom, kruhom, pršutom in »panceto«, slanino.

Za zadnja leta velja, da se dogovarjajo dva do tri dni prej zvečer na domu naprošenca, oziroma v avtobusu ob vračanju z dela.

Vsi so bili složni in zadovoljni s pomočjo, saj se je vsakdo trudil, da je delo čim boljše opravil. Nikoli niso gledali pri vračanju ali odsluževanju koliko časa so delali, saj so vedeli, da bodo dobili delo povrnjeno, če bo le potrebno.

Zgodilo se je tudi, da ob hitri pomoči, na pr. pri spravljanju sena ob slabem vremenu, sosedje, ki so priskočili na pomoč, niso računali na povračilo.

— Kdo in koliko ljudi sodeluje, trajanje, kontrola in evidenca dela

Še pred zadnjo vojno je bilo kmečko delo razdeljeno na žensko (žetev, grabljenje, okopavanje, pletev, sajenje, pobiranje sadja) in na moško (košnja, oranje, mlatev). V času po vojni so morale zaradi pomanjkanja delovne sile tudi ženske poprijeti za moška dela.

Največ sosedov so vabili h košnji in žetvi; število ljudi je bilo odvisno od velikosti posestva. Plelo in želo je največ po šest do sedem deklet, kosilo pa devet koscev. Pri drugih delih je sodelovalo manjše število ljudi.

V preteklosti, ko je bilo še dovolj delovne sile, so vabili na košnjo in žetev predvsem mlade. Težko je določiti starost delavcev, saj prično otroci z resnim in zahtevnim delom pri dvanajstih, štirinajstih letih, pri sedemdesetih letih pa začno opuščati težja dela in opravljati lažja v hiši ali okoli nje.

Število sodelavcev se je v primerjavi s stanjem pred vojno občutno zmanjšalo. Pomanjkanje delovne sile, zaradi preusmeritve v industrijo, dopušča le enemu članu družine priskočiti drugim na pomoč, v kolikor niso to že člani družine odseljenih sorodnikov. Spremenjen način gospodarjenja in mehanizacija kmetijstva je omogočila, da s strojem nadomestijo večje število sodelavcev in opravijo delo v krajšem času.

V preteklosti in tudi sedaj niso poznali načrtne kontrole skupnih del in tudi niso vodili pisane evidence. »Dali so v zvezek«, evidenco so vodili le veliki kmetje, in to v primeru, ko so najemali delovno silo za denarno povračilo.

Vse oblike vračanja pomoči vodijo v verigo dolžnostnih del, ki jim ni videti konca, a povezujejo in utrjujejo medsebojne vezi med gospodinjstvi. Lahko pa so tudi vzrok sporom, če ena stranka meni, da druga ne vrača dela v meri, kot ga dobiva.

Število sodelovanj pri gospodinjstvih, ki imajo zaposlenega po enega ali dva člana družine, se iz leta v leto manjša. Saj zaposleni po končanem delu v službi, predvsem pa ob koncu tedna sami in s pomočjo mehanizacije opravijo delo. Gospodinjstva, kjer ni nihče zaposlen (4!), pa enotno zatrjujejo, da si polkmečkih gospodinjstev niti ne upajo prositi za pomoč, ker vidijo, da sami komaj opravijo delo. Iz leta v leto se večja števila odseljenih otrok, ki v zameno za ozimnico prihajajo pomagat staršem.

V zadnjih letih se združujejo v medsebojna sodelovanja tista gospodinjstva, ki imajo traktorje in ona, ki jih nimajo. Ta vrsta sodelovanja nastaja na podlagi inovacij, združuje v medsebojni pomoči različno oddaljena gospodinjstva, ki v preteklosti sploh ne bi sodelovala.

b) Sposojanje orodja, vlečne živine:

Pred vojno in tudi sedaj posojajo brez odškodnine najrazličnejša orodja, vozove, pluge, brane, v zadnjem času pa »freze« in kosilnice.

Živine nikoli niso posojali brez plačila in le redko kdaj brez nadzorstva. Pred vojno je lastnik dveh konjev posojal sovaščanom za vožnjo lesa v Koper in jim je zaračunal po dve »žornadi«, dva dni dela na polju po dogovoru.

»Blágo«, živino so posojali običajno le veliki kmetje »polovinarjem«, ki so jo morali odslužiti z več »žornadami«.

Običajno so in še vedno »delajo slogo«, ko zaprežeta lastnika »blága« dva do tri pare goveda pri oranju. (V vasi je le šest gospodarstev, ki imajo vlečno živino).

c) Gradnja hiš, obnavljanje gospodarskih poslopij:

Pred vojno in tudi sedaj le redkokdaj prosijo sosede, če jim priskočijo na pomoč pri gradnji ali obnavljanju. Le-ti ob izdatni malici računajo na povračilo v vrnjenem delu.

Pred vojno so živeli v vasi trije kmetje, ki so se spoznali na zidavo. Hodili so po okoliških vaseh in delali tudi v Koštaboni. Ob pomoči petih najetih delavcev, če so zidali, ali treh, če so kaj popravljali, so zaračunavali na »žornado«, na dan dela.

Prav tako tudi niso posojali gradbenega materiala, lesa in kamna, saj je bil v bližini kamnolom in so hodili sami ponj.

Sedaj je v vasi samo en zidar, ki dela za plačilo enega dne, z dvema do tremi najetim delavci. Vedno pogosteje najemajo za popravila sorodnike, a tudi njim povrnejo uslugo.

II. Pomoč, ki jo posameznik ali skupina izkazuje z delom in darovi ter raznimi uslugami:

a) Sposojanje gospodinjskih potrebščin in denarja

V preteklosti, pred vojno, ko še ni bilo v vasi trgovine, je bila »posôda«, posojanje zelo razširjeno. Če je zmanjkalo kaj živeža, je vsakdo šel k »svojim« sosedom: revež k revežu, bogati k bogatemu. Posojanje moke, soli, mleka in masti je bilo tako v navadi, da so se ženske kar srečavale na ulici s polnimi lonci hrane. Ko so slišali, da se je sosed vrnil iz mlina, so takoj stekli k njemu na »posôdo«. Pred vojno so posojali brez odškodnine tudi lonce, škafe, deske za pranje, »plenjerje«, košare.

Sedaj, odkar je v vasi trgovina, tečejo k sosedu le, če kaj zmanjka, običajno sol, mleko ali kava. Pred napeljavo elektrike, so si na veliko posojali petrolej.

Pred vojno in tudi sedaj posojajo denar brez obresti.

b) Nakupovanje v trgovini za enega ali več sosedov; vožnja žita v mlin

Ko še ni bilo v vasi trgovine, so se mlekarice in perice, ki so hodile delati v Koper in Trst, nazaj grede vedno ustavile v trgovini. Sosedom in vsakomur, ki je kaj potreboval, so prinašale hrano in druge drobnarije. Zahtevale niso nikoli nič več denarja kot je znašala cena živeža.

Pred vojno so hodili največ enkrat mesečno kupovat v mesto milo, sladkor, petrolej in mast, sedaj gredo le enkrat tedensko.

Gospodar, ki je šel v mesto s konjem in »karoco«, je običajno pripeljal tudi za druge. V trgovino so hodili za več sosedov največkrat tisti, ki so vozili les v mesto. Povračilo so zahtevali le takrat, kadar so šli na posebno sosedovo prošnjo v mesto.

Sedaj kupujejo sosedje, ki so zaposleni izven vasi, meso in kruh, ker se ju ne more dobiti v tamkajšnji trgovini.

Kdor je peljal pred vojno mlet žito v Dragonjo ali ob suši v Rižano, so mu dali »zraven« nekaj vreč še sosedje. Tako je tudi dandanes, ko vozijo mlet v parni mlin in na križišču cest Šmarje—Krkavče in ne zahtevajo povračila.

V tem poglavju lahko še omenim predvojno pomoč v vožnji vode z vozmi ob veliki suši iz korita reke Dragonje, kadar je v Dragi usahnil studenec, iz katerega so se gospodinjstva oskrbovala z vodo.

e) Pomoč sosedov v primeru bolezni, pri človeških in živalskih porodih, starim in bolehnim

Bolezen zgledi vse spore — pravijo Koštabonci. Dolžnost sosedu je nudenje vsestranske in nesebične pomoči bolniku, a kot sami pravijo, so bili pred vojno bolj »srčni« kot sedaj. Še vedno obstaja navada, da pridejo k bolniku vsi bližnji in daljni sosedje, ga bodrijo in mu pomagajo z nasveti. Običajno mu prinesejo meso, kruh in sir. Vseeno so obiski bolnika prvorazredna naloga sosedov-sorodnikov. Ko še ni bilo avtobusnih povezav in avtomobilov, je sosed, če je le utegnil, šel po zdravnika ali prepeljal z vozom bolnika v bolnišnico. Ni zahteval povračila, saj je računal, da mu bodo povrnili, če se mu kaj dogodi. Sedaj vozijo sosedje bolnike z avtomobili v bolnišnico tudi brez povračila.

Pred vojno so se sosedu zmenile nekaj dni prej, katera bo prišla pomagat brez povračila pri porodu. Takrat so bolnicam prinašali hrano, največkrat sladke bige; po vojni pa prinašajo predvsem oblačila za dojenčke.

Tudi pri telitvi pridejo sosedje na pomoč, oziroma skočijo po živinozdravnika, ne računajoč na plačilo, če je žival bolna.

Po prvi svetovni vojni je bila v vasi v hiši števil. 37 nekakšna vaška hiralnica, kjer so živeli stari ljudje in vaški reveži brez svojcev. Vsak dan jim je prinašalo hrano in skrbelo zanje drugo gospodinjstvo. Pomoč se je vrstila po hišnih številkah.

Starim ljudem, ki nimajo cisterne za vodo, prinašajo vodo iz Drage otroci, največkrat proti plačilu.

d) Pomoč pri nepričakovanih nesrečah: ogenj in smrt

Pomoč v sili razumljivo sega izven ustaljenih sodelovalnih mej, saj vključuje poleg sosedov vse ostale vaščane, ki so voljni pomagati prizadetemu gospodinjstvu.

Ne samo sosedje, cela vas prispeva pogorelcu: v denarju, gradbenem materialu, hrani in obleki, odvisno od lastne ekonomske moči. Pri požaru gospodarskega poslopja zberejo seno, oziroma denar, če je poginila žival.

Kot bolezen tudi smrt rešuje spore med sosedi. Sosedje umijejo mrliča, oblečejo in postavijo mrtvaški oder. Mrliča umijejo tisti sosedje, ki so bolj »srčni«, »vredni«. Bližnji in daljni sosedje pridejo vso noč k mrliču »delat družbo«. Pravijo da so »na veji«. Pri mrliču nikoli ne svetijo.

Moški kopljejo po hišnih številkah mrliču jamo, pred vojno so se tako tudi menjavali pri nošenju krste. Danes nosijo krsto le štirje sorodniki. Sosedje prinesejo na grob cvetje, le sorodniki vence. Dolžnost sosedov je tudi priprava in strežba na sedmini.

Obiski med sosedi (praznovanja pomembnih letnih praznikov)

Pred vojno so se zbirali sosedje zlasti zvečer na glavni cesti ali v nedeljo na poti k maši. Klepetali so v družbah in se sprehajali. Mladina se je zbirala pri tistih družinah, kjer je bilo veliko otrok, kjer je bila »kombrikula«, družba. Pred vojno so se tudi več obiskovale sosedice, ki niso bile v službi in so »počakulale« o vsem in največkrat »kaj preveč rekle«.

Obiskujejo se še vedno gospodarji, ki hodijo predvsem po nasvet v zvezi s kmetovanjem, bolno živino ali zaradi katere druge težave, ki ji sami niso kos. Pred vojno so veliko zahajali k »žnidarju«, čevljarju in kovaču.

»Vse se je zblížalo« pozimi, kjer so klali. Do pred štirimi leti sta bila dva družabna centra ob dveh krušnih pečeh. Kruh se je peklo največkrat v sredo in soboto in se klepetalo do polnoči. Tam se je zbralo tudi po dvajset ljudi.

Sedaj se vsi hudujejo nad vedno tesnejšim zapiranjem v družinski krog in nad dejstvom, da nima nihče več časa za bližnjega soseda. Največkrat prihajajo na obisk v mesto odseljeni otroci.

Sedaj so plesi »šagre« samo za veliko noč v opuščeni šoli. Pred vojno je bilo več »šager«; na dan patrona cerkve sv. Kozme in Damjana, za pusta, na dan sv. Elije in na Martinovo nedeljo. Plesi so bili na mestu sedanje trgovine, v kateri je bila gostilna. Pozimi so plesali na »taboru«, kjer je bil velik »pod«.

Sosedje se obiskujejo največ za veliko noč in za božič, ko nosijo eden drugemu rogljiče in jabolka. Pred vojno so ponudili obiskovalcem, ki so prišli voščit srečen božič »fritle«, nekakšne krofe.

Za Novo leto so hodili otroci od hiše do hiše »po dobro roko« po lešnike, mandeljne, orehe, jabolka in pomaranče. Zvečer so se na domovih zbirali fantje in dekleta ter prepevali. Za božič in Novo leto so se obdarili le sorodniki.

Za pusta hodijo našemljeni vaščani od hiše do hiše, kajpada tudi iz drugih vasi z muziko in jedo štruklje, pijejo vino.

Na »vse svete«, dan mrtvih, hodijo od hiše do hiše skupine, kjer zapojejo, molijo in pečejo kostanj.

Družinske svečanosti in sosedje

Na botrino povabijo tudi najbližje sosede, prvorazredno vlogo imajo seveda sosedje, ki so sorodniki. Ni redkost, da bi šel sosed za botra, vendar je tu skoraj pravilo, da je boter tisti, ki je šel za pričo na poroki. Botri prinesejo krščencu zlatnino. Vsi drugi so povabljeni na kolače.

Na poroko vabita odrasle sosede ženin in nevesta. Če so sprti med seboj jih seveda ne povabijo. Običaj je, da vprašajo nevesto kaj želi ali kaj potrebuje. Največkrat jim prinesejo gospodinjske potrebščine. Sosedje pomagajo tudi pri kuhi poročnega kosila in strežbi. Pred vojno sta ženin in nevesta povabila samo vrstnike, sedaj vso vas.

Sosede vabijo tudi stari in mladi na praznovanje rojstnih dnevo in godov.

Spori med sosedi

Kot sami pravijo se sprejo le malokje, saj tako veselih ljudi, kot so oni, ne dobiš nikjer več.

Pred vojno so se pravdali zaradi zemljišč, voženj čez zemljišča in živine; sedaj se ne več. Več je sporov v pijanosti, a se kaj kmalu poležejo. Običajno sta bila sprta le gospodarja ali vsi odrasli v družini, le otroci ne. V vasi sta sprti le dve družini zaradi gnojnice.

Več »baruf«, sporov je med sosedi, ki so sorodniki, zaradi delitve posesti ali »koreda«, dote.

Malo je prepirov, saj vsakdo ve, da mu bo »barufa« škodila. Najrazličnejše spore poravnajo ali na smrtni postelji, ali pa takrat, ko povabijo tistega, s katerim so sprti, k pogrebu.

Vpliv inovacijskih sredstev na sosedske odnose

Ko so l. 1952 napeljali elektriko v vas, sta imeli le dve gospodinjstvi radijski sprejemnik. Le kadar so utegnili, so bližnji in daljni sosedje hodili poslušat radijski program. V začetku so dajali sprejemnik kar na okno, ko so bile na sporedu narodno zabavne pesmi in tudi v hiši se je takrat nabralo dosti poslušalcev. Še isto leto je bilo v vasi že šest sprejemnikov (»če ga ima sosed, ga moram imeti tudi jaz!«).

Prvi TV sprejemnik se je pojavil v vasi leta 1963 in že čez eno leto so bili v vasi že štirje centri gledanja TV programa, predvsem iger, otroških in zabavnih oddaj.

Z nakupi radijskih in televizijskih sprejemnikov so se ti stiki prenehali in se zredčili obiski med sosedi, saj imajo v vsaki hiši radijski, če že ne TV sprejemnik.

Prvi hladilnik je prišel v vas pred sedemnajstimi leti. V začetku so nosili sosedje shranjevat zlasti meso, dokler si ga še sami niso nabavili.

Približno pred desetimi leti so prišli v vas prvi pralni stroji, a so prala gospodinjstva le za svoje potrebe.

Vzroki, nagibi za vzpostavljanje, ohranjanje, pretvarjanje in opuščanje odnosov

Za koštabonce velja, da ne vzdržuje sosedskih odnosov oziroma medsebojne pomoči altruizem ali izrazito tradicionalni nagibi, marveč dejstvo, da bodo dobili delo povrnjeno, če ne jutri, pa v bližnji prihodnosti.

V povojnih letih, ko so se družine občutno zmanjšale in se je mladina odselila, je postal in je še populacijski nagib najpoglavitejši. Tako iščejo zadnja leta pomoč pri odseljenih sorodniških gospodinjstvih. Ob ustrezni mehanizaciji opravijo gospodinjstva sama večino dela, vendar jih velikokrat k številnim oblikam medsebojne pomoči sili nestalno vreme.

Družbeno-zabavni nagib je dandanes precej manj pomemben kot v preteklosti, a vseeno zatrjujejo, da se skupnih del, predvsem »lupljenja fermentona« udeležujejo le zaradi zabave.

Kulinarični nagib je v primerjavi s preteklostjo danes nepomemben, saj so pred vojno revnejši predvsem zaradi hrane in pijače hodili pomagat premožnejšim.

Lastništvo proizvodnih sredstev in materialnih dobrin vzpodbuja k novim oblikam vzajemne pomoči, ki jih vzpostavljajo lastniki strojev in gospodinjstva, ki le-teh nimajo.

Kmetje in odseljene sorodniške družine vzpostavljajo odnose medsebojne pomoči na podlagi odplačevanja s kmetijskimi pridelki. S tem si delavske družine dopolnjujejo življenjsko raven, saj so vezane v mestnem okolju le na mesečne prejemke.

Vedno razsežnejše strojno obdelovanje zemlje je v zadnjih desetih letih ukinilo veliko večino sodelovanj.

V povojnih letih, ko se je večina vaščanov zaposlila, se je spremenila tudi tradicionalna miselnost vaščanov, da se kmetovanje ne more dopolnjevati z nekim drugim, nekmečkim delom. Z zaposlitvijo enega ali dveh članov v gospodinjstvu se je dvignila ekonomska raven, a jim je pričelo primanjkovati časa, tako da bo delu v mestu komaj obdelajo še lastno zemljo. Zato je tudi razumljiva trditev gospodinjstev, ki se ukvarjajo izključno s kmetijstvom, da si ne upajo prositi za pomoč družin, katerih člani poleg kmetovanja še služijo.

Ob izselitvi mladine v obalna mesta in zaposlitvi večine članov gospodinjstev, ob njihovem zapiranju v krog lastne družine se seveda rahljeje komunikativne vezi med sosedi, vaščani. Ljudje ob koncu naporenega dela v tovarni in na zemlji posede raje doma, poslušajo radio, gledajo televizijo, sprejemajo obiske sorodnikov, kot pa da hodijo obiskovat bližnje in oddaljenejše sosede.

SKLEP

Koštabona je strnjeno naselje, kjer se razvijajo sosedski odnosi in vzajemna pomoč različnih oblik. Je naselje zaprtega tipa kar se tiče medsebojne pomoči, saj sodelujejo le med seboj in ne gredo prosit za pomoč izven vasi.

V letih po zadnji vojni so bila kmečka gospodinjstva ob zmanjšanju števila družinskih članov, s prenehanjem najemnih poslov vse do uvajanja mehanizacije prisiljena priskočiti druga drugi ob raznih delih na pomoč.

Z uvajanjem mehanizacije, ki prodira zadnje desetletje na naše podeželje, vidimo na eni strani trganje starejših tradicionalnih oblik medsebojne pomoči, na drugi strani pa postavljanje, prav na podlagi strojev, novih sodelovanj.

Najrazličnejše delovne odnose vzpostavljajo še danes, predvsem z željo po zadovoljitvi svojih materialnih potreb. Vedno intenzivnejša sodelovanja so na račun trganja odnosov s sosedi, med sorodniškimi

gospodinjstvu. Odnosi, ki jih vzpostavljajo ob drugih priložnostih stvarni, utilitarni nagibi, krepijo kljub pomanjkanju časa in zapiranju v družinski krog, družbene in družabne stike.

Pisani VIR

Roman Savnik: Koštabona. Krajevni leksikon Slovenije I. Ljubljana 1968. str. 136

LITERATURA

Matija Golob: Sociološki aspekti občinske samoupravnosti na loškem območju pred drugo svetovno vojno. Loški razgledi XI. Ljubljana 1964. Str. 133-161

Isti: Kooperativni odnosi na vasi v preteklosti in danes III (tipkopis). Ljubljana 1969

Cvetko Kostić: Susedstvo. Bor i okolina, Beograd 1962. Str. 95-97

Slavko Kremenšek: Sosedstvo. Lokalne skupnosti. Obča etnologija. Ljubljana 1973. str. 205-206

Marija Makarović: Medsebojna pomoč. Topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnica št. VIII Ljubljana 1975 str. 23-38

Isti: Sosedstvo. Topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnica št. VIII. Ljubljana 1975 Str. 39-42

Isti: Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem kot etnološki problem. Etnološki pregled 12. Ljubljana 1974. Str. 91-99

Isti: Medsebojna pomoč na Zelenbregu. Koroški fužinar. (Razgledi ravnenskih železarjev) Ravne na Koroškem. 26/1976. št. 1., str. 48-56 in št. 2., str. 33-43

Anton Melik: Istrska Brda. Slovensko Primorje. Slovenija 4. Ljubljana 1960. Str. 144-184

Zdravko Mišnar: Izbrana poglavja iz sociologije lokalnih skupnosti. Ljubljana 1971. Str. 153-161

Nikolić-Stojančević: Vranjsko Pomoravlje. Beograd 1967. Str. 1311-80

Jelka Radauš-Ribarić: Narodni život Istre. Zagreb 1975

Stane Terčak: Florijanski sosedi. Kotnikov Zbornik. Celje 1956 Str. 76-79

Julij Titl: Socialno-geografski problemi na Koprskem podeželju. Koper 1965

Milan Z. Vljacinac: Moba i pozajmica. (Narodni običaji udruženoga rada). Beograd 1929

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

OSNOVNI PODATKI O KRAJU

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

ZNACILNOSTI OBSEVANJANIH VIKENDOV V RIZENSKU

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

(The following text is extremely faint and largely illegible due to image quality and bleed-through from the reverse side of the page.)

NAČIN ŽIVLJENJA LJUBLJANČANOV V POČITNIŠKEM NASELJU MIZENDOL (1)

Izraba prostega časa — vprašanje, ki ni zanimivo le za etnologe, pač pa tudi za sociologe, geografe, psihologe, posredno tudi za arhitekte — urbaniste in ekonomiste.

Nemški geograf Karl Ruppert prišteva prosti čas med osnovne človekove funkcije. To razlaga s številnimi študijami, ki dokazujejo, da obsega delovni čas okrog 1900 delovnih ur letno, prosti čas pa 1960 ur letno (seštevek prostega časa vsakega dne, časa ob koncu tedna in časa dopusta). Dalje omenja tudi stalno naraščanje izdatkov za potrebe prostega časa, ki ga ljudje izrabijo na različne načine. Ni jih malo, ki si posebej za zadovoljitev te osnovne človekove funkcije postavijo sekundarno počitniško bivališče² ali počitniško hišico ali vikend.³

V pričujočem prispevku je prikazan način življenja lastnikov vikendov v Mizendolu na Zaplani. Obravnavanih je 12 vikendov in vseh 6 domačij v Mizendolu. Le pri eni domačiji od teh šestih niso prodali zemlje niti enemu vikendašu.

Casovno je raziskava vezana na obdobje od leta 1961 (ko se je pričela gradnja prvega vikenda), do danes, ko so proces gradnje le-teh še nadaljuje.

OSNOVNI PODATKI O KRAJU

Zaplana⁴ je razloženo naselje na hribovitem, ponekod zakraselem svetu. Leži zahodno od Vrhnike, na 665-ih metrih nadmorske višine. Dostop je po cesti, ki se oddeli od glavne ceste Vrhnika — Logatec vrh klanca na Cesarskem hribu. Manjši del Zaplane spada v občino Logatec, zaselki Jelovec, Jerinov grič, Marinčev dol, Mizendol, Podhrib, Prezid, Strmca in Zaplana v ožjem pomenu pa v občino Vrhnika.

Prej štirirazredna osnovna šola na Zaplani je že nekaj let zaprta, otroci se s kombijem vozijo v pet kilometrov oddaljeno Vrhniko. Prav tako se vozijo tudi domačini, zaposleni na Vrhniki.

Na peščeni zemlji sta poglavitna pridelka krompir in žito; travniki pa pogojujejo relativno intenzivno živinorejo.

Na Zaplani je nekaj gostišč, lepi smuški tereni, vlečnica na Ulovki,⁵ precej razvit je zlasti zimski turizem.

Cerkev sv. Martina in Urha je bila po potresu leta 1895 obnovljena v psevdoromanskem slogu.

Pod Planino je velika vodna Turkova jama, v dolini Bele podzemni izvir Lintvern, na Jerinovem griču pa ostanki rimskega ajdovskega zidu.

V obravnavanem zaselku Mizendol je šest domačij, okoli štirideset vikendov in po letu 1970 urejeni vlečnici na Ulovki in brunarica ob njenem vznožju.

ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANIH VIKENDOV V MIZENDOLU

Vikendi v Mizendolu sodijo med vikend naselja — in sicer kot del že obstoječega naselja.⁶

Tamkajšnje podnebje in teren pri gradnji vikenda narekujeta neke splošne pogoje:

- objekti morajo biti med seboj oddaljeni najmanj 20 metrov,
- obdelava mora biti v lesu,
- zahtevana je temna kritina,
- strešni naklon mora biti od 40 do 60-procenten.

Lastniki vikendov v Mizendolu so v glavnem izpolnili te pogoje.

Od dvanajstih obravnavanih objektov je deset približno enakih, tako po izgledu kot po velikosti (povprečno 7 x 5 m²). Izstopata le dva: prvi, že postavljen — s površino približno 145 m² — z garažo vred in drugi — velika, dvonadstropna hiša v gradnji. Skoraj vsak vikendaš si je naredil še garažo; manj je teras. K vsakemu vikendu pa sodi tudi določen kos »sveta«, velik od 400 do 3000 m².

Tako kot na zunaj, so si tudi notranjščine vikendov podobne: iz malega predprostora je vhod v stranišče in v edini bivalni prostor ter po strmih premičnih stopnicah na podstrežje, kjer so navadno ležišča. Ponekod je vhod na podstrežje kar iz bivalnega prostora. Le-ta je sicer združen z malo kuhinjo ali kuhinjsko nišo.

Ker v kraju ni vodovoda, so vikendaši vezani na kapnico ali pa na zajetje potoka.

KDO SE JE ODLOČIL ZA VIKEND V MIZENDOLU IN ZAKAJ?

Pod besedo **kdo** si predstavljam, kakšna je poklicna struktura oziroma stopnja izobrazbe lastnikov dvanajstih vikendov, kakšna je njihova povprečna starost ob postavitvi vikenda in kje je njihovo primarno bivališče.

Poklicna struktura oziroma stopnja izobrazbe se najbolje vidi iz tabele:

Tabela 1: Stopnja izobrazbe lastnikov vikendov

Izobrazba	Vikendaši	
	mož	žena
Vikendi		
1. vikend	srednja poklicna šola	osnovna šola
2. vikend	srednja šola	srednja šola
3. vikend	srednja šola	srednja šola
4. vikend	visoka šola	srednja šola
5. vikend	visoka šola	visoka šola
6. vikend	visoka šola	
7. vikend	upokojenec	
8. vikend		višja šola
9. vikend		visoka šola
10. vikend		visoka šola
11. vikend		upokojenka
12. vikend		upokojenka

Iz naslednje tabele, kjer so navedene rojstne letnice lastnikov vikendov in letnica postavitve ali odkupa vikenda, pa je razvidno, da se za vikend v Mizendolu odloča predvsem srednja generacija, s povprečno starostjo 40-ih let, z odraščajočimi otroki.

Tabela 2: Starost lastnikov vikendov ob postavitvi ali odkupu počitniške hišice

Rojstne letnice, leto postavitve	Rojstne letnice lastnikov vikendov		Leto postavitve ali odkupa vikenda
	mož	žena	
Vikendi			
1. vikend		1936	1961, zidali
2. vikend	1910		1962, zidali
3. vikend		1922	1962, zidali
4. vikend		1923	1963, zidali
5. vikend	1919	1926	1965, zidali
6. vikend	1924	1926	1967, zidali
7. vikend		1925	1969, zidali
8. vikend	1935	1937	1969, kupili
9. vikend	1935	1941	1972, kupili
10. vikend	1923		1975, kupili
11. vikend	1924	1927	1975, zidali
12. vikend		1939	še nedograjen

Za vikend v Mizendolu so se odločili Ljubljanci; izjema je le lastnica s stalnim bivališčem v Horjulu. Razen treh primerov imajo stalno bivališče v bloku ali stolpnici.

Najpogostejši razlog za postavitev ali odkup vikenda v Mizendolu je želja po miru in svežem zraku ter večja možnost zadovoljevanja rekreativnih potreb: sprehodi, gobarjenje, obdelava vrta, smučanje na Ulovki. Na ta način se jim verjetno delno uresničuje želja po individualnem bivališču.

Naslednji bistveni razlog odločitve za vikend je bližina Ljubljane. Prav to narekuje posebej značaj tega naselja, saj preko vsega leta ni nikoli prazno. Ni malo vikendašev, ki prihajajo v Mizendol tudi med tednom popoldne ali pa se od tam včasih celo vozijo v službo in nazaj. Na ta način se še bolj asimilirajo v obstoječe stalno naselje. V tem pa se delno kaže še tretji bistveni razlog odločitve za vikend — težnja po stalnem bivališču v Mizendolu po upokojitvi.

Poleg omenjenih splošnih razlogov sem zabeležila še tri posebne: — informator se je odločil za gradnjo vikenda, ker naj bi njegovo hišo v Ljubljani porušili, on pa je želel ostati »na svojem«, — drugi so želeli zgraditi obrtno delavnico, a zanj niso dobili dovoljenja; za prihranjen denar so potem kupili vikend, — informatorka in njen mož sta popolnoma sama pričela graditi vikend za sprostitev ob fizičnem delu, ker ju njuno sicer izrazito intelektualno delo utruja.

Ker so trije od obravnavanih vikendov menjali lastnika, tu upoštevam tudi vzroke, zakaj so se prejšnji lastniki odločili za prodajo:

1. Pričeli so z gradnjo hiše, zato:
 - potrebujejo denar,
 - s tem se jim prične želja po individualnem bivališču uresničevati v pravem pomenu.
2. Naveličali so se prihajati v svoj vikend in sploh na Zaplano, oziroma v Mizendol.

KDAJ, ZAKAJ IN KAKO SO »RASLI« VIKENDI V MIZENDOLU?

Proces gradnje vikendov v Mizendolu je od leta 1961 do danes neprekinjen.

Ljudje so hodili na Zaplano na izlete, vseč jim je bila pokrajina, mir, zrak. Želeli so zadostiti prej naštetim potrebam, izbrali so si lokacijo, poiskali lastnika zemljišča, kupili kos zemlje in pričeli z gradnjo vikenda. Vse to je bilo možno, kajti prvi vikendaš, zaposlen v »Industriji usnja Vrhnika«, je prej izrazito revnemu kmečkemu prebivalstvu

priskrbel delo v tej tovarni. Tako so se čisti kmetje pričeli preslojevati v kmete — delavce. Kot taki pa niso bili več v celoti odvisni le od zemlje, ki ji je zato vrednost počasi padala. Kmetje so jo rade volje pričeli prodajati bodočim lastnikom vikendov.

Iz spodnje tabele je razvidno, koliko so stali vikendi v različnih obdobjih:

Tabela 3: Cene vikendov v različnih obdobjih

Leto	Cena	
	sami zidali	kupili
1961	7.000.— din	
1962	15.000.— do 20.000.— din	
1969	90.000.— din	56.000.— din
1972		100.000.— din
1975	210.000.— din	150.000.— din

V zvezi s tem še podatek o cenah za m² zemljišča: 1965. leta je 1 m² zemlje stal 1.25 din, 1974. leta 28.— din, leta 1978 pa se cena giblje od 30.— do 100.— din za m².

Načrt za prvi vikend je naredil arhitekt. Po tem načrtu je bila, seveda z razumljivimi spremembami, postavljena večina vikendov v Mizendolu.

Nekaj vikendov so zgradila gradbena podjetja, sicer pa so Ljubljančani svoje objekte gradili in gradijo sami — s pomočjo strokovno podkovanih znancev in okoliških domačinov. Gradbeni material kupijo v ustreznih podjetjih, les pa navadno od domačinov.

Z lastno udeležbo pri postavitvi vikenda je cena porabljenih stroškov precej nižja kot bi bila sicer. Tak način gradnje pa omogoča majhna razdalja med Mizendolom in Ljubljano.

NAČIN ŽIVLJENJA V SEKUNDARNEM BIVALIŠČU (VIKENDU) JE DRUGAČEN KOT V PRIMARNEM BIVALIŠČU

Govorimo lahko o posebnem načinu življenja v sekundarnih bivališčih, ki se kaže:

- v izrabi časa — razporeditvi dneva
- v noši
- v prehrani.

a) Izraba časa — razporeditev dneva

Izraba časa in njegova razporeditev med bivanjem v sekundarnem bivališču je vezana predvsem na to, koliko časa preživijo v tem bivališču.

Vikendaši v Mizendolu so v manjši meri družine z mlajšimi, odrasčajočimi otroki, v glavnem pa so to zakonci z odraslimi, že poročenimi otroki, ki »na vikend« pripeljejo že svoje malčke.

V Mizendol prihajajo relativno pogosto. So sicer vikendi, ki jih lastniki po celo leto niti ne prezračijo, a teh ni veliko. Vsi obravnavani vikendi pa so celo zelo pogosto obiskani: vsak konec tedna, za praznike, v času dopusta, celo ob delavnikih popoldne.

Ritem življenja je v sekundarnem bivališču počasnejši kot v primarnem. To pride zlasti do izraza, kadar so v sekundarnem bivališču več dni skupaj. Za te dni nimajo nikakršnega pravilnika in za porabo časa nobenega urnika. Zjutraj vsak vstane, kadar hoče, jedo, ko so lačni, večeri minevajo ob pogovorih ali gledanju televizijskega programa; obiski prihajajo preko celega dne: tako sosedje — vikendaši in domačini, kot sorodniki in prijatelji. V tem primeru je treba gostom postreči, se morda sprehoditi z njimi, posedeti v brunarici.

Velik del časa vikendašev je posvečen zadovoljevanju rekreativnih potreb: sprehodi po gozdu, gobarjenje, obdelava vrtov, pozimi smučanje.

V zvezi z zadovoljevanjem rekreativnih potreb naj omenim še želje članov neke družine, ki v Mizendolu pogrešajo nekatere organizirane in urejene rekreacijske površine: »trim« stezo, jahalno stezo, kegljišče, igrišče za tenis in za nogomet ter pokrit bazen.

Na čas v vikendu je vezano branje raznovrstne literature in celo službeno delo.

Med vikendaši se pojavljajo tudi manjše gospodarske dejavnosti, s katerimi pa zadovoljujejo v glavnem lastne potrebe. Splošno je nabiralništvo: gobarjenje in nabiranje gozdnih sadežev. Nekaj vikendašev goji kokoši, eden pa se ukvarja s čebelarstvom.

Kadar nanese, da je žena ali cela družina dalj časa v Mizendolu, mož pa ima službo, se on vsako jutro vozi v Ljubljano in popoldne nazaj. V tem primeru se način življenja v sekundarnem bivališču delno spremeni: za moža je skoraj enak tistemu v primarnem bivališču, žena pa navadno možu pred odhodom v službo pripravi zajtrk in ga okoli 16. ure pričaka s kosilom.

Mati in hči, obe upokojeni, preživita kar šest toplejših mesecev leta v svojem vikendu, šest hladnejših pa v stanovanju v bloku v Ljubljani.

V šestih mesecih, ko sta v svojem sekundarnem bivališču, redita kokoši, imata velik zelenjavni vrt in sadno drevje. Mleko kupujeta pri bližnjem kmetu, enkrat tedensko pa se z avtomobilom zapeljeta v trgovino na Vrhniko.

Poseben primer je bila družina prvega vikendaša v Mizendolu. Njihov vikend je kot tak služil le ženi in hčerki, sicer stanujočima v Horjulu, mož pa si ga je izbral za primarno bivališče. Ko je ta človek leta 1976 umrl, se je njihov vikend po svoji funkciji izenačil z ostalimi.

Vzrok popoldanskih obiskov vikendov je pozimi želja po smučanju na Ulovki, v ostalem delu leta želja po popoldanski sprostitvi ter kokoši in čebele, ki jih je treba nahraniti. Tedaj pogosto vikenda niti ne odprejo, ampak se takoj po nahranitvi živali odpeljejo nazaj v Ljubljano. To delo navadno opravi le en član družine.

V svojih sekundarnih bivališčih v Mizendolu Ljubljanci pogosto praznujejo osebne in državne praznike ter novo leto — in sicer v okviru družine, ostalih sorodnikov ali z nekaterimi vikendaši.

Precej časa posvetijo tudi obnavljanju vikendov, urejanju in čiščenju okolice in dostopnih poti, ki so jih nekateri celo sami naredili.

b) Noša

Noša je odraz človekovega načina življenja, zato jo človek prilagaja svojim potrebam, pa naj bodo te kakršnekoli že.

V vikendu se ta potreba skoraj praviloma kaže kot želja po udobju. In ker lahko življenje vikendašev v Mizendolu označimo kot udobno, se to odraža tudi v njihovi »vikendaški« noši.

Oblečeni so v starejše, ponošene obleke, v kavbojke ali trenerke, obuti v športne čevlje, superge ali gumijaste škornje. Ob času smučanja so smučarji oblečeni pač temu primerno.

Obleko jih precej pušča kar v vikendu, tako, da je resnično nošena le v času bivanja v sekundarnem bivališču.

Zgoraj omenjeno velja tako za odrasle kot za otroke. Lastnica vikenda je celo izjavila, da jim med drugim sekundarno bivališče v Mizendolu koristi tudi zato, ker so njeni trije otroci tam ponosili stare obleke, ki bi jih v Ljubljani ne mogli več imeti.

Skoraj vse ženske so »na vikendu« v glavnem v hlačah; za pri-česke jim tedaj ni dosti mar, niti za ličenje ali kitenje.

c) Prehrana

Enakovredno odražanju v noši, se način življenja vikendašev kaže tudi v prehrani.

Kot je bilo že omenjeno, dnevni obroki niso strogo vezani na sicer ustaljeni čas, pač pa bolj na »lačen« želodec. Udobju in uživanju v prostem času v sekundarnih bivališčih se gospodinje ne želijo odreči, zato kuhajo manj, in jedi, ki so hitro pripravljene. Hrano večinoma prinesejo od doma, le mleko, jajca in skuto nekateri kupujejo pri domačinih.

Skoraj vsi vikendaši v Mizendolu so strastni gobarji, manjši delež je lovcev. Glede na to je sestavljen tudi njihov jedilnik.

Ni vikenda, ki bi ne imel žara. Zato lahko kot glavno značilnost prehrane vikendašev v Mizendolu omenim pečeno meso na žaru. Pečejo ga navadno za glavni dnevni obrok, ki je lahko opoldne ali pa ob šestih zvečer. Meso prinesejo iz Ljubljane, Vrhnike ali Rovt, včasih pa ga nekateri kupijo tudi od domačinov. Pripravijo ga ženske, pečejo običajno moški. K pečenemu mesu jedo kruh, čebulo, kisle kumarice, razne solate ali kakšno drugo zelenjavo, ki je navadno plod lastnega vrta. Zraven sodi še sok in mineralna voda — v glavnem za otroke in pivo, vino ter žganje za odrasle.

Na splošno je za vikendaša v Mizendolu značilno, da v petek in soboto precej popijejo, saj naslednji dan nimajo službe. Pijejo redkokdaj sami; po nekaj se jih zbere vsakič pri drugem ali pa gredo v brunarico. Iz tega sklepam, da je v tem primeru pitje alkoholnih pijač vezano na potrebo po medsebojnih stikih, po družbi in ne na potrebo po sami alkoholni pijači.

STIKI IN ODNOSI MED VIKENDAŠI

Ljudje se med seboj družijo glede na potrebe. Ker je določena potreba vzrok za postavitvev oziroma odkup vikenda, lahko vse lastnike vikendov obravnavamo kot neko skupnost. Znotraj te skupnosti pa se zopet glede na različne potrebe pokažejo različni odnosi med ljudmi.

To velja tudi za stike in odnose med vikendaši v Mizendolu. Do stikov pride slej ko prej med vsemi, določen odnos pa se ustvari za tem.

Precej vikendašev v omenjenem naselju se je poznalo že od prej, in marsikateri si je v njem postavil sekundarno bivališče po obisku znančevega ali prijateljevega vikenda. Odnosi med temi ljudmi so v glavnem prijateljski, pristrčni.

Zanimivo je, da so bili še do nedavnega taki odnosi več ali manj značilni za vse vikendaše v Mizendolu. Vzrok je bila splošna priljubljenost prvega vikendaša, h kateremu se je vsak zatekel po pomoč ali pa preprosto prišel na klepet. On je s pripravljenostjo priskočiti na pomoč vsakemu, s sposobnostjo in z avtoriteto večini poznejših vikendašev pomagal pri postavitvi sekundarnega bivališča: s posredovanjem jim je priskrbel določene parcele, gradbeni material, delovno silo. Pri njem so se vsi zbirali, tam so praznovali osebne in druge praznike. Ženske so skupaj pripravile meso in ostalo jedačo, moški so pekli vse od čevapčičev do odojkov in volov. Zraven so pili, peli in plesali. Imeli so celo pesem o vikendaših, ki jo je spesnil eden izmed njih. V njej je bil z nekaj besedami označen vsak vikendaš posebej. Besedila se ne spominjajo več, avtorja pesmi pa mi ni uspelo pritegniti k sodelovanju.

Za novo leto so z obhodi po vikendih iz njih izganjali zle duhove. Avtor prej omenjene pesmi se je ogrnil v rjuho, si na glavo posadil prilegajočo okroglo čepico ter s kadihom v prazni pločevinki ob izrekanju »zakletnih« in »čarobnih« besed preganjal zle duhove. Ostali so v vrsti hodili za njim, vstopili so v vsak vikend in ko so ga trikrat obšli, v njem ni bilo več hudobnih duhov.

Te izrazite splošne povezanosti med vsemi je bilo po smrti prvega vikendaša (leta 1976) konec. Pokazalo se je, da pravzaprav sploh ni šlo za splošno medsebojno povezanost med vikendaši, pač pa za povezanost le ene osebe z vsemi, ki so se pri njej redno zbirali.

Splošno bolj povezani med seboj pa so bili otroci. Skupaj so se igrali, smučali, hodili na sprehode, po gobe in starejši plesat v Zaplano. Nekateri so v sekundarno bivališče pripeljali tudi svoje sošolce, prijatelje, ki so se lepo priključili ostalim.

Tako je bilo še pred kakimi devetimi, desetimi leti, potem pa so vedno manj prihajali s starši v Mizendol, ker so glede na spreminjajoče se in vedno bolj različne interese pričeli drugače in drugje preživljati svoj prosti čas.

Danes je povezanost med otroki vezana v glavnem na skupno igranje, značilnosti, ki so veljale za otroke prvih vikendašev, pa ni zaslediti. Prijateljski odnosi med odraslimi pa so v smislu prej naštetih značilnosti danes vezani na nekaj prvih, »starih« vikendašev ali pa

na najbližje sosede. Tako obstajajo skupinice, ki jih sestavljajo lastniki dveh, treh vikendov. Znotraj teh skupin so odnosi prijateljski, skupine med seboj pa ostajajo pri priložnostnih stikih in vljudnostnih frazah.

Dva zakonska para, ki sta vsak svoj vikend kupila po letu 1970 in sta se seznanila šele v Mizendolu, sta vzpostavila zelo pristrčne odnose, tako, da se redno dobivata tudi v Ljubljani. Čas v sekundarnem bivališču preživijo v glavnem skupaj; ženi tudi kuhata skupaj ali pa enkrat ena, drugič druga za vse štiri. Imajo tudi skupno njivo veliko 30 x 10 m², ki jo skupaj obdelujejo, pridelek pa pravično razdelijo.

V drugih skupinah se med seboj obiskujejo, se vabijo na kosila ali večerje, včasih pa kar skupaj pečejo na žaru.

Značilnost vseh vikendašev v Mizendolu je, da svojega sekundarnega bivališča ne oddajajo za denar, le odstopijo ga sorodnikom ali prijateljem. Tako se skoraj vsi med seboj poznajo in sicer različni odnosi ostajajo več ali manj stalni.

STIKI IN ODNOSI MED VIKENDAŠI IN DOMAČINI

Odnosi med vikendaši in domačini so bili skoraj vedno zelo dobri.

Kmetje so bodočim vikendašem poleg zemlje prodajali tudi les in jim pomagali pri gradnji. Lastniki vikendov pa so jim in jim še pomagajo na različne načine: urejevali so spore med njimi, jim pisali prošnje za davke, hodili v Italijo po kmetijske stroje in njihove dele; vozijo jih k zdravniku, po veterinarja itd. Nek vikendaš je nekatere z avtomobilom vozil plet na oddaljene njive; kadar so imeli kmetje delo v senožeti, so jim vikendaši prinesli pivo ali jim celo skuhal kosilo. Včasih jim tudi pomagajo spravljati seno ter okopavati krompir in peso. Kmetje se potem oddolžijo s krompirjem, jajci, kolinami. Marsikateremu vikendašu kmetje v svojih prostorih posušijo meso, klobase; pri njih nekateri kupujejo mleko, jajca, skuto. Za novo leto nekateri lastniki vikendov obdarijo domačine s pomarančami, z vinom in s koledarji.

Tako vikendaši kot domačini zahajajo v brunarico, kjer skupaj posedijo in kaj popijejo. Včasih pa so nekateri domačini povabljeni h kakšnemu lastniku vikenda na čevapčiče.

Povezanost je značilna tudi za najmlajše, ki se skupaj igrajo. Ni je pa med starejšimi ali že odraslimi otroki domačinov in lastnikov vikendov. Zadnji so v sekundarnih bivališčih redkokdaj, pa tudi njihovi interesi se razlikujejo. Probleme, ki se tičejo vikenda ali zemlje, rešujejo starši, tako, da vikendaška mladina skorajda nima stikov z domačini — ne z mladimi ne s starejšimi.

Najboljše in najpristrčneje odnose z vsemi domačini pa je imel pokojni prvi vikendaš. Skoraj izključno njegova je zasluga, da se je prebivalstvo Mizendola skopalo iz revščine. Prej malim kmetom je priskrbel delo v tovarni na Vrhniki. Domačini kmečkega dela s tem sicer niso v celoti opustili, življenjski standard pa se jim je občutno dvignil. Isti človek je uredil tudi cesto in organiziral vsakodnevni prevoz domačinov na delo na Vrhniko in nazaj.

Vsi prej naštetni odnosi med domačini in lastniki vikendov so nastajali in obstajajo predvsem zaradi pogostega, rednega zahajanja vikendašev v Mizendol. Na ta način vikendaši vedno bolj postajajo člani oziroma prebivalci obstoječega stalnega naselja.

Iluzorno pa bi bilo misliti, da med domačini in vikendaši ne pride do sporov. Vzroki zanje so različni. Najstarejše nesoglasje je vezano na vprašanje preslabe električne napetosti. Domačini očitajo vikendašem, da s svojimi televizijskimi sprejemniki in s hladilniki ob sobotah, nedeljah in sploh kadar so v Mizendolu, občutno zmanjšajo moč elektrike. Vikendaši glede tega valijo krivdo na kmete in njihove električne kmetijske stroje.

Drugi vzrok nesoglasja je ta, ker domačini prodajajo zemljo bodočim lastnikom vikendov, čeprav so nekaterim vikendašem obljubili, da določene zemlje ne bodo nikomur prodali. Tako se dogaja, da je vikendaš, ki v neposredni bližini ne želi dobiti novega soseda — novega vikendaša, »prisiljen« kupiti kos zemljišča, čeprav ga sicer ne bi.

Domačini in vikendaši so neenotni tudi ob problemu telefonskega priključka. Lastniki vikendov so proti njemu, domačini pa si ga želijo,

a vztrajajo, naj bi se stroški delili med vse. Svoje interese zagovarjajo vsak na svoj način: domačini si želijo telefon zaradi boljših in hitrejših stikov z ostalimi kraji, vikendaši pa so proti sofinanciranju telefonskega priključka, ker trdijo, da »na vikendu« telefona ne potrebujejo, niti ga nočejo.

ZAKLJUČEK

Z gradnjo prvega vikenda v Mizendolu so pričeli leta 1961, danes pa že lahko govorimo o vikend naselju in sicer kot delu že obstoječega stalnega naselja. Življenje v njem se je prav zaradi vikendašev do danes precej spremenilo. Kmetje so se pričeli zaposlovati v vrhniški tovarni in se s tem preseljevali v kmete-delavce. Ker tedaj niso mogli več obdelovati vse zemlje in ker niso bili več v celoti odvisni le od nje, so jo pričeli prodajati sedanjim oziroma bodočim lastnikom vikendov.

Po letu 1970 so na Ulovki postavili dve vlečnici in brunarico ob njenem vzhodju. V njej se zbirajo tako vikendaši kot domačini, ki imajo pretežno dobre medsebojne odnose.

Lastniki vikendov v Mizendolu z velikostjo in ureditvijo svojih objektov ne težijo k reprezentančnosti. Lastnosti in značilnosti skoraj vseh vikendov so zelo podobne, zato lahko govorimo o tipu vikend hiše v Mizendolu na Zaplani. S temno strmo streho in le z najnujnejšimi potrebščinami opremljena, ima povprečno površino 35 m², kar je manj od povprečne površine sekundarnih bivališč v Sloveniji in zahodni Istri, ki meri okrog 40 m². Torej je povprečna stanovanjska površina vikendov v Mizendolu manjša od »povprečne stalne stanovanjske površine v 348 mestnih naseljih Jugoslavije, kjer znaša 43,2 m².«⁷

Primarna bivališča večine vikendašev so stanovanja v blokih v Ljubljani. S skromnim vikendom v Mizendolu se jim med drugim vsaj delno izpolnjuje želja po individualnem bivališču. To se kaže v pogostem koriščenju sekundarnega bivališča, kar pa pogojuje bližina Ljubljane. Na ta način se vikendaši vedno bolj združujejo med seboj in zlivajo z domačim prebivalstvom.

Življenjski ritem Ljubljančanov je v Mizendolu upočasnen ali pa celo zelo pospešen — zlasti v primerih, ko sami gradijo svoj vikend. Tako jim čas mineva ob zadovoljevanju rekreativnih potreb in potrebe po miru, počitku. Vse to se odraža tudi v njihovi razporeditvi dneva, v noči in v prehrani.

Iz povedanega sledi, da je vikendaštvo sestavina ljudske kulture, ki se glede na druge sestavine kaže v posebnem, značilnem načinu življenja.

OPOMBE:

¹ Pričujoči tekst je bil leta 1978 v širši obliki predstavljen kot seminarska naloga na PZE za etnologijo na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

² Izraz povzemam po Matjažu Jeršiču, ki pravi: »S tem izrazom se ponavadi označujejo eno ali dvostanovanjski objekti, ki niso stalno naseljeni, temveč služijo občasnemu bivanju ob zadovoljevanju rekreativnih in kulturnih turističnih potreb«. Matjaž Jeršič, Sekundarna — počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. Ljubljana 1967, str. 2.

³ VIKEND — engl. weekend konec tedna, prosti čas od sobote do ponedeljka zjutraj; domovanju izven mesta za časa vikenda služijo vikend — hiše, zgradbe ali barake, opremljene le z najnujnejšimi potrebščinami, postavljene na obalah jezer ali morja, v gozdnatih dolinah ipd. Enciklopedija Leksikonografskog zavoda 7. Zagreb 1964, str. 657.

⁴ Ime iz — za Planino; Planina je 733 m visok hrib z razglednim stolpom.

⁵ Ime iz — ulaka, vlaka, ker so z nje vlačili seno in les.

⁶ Po klasifikaciji vikendov v Vprašalnicah IV. Turizem.

ESTEO. Ljubljana 1976, str. 75 — 76.

⁷ Matjaž Jeršič, Sekundarna — počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. Ljubljana 1967, str. 26.

LITERATURA

Aldskogius Hans. Vacation house settlement in the Siljan region. Geografiska Annaler. 1967.

De Wilde Jacques. Residences secondaires et tourisme de week-end eu milieu rural. Revue belge de Géographie. 1968. 5—55.

ETSEO. Uvod, poročila. Ljubljana 1976. 1—52.

ETSEO. Turizem. Vprašalnica IV. Ljubljana 1976. 75—78.

Goričar Jože. Temelji obče sociologije. Ljubljana 1972.

Jeršič Matjaž. Razvoj sodobne metodologije za prostorsko planiranje rekreacije. Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje. Ljubljana 1977. 13—29.

Jeršič Matjaž. Sekundarna-počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana 1967.

Krajevni leksikon Slovenije I. Ljubljana 1968.

Mlinar Zdravko. Sociologije lokalnih skupnosti. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana 1971.

Plut Dušan. Sekundarna počitniška bivališča (vikendi) — nov pejsažni in funkcijski element okolja v Dolini zgornje Krke. Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje. Ljubljana 1977. 173—179.

Ruppert Karl. O položaju in mestu geografije prostega časa. Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje. Ljubljana 1977. 31—41.

Toš Niko. Družbena enakost in razvoj. Sociološka in politološka knjižnica 3. Izdaja FSPN Univerze v Ljubljani. Maribor 1974.

Weekendy mieszkańców Krakowa. Instytut naukowy kultury fizycznej. Warszawa 1972.

Preobrazba okolja in medij za počitek v Ljubljani

Skupina avtorjev iz obdobja med II. in III. svetovno vojno jih grehajo iz Srbije in Avstrije, dve iz Čehije, ena iz obšine Titovo Ulice in ena iz Poljske. To izrazi njihovo domo v splošnem občutju, medtem ko jim bližnje in oddaljene domovine predstavljajo svet, ki se je v pretekli stoletni zgodovini razvijalo v Ljubljani, slovensko in evropsko, s katerim so se povezali.

V Ljubljani so se povezali v različni letih 1958 kot diplomantke na študiju geografije na geografskem inštitutu v Ljubljani. Kar je privedlo do nastanka medsebojnega prijateljstva in skupne dejavnosti. Med njimi so vse vrste raziskav, ki so jih izvedli v različnih državah. Med njimi je na primer, ki so jih izvedli v različnih državah. Med njimi je na primer, ki so jih izvedli v različnih državah.

Včasih se razpisujejo v različnih državah, kar je bilo potrebno zaradi težav s Ljubljano. Čeprav so jim bile razne tudi raziskave v drugih državah, vendar so jih imeli v Ljubljani. Med njimi je na primer, ki so jih izvedli v različnih državah. Med njimi je na primer, ki so jih izvedli v različnih državah.

Pravzaprav so se povezali v različnih državah, kar je bilo potrebno zaradi težav s Ljubljano. Čeprav so jim bile razne tudi raziskave v drugih državah, vendar so jih imeli v Ljubljani. Med njimi je na primer, ki so jih izvedli v različnih državah.

POSKUS PRIKAZA ŽIVLJENJA SKUPINE PRISELJENK IZ SRBIJE

Raziskava, ki je bila napisana v začetku leta 1977, se po vsebini vključuje v skupino tistih, ki obravnavajo medkrajevne in interetnične odnose. Prikazati hoče vsakdan, kot ga preživljajo priseljenke iz Srbije, ki so zaradi različnih socialnih vzrokov, predvsem ekonomskih in osebnih, zapustile domače okolje. Poudarek je na vključevanju v novo sredino. To pa je v veliki meri odvisno od znanja slovenščine. Izhodišče je torej jezik kot eden izmed sistemov sporočanja in zato samo del celotne kulture.¹

Zaključki, ki veljajo za celotno populacijo delavcev iz drugih republik v Ljubljani in ki so objavljeni v razpravi »Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu in Ljubljani«² v poglavju o socialni integraciji, se močno razlikujejo od rezultatov, do katerih je pripeljalo seznanjanje z omenjeno skupino priseljenk iz Srbije. Pokazalo se je, kako veliko vlogo igra v njihovem življenju neznanje slovenščine, ki lahko vpliva zaviralno na vključevanje v novo okolje, še zlasti v primerih, ko se le-to obnaša do priseljencev superiorno.

Podobo življenja skupine, ki zajema leto 1976 in obdobje do februarja 1977, naj bi osvetlila tudi aktivnost v prostem času in načrte za prihodnost z ozirom na okolje, v katerem nameravajo priseljenke živeti.

Predstavitev skupine in motivi za prihod v Ljubljano

Skupino sestavlja 10 deklet med 21. in 24. letom. Šest jih prihaja iz Niša in okolice, dve iz Čačka, ena iz občine Titovo Užice in ena iz Pančeva. Tri izmed njih so doma v agrarnem okolju, ostalih sedem izhaja iz mesta. Osem je samskih, ena je ločenka, ena pa se je v petem mesecu svojega bivanja v Ljubljani spoznala z rojakom, s katerim se je poročila.

V Ljubljano so se priselile v začetku leta 1976 kot diplomantke ene izmed srednjih šol za medicinske sestre v Srbiji. Ker je število medicinskih sester v Srbiji glede na tamkajšnje potrebe po njih preveliko, se vse ne morejo zaposliti takoj po končani srednji šoli. Nekoliko lažje je za tiste, ki imajo že opravljen strokovni izpit. Ker je bil v Ljubljani dograjen Klinični center, so potrebe po medicinskih delavcih naglo narasle, tako da jih je bila komisija za kadrovske zadeve prisiljena iskati tudi v drugih republikah.

Težave z zaposlitvijo v domačem kraju niso bile odločilni vzrok za prihod v Ljubljano. Odrte so jim bile namreč tudi možnosti v okviru Srbije, torej delovna mesta, ki bi jih dosti manj iztrgala iz njihovega domačega okolja. Močno je na njih vplivala tudi predstava o delovnem mestu, ki so si jo nekatere ustvarile po informacijah s televizije in iz časopisov, druge pa so Klinični center spoznale na ekskurzijah, ki so jih prirejale nekatere šole, da bi gojenke lahko spoznale Klinični center v Ljubljani. Poudariti je treba, da je to detektivim od informatork njihova prva zaposlitev (ena izmed njih je delala leto dni v turistični poslovalnici), zato je bila tudi v tem pogledu marsikatera izmed njih zaslepljena od iluzij o poklicu medicinske sestre. Te pa so se razblinile ob stiku z resničnostjo, ki jih je pričakala kot preizkušnja na novem delovnem mestu in ob pritisku, ki so ga občutile od okolice, ki jih je sprejela kot »bosanke in južnjakinje«.

Pomembno vlogo pri odločitvi za odhod v Ljubljano je igrala tudi predstava o Sloveniji, o kateri so slišale doma same pohvalne stvari, in o Slovencih, ki veljajo pri njih za »kulturnejše« in »bolje vzgojene«. Kar se tiče naravnega okolja in podobe, ki jo kaže Slovenija, niso bile razočarane. Popolnoma drugače pa se je izkazalo glede Slovencev, s katerimi so v letu dni prišle v stik bodisi na delovnem mestu bodisi v širšem socialnem okolju. Tudi nekatere izjeme niso mogle popraviti

splošnega slabega vtisa, ki so jim ga zapustile mnogokrat grobe žalitve, ki so jih bile deležne kot pripadnice druge etnične skupine.

Eden izmed motivov je bil tudi ekonomski, saj so tu kljub višjim življenjskim stroškom bolje nagrajevane. Prisotna je bila tudi želja po spremembi okolja in spoznavanju drugih krajev. Po prihodu se je pojavilo domotožje, ki je kar pri sedmih pripeljalo do odločitve, da se vrnejo v domači kraj. Omeniti je treba, da je večini izmed njih to prva daljša odsotnost od doma in nekaterim tudi prvi odhod iz Srbije.

Pri odločitvi za odhod v Ljubljano so jim bile v oporo bivše sošolke in prijateljice iz domačega kraja, ki so že živele v Ljubljani. Te so jim ob obiskih na domu pripovedovale o dobrih materialnih pogojih, obsežni medicinski tehniki, zamolčale pa marsikatero bridko izkušnjo, ki so jo imele v novem okolju; le-to se je pri večini izkazalo kot zelo negostoljubno in zaprto. Le ena izmed desetih se je za Ljubljano odločila popolnoma sama in ni imela prej tu nobenih znancev. Ostale so bile že prej vezane na svoje prijateljice ali sošolke iz domačega kraja in so tako ostale tudi po prihodu v njihovi družbi.

Po prihodu v Ljubljano so v času poskusne dobe, ki traja tri mesece, živele v samskem domu Kliničnega centra na Kodeljevem. Tam so bile po tri v eni sobi, za katero so plačevale po 350 dinarjev na mesec. Po končani poskusni dobi so se (nekateri takoj, druge nekaj mesecev pozneje zaradi pomanjkanja prostora) preselile v samski dom na Vidovdanski cesti, kjer živita le po dve medicinski sestri za 500 dinarjev in v mnogo boljših razmerah. Ugodnejše je tudi zaradi večje bližine delovnega mesta. Le ena izmed njih (edina poročena) živi z možem v zasebnem stanovanju.

Sedanja življenjska situacija

Ob prihodu v Ljubljano se jim je bistveno spremenilo življenje; znašle so se v novi življenjski situaciji.³ Iztrgane iz svoje socio-ekonomske strukture so se morale vključiti v novo osredje. Pri tem ugotavljam velike razlike med vključevanjem v delovno okolje in širše socialno okolje. Medtem ko se je večina z delovnim kolektivom zliła in je bila vanj sprejeta kot enakopravna, pa tega za širše socialno okolje ni moč trditi.

Njihova integracija je tako tesno povezana z jezikovno situacijo, da ju je nemogoče obravnavati ločeno. Znanje jezika je zaradi njegove velike vloge nedvomno pogoj za uspešno vključitev v novo skupino, če le-ta govori drug jezik, kot pa posameznik, ki se mora prilagoditi novemu okolju. Klinični center organizira v sodelovanju z Delavsko univerzo Boris Kidrič vsako leto brezplačni šestmesečni tečaj slovenskega jezika za svoje sodelavce, ki prihajajo iz drugih republik. Pogoj za pristop k strokovnemu izpitu, ki ga morajo opraviti po enem letu zaposlitve, je namreč tudi izpit iz slovenskega jezika, ki ga imajo po končanem tečaju. Obisk predavanja pa je zelo slab, kajti večina vidi v učenju slovenščine dodatno obremenitev, ki se je po napornem delovnem dnevu dosledno izogibajo. Po njihovem mnenju je znanje slovenščine na delovnem mestu, v primerjavi s potrebnostjo znanja le-te izven službe, dokaj nepomembno. To prepričanje so si izoblikovale na osnovi izkušenj, ki so jih pridobile v stikih z ljudmi, s katerimi so govorile v svojem materinem jeziku. Vse so trdno prepričane, da so prijaznejše in hitreje postrežene v trgovini, če govorijo slovensko, kot pa če pri tem uporabljajo srbsčino. Zelo so prizadete ob spoznanju, da so, čim spregovorijo, zaznamovane kot »bosanke« ali »južnjakinje«, torej z oznakami, ki nosijo v tem okolju izrazito negativen prizvok. Pravijo, da gledajo ljudje tu nanje, kot da bi prišle iz »džungle«.

Po enem letu življenja v Ljubljani že uporabljajo dosti več slovenščine kot ob prihodu in se trudijo, da bi znanje jezika izboljšale. Ker pa so v službi veliko skupaj s sodelavkami, ki prav tako kot one prihajajo iz Srbije ali drugih jugoslovanskih republik, tudi na delovnem mestu še mnogo uporabljajo srbohrvaščino. Tudi z mnogimi pacienti govorijo srbsko, kajti nekateri se jim poskušajo prilagoditi in to v tolikšni meri, da celo s slovensko govorečim osebjem bolnišnice po pomoti spregovorijo v srbohrvaščini. Ob zavesti, da jih bolniki razumejo in celo govorijo z njimi srbsko, niti ne čutijo potrebe, da bi uporabljale

slovenščino. Često pa se tudi na delovnem mestu znajdejo v zadregi zaradi neznanja jezika in zato prihaja tudi do nerodnih in smešnih situacij. Navajene so dostikrat zelo grobih reakcij s strani nekaterih bolnikov, ki nočejo, da bi jim dala injekcijo »bosanka«, ali pa katero izmed njih celo ozmerjajo. Boljši odnos imajo do njih sodelavci.

Ob prihodu v Ljubljano jim je bilo v veliko oporo to, da tudi Slovenci uporabljamo veliko srbohrvaških besed, predvsem kletvic, zato so se v novem okolju počutile manj kot tujke. Ena izmed njih, ki obvlada nemščino, pa je celo trdila, da ji je zaradi množice germanizmov lažje razumeti tudi slovenščino.

Kljub trudu jim v tem razmeroma kratkem času ni uspelo glede jezika prilagoditi se okolju, kar nosi s seboj tudi celo vrsto nevršnih posledic, ki jih občutijo vsak dan. Prav zato se tu ne čutijo sprejete; na delovnem mestu so zaradi dobrih odnosov s sodelavci manj odrinjene, toda v konfliktih, ki jih doživljajo v prostem času, vedno znova občutijo, da pravzaprav niso doma. To so najbolj spoznale tiste, ki so iskale sobo ali stanovanje. Na oglas v časopisu so dobile več odgovorov, toda ko so z lastniki spregovorile v srščini, so dobile odgovor: »Ne oddajamo!« Eni izmed njih so to tudi utemeljili s tem, da jim je zelo žal, ker je južnjakinja, kajti sicer bi ji sobo radi oddali. Na drugi strani pa ob obiskih doma vse bolj spoznavajo, da se jim oddaljuje tudi njihov pravi dom. Vse ohranjajo stik z domačim okoljem, bodisi tako, da domov pišejo ali telefonirajo. Ob praznikih dobijo od doma pakete, povprečno štirikrat pa je vsaka izmed njih v letu odsotnosti od doma tudi obiskala domači kraj. Vež z domačimi ostaja pri večini močna, tako da so se starši nekaterih celo odločili, da se v primeru, če ostane hči v Sloveniji, priselijo sem tudi sami.

Z oddaljevanjem dneva odhoda z doma pa se vedno bolj večajo razlike med njimi in domačimi, ter družbo, ki so jo imele pred odhodom. Če se kateri izmed njih zgodi, da ob obisku doma pomotoma uporabi slovensko besedo, takoj sliši očitek, da »se pravi važno« ali pa da »se je poslovenčila«. Tako spoznavajo, da izgubljajo stik tudi s svojo družbo, ki jih počasi pozabi in izbriše, kajti ni več tistih vsakdanjosti, ki jih vežejo med seboj. Tudi v domačem kraju se počasi počutijo izločene.

Prilaganje občutijo kot krizo, kajti spremeniti morajo utrjene vzorce vedenja in zato zabredejo v stisko, v kateri bodisi razširijo svoje možnosti prilaganja, ali pa pri tem odpovedo (in to je pri tej skupini pogost pojav) in se zapro vase. Večina je takih, ki imajo tu prijateljico iz domačega kraja, s katero hodijo ven, ali pa živijo z njo v istem samskem domu. Tako se novodošla s prijateljico čuti varnejšo, kajti le-ta je del njenega domačega okolja, ki jo tako venomer spremlja; zato se zahteva od nje tudi manjša mera prilaganja in je zanjo obremenitev tudi manjša. Na splošno imajo s Slovenci razen na delovnem mestu malo osebnih stikov. Močno jih bodejo v oči razlike, ki so jih zaznale ob prihodu od doma. Le-te so tudi pripomogle, da večina izmed njih še po enem letu bivanja v Ljubljani ostaja zaprta v krog prijateljic iz Srbije. Preseneča jih zaprtost ljudi v krog družine, pogrešajo prijateljskih vezi med sosedi, ki so pri njih zelo močne, tu pa »vsakdo živi zase, za svojimi zidovi in se zanima le za svoje najbližje, za drugo mu ni mar«. Slovence ocenjujejo kot sebične, hladne, neljubeznive, nedružabne, zaprte vase in nedostopne. Imajo občutek, da gledamo na njih z viška in s prezirom, in to zato, ker govorijo srbsko. Veljamo za varčne; čudijo se, da toliko ljudi varčuje in si odtrguje od ust. To opazijo ob dvigovanju plač, ki jih dobivajo na hranilno knjižico, in se čudijo, da dvigajo njihove slovenske kolegice tako majhne vsote, one pa kar takoj celo plačo, češ da »živijo od danes do jutri, ne glede na to, koliko denarja imajo«.

Vse so ocenile Slovence kot »bolj kulturne«. Ta lastnost pride po njihovem pripovedovanju do izraza predvsem pri dvorjenju, ki se jim zdi tu zelo vljudno in mnogo bolj prefinjeno v primerjavi z direktnimi metodami njihovih rojakov. Zaradi tega gredu tu lahko tudi same po ulici in v kavarno ali slaščičarno, kar se jim zdi v njihovem domačem kraju skoraj nemogoče zaradi zelo neposrednih manifestacij, s katerimi izražajo nekateri fantje svojo naklonjenost do deklet. Preseneča jih pozornost, s katero se obračajo Slovenci k ženskam, katerih položaj se pri njih še močno razlikuje od tega tu. Tako se zelo čudijo,

če jim kdo ponudi stol ali odpre vrata. Tudi kot možje in očetje veljajo Slovenci za zelo skrbne, tako da je večina izmed njih izrazila željo, da bi se poročila s Slovincem, ki bi lepo skrbel za dom in otroke in ji pomagal pri gospodinjstvih delih. Čudi jih namreč, da si vsakdanjo skrb za otroke mož in žena tu delita, kar je pri njih še skoraj nemogoče opaziti, predvsem pa bi veljalo zelo sramotno za moža, če bi pomagal ženi pri gospodinjstvih delih. Upoštevati pa moramo, da devet izmed desetih informatork izhaja iz družin, kjer je zaposlen samo oče in je tako skrb za gospodinjstvo in otroke tam ženino glavno in ponekod tudi edino opravilo.

Kot eno glavnih pomanjkljivosti očitajo Slovincem tudi nedružabnost, ki se kaže v tem, da manj prepevamo, se po njihovem mnenju manj veselimo kot oni. Predvsem pa pogrešajo tu glasbe, veselega nočnega življenja in zbiranja na »korzu«. Čudijo se, kako da z mrakom vse življenje v mestu ohromi, ko se pri njih v tem času šele začneja. Pritožujejo se, da ljudje nasploh tu preveč hitijo, tako da nimajo časa niti gledati okrog sebe in opaziti druge ljudi. Kljub nekaterim razlikam in negativnim lastnostim, ki jih pripisujejo Slovincem, pa so prepričane, da se loči življenje v Ljubljani od onega v njihovem domačem kraju po potezah, ki jih označujejo z besedami »kulturnejši« ali na »višjem« kulturnem nivoju. Med informatorkami je prihajalo do razlik v tem, kaj je ena in kaj druga ocenila kot odločilno pri opredeljevanju kulturne skupine. Svoj prehod pojmujejo kot vstop v »bolj kulturno skupino« iz domačega okolja, ki jim velja za »manj kulturno«. Nekaterim se je kazala višja stopnja kulture Slovencev predvsem v višjem standardu, drugim v čistosti mesta, nekaterim pa spet v tem, da tu v trgovinah ne goljufajo in da se ljudje med seboj vikajo. Zanimivo pa se jim je zdelo, da Slovenci kljub »visoki kulturi« jedo z velikim veseljem repo, s katero v krajih, kjer so same doma, krmijo prašiče, in tudi to, da morajo kot pripadnice druge etnične skupine od tako »kulturnih Slovencev« občutiti zelo nekulturne manifestacije vedenja v odnosu do njih.

Aktivnost v prostem času

Aktivnost v prostem času je zelo povezana z večjo ali manjšo vključenostjo priseljencev v novo okolje. Ta pa je spet odvisna v veliki meri od osebnostnih lastnosti. Zato je zanimivo, da je prav glede tega vprašanja prihajalo do največjih razlik med posameznimi informatorkami in da je bilo moč opaziti različne stopnje prilagojenosti, kljub temu, da so vse živele tu enako dolgo obdobje.

Prosti čas preživljajo predvsem v domu in v krogu prijateljev in prijateljic, ki so večinoma iz Srbije ali drugih jugoslovanskih republik. Izjema je samo ena, ki živi v sobi s Slovenko. Večina redno prebira Anteno, Stop, Jano, Svijet, Bazar in Praktično ženo. Izmed slovenskih revij najbolj cenijo Anteno. Branje slovenskih revij jim zaradi različnosti jezika ne dela preglavic in pravijo, da jim je že vseeno, ali berejo slovenske ali srbohrvaške revije. Drugače je pri knjigah. Izmed desetih je samo ena prebrala slovensko knjigo, ostale berejo samo srbohrvaške ali nobenih. Kupujejo jih pri akviziterjih, ki prihajajo v dom in prodajajo različne zbirke knjig v srbohrvaščini. Tri obiskujejo v prostem času tečaj angleščine, kar osem izmed njih pa se jih je prijavilo k voznškemu tečaju, čeprav nobena še nima avtomobila. Ena je to pojasnila s tem, da hoče imeti pred seboj neki cilj — voznški izpit, druga pravi, da se na voznški izpit pripravlja zato, da bi »čas ubila«.

Zelo malo hodijo v prostem času ven, dosti manj kot v času, ko so živele še doma. Eden izmed vzrokov je gotovo še nezadostna prilagojenost oziroma vključenost v novo osredje. Videti je bilo, da tista izmed desetih, ki je izstopala iz skupine zaradi svoje izredne prilagodljivosti in vključenosti v novo okolje, tudi največ svojega prostega časa preživi izven Doma, ima veliko kontakta s Slovenci in mnogo obiskuje različne prireditve in plese. Celo pesmi, ki jih piše, je že poskušala pisati v slovenščini. Nedvomno so to dejavniki, ki se med seboj povezujejo in vplivajo drug na drugega: prilagodljivost, družabnost in druge osebnostne lastnosti. Plese obiskujejo po navadi ob sobotah, najčešče v spremstvu prijateljic iz domačega kraja. Obiskujejo plese v hotelu

Slon, Stopoteki, Festivalni dvorani ali Študentskem naselju. Ob rojstnih dnevih gredo rade v gostilno Pri Obradoviču, kjer lahko poslušajo srbsko glasbo in jedo srbsko hrano. Vse pa večino svojega prostega časa preživijo doma ob televizijskih in radijskih sprejemnikih ali pa se ukvarjajo z ročnimi deli, kar je v primerjavi z življenjem, ki so ga bile navajene živeti v domačem kraju, zelo neobičajno.

Stvari, ki se jim zdijo v primerjavi z življenjem v njihovem domačem kraju nenavadne ali vsaj drugačne, opažajo tudi glede zabave. Tako se jim zdi skoraj neverjetno, da v Ljubljani ni mesta, kjer bi se zbirali mladi ob koncu tedna. Sprašujejo se, kje je vsa mladina, kajti zanimivo je, da se npr. v Študentskem naselju zbirajo ljudje, ki so vse prej kot študentje, in da je zelo težko kjerkoli ob koncu tedna opaziti mlade, saj ga preživijo večinoma doma ali pri prijateljih. Pri njih pa sta sobota in nedelja dneva, ko mladi »izlaze« in jih je povsod moč videti. Zato se jim zdi tu dosti težje vzpostaviti stik in navezati nova poznanstva. Smučanje vidijo kot edino zabavo Slovencev, ki med njimi slovijo kot zelo nedružabni in mrki, ki dosti preveč delajo in jim zato tudi pri razvedrilu zmanjkuje domišljije. Zanimivo se jim zdi tudi to, da hodijo ljudje v Ljubljani veliko v kino, ki pri njih ostane zadnji izhod v sili v primeru slabega vremena. Preseneča jih tudi delovni čas v restavracijah in gostilnah, ki se tu že zelo zgodaj zapirajo, pri njih pa je navada, da ostanejo tam ob glasbi dolgo v noč. Pravijo, da vlada tu glede zabave »težko mrtvilo«.

Gledališč ne obiskuje nobena izmed njih. Tiste, ki prihajajo z vasi, se tu počutijo veliko bolj izolirane, kot tiste, ki so živele v mestu, in jih je tudi strah oditi kamorkoli iz doma. Tako ves prosti čas preživijo doma in največ pletejo. Pravijo, da si niso mogle misliti, da bi lahko toliko mesecev samo presedele doma in pletle. Kar devet jih ima v sobi televizijske sprejemnike in redno gledajo program, ki ga izbirajo glede na vsebino in neodvisno od jezika. Često pa tudi poslušajo radio Beograd zaradi programa srbske ljudske glasbe.

Ko so se preselile, so zapustile svojo nekdanjo družbo v domačem kraju, s katero so ponavadi preživljale prosti čas, tu pa zaradi razmeroma kratkega časa, ki je minil od njihovega prihoda v Ljubljano, še niso našle novih stalnih prijateljev. Pri oblikovanju novih znanstev jih ovira tudi spoznanje, da se bodo tako ali tako kmalu vrnile v domači kraj.

Načrti za prihodnost in vzroki za vrnitev

Sliko njihovih načrtov lahko dobimo, če pogledamo vzroke, zaradi katerih se vračajo nazaj v domači kraj. Očitno je namreč, da je večina z življenjem v Ljubljani nezadovoljna in se zato namerava vrniti domov. Le tri želijo ostati še nekaj časa v Ljubljani. Od teh pa ima le ena Ljubljano za svoj domači kraj, torej se namerava tu naseliti za stalno. Sedem od njih želi Ljubljano čimprej zapustiti in se preseliti, če ne domov, pa vsaj v Srbijo.

Vzroki za vrnitev so odvisni tudi od tistih, ki so vplivali na njihov prihod v Ljubljano. Pri vseh je prisotno razočaranje ob spoznanju, da niso bile tudi neformalno sprejete kot enakopravne članice nove skupnosti, oziroma da sploh niso bile vključene v novo osredje. Vprašanje je, v kakšni meri so se bile same pripravljene prilagoditi novemu okolju, saj — kot pravi edina izmed njih, ki namerava ostati tu — »ne moreš zahtevati od okolice, da se ti prilagodi, ampak moraš to storiti sam«. Tako lahko glavni vzrok tako množičnega vračanja domov navedemo nepripravljenost sprejeti vsebino novega okolja, pri čemer moramo poudariti tudi zaprtost, ki jo je le-to pokazalo do marsikatere izmed informatork. Ta dva faktorja se močno prepletata, kar lahko najlepše vidimo na primeru ene izmed informatork, ki je ob tarnanju, češ da nima družbe, da se počuti izolirano in osamljeno, tudi zatrjevala, da ne bi nikdar spregovorila slovenske besede — »bože sačuvaj!« Druga pa je prilagajanje sprejela kot proces, v katerem skuša nova okolica iz nje iztrgati njeno pravo vsebino, torej je bilo to zanjo tako boleče, da se je raje odločila zapustiti Ljubljano.

Eden izmed vzrokov za odhod tiči tudi v različnem delu, ki ga opravljajo srednje medicinske sestre v Sloveniji — nega bolnikov in

v Srbiji — terapija bolnikov. Torej ob prihodu v Slovenijo opravlja diplomantka srednje šole za medicinske sestre delo, ki ga v Srbiji opravlja bolničarka.

Za vse informatorko je značilno, da so v Ljubljano prišle že z namenom, da se nekoč vrnejo domov, tako da nas razmeroma visok odstotek povratnic niti ne sme presenetiti. Poudariti pa je treba, da so bile izražene le želje in načrti za prihodnost, ki se utegnejo še spremeniti.

Sklep

Po letu dni so se mnoge izmed informatork še nahajale v krizi prilagajanja. S tem razumem začetno obdobje, v katerem se pri priseljencah še kopičijo težave ob menjavi okolja, ki pa pri marsikaterem izmed njih postanejo odločilni dejavniki, ki vpliva na načrte za prihodnost. To je bilo moč opaziti tudi pri skupini, ki sem jo opisala. Zanimivo bi bilo isto skupino obiskati spet čez nekaj let in ugotoviti spremembe, ki so nastale v njihovem življenju v daljšem časovnem obdobju, v katerem bi imele več priložnosti za spoznavanje in za prilagajanje in tudi za vplivanje na novo življenjsko situacijo, v kateri so se znašle po doselitvi. Ko govorim o prilagajanju, mislim, da moramo nujno pri tem obravnavati tudi pripravljenost socialne sredine, v katero priseljenec prihaja, da ga ta sprejme ali odkloni; torej gre tu za obojestransko prizadevanje za asimilacijo. Tako lahko trdim za odnos, ki so ga nekateri Slovenci pokazali do informatork, da je bil izrazito negativen in je tako tudi vplival na njihovo vključevanje. Reakcije posameznikov so kazale celo na etnične predsodke.⁴ Ti so se pojavljali kot posledica drugačnosti jezika (spoznanje, da te osebe govorijo srbsko), na kateri so bile zgrajene domnevne negativne lastnosti pripadnikov druge etnične skupine. Prav pri tem se je pokazala tudi pomembna vloga, ki jo igra jezik pri vključevanju v novo okolje. S sprejetjem jezika se pokaže tudi pripravljenost priseljenca, da sprejme nekatere bistvene elemente nove kulturne sredine. dosledno odklanjanje jezika novega osredja pa lahko smatramo kot izraz priseljenčeve nepripravljenosti za vključitev vanj. Na primeru obravnavane skupine se je pokazalo, da je pri večini izguba primarnega socialnega okolja (sorodniki, znanci) povzročila hudo krizo, ki se je pri nekaterih bodisi zaradi nizke stopnje njihove aktivnosti pri vključevanju, bodisi zaradi včasih grobih reakcij domačinov le poglobila. Ne samo sprememba okolja in s tem akulturacija,⁵ ampak tudi prva zaposlitev in njihova prva odsotnost z doma je vplivala na način življenja informatork, skupine medicinskih sester iz Srbije, pri katerih smo lahko spoznali samo nekatere vidike življenja priseljencev v Ljubljani.

OPOMBE

¹ Primerjaj z Edward T. Hall: *The Silent Language*, Anchor Books, New York 1973

² Cit.: »Značilno je, da se delavci dobro vključujejo v okolje, kjer delajo, kljub jezikovni pregradi, saj ima le 23,5% delavcev, ki so se zaposlili v Ljubljani, velike, oziroma zelo velike, težave z jezikom. Majhne, oziroma nobenih, jezikovnih težav pa ima 54,3% delavcev. To kaže, da jezikovne težave bistveno ne vplivajo na dobro vključitev v novo okolje.«

³ Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu in Ljubljani (Raziskovalni center za samoupravljanje RZ ZSS, Javno mnenje št. 56)

⁴ Cit.: »Životna situacija, kako je mi svaaemo, jest specifična konstelacija psihošoških, socialnih, bioloških i geofizičkih uvjeta (elemenata) u životu jednog čovjeka, koji u danom periodu determiniraju njegovu aktivnost i ponašanje.«

Mladen Zvonarević: *Socijalna Psihologija*, Zagreb 1978

⁵ Cit.: »Rasne i etničke predrasude su negativni stavovi prema tuđim rasama i etničkim grupama u celini, kao i prema pojedinim pripadnicima ovih rasa i grupa. Negativni odnos ogleda se u potenjivanju osobina, nepriznavanju sposobnosti, osuđivanju ponašanja u nesklonosti i mržnji, kao i u spremnosti za preuzimanje ili podržavanje neprijateljskih mera protiv grupa ili pojedinih pripadnika. Za etničke predrasude veoma je karakteristično neosnovano uopštavanje i pripisivanje negativnih osobina pojedinaca svim pripadnicima grupe, i obratno — postojeće negativne ocene grupe prenose se i na svakog pojedinog pripadnika.«

Bogomir Peršič: *Stavovi i predrasude* (Zbornik razprav iz socijalne psihologije, 1968)

⁶ Cit.: »Akulturacija, ali usvajanje načinov vedenja in gledanja, ki so izvirni v določeni kulturi.«

Nikola Rot: *Obča psihologija*, Ljubljana 1973

NAČIN ŽIVLJENJA DELAVCEV IZ DRUGIH REPUBLIK NA PRIMERU SAMSKEGA DOMA SPLOŠNEGA GRADBENEGA PODJETJA GORENJC NA BLEDU

V Sloveniji živi in dela več stotisoč delavcev iz drugih republik. V večini primerov so prišli k nam »s trebuhom za kruhom«. Vedno bolj so postajali in še postajajo del našega vsakdana, zato je težko razumeti, da so jih slovenski poklicni etnologi v svojih raziskavah najraje obšli. Šele v zadnjih dveh, treh letih so se začeli zanimati zanje študentje na PZE za etnologijo, ki so v okviru proseminarskih, seminarskih in diplomskih nalog napisali nekaj del o tej pereči problematiki.

Pričujoča kratka razprava je kritično predelana proseminarska naloga iz leta 1976. V njej sem skušal iz nekaterih zornih kotov osvetliti način življenja stanovalcev samskega doma SGP Gorenjc na Bledu.

Najprej me je zanimal sam nastanek samskega doma in razlogi za njegovo prostorsko izolacijo od ostalega Bleda. Pridal sem tudi etnično, starostno in poklicno strukturo njegovih prebivalcev. Kar se tiče samega načina življenja stanovalcev doma, sem se spustil v obravnavo prehrane, noše, bivalnih pogojev, izrabe prostega časa, navad v domu in drugod, medsebojnih odnosov znotraj doma in odnosov z domačini, skušal pa sem povedati tudi nekaj o sovplivanju njihove in naše kulture.

Samski dom Splošnega gradbenega podjetja Gorenjc iz Radovljice sestavljata dve zidani zgradbi in nekaj nenaseljenih barak. Prvi blok je bil vseljen leta 1959, drugi pa 1973. leta. Pred vojno je na tem mestu stala farma srebrnih lisic, zato domačini ta prostor še danes imenujejo »pr' Lesicah«; gozd, sredi katerega stoji ta samski dom, pa se imenuje Brjé. Jasno je, da tako lepega in zdravega okolja doma niso izbrali iz človekoljublja. Kraj kot je Bled, vsaj pred dvajsetimi leti, ko so bile razlike med domačini in delavci iz drugih republik neprimerno večje kot danes, nekje ob jezeru tega objekta ne bi mogel trpeti. Še danes, ko se je Bled razširil v več smeri, je od zadnje hiše na Finžgarjevi ulici do samskega doma še najmanj pet minut hoje po slabi gozdni poti, po kateri ni v večjem delu možen niti prevoz s kolesom. Res je tudi, da stanovalci doma prav nič ne store za vzdrževanje te steze. Od doma navzdol pelje strma, kratka makadamska cesta do ceste med Lescami in Bledom. Po tej glavni cesti peš ni prijetno hoditi, ker je položena v ozko dolino potoka Ledine, tako da se pešec ob gostem prometu nima kam umakniti. Do prve trgovine peš je četrte ure, do prve gostilne in avtobusne postaje dvajset minut, do ambulante pa skoraj pol ure, kino pa je še pet minut naprej. Telefona dom nima. Oskrbnik in še nekdo od stanovalcev pa imata vsak svojo gačko, s katerim lahko skočita v ambulanto ali na milico, ko je potrebno.

Predvsem po imenih informatorjev, ki so bili izbrani naključno, se da sklepati, da jih je velika večina Muslimanov. To domnevo mi je potrdil tudi oskrbnik, ki je dejal, da jih je največ doma v občinah Cazin in Bihać, za katere je znano, da sta skoraj izključno muslimanski. To sta dve, predvsem Cazin, kjer le vsak dvajseti prebivalec dobi delo v matični občini (v Bihaću vsak šestí, v Radovljici vsak drugi), dokaj nerazviti občini. Bosanci, ki živijo v domu, se imajo v prvi vrsti za Bosance, šele potem za Muslimane, Hrvate, Srbe. Nasploh vsi zelo nerado govorijo, katere narodnosti so. Iz SR Hrvaške jih je le nekaj iz Zágorja in Medjimurja, ki jim ostali ne pravijo Hrvatje, ampak Zágorci in Medjimurci. Pravi Srb iz Srbije je med približno stotimi stalno pri SGP zaposlenimi delavci en sam, ki ga kličejo enostavno Srbijanac. Tudi Makedonec je le en sam, zato pa je okrog deset Albancev, ki jih kličejo Šiptarji.

Blejci vse prebivalce »Lesic« označujejo z Bosanci, pri starejših domačinih pa je še v rabi izraz »Bos(š)njak«.

Med delavci, ki v domu prežive skoraj vse leto, je povprečna starost okoli petindvajset let. Le nekaj se jih približuje tridesetim, štiridesetim letom, drugi, ki so v večini, pa so stari med osemnajst in triindvajset leti.

Stanovalci doma se glede na usposobljenost dele na nekvalificirane, polkvalificirane in kvalificirane delavce. NKV delavcev je vsako leto manj, čez zimo, ko je manj dela, pa jih podjetje ne potrebuje, zato jih tudi ni v domu. Večina jih je PKV. Pred leti je podjetje samo organiziralo tečaje za kvalifikacije, potem pa so tako dejavnost zakonsko prepovedali. Prekvalificirati se je danes mogoče le na Zveznem centru za izobraževanje gradbenih inštruktorjev v Ljubljani, vendar pa podjetje svojim dobrim delavcem priznava polkvalifikacije tudi preko tega zavoda. Vse več mladih fantov, ki prihajajo iz Bosne ter iz drugih krajev države, obiskuje gradbeniško gradbeno šolo. Po treh letih izmeničnega učenja in dela na gradbišču, dobe kvalifikacijo za zidarje, tesarje in železokrivce. Delavci z večletno prakso lahko na stroške podjetja ali pa na svoj račun opravijo dvomesečni tečaj na centru v Ljubljani, kjer dobe zaželeno višjo kvalifikacijo. Če jim tečaj plača podjetje, morajo pri isti firmi ostati še tri leta; v nasprotnem primeru, če pa pred tem rokom zapuste podjetje, morajo tečaj plačati za nazaj. Mojstrskega izpita od njih ni opravil še nihče.

Na delovnem mestu so vsi podrejeni višje kvalificiranim slovenskim delavcem.

Stanovalcem doma je zagotovljena prehrana. Za pičlih dvajset dinarjev na dan so jim na razpolago štirje obroki: zajtrk, dopoldanska malica na delovnem mestu, kosilo, večerja. Jedilnik je dokaj pester. Za zajtrk dobe belo kavo ali čaj z limono, kruh z marmelado, pašteto, sirom. Malica mora biti topla, krepka. Navadno na gradbišču delavcem postrežejo s srbskim pasuljem, kislim zeljem s klobaso, joto ali kako drugo enolončnico. Kosilo je sestavljeno iz juhe, tej pa sledi tako ali drugače pripravljeno meso, krompir, riž ali testenine. Solata je obvezna. Za sladico je košček peciva ali kompot. Za večerjo je na jedilniku spet kaj toplega, dobe pa še čaj z limono ali rumom, belo kavo, kompot.

Kuhinja in jedilnica sta v starejši stavbi, v novem poslopju pa so stanovalcem na razpolago čajne kuhinje, ki se jih največkrat poslužujejo Albanci. Ti se tudi pri hrani zelo razlikujejo od ostalih. Striktno se drže muslimanskega načina prehranjevanja, ki izključuje svinino. Bosanski muslimani se na to poživžgajo. Albanci kupujejo kruh in ga jedo z marmelado, sami si kuhajo čaj ali kavo. Kljub tako skromni prehrani pa zanjo izdajo več denarja kot ostali, ki se hranijo v domu. Ni čudno, da je ob kalorično slabi in s pomembnimi sestavinami tako revni hrani, njihova delovna storilnost majhna. Stanje se ob ramazanu seveda še poslabša.

S hrano so potem, ko se nanjo navadijo, večinoma zadovoljni, vendar mnoge ne bi prav nič motilo, če bi pasulj jedli tudi večkrat na dan.

Še pred desetimi in manj leti so se prebivalci »Lesic« tudi po noši močno razlikovali od domačinov, zdaj pa je njihova noša ena izmed prvih materialne kulture, pri kateri so med njimi in avtohtonim prebivalstvom razlike že skoraj izbrisane.

Nekdaj so bili poleti do pasu navadno kar goli, včasih pa v modrih trikotažnih majicah brez rokavov. Ob petkih in svetkih so hodili naokrog v temnih, prevelikih, dostikrat raztrganih hlačah, poleti bosí, pozimi v gumijastih škornjih. Ostriženi so bili na krtačo. Mnogi so bili tetovirani. V hladnejšem času so nosili ponošeno obleko, ki so si jo prislužili pri domačinih. Pod suknjičem se je belila ne ravno snežna platnena srajca brez ovratnika, ki so jo prinesli od doma. Poleti so se radi pokrili z žepnim robcem, katerega vogale so zavozlali, tako da je nastala nekakšna baretka. Pozimi so se nekateri pokrivali s kučmami ali s šajkačami, večinoma pa so bili razoglati.

Že nekaj let ostro ločijo delovno od druge obleke. Delovno obleko in obutev dobe od podjetja, vsako jutro jo neso s seboj na gradbišče, se tam preoblečejo in v njej delajo do dveh. Potem si spet nadenejo nedelovno obleko. Pri domači mladini so obvezen del garderobe kav-

bojke, pri teh delavcih pa niso pogoste. Za morebitni popoldanski izhod v mesto si oblečejo hlače, ki so ozke v bokih, zato pa pri stopalih neprimerno ohlapnejše. Take hlače bodisi prineso od doma, bodisi jih dajo delati vaškim krojačem v blejski okolici. Barva blaga zna biti dokaj nenavadna, npr. rožnata, svetlozelena, poleti nosijo tudi bele hlače, ki se rade hitro umažejo. V domu so oblečeni v starejša oblačila ali v trenirke. Še do nedavnega so bile moderne čipkaste srajce vseh mogočih barv. Puloverji in jopice so vgl. enaki kot pri domačinih. Poleti hodijo z odpeto srajco, robove včasih zvežejo skupaj. Takrat pride poleg zagorele kože in anatomskih kvalitete do izraza tudi nakit. To so srebrne ali zlate verižice in dokaj pogoste zapestnice, narejene iz masivnega »srebra«, s ploščico, na kateri je vgravirano npr. I LOVE YOU, še največkrat pa lastnikovo ime. Ure, še bolj pa njihovi paščki so kričeči, navadno okovani. Prstani so redki. Hlačni pasovi so v zadnjih dvajsetih letih tudi napravili svoj razvoj, od navadne vrvice preko raznobarnih elastičnih do bogato okrašenih skajastih ali usnjenih pasov. Med domačini je modi dolgih las že odklenkalo, nekateri stanovalci doma pa se je še vztrajno oklepajo, čeprav jih pri delu ovirajo.

Albanci so izjema tudi pri oblačenju. Njihova obleka je skromna, ponošena, temnih barv. Ostriženi so na kratko, nosijo kratko pristrizene brčice, medtem ko ostali »brkonje« nosijo košate. Pri obutvi so stanovalci doma šele nedavno opustili čevlje z debelimi podplati in visokimi petami, izdelane iz skaja ali usnja kričečih barv oz. z vzorcem kakšje kože. V modi so spet »brzaki«, tesni, spredaj skoraj ošiljeni čevlji, ki pa niso najbolj pripravljeni za hojo po blatni gozni poti. Ko gredo v mesto, si, preden stopijo na asfalt, vsaj nekateri obrišejo blatne čevlje v travo.

Osebna higiena večine je na visoki ravni. Pogosto si umivajo lase, brijejo se redno in sploh znajo napraviti vtis snažnega človeka, o čemer pred nekaj leti ni bilo govora. Značilen zanje pa je tudi močan duh po kolonjski vodi.

Po zgraditvi nove stavbe so se bivalni pogoji v domu zelo izboljšali. Sobe imajo največ štiri postelje, nekaj pa je celo enoposteljnih. V starejši zgradbi je tudi večja soba s skupnimi ležišči, kjer poleti spe vavenci, ki so na sezonski praksi.

Vsakemu prebivalcu pripada postelja — jogi ležišče, krilo omare, stol in del mize. Oprema je preprosta, a funkcionalna. Stene so pobeljene s svetlozeleno oljnato barvo. Podi so iz keramičnih in PVC ploščic. Arhitekt je stremel bolj k uporabnosti kot prijetnosti bivalnega okolja. Delavci so se v okvirih dovoljenega iz te praznine pomagali sami, na omare so nalepili posterje znanih športnih klubov in bolj ali manj golih lepotic, včasih pa tudi s fotografijami pevcev narodno zabavne glasbe domačega kraja, pa tudi pop skupin. V sobe je napeljana tudi centralna kurjava, zato dve odeji zadostujeta. Posteljnino jim menjajo na štirinajst dni.

V vsakem nadstropju so stranišča in tuši. Sanitarije so čiste, saj imajo svojo čistilko. Topla voda jim je iz neznanega vzroka dana le trikrat tedensko.

Prostega časa jim ravno ne primanjkuje. Ker v domu prevladujejo mladi fantje, je športno udejstvovanje dokaj razširjeno. Zdaleč najbolj priljubljena igra je seveda nogomet. Na jasi pod domom so si sami uredili solidno igrišče. Podjetje jim je nakupilo vso osnovno opremo: žoge, kopačke, drese. Ustanovljen je bil NK Gorenjc. Ponosni so na stanovalca, ki je nekaj časa igral za NK Bled. Zelo radi hodijo plavat, najraje na Šobec, kjer ni vstopnine, hkrati pa je tudi bliže kot Blejsko jezero. Poleti je v kampu Šobec zbrana mladina z vseh koncev Evrope, takrat stanovalci doma sklepajo kratkotrajna poznanstva z dekleti, o čemer se radi pogovarjajo v času, ko je na tem področju suša, izven poletne sezone namreč. Blejska mladina zahaja raje v Grajsko kopališče ob jezeru, stanovalci doma pa tega kraja ne marajo, ker je predrago, prenatrpano, daleč, pa tudi za brcanje žoge je manj prostora.

Pritožujejo se, da pozimi ni kaj početi. Nekateri mlajši so si kupili drsalke in se hodijo drsat na umetno drsališče. Te drsalce navadno spremlja še cela vrsta prijateljev in znancev, ki se izmenično

zabavajo ob pogledu na nevešče drsalce in stoje za točilno mizo. Smučajo ne.

V vseh letnih časih se dosti ukvarjajo s šahom, z dominami, pa tudi kartajo zelo radi. Sami pravijo, da za denar ne igrajo, upravnik pa mi je zatrdil drugače. Zelo radi hodijo kegljat, še najraje v Radovljico, v hotel Grajski dvor ali v Dom upokojencev. Ta šport je dokaj drag, ne toliko zaradi najemnine za stezo, kot zaradi zaužite pijače.

V poseben užitek jim je poslušanje glasbe, predvsem njihove domače narodno zabavne muzike, ki odmeva po domu posebej popoldne in ob prostih dnevih. Kadar se bolj ali manj okajeni vračajo zvečer v dom, zapoje tudi kako domačo pesem, sliši se tudi ojkanje. Priljubljenost nekaterih bosanskih pop skupin tudi ne gre zmanjševati. Od radijskih postaj poslušajo največ zagrebški program, ker ima ta pač od vseh srbohrvaških postaj pri nas najmočnejši signal. Na ljubljanskem radiu jim najbolj ugaja oddaja S pesmijo in besedo po Jugoslaviji, ki je na sporedu ob sobotah popoldne. V jedilnici doma je tudi televizija, gledajo predvsem športne prenose, domače nadaljevanke in kriminalke.

Do pred nekaj leti so stanovalci samskega doma in vojaki iz karsarne na Bohinjski Beli sestavljali večino gledalcev v blejskem kinu. Potem so ta kino priključili radovljiškemu, renovirali dvorano in spremenili program. Špageti westerni in karate filmi, pa tudi danske in nemške erotične komedije, so se umaknili z blejskega platna, zato se je obisk prav občutno zmanjšal in se kino napolni le še ob že omenjenih filmskih zvrsteh, ki pa so na programu občutno redkeje kot nekoč.

Zelo radi gredo plesat. Kot plesni lokal se jim je priljubila restavracija armadnega hotela Svoboda. V tej restavraciji se znajdejo le redki Blejci, saj ti drugače hodijo plesat v disko, ne manjka pa se okoličanov. Pijača ni pretirano draga, zato se ga mnogi prehitro nazelejo. V poznejših urah hitro pride do pretepa.

Pri izbiri lokalov v katerih posedajo, odloča cena pijače, oddaljenost od doma, pa tudi odnos strežnega osebja do njih. Radi gredo k Rikliju, ker so tam prijazno postreženi. Najbolj znano zbižališče delavcev iz drugih republik pa je na Bledu gostilna Pri šlosarju, zadnja tovrstna ustanova na poti proti domu. Blejci enostavno pravijo, da je to »štarija za Bosance«, zato se raje podajo preko ceste v »vrtec«, kot popularno imenujejo Dom upokojencev. Gostilna Pri šlosarju je tudi pribežališče domačega lumpenproletariata. Po bifejih navadno slone ali posedajo stalne družbe. Mogoče so ravno te stalne družbe in pa majhni prostori vzrok, da v bifeje delavci z juga le redko zaidejo, če pa že, pa hitro pojedjo ali popijejo in odidejo. Nekateri mlajši stanovalci doma včasih stopijo za kratek čas tudi v Mladinski dom. Lansko leto (1976) odprta Vinska klet je imela do pred nekaj tedni, ko so jo zaprli, najdaljši delovni čas, do dveh zjutraj. Tudi v tej gostilni, kjer je bilo zaradi poceni pijače vedno dokaj veselo vzdušje, so bili prebivalci Lisic redni gostje. Občasno je v tem »pajzelnu« stregla Irfeta, rojakinja iz Bosne. Prav gotovo je tudi to prispevalo k priljubljenosti tega lokala. Po izjavah informatorjev naj bi bilo na Bledu še okroglo petindvajset deklet iz Bosne.

Vsak večer seveda ne gredo ven. Čas si krajšajo tudi z različnim čtivom. Bero zlasti risane stripe, pa še kavbojske, kriminalne in lju-bezenske romane, ki izhajajo v serijah, kot so npr. Colt, Laso... Od slovenskih časnikov prebirajo nekateri Dnevnik, drugače pa je obvezno vsakodnevno čtivo Sportske novosti. Širok krog bralcev imajo tudi revije Tempo, Zum, Start... Nekdo je bral znano delo zakoncev Košiček, Život u braku. Pri fantu, ki je hodil s Slovenko, sem opazil neko staro čitanko za peti razred.

S kulturnimi prireditvami je slabo. Poleti na Bledu ob sredah gostujejo tudi folklorne skupine iz drugih republik. Vstopnice stanejo najmanj po petdeset dinarjev. Na Jesenicah se poleti ustavi nekakšna karavana pevcev zabavne in narodno zabavne glasbe iz drugih republik. Tudi stanovalci doma se udeleže te prireditve na hotejskem stadionu, saj je to največja »kulturna« manifestacija za delavce z juga na Gorenjskem.

Podjetje organizira tudi sindikalne izlete, obiskali so že Ma-džarsko, Avstrijo, ČSSR...

Nekateri imajo tudi svoje konjičke. Skoraj vsi so strastni zbiralci značk. Zbirajo se tudi obeski za ključce. Nekdo lepi in šiva nekakšne škatle iz razglednic, iz njih si je napravil tudi senčnik za nočno svetilko. Zaman bi iskali kakršnekoli izdelke domače obrti, ki je v njihovem domačem kraju skoraj gotovo razvita.

Ob prihodu novih stanovalcem nimajo posebnih šeg. Ob rojstnem dnevu slavljenec kupi zaboj piva ali nekaj steklenic vina. Na praznovanje povabi svoje morebitne sorodnike, prijatelje, sostanovalce v sobi. V dar dobi kako malenkost, npr. značko, obesek za verižico... Potem, ko slavljencu čestitajo ali ga poljubijo, popijejo in pojedjo, kar je slavljenec pripravil (kupil), se odpravijo na Bled, npr. v Vinsko klet ali k šlosarju, kjer mora slavljenec častiti s pijačo svoje spremstvo.

Cerkvenih praznikov ne praznujejo. Za Novo leto in ob Dnevu republike se odpravijo domov, praznike, ki pa padejo v gradbeno sezono, npr. Dan dela, Dan borca, Dan vstaje, pa preživijo kje v naravi.

Na vprašanja o medsebojnih odnosih zelo neradi odgovarjajo. Posebno nelagodno se počutijo, kadar se jih vpraša o mednacionalnih odnosih v domu, na to pravijo le: »Pa šta je to važno, pa svi smo Jugosloveni!«

V domu so se oblikovale posamezne skupine stanovalcev, glede na sorodstvo (bratje, bratranci, svaki...), glede na starost, glede na lokalno pripadnost, v manjši meri, z izjemo Albancev, ki so v vsakem pogledu skupina zase, pa glede na nacionalno pripadnost. Glavno besedo v določenih skupinah imajo tisti, ki so najdlje v domu, še posebej pa tisti, ki so našli stanovanje in delo svojim sorodnikom in znancem v domu. Nekateri stanovalci imajo neporavnane račune med seboj, zato so njihovi medsebojni odnosi napeti. Te napetosti se sproste ob pretepih, ki pa naj bi jih bilo vsako leto manj.

Z domačini se niso nikoli kaj prida razumeli. Še takrat, ko so bili njihovi prvi sosedje še kmetje in ne lastniki enodružinskih hiš, je prihajalo do sporov zaradi izginulih kokoši. Starejši Blejci delavce iz drugih republik nazivajo Bosnaki, čeprav se je po vsej Sloveniji, pa tudi pri večini Blejcev zanje prijel naziv Bosanci. Na Bledu jim tudi pravijo »gun iz Lisic«. Tiste delavce, ki niso po rodu iz Bosne, je tako posploševanje prizadelo. Tudi pravi Bosanci se zavedajo, da ima beseda Bosanec navadno negativen prizvok, vendar iz tega ne delajo problemov, dokler se jim ne zdi, da jih žalijo. Menda se še nikoli ni zgodilo, da bi stanovalci samskega doma SGP Gorenjc napadli kako žensko, vendar se jih te vseeno boje. Na splošno jim pripisujejo tudi mnoga dejanja, ki jih ušpičijo ponavadi domači pobalini. Zgodi se, da kdo od stanovalcev doma na poti v Lisice odtrga jabolko z drevesa kakega vrtničkarja. Če lastnik to opazi, ga seveda popade prava histerija, privatna lastnina je premnogim domačinom svetinja številka ena.

Mnogi stanovalci samskega doma se v popoldanskem času zaposlujejo na črno. Upam si trditi, da so tako ali drugače pomagali pri gradnji večine privatnih hiš na Bledu. Nekoč so delali skoraj zastoj, za stara, obnošena oblačila. Danes je njihova delovna ura že tako draga, da težko dobe zaposlitev, zato se, ko vidijo, da se gradi, pridejo kar sami ponujat. Domačini pa vedno raje prosijo za pomoč sorodnike in znance, ki jih ni treba izplačati v denarju, ki delajo hitreje in bolje, saj vedo, da bodo potem lahko zahtevali pomoč od tistih, ki so jim že sami pomagali. Domačini menijo, da se »Bosancem« delo prerado ustavi, da zato rabijo stalen nadzor.

Danes se že zelo redko dogaja, da stanovalci samskega doma od hiše do hiše ali pa po gostilnah nosijo na prodaj volnene nogavice in preproge. Nekoč so za izkupiček potem ženam prinesli strojno vezene čipke iz tovarne Vezenina, ki so morale biti pred leti v Bosni zelo popularne. Ko se renovira kak hotel, stanovalci pokupijo pohištvo, posodje, instalacije itd. Stari Park hotel je bil v nekaj nočeh, preden so ga podrli, popolnoma izropan, krivdo so seveda naprtili »Bosancem«, vendar se je na nočni lov za staro kramo podal tudi prenekateri Blejec, ki bi ga bilo podnevi sram.

Spregovoriti velja še o odnosu podjetja Gorenjc do delavcev. Pri njih velja, da bodo delavca — sezonca še sprejeli na delo, če se je izkazal za pridnega. Težko je reči, kaj si predstavljajo pod prid-

nostjo. Delavci, moji informatorji, so o podjetju vedeli povedati le dobro. Če so o neki zadevi trdno prepričani, da imajo prav, jim to potrdi tudi podjetje.

Najmočnejši vpliv slovenske okolice se pri stanovalcih samskega doma kaže v občevalnem jeziku. Tudi med seboj ne govore več čiste srbohrvaščine. Izrazi za obroke hrane, npr. »fruštek«, »mal'ca«, »juž'na«, so sposojeni iz gorenjskega narečja. Še pred nekaj leti se skoraj nihče ni potrudil govoriti vsaj približne slovenščine. Danes se mnogi radi pohvalijo, koliko že znajo. Sam sem pri izpraševanju nalašč govoril le slovensko, da bi bolje spoznal, koliko so se zares naučili. Ko so doma, jih sorodniki, prijatelji in znanci kličejo »Slovenci«. Ob takih priložnostih se med seboj pogovarjajo v »slovenščini«, tako, da se prisotnim zde še bolj pametni. Težnja po čimprejšnji poslovenitvi je opazna le pri fantih, ki hodijo s Slovenkami. Iz nekaj poznanih primerov bi lahko sklepal, da se ob primeru, ko pride do poroke delavca iz druge republike s Slovenko, mož skuša, kar se da prilagoditi novemu okolju. Pri Slovenkah spoštujejo varčnost in razumno poslovanje z denarjem nasploh.

Delavci iz drugih republik, kot npr. delavci SGP Gorenjc, so v slovenskem okolju pojmovani kot nižja kasta ljudi. V očeh domačinov predstavljajo nekakšno nujno zlo naše gospodarsko razvite družbe. Nekateri starši otrokom s svojim obnašanjem nevede ali vede vcepljajo negativen odnos do pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Preradi pozabljamo, da so prišli k nam po večji kos kruha. Kos je morda res večji, toda dostikrat hudičevo grenak, pogosto povrhu zabeljen še s »prekletim Bosancem«. Trudimo se, uradno seveda ravno nasprotno, da jih že prostorsko ločimo od domačinov. Samski dom SGP Gorenjc na Bledu je jasen primer rezervata, vendar imajo ti delavci, relativno vzeto, neprimerno boljši položaj od tistih, ki živijo po barakarskih naseljih, v podnajemniških sobah in šupah, itd. Stanovalcem tega doma je na razpolago tudi prehrana, kar tudi ni pogosto. Za njihovo resnično udejstvovanje v življenju kraja pa ni storjenega skoraj ničesar. Ti ljudje navadno prihajajo iz krajev, ki tudi znotraj njihovih matičnih republik veljajo za nerazvite, način življenja v teh krajih je še vedno bolj ali manj tradicionalen, v slabem in dobrem pomenu besede. Malce površno sicer, vendar bi si upal trditi, da tiste prvine starega načina življenja, ki bi jih lahko označili za slabe, npr. počasnost pri delu in nenatančnost, najbolj zbodejo delodajalca. Delavec z juga je v Sloveniji odtrgan od svoje širše sorodstvene skupnosti, ki mu je doma zagotavljala določeno varnost. To sorodstveno povezanost bi se morda dalo označiti za pozitivno sestavino načina življenja v domačem kraju. Ta prvina v Sloveniji, oziroma na splošno zunaj domačega kraja, navadno odpade. Kar mi razumemo pod dobrim in slabim v njihovem načinu življenja, imajo oni za normalno. Skok iz enega v drugo okolje je še dandanes, ne le nekaj let nazaj, ko so bile razlike med razvitimi in nerazvitimi deli države še večje, boleč. V Sloveniji se vsem ostalim težavam, ki doletijo mladega Bosanca npr. v Zagrebu, pridruži še jezikovna pregrada. Tudi na tem področju smo v Sloveniji še premalo naredili, hkrati pa seveda velja omeniti, da tudi z nasprotne strani ni kaj dosti iniciativ. Tisti, ki nameravajo za stalno ostati v Sloveniji, se slovenščine nauče predvsem v primerih, ko je zakonski partner slovenske narodnosti. V zgoraj navedenem gradivu sem omenil, da se opaža tendenca približevanja tudi v noši, na Bledu zaradi turizma morda še bolj kot kje drugje.

Eden glavnih problemov delavcev iz drugih republik je njihova nizka kulturna raven. Zavedati se moramo, da ne glede na to, kako so od primera do primera »kulturno razviti«, pripadajo v prvi vrsti kulturi lastnega naroda. Poslovenjenje kot vsako drugo potujčevanje je negativen pojav, saj človeka iztrga iz njegovega etničnega konteksta. V Sloveniji pa niso začasno ali za stalno zaposleni in naseljeni le ne-kvalificirani in delavci z na splošno nizkimi kvalifikacijami, ampak je tu še vrsta ljudi, zaposlenih v vojaških službah, tu so profesorji, inženirji, tehniki, zdravniki. Zanje je značilno, da imajo do delavcev, sonarodnjakov, prav tako dostikrat negativen odnos kot Slovenci. Ni naloga Slovencev, da ustanavljajo npr. kulturno prosvetna društva delavcev iz drugih republik, to je naloga njihove lastne inteligence,

ki je kot že omenjeno, v Sloveniji tudi ne primanjkuje. Naša slovenska naloga pri osveščanju teh ljudi pa je v tem, da jim damo vso mogočo podporo, gmotno in duhovno.

Jasno je, da se zadnja leta prepad med delavci iz drugih republik in med domačim prebivalstvom manjša. To je posledica gospodarskega in kulturnega razvoja vseh delov naše širše domovine. Problem delavcev z juga je gospodarskega značaja v prvi vrsti. Slovenci, pa tudi drugi v razvitih območjih Jugoslavije, moramo razumeti, da so ti ljudje pri nas zaradi tega, ker v domačem kraju niso dobili službe, ali pa so imeli slabo. Pravica do dela je ena osnovnih človekovih pravic. Dolžnost upravnih struktur nekega območja pa je, da delo ljudje tudi dobe, po možnosti ne v tujem kraju.

Etnologija se ne ukvarja z gospodarstvom neke države, tovrstne naše težave naj rešijo gospodarstveniki. Menim pa, da smo ravno etnologi poklicani, da širšo javnost seznanimo z dejanskim stanjem prenekaterih družbenih problemov, še posebej z vprašanji delavcev iz drugih republik, ki jih tisk in RTV senzacionalistično, upravne strukture pa deklarativno prikazujejo.

Vzročje ljudskih težav je mnogostrano, in ga ne moremo razložiti s preprosto eno ali dvema vzroki. Vse je odvisno od tega, kako gledamo na vzročje. Če gledamo iz etnološkega vidika, moramo videti, da so ljudje, ki prihajajo iz drugih republik, pri nas zaradi tega, ker v domačem kraju niso dobili službe, ali pa so imeli slabo. Pravica do dela je ena osnovnih človekovih pravic. Dolžnost upravnih struktur nekega območja pa je, da delo ljudje tudi dobe, po možnosti ne v tujem kraju.

Vzročje ljudskih težav je mnogostrano, in ga ne moremo razložiti s preprosto eno ali dvema vzroki. Vse je odvisno od tega, kako gledamo na vzročje. Če gledamo iz etnološkega vidika, moramo videti, da so ljudje, ki prihajajo iz drugih republik, pri nas zaradi tega, ker v domačem kraju niso dobili službe, ali pa so imeli slabo. Pravica do dela je ena osnovnih človekovih pravic. Dolžnost upravnih struktur nekega območja pa je, da delo ljudje tudi dobe, po možnosti ne v tujem kraju.

Naključje je tudi, da smo letos praznovali, ko smo bili v Ljubljani, prazni v stik s praprotni glavnici SFRJ — International Society for Krishna Consciousness, kar pomeni Hare-krišna društvo. Hare-krišna društva so vsa, da so vsa razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

Hare-krišna društva so razširjena po celotni SFRJ. Hare je vedno vesel, da so se razširila tako.

NAČIN ŽIVLJENJA V GIBANJU ISKCON (MEDNARODNA DRUŽBA KRIŠNOVE ZAVESTI)

UVOD

Idejo za to raziskavo sem dobil pred kakšnima dvema letoma. Hotel sem si izbrati eno izmed mnogih mladih religij oz. gibanj, ki so se razrasle nekako po letu 1970, po celem svetu. Nekatere izmed njih imajo svoje člane tudi že v Jugoslaviji. Ideja o raziskavi takega gibanja se je še bolj utrdila ob poslušanju predavanja Nikole Pavkovića iz Beograda, z naslovom »Verske sekte v Vojvodini« 16. 2. 1977.

Takrat sem se namenil raziskovati gibanje »Divine Light Mission«, katerega vodja je Guru Maharaj Ji. Pripadniki tega gibanja so tudi v Jugoslaviji in raziskati sem mislil enega izmed njihovih centrov v bližini Ljubljane ter preko njega zvedeti in napisati več o celotnem gibanju. Nekateri pripadniki gibanja pa so moji osebni znanci in s tem se je pojavil problem subjektivnosti, ki bi bil nedvomno prisoten ves čas raziskave. Tako sem se odločil kljub številnim pripravam, da ne bom raziskoval tega gibanja oz. njihovega centra blizu Ljubljane.

Vendar je bila želja po raziskavi enake teme še vedno globoko v meni. Pričel sem razmišljati katero gibanje bi resnično lahko prišlo v poštev za raziskavo — tako glede zanimivosti iz etnološkega aspekta, kot tudi vseh faktorjev — lastnih denarnih zmožnosti za tako raziskavo in ne nazadnje tudi večje ali manjše gotovosti v objektivnost raziskave ter kasneje pisanje naloge.

Naključje je hotelo, da sem letos pozimi, ko sem bil v Londonu, prišel v stik s pripadniki gibanja ISKCON — International Society for Krishna Consciousness, kar pomeni Mednarodna družba Krišnove zavesti. Odločil sem se, da bom raziskoval to gibanje. Bilo je več vzrokov, da sem se odločil zanj.

Relativna odprtost in pripravljenost pripadnikov gibanja k pridobitvi vsakega novega člana mi je omogočila sorazmerno lahko vključevanje v gibanje v času moje raziskave.

Stalna praksa članov gibanja ISKCON je ta, da vabijo vsakogar, ki ga srečajo oz. ustavijo na cesti, na kosilo, ki je zastoj v njihovem templju. Po kosilu pa imajo priložnost pridigati ljudem o Krišni.

Ljudje imajo možnost tudi obiskati enega izmed templjev za dan, dva ali pa več, lahko pa tudi ostanejo v njem za stalno — kar je seveda želja in cilj gibanja.

Eden izmed vzrokov, ki me je pritegnil k raziskavi tega gibanja, je bil tudi ta, da je gibanje sestavljeno iz najrazličnejših, številnih kulturnih sestavin, čestokrat zelo nenavadnih in raznolikih.

Raziskava je potekala pravzaprav v dveh smereh. Odkrival sem način življenja v templju oz. komuni, v kateri sem živel. Ker pa je ta komuna le delček gibanja, sem preko nje lahko spoznal tudi gibanje kot celoto. Seveda je s tem ko pravim »spoznal« to mišljeno dokaj relativno, kajti vprašanje je, kdaj bi se dalo tako gibanje, ki je v stalni rasti in delno tudi spreminjanju, zares popolnoma spoznati. Lahko rečem, da sem dobil dokaj dober vpogled ter odgovore na vprašanja, ki me zanimajo kot etnologa.

Gibanje ISKCON kot inštitucija z vso svojo zgradbo je sestavljeno iz mnogih delov. Kljub številnim delom, iz katerih je zgrajeno, pa ohranja vso homogenost, ki mu je potrebna, da se uveljavlja kot enotno gibanje. V njem se prepletajo najrazličnejše kulturne sestavine; sestavine socialne, materialne in duhovne kulture. In raziskava le-teh, naj bi omogočila raziskovanje kompleksne kulturne podobe gibanja.

Za boljše razumevanje pojma inštitucija, (ki se neposredno nanaša na gibanje ISKCON in njegove člane) pa naj navedem zaključke Zvonareviča:¹

»Inštitucije so običajno tisti socialni okvir v katerem posameznik najboljše in najlažje realizira svojo družbeno vlogo in v katerem

sebi zagotovi odgovarjajoč družbeni status. Če pomislimo koliko je za osebo srečo in psihološko stabilnost posameznika važen prav ta faktor, nam bo mnogo lažje razumeti ogromen pomen institucij za razumevanje prav nekkih psiho-socialnih fenomenov.

Glede na to so po svoji splošni funkciji socialne institucije svojevrstni socialni instrument s pomočjo katerih posameznik najlaže zadovoljuje svoje potrebe v okviru dane skupine, skupina pa kot celota istočasno vrši nad njim pritisk in kontrolo tudi takrat, če ga posameznik samo zavestno ne čuti.*

Pri raziskovanju sem se posluževal metode opazovanja z neposredno udeležbo. Prav ta metoda mi je omogočila neposredno vključitev v način življenja komune — enega izmed centrov gibanja ISKCON. Preživel sem teden dni v templju Bhaktivedanta Manor, Letchmore Heath W D 2 8EP Herfordshire, United Kingdom. V času bivanja v templju sem se skušal čimbolj vključiti v njihov način življenja, da bi jih tako bolje spoznal. Vendar se je po enem tednu pokazalo, da je prišel čas, da »jo odkurim«, kajti eden izmed »glavnih« mi je jasno in glasno povedal: »We are not a free hotel« — »Nismo zastoj hotel.« Spoznali so namreč, da me ne morejo spreobrniti ter spraviti na njihovo pot in s tem sem postal nezaželen gost.

Sprejem gosta ter njegovo bivanje poteka namreč nekako takole:

Ponavadi pride gost v stik z enim izmed pripadnikov gibanja v Londonu na kakšni cesti. Le-ta mu ponuja knjigo ali ploščo z religiozno vsebino, izdano v njihovem gibanju. Če se gost odzove, ter kupi eno ali drugo, mu pripadnik takoj ponudi povabilo za brezplačno kosilo v njihovem templju v Londonu. Tu pa dobi gost povabilo za v tempelj Bhaktivedanta Manor, ki leži približno dvajset milj izven Londona, na deželi.

Za boljšo predstavo citiram povabilo:²

»Skrita na herfordski deželi, slikovita vasica Letchmore Heath ne ponuja nič nenavadnega slučajnemu mimoidočemu. Vendar, skrita za visokimi drevesi, ki ovijajo vasico v zelenje, leži hiša, ki je najbolj nenavadna angleška hiša na deželi. Velikodušno darilo nekdanjega člana Beatlesov, Georga Harrisona, je nekdanje elizabetinsko viteško posestvo sedaj glavni center "Mednarodne družbe Krišnove zavesti" v Veliki Britaniji.

Imenovan po ustanovitelju družbe, stoji Bhaktivedanta Manor ob, z drevjem obraslim jezerom, postavljen v mirno okolje sedemnajstih akrov vrtov, travnikov, gozda, pašnikov in sadovnjakov. Sem si povabljen, da prideš in vidiš dnevne aktivnosti resničnega — živega vedskega templja. V svetišču — zlati sobi templja, ki je razsvetljena s kristalnimi lestenci in v kateri visijo bogate oljne slike, lahko vidiš že tisočletja nespremenjene ceremonije.

Tipična je pisana »arotrika« ceremonija, kjer darujejo dišave, goreče svetilke s prečiščenim maslom, vodo, cvetje ter pahljače iz pavjega perja v zadovoljstvo njihovih visokosti Sri Sri Radha in Krišna, ki stojita prekrita z oblačili polnimi draguljev in sladko dišečimi orglicami iz cvetja. Pod njunim mirnim strmenjem se poje čudovite pesmi, ki jih spremljajo nihajoč zvok školjke in tradicionalni instrument, kot so mrdangam, karatals, harmonij in tambura. Zjutraj in zvečer se lahko udeležiš pouka in odkriješ misterij karme, reinkarnacije in bhakti joge. Spoprijatelj se s telički in kravami, ki oskrbujejo posestvo s smetanastim mlekom. Pridi v nedeljo in izkusi enkratno slavje vedske glasbe in plesa, sijajno vegetarijansko pojedino, filozofijo, recitale poezije in končno zvečer lahko v gledališču gledaš dramatično predstavo, ki jo igrajo C.H.I.T. — Chaitanya's Instant Theatre. Bhaktivedanta Manor je odprt od 4.15 zjutraj do 21.45 zvečer vsak dan. Večer vedske glasbe, plesa in filozofije se prične ob 19. uri vsak dan od ponedeljka do sobote, medtem, ko se vsako nedeljo začne praznovanje od 14. ure naprej s programom vedske glasbe, plesa, vegetarijanske pojedine, filma in gledališča.*

Če se gost odzove povabilu, se pripelje z vlakom, s taksijem ali z lastnim avtomobilom v vasico Letchmore Heath v tempelj Bhaktivedanta Manor. Tu takoj prevzame eden izmed privržencev skrb nad njim. Razkaže mu prostore ter mu razloži dnevni red, obenem pa mu ves čas pridiga o bogu Krišni. Gostu priskrbi tudi »Japa beads« — rožni venec, ki je v stalni uporabi. Če se gost popolnoma vklopi v

dnevni red in moli kolikor je predpisano, ga seveda skušajo prepričati, da si do golega obrije glavo, pusti si le čopek na temenu ter obleče »dhoti« — indijsko oblačilo in ostane v templju.

V času bivanja v templju sem spoznal večino njihovih aktivnosti. Poleg opazovanja sem se tudi dosti pogovarjal in izpraševal posamezne privržence. Na razpolago mi je bila tudi številna literatura — knjige, časopisi, bilteni, ki jih izdaja gibanje ISKCON. V njih sem našel cel kup informacij, ki jih drugje nisem. Ves čas bivanja sem se posluževal tudi metode fotografiranja. Škoda je, da nisem imel kamere ter magnetofona — tako bi bila namreč marsikatera stran njihovega načina življenja od raznih ceremonij naprej, dosti izvirneje prikazana.

Posestvo Bhaktivedanta Manor v katerem je dandanes center gibanja ISKCON v Veliki Britaniji je poklonil leta 1972 George Harrison gibanju ISKCON. George je kupil to posestvo za 250 000 funtov od neke stare žene, ki je prej živela tu. Preden so se pripadniki priselili sem, so imeli svoj center na 7 Burry Place v Londonu, ki je še danes aktiven. Vendar so se jim na tem posestvu ponudile dosti večje možnosti ekspanzije. Vsekakor je tu veliko več prostora, se pravi, da ima več pripadnikov možnost živeti v templju, s tem pa jim je dana možnost realizacije različnih aktivnosti — od povsem religioznih do ostalih — posvetnih.

Danes živi v tem templju (več zgradbah) od 80 do 90 ljudi, 50 do 60 pripadnikov pa potuje s kombiji po Angliji. Seveda se ti »potujoči« pripadniki tudi vrnejo, tako da lahko računamo, da je vseh pripadnikov, živečih v tem templju približno 150. Število se bolj ali manj spreminja, tako zaradi stalnih potovanj nekaterih pripadnikov, kot tudi zaradi fluktuacije v gibanju.³ Mnogo pripadnikov pride tudi samo k darovanju — obredu, ki se vrši zgodaj zjutraj ter zvečer. Le-ti prihajajo iz najrazličnejših koncev, mnogi celo iz Londona, ker je londonski tempelj premajhen.

GOSPODARSTVO

Kot pravi Kremenšek⁴ »ima gospodarstvo neposreden vpliv na celoten način življenja in na kulturo...« in nadaljuje »gospodarsko življenje vpliva celo na oblike in intenziteto verske zavesti.«⁵

V tem poglavju bom prikazal gospodarstvo skupnosti, ki živi na posestvu Bhaktivedanta Manor, se pravi, njihove aktivnosti, ki so povezane s pridobivanjem denarja. Kremenšek piše:⁶ »Pod pojmom gospodarstvo razumemo navadno vse, kar je v zvezi s preskrbovanjem človeka in zadovoljevanjem njegovih potreb.« To pa je nedvomno dandanes v visoko industrializirani družbi povezano z denarjem, kot plačilnim sredstvom.

Gibanje ISKCON je razširjeno po celem svetu, tako je tempelj Bhaktivedanta Manor le njegov majhen delček in tako je tudi z gospodarstvom, ki je le del gospodarstva celotnega gibanja ISKCON. Po eni strani je tempelj gospodarsko vezan na glavni center gibanja ISKCON, ki je v Los Angelesu v ZDA, po drugi strani pa je gospodarsko precej neodvisen in pravzaprav dobiček, ki ostaja, potuje v center v ZDA. Najpomembnejše aktivnosti, ki so povezane s pridobivanjem denarja, pa so prodaja knjig, plošč, rožnih olj, dišav, majic, značk, rožnih vencev, torbic za rožne vence ter plošč in kaset. Ves ta material oz. predmeti prihajajo v glavnem iz ZDA. Vendar pa imajo urejeno v templju Bhaktivedanta Manor manjšo delavnico, kjer izdelujejo tigrovo mast, dišeče palčke ter dišeča olja. Tudi nekatere knjige in časopise izdajajo v Angliji in tu je potem center razpečevanja.

Gibanje ISKCON ima v zaledju dve močni organizaciji: The Bhaktivedanta Book Trust in pa Spiritual Sky. Obe izhajata iz Amerike, trgovska mreža pa je razpredena po vseh ISKCON centrih sveta.

The Bhaktivedanta Book Trust je knjižna založba, ustanovljena v Los Angelesu, California, ZDA in izdaja vse knjige, ki jih je prevedel iz sanskrite in napisal komentarije »njegova božja milost« A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada — ustanovitelj in duhovni vodja gibanja ISKCON. Izdaja tudi revijo Back to Goodhead — The magazine of the Hare Krishna Movement, ki izide vsak mesec v mnogih jezikih.

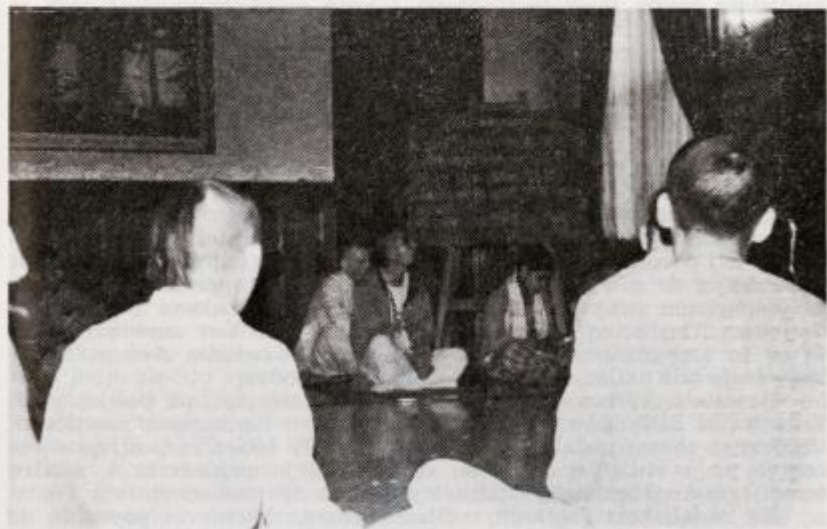
K najpomembnejšim obredom, ki jih opravljajo pripadniki in pripadnice gibanja ISKCON sodi »Tulasi arati« — čaščenje rastline Tulasi. Vsak dan ob 4.45 ter ob 20.30 zaplešejo pripadniki in pripadnice okoli dveh rastlin. Po obredu rastlini odnesejo, moški svojo, ženske svojo, v prostor za svetiščem, kjer sta shranjeni do naslednjega dne. (Fotografiral Ceplak Ralf, avgusta 1978, Letchmore Heath, Bhaktivedanta Manor).

»Tulasi Arati«

Skupina »sankirtan chanting party« se pripelje iz vasice Letchmore Heath v London, kjer imajo obhod po ulicah v centru mesta. Prva dva pripadnika igrata na bobna mrdangam, vsi pa pojejo hvalnice Krišni, Prabhupadi itd. Pripadniki, ki so zadnji v sprevodu pa delijo vabila za obisk njihovega templja mimoidočim. (Fotografiral Čeplak Ralf, avgusta 1978 v Londonu)

Zjutraj in zvečer se odvija učenje raznih svetih spisov, v tem primeru je potekalo učenje odlomka iz knjige Srimad Bhagavatam, ki so Vede opremljene s komentarji Prabhupade. Učenje je obvezno za vse pripadnike in poteka v svetišču. V tem primeru je vodil učenje Jayatirtha Maharaj. (Fotografiral Čeplak Ralf, avgusta 1978, Letchmore Heath, Bhaktivedanta Manor)

Spiritual Sky pa je družba, ki skrbi za proizvodnjo dišav, olj, kaset, plošč itd. ter prodajo teh proizvodov.

Prodaja poteka tako, da vse to blago razpošljejo iz ZDA v centre po vsem svetu, ali pa jih izdelujejo v centrih, vendar pod nadzorstvom obeh družb. Ko predmete sprejmejo ali pa jih izdelajo, jih razpečujejo posamezniki po ulicah. Organizirane imajo skupine, ki se imenujejo »Sankirtan Party«: te so dveh vrst. Prva šteje približno 10 do 15 ljudi, ki se odpravijo vsak dan ob 13.45 na ulice, kjer ob spremljavi indijskega bobna mrdangam pojejo svete pesmi ter imena bogov. Ti pripadniki ne prodajajo nobenih predmetov.

Druga skupina pa se razkropi, tako da se posamezniki sprehajajo po ulicah in cestah ter nagovarjajo ljudi naj vzamejo npr. knjigo, ploščo. Plačajo toliko kolikor se jim pač zdi. To je v bistvu zelo dobra metoda prodaje, saj od kupca ne zahtevajo fiksne cene, temveč mu prepustijo odločitev cene. Ponavadi se izkaže, da tako ljudje še dosti dražje kupujejo predmete, ker jih impresionira pripadnik s stavkom: »Plačajte kolikor želite, to prepuščam vam.« Ti pripadniki prodajajo predmete večinoma po londonskih ulicah. So pa tudi druge skupine, sestavljene iz npr. dveh ali treh pripadnikov, ki se s kombiji vozijo po vsej Angliji ter prodajajo izdelke ali po ulicah drugih mest ali pa hodijo tudi po hišah od vrat do vrat. Najbolj uspešni so v naseljih, kjer prevladujejo indijski priseljenci. Ti pokupijo največ njihovih izdelkov, posebno knjig, značk, majic, dišav itd.

Prodajanje predmetov pa pospešuje tekmovalno vzdušje pripadnikov. Vsak teden poteka srečanje, katerega tema je »biznis«. To srečanje se vrši v nedeljo zjutraj po opravljenih daritvah bogu Krišni v svetišču. Zberejo se vsi pripadniki z Maharajem na čelu. Tu objavijo podatke o prodaji knjig, kdo jih je največ prodal v tistem tednu in koliko je zaslužil.

Denarja ne imenujejo s funti temveč z Laksmi points⁷ — Lakšminine točke. Tako potem z Lakshmi points točkujejo prodane knjige. Prodane knjige ter revije pa zopet razdelijo v 4 kategorije: velike knjige, srednje knjige, male knjige in revija Back to Godhead. Te točkujejo z book points — knjižnimi točkami. In sicer velja velika knjiga 4 book points, srednja knjiga 3 book points, mala knjiga 2 book points ter revija Back to Godhead 1 book point. Iz knjižnih točk je potem razvidno število prodanih knjig. Na srečanju objavijo pripadnike, ki so uspeli nabrati največ Lakšmi točk in pripadnike, ki so uspeli nabrati največ knjižnih točk. Najprej objavijo rezultate moških članov, nato še ženskih. Pomembno ni samo nabrati čimveč Lakšmi točk — denarja, ampak tudi knjižnih točk — število prodanih knjig. S številom prodanih knjig se njihovo verovanje širi. Tako so začeli v zadnjem času tiskati rajši bogato opremljene, trdo vezane knjige, kajti pravijo, da če nekdo kupi tako knjigo, jo prav gotovo ne bo zavrzel, temveč jo bo shranil na knjižni polici. In četudi je ne bo takoj prebral, je verjetno, da bo nekoč segel po njej — s tem pa je njihov cilj dosežen. Seveda pa take knjige lahko tudi dražje prodajajo. Cene knjig se gibljejo glede na število strani, opremo. Naklade so večinoma zelo velike. Zadnja knjiga, ki je bila tiskana v Angliji z naslovom The Science of self-realization — Znanost samorealizacije, avtor je »njegova božja milost« A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, je bila natisnjena v nakladi 200 000 izvodov.

Rezultate, katere objavijo vsak teden v templju, pa pošljejo tudi v center v ZDA, kjer potem natisnejo bilten Sankirtana newsletter. V njem so zbrani podatki iz vseh templjev. Ta bilten razpošljejo v vse centre po svetu. Tako, ne le, da tekmujejo pripadniki v okviru templja, temveč tekmujejo tudi templji oz. centri med seboj.

Na nedeljskem srečanju v Bhaktivedanta Manor so povedali, da so v zadnjem tednu prodali za skupno 10 000 funtov knjig — v dinarjih je to približno 400 000 din.

To pa ni edini vir dohodkov. Precejšen delež dobi tempelj od prispevkov obiskovalcev. To so večinoma družine indijskih priseljencev v Anglijo, ki v velikem številu obiskujejo tempelj. Tu darujejo denar bogu Krišni, ki ostane templju.

Dodatni močan vir dohodkov pa so članarine, ki jih pobirajo od dosmrtnih članov gibanja ISKCON. Vendar ti niso isto kot pripadniki gibanja, ki hodijo okrog z obritimi glavami in čopkom na temenu ter

v oranžnih ali belih indijanskih oblačilih — dhotijih. Ti dosmrtni člani so večinoma indijski priseljenci, ki si s članstvom pridobijo določene prednosti: npr. obiskovanje templja, brezplačno hrano in prenočišče v kateremkoli centru gibanja ISKCON na svetu itd.

Iz vseh teh podatkov je razvidno, da ima gibanje zelo visoke dohodke. Upoštevati moramo seveda tudi to, da je delovna sila brezplačna, saj vsi pripadniki, ki prodajajo knjige, plošče itd., ne dobijo nič od tega denarja. Tako je lažje razumljiv podatek, da je gibanje ISKCON pred kratkim kupilo stavbo v strogem središču Londona, ki je stala 110 000 funtov. V njej mislijo narediti vegetarijansko restavracijo in nov tempelj.

PREHRANA

Vsa vprašanja, ki so povezana s prehrano, so najtesneje povezana z njihovo obliko verske zavesti — od priprave, jedilnika, do uživanja prehrane. Specifično za prehrano, ki jo uživajo pripadniki gibanja ISKCON je, da je to indijska prehrana in stroga vegetarijanska. Ena izmed osnovnih zapovedi oz. prepovedi se glasi: »Ne uživaj mesa!« S tem jim je prepovedano uživanje vsake vrste mesa, rib, jajc. Druga osnovna zapoved oz. prepoved pa se glasi: »Ne uživaj nobenih intoksikacij!« — s tem so mišljene vse droge, od cigaret, vseh vrst mamil, čaja, kave, alkohola itd.

V templju Bhaktivedanta Manor večino hrane nabavljajo ali pri kmetih v okolici ali pa tudi v specializiranih trgovinah z indijsko prehrano. Tu kupujejo začimbe ter vrste žitaric in stročnic, ki se jih v ostalih trgovinah ne dobi.

Na posestvu imajo štiri krave, ki jim dajejo mleko, vendar ga je premalo za vso množico pripadnikov, ki živijo v templju. Tako morajo tudi mleko kupovati. Druge hrane še ne pridelujejo sami, cilj pa jim je, da bi si vso hrano sami pridelali. Te želje se že uresničujejo nekaterim centrom v Franciji, Ameriki in Avstraliji.

V templju imajo moderno opremljeno kuhinjo z vsemi potrebnimi gospodinjskimi aparati. V njej delajo — kuhajo stalno zadolženi fantje in dekleta — pripadniki gibanja. Tudi ekonomisti so stalno zadolženi. Ti se odpeljejo s kombijem na trg, h kmetu ali pa v trgovino in potem pripeljejo vso prehrano nazaj v tempelj. Včasih pa jim tudi trgovine same dostavijo blago v tempelj. Ponavadi kupujejo v velikih količinah, kar pride ceneje.

Uživajo tri obroke na dan, in sicer ob 8.30 zjutraj, popoldne ob 13. uri ter zvečer ob 18.15. Hranijo se v velikem, za to določenem prostoru. Tu posedajo po tleh, zmolijo ter prično jesti. Hrano prinašajo v velikih vedrih iz kuhinje v »Prasadam room« — tako se namreč imenuje jedilnica, zopet za to zadolženi pripadniki. Ti gredo potem od pripadnika do pripadnika ali gosta ter mu nalagajo z zajemalko na papirnat krožnik.

Sokove, mleko ali vodo pa pripadniki pijejo iz plastičnih kozarcev. Krožnike in kozarce po uporabi odvržejo v za to pripravljene posode. Hrano uživajo večinoma z rokami. Med jedjo pa eden izmed pripadnikov bere odstavke iz svetih spisov in po končani jedi ali pa že med jedjo sledijo vprašanja pripadnikov ter diskusija. Pripadnik bere na glas dela kot so Bhagavad-Gita ali pa Srimad-Bhagavatam.⁸ Po končanem hranjenju se vsak pripadnik s čelom dotakne tal, v znak spoštovanja do Krišne, »ki mu je omogočil obrok hrane« in zapusti prostor. Ko vsi zapuste jedilnico, jo ponavadi pospravi eden ali dva izmed gostov, kadar teh ni, pa v templju živeči pripadniki. Hrane je vedno zelo veliko in prenekateri se prav pošteno najedo, kar pa se v bistvu ne sklada z načeli gibanja, saj pravi Krišna v Bhagavad-Giti (VI, 16, 17): »Za jogo ni, kdor je preveč ali premalo, Ardžuna. Pa tudi tisti ne, ki spi premalo ali pa preveč. Kdor zmerno hrani se in spi, počiva, dela in bedi, z jogo nesrečo uniči vso.«⁹

Kot sem omenil je prehrana v gibanju ISKCON ne samo povezana, temveč tudi del njihove religije. Tako se tudi obrok uživanja hrane imenuje Prasadam, kar pomeni »hrana telesu«, hrana duši in hrana bogu.« Hrana jim pomeni božjo milost, obenem pa tudi pobožnost oziroma vdanost bogu.

Citiram odlomek iz knjige »The Hare Krsna Cookbook«, kjer je podrobneje opisan obred hranjenja:¹⁰

»Obred vdanosti se prične s petjem oz. z molitvijo svetih imen Boga, kot so v maha-mantri¹¹: Hare Krsna, Hare Krsna Krsna, Krsna, Hare Hare / Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare.^{11*}

Krišna ukazuje: 'Božjim privržencem so odpuščeni vsi grehi, zato ker jedo hrano, ki je najprej darovana kot žrtev. Drugi, ki pripravljajo hrano za osebni čutni užitek, prav gotovo grešijo. Vsa živa bitja se vzdržujejo s hranljivimi zrni, ki obrodijo zavoljo dežja. Dež je produkt delovanja jajna (odrekanja, žrtve), žrtev pa se rodi iz človekovega dela.'

(Bhagavad-Gita 3. 13-14)¹²

'Očisti grehov se, kdor je
ostanke od daritev le.
Kdor zase le pripravlja jed,
použiva z njo vred tudi greh.'

Vse živo rase le, ker je.
Jed pa nastane ob dežju.
Daritve prineso nam dež.
Daritve pa so sad dejanj.'

Tu torej Gospod izjavlja, da mu vse pripada in da vse izhaja iz njega. Vse je že njegovo, vendar nas vabi, da si postrežemo in darujemo najprej njemu in potem použijemo ostanke za naše telesne zahteve. Podobno, ker mu vse pripada, nimamo pravice, da si postrežemo s tistim, kar nam ugaja, temveč kar nam je Bog odmeril; in ta delitev je glede na Gito in Vede, to kar se sme darovati: list, sadež itd. Nikakor nas ne prosi darovanja mesa, rib ali jajc; temveč prav nasprotno, prepoved klanja živali je tako močna, da je celo tisti, ki ima kakršno koli posredno zvezo s klanjem živali, kot npr. prodaja oziroma transport mesa, kriv umora.

(Srimad-Bhagavatam, 1. 7. 38)

Zato ne smemo darovati Krišni mesa. Tako darovanje je žalitev.

Obstaja še en vzrok, zaradi česar moramo darovati našo hrano Krišni, če želimo duhovno napredovati. Ne samo, da smo navadni tatovi, če mu hrane ne darujemo, temveč se še naprej zapletamo v kolo samsare z našimi grešnimi dejanji. Da povzroči vsaka akcija reakcijo, velja tako za naše osebno obnašanje, kot za primere v laboratoriju. Usmrtilitev življenja avtomatično izzove posledico nad morilec. To je zakon narave. To se nanaša tako na tiste, ki vzamejo življenje živalim, kot na tiste, ki vzamejo življenje rastlini. Življenje je življenje in morilec bo kaznovan. Kje pa je potem razlika?

Razlika je v tem, da Krišna pravi, da mu lahko darujemo liste in cvetje. In ko jih sprejme, sprejme tudi vsa grešna dejanja. Pušča pa nam od greha prečiščene ostanke, proste vseh reakcij, za našo porabo. Toda tistim, ki jedo hrano, ki ni bila darovana Krišni, ali hrano, ki jo Krišna ne bo sprejel, se grehi ne odpustijo.

Seveda primarna skrb pripadnikov ni skrb za njih same, niti za lastno osvoboditev, temveč vedno za Krišno. Zaradi tega je skrb pravega oz. čistega pripadnika, da je hrana primerna — primerna za Krišno: zelenjava naj bi bila sveža in privlačna na pogled, semena naj bi bila zdrava, sadje veliko in sladko in mleko sveže in čisto. Očitno življenje v modernem vlemestu večinoma onemogoča nabavo take hrane, vsaj kar se cen tiče. Vendar se moramo potruditi kar se le da. To je prava Krišnova zavest.

Nikakor pa ne smemo darovati konzerv!

Ko smo izbrali sestavine za pripravo, je naša naslednja skrb, skrb za čistočo. Ker našo energijo zaposlimo za najvišjega, moramo biti res zelo higienični, ne za nas same, temveč za Njega. Temeljito si umij roke, ko vstopiš v kuhinjo! Operi hrano, ko jo pripravljaš! Ne uporabljaj ničesar, kar se je dotaknilo tal ali drugih onesnaženih površin, če se ne da očistiti! Pri vseh pripravah uporabljaj le sveže stvari! Nobenih ostankov ne mešaj zraven sveže hrane! Ne bi smeli biti niti v kuhinji, temveč bolje, da se jih odlaga v poseben prostor v jedilnici. Ne pozabi, da kuhaš za Najvišjega in, da kar je bilo že enkrat darovano, ne bi smelo biti ponovno darovano. Kot dobri

Vaišnavas (pripadniki) naj bi se vzdržali uporabe česna, čebule, gob in mešanja soli s svežim mlekom (čeprav ni omejitev glede mešanja soli s katerim koli mlečnim proizvodom).

Končno in verjetno najtežje za kuharje: 'Ne pokušaj hrane med pripravo!' — niti zato, da bi se prepričal, če je primerno začinjena. Res da je to težko, vendar je vredno, saj kuhamo za Krišno in on mora biti prvi, ki naj hrano okusi.

Ko je hrana okusno pripravljena, jo darujemo Izviru, iz katerega vse izhaja. Če ne pozabimo, da je njegova 'lakota' v sorazmerju z našo ljubeznijo, bo darovanje prav gotovo uspešno.

Preprosto daruj radodaren delež vsake izmed sestavin obroka hrane z veliko ljubezni na pladnju s kozarcem sveže vode. Vse to pa postavi pred božanstvo ali sliko Krišne. Potem se vrzi na tla in moli k bogu Krišni, da bo sprejel tvoj ponižen dar. Pripadniki gibanja Krišnove zavesti darujejo Bogu hrano s temi molitvami:

1) 'Darujem spoštljiv poklon njegovi božji milosti A.C. Bhaktivedanti Swamiju Prabhupadi, ki je zelo drag Gospodu Krišni in, ki si je poiskal zatočišče ob njegovih lotusovih nogah.'

'Naš spoštljiv poklon tebi, o duhovni mojster, služabnik Sarasvati Gosvami. Ti prijazno pridigaš sporočilo Gospoda Caitanye in ga prinašaš zahodnemu svetu, ki je poln brezosebnosti in praznine.'

2) 'Darujem spoštljiv poklon Najvišjemu Gospodu Sri Krsni Caitanyi, ki je plemenitejši od vseh ostalih inkarnacij, celo Krsne, ker radodarno podarja, česar še nihče nikoli ni dal — popolno ljubezen Krsne.'

3) 'Darujem spoštljiv poklon Najvišji Absolutni Resnici, Krsni, ki je prijatelj krav in brahmanov, kot tudi vseh živih bitij. Še enkrat darujem poklon Govindi, ki je zbiralnik radosti vseh čutov.'

Po daritvi se sme razdeliti prasadam vsem prisotnim.

Najbolj običajno se jutranji obrok hrane sestoji iz pravega pomarančnega soka, toplega sladkega mleka, raznih vrst jedi iz žitaric, včasih z dodatkom lešnikov, orehov, sadja in slaščic.

Opoldanski obrok sestavljajo jedi: dal (ki je pripravljen iz različnih vrst stročnic), riž, sabdži (nekakšna omaka s krompirjem in cvetačo ter raznimi začimbami), čapatiji (vrsta kruha, pravzaprav nekakšna omleta iz moke in vode), različne vrste kariji, ponavadi tudi slaščice.

Zvečer jedo čapatije ali papadan (ki je tudi nekakšna omleta iz testa in precej začinjena), peanut butter (maslo iz arašidov), včasih tudi različne jedi iz žitaric in mleko.

Ob koncu prasadama prinese eden izmed pripadnikov v jedilnico na pladnju maha — prasadam. To je hrana, ki so jo darovali Krišni in jo postavili v svetišču pred božje figure. S pladnjem v roki gre od pripadnika do pripadnika in mu vrže pest hrane na krožnik. To hrano pojmujejo kot najsvetejšo, saj je bila direktno izpostavljena bogu Krišni in velika milost jih doleti, če uživajo to hrano.

To naj bi bila več ali manj vsakodnevna prehrana pripadnikov v templju. Jedilnik se vsak dan spreminja. Hrane je tudi vedno zadosti, če ne še preveč in tudi zelo okusna je.

Drugače pa je v nedeljo ter ob drugih praznikih. Tedaj je v templju veliko gostov in ob teh dnevih se še prav posebno potrudijo. Glavni obrok v nedeljo je kosilo, ki je ob dveh popoldne, tega se udeleže tudi vsi gosti. Pripadniki zajtrkujejo v nedeljo bolj malo. Ob kosilu pa se krožniki dobesedno šibijo pod najrazličnejšimi dobrotami. V Prasadam room prinese velike posode v katerih je pripravljena skuhana hrana in ljudje se postavijo v vrsto, ki se včasih vije čez cel tempelj; gredo od posode do posode, pripadniki pa jim nalagajo jedila na krožnik. Ponavadi ima vsak kar dva krožnika — za slana in sladka jedila. Ker v templju ni prostora za toliko ljudi — ob nedeljah jih pride po nekaj sto, si odneso hrano ven na travnik in tam se ustvari prava »piknik scena«. Tudi večerni prasadam je manjši za pripadnike, saj so še bolj ali manj siti od kosila.

Nekaj neverjetnega pa se zgodi ob praznikih, kot je JAN MAS-TAMY — rojstni dan Krišne. Tokrat je padel na 25., 26. in 27. avgust — petek, soboto in nedeljo. Držijo se namreč lunarnega koledarja, po katerem se dnevi spreminjajo. Vse tri dni naj bi potekalo veličastno praznovanje. Pričakovali so 20 000 gostov. Za tako množico

ljudi pa se je treba pripraviti že dosti prej. In tako začno hrano pripravljati že teden dni prej, da je potem vse nared.

Na žalost sem se moral vrniti iz Anglije že teden dni prej, tako, da nisem prisostvoval temu prazniku. Vsa hrana, ki jo zaužijejo gosti, je brezplačna. Vendar ob prostovoljnih prispevkih množice 20 000 ljudi to prav gotovo ni problem.

BIVALIŠČE

Značilno za gibanje ISCON je, da kupijo dokaj razkošne vile ali stanovanja, včasih celo gradove (kot npr. v Nemčiji in Franciji), v katerih se naselijo pripadniki in ustanovijo tempelj. Če se le da, si ustvarijo centre na strateških točkah, kot je središče mesta, od koder je potem lažje privabiti goste. Vendar se čestokrat zgodi, da kupijo posestva nekje na deželi, kjer ima možnost bivanja večje število članov in kjer včasih tudi pridelujejo poljske pridelke, zelenjavo, cvetje in redijo krave za molžo. S tem lahko potem tudi oskrbujejo druge centre, ki nimajo teh možnosti. Posebno značilna so taka posestva za Ameriko, ki so res velika, z nekaj sto člani živečimi v njih. Če pa gibanje kupuje stanovanje ali hišo v mestu, jo skuša kupiti na čim bolj prometni točki mesta. Za primer lahko pogledamo londonski tempelj na 7 Burry place, ki je v bližini britanskega muzeja, Oxford streeta, skratka v strogem centru Londona, z zelo dobrimi avtobusnimi zvezami in zvezami podzemeljske železnice.

Tempelje gibanja ISKCON v glavnem sestavljajo tile prostori: svetišče (tempelj v ožjem pomenu besede), kuhinja (te so vedno sodobno opremljene), ločeni spalnici prostori za dekleta in za fante ter skupni za poročene, sanitarije. Seveda prostori variirajo od templja do templja, vendar ima v osnovi vsak tempelj (center gibanja ISKCON) prej naštetih prostore.

Posestvo Bhaktivedanta Manor pa sestavljajo naslednje stavbe:

1. glavna stavba, ki služi bivanju večine pripadnikov na posestvu,
2. stavba, v kateri so skladišče za knjige, delavnica družbe Spiritual Sky, hlev, mizarska delavnica, garaže in avtomehanična delavnica,
3. hiša, kjer živijo poročeni pari, 4. dve pokriti gredi, 5. majhna lesena stavba, kjer vadi skupina glasbenikov ter 6. lesena uta ob jezercu.

Glavno poslopje je že precej staro, vendar letnica zidave ni znana. Je zelo veliko in ima približno trideset različno velikih prostorov.

Vseh prostorov mi niti ni uspelo obiskati, kajti nekateri prostori so pravcati tabu, kot npr. ženski prostori in prostor, kjer živi Maharaja. Ni mi uspelo dobiti načrta hiše, zato tudi ne morem narisati natančnejšega tlorisa. Vendar lahko naštejemo prostore v glavnem posloppju, ki jih poznam.

To je dvonadstropna hiša in v pritličju so: 1. veža in shramba čevljev (tu se vsak sezuje, ki vstopi v tempelj in nadaljuje bos ali pa v copatih — v vsem templju ni dovoljeno hoditi v čevljih), 2. recepcija, 3. kuhinja, ki je precej velika, 4. prostor za pomivanje posode in pralnica obenem (posodo — pladnje in skodelice imajo le starejši pripadniki, ostali uporabljajo plastično oz. papirnato ki jo po uporabi odvržejo), 5. gledališče (prostor z odrom, kjer prirejajo vsako nedeljo popoldan gledališko predstavo), 6. dolg hodnik, ki povezuje vse prostore, 7. urad in 8. urad (ta dva prostora služita predsedniku templja ter glavnemu svetovalcu), 9. telefonska celica, 10. prasadam room (jedilnica), 11. sprejemnica (sprejemnica, jedilnica in svetišče so največji prostori v templju); v sprejemnici je tudi velika knjižna omara, kjer je razstavljena večina Prabhupadovih knjig), 12. svetišče (na eni strani je oltar s kipi bogov, na drugi strani pa sta dva prestola — eden za Prabhupado in drugi za sedanjega duhovnega mojstra, ki je zadolžen za J. Afriko in S. Evropo — Jayatirtha das Adhikary Mahadaraja, ki tudi živi v tem templju), 13. prostor za oltarje (ta prostor je namenjen svečenikom in sicer imajo tu shranjene vse potrebne pripomočke, ki jih rabijo ob ceremonijah).

V prvem nadstropju je en del ženski del, kamor nisem imel dostopa, ostali prostori pa so: 1. velik hodnik (ta hodnik je izkoriščen tudi kot spalnica, saj zvečer pripadniki poležejo po tleh in tu spijo. Vsak pripadnik ima svojo spalno vrečo, ki jo zjutraj zvije in po-

spravi ter shrani na svoji polici, te police pa so v prostorih v drugem nadstropju). 2. in 3. pisarni (ti dve pisarni sta namenjeni za sprejemanje novih dosmrtnih članov gibanja), 4. shramba za časopise (tu hranijo predvsem časopise Hare Krsna Explosion, ki ga izdaja Bhaktivedanta Manor), 5. knjižnica (z večino knjig A. C. Bhaktivedanta Swamija Prabhupade), 6. bivalni prostori Maharaja, 7. WC.

V drugem nadstropju pa so: 1. umivalnica z WCjem, 2. radiomehanična delavnica (tu poleg delavnice tudi preizkušajo oz. »miksajo« magnetofonske trakove, iz katerih potem delajo kasete), 3. trije prostori, kjer so police in imajo pripadniki shranjene svoje stvari (v teh prostorih pripadniki tudi spe ponoči na tleh v svojih spalnih vrečah).

Kot je glavna stavba grajena v starem elizabetinskem slogu, se ta slog kaže tudi v notranjih prostorih. Vendar je očiten vpliv indijske umetnosti na notranjo opremo prostorov. In tudi strogega asketskega življenja, ki se kaže predvsem v stenskem okrasju. Le to ima predvsem religiozen značaj, saj so edine slike, ki vise po stenah, slike duhovnega mojstra Prabhupade, njegovih predhodnih duhovnih mojstrov ter boga Krišne in slike iz Krišnovega življenja. Poleg teh pa vise po stenah tudi najrazličnejši napisi, naprimer raznih mantr, zapovedi ter izrekov iz Bhagavad-Gite, ki naj opominjajo vernike na njihove dolžnosti.

Tako je npr. obvezno že med vstajanjem ponavljati določene mantre in med umivanjem itd. In najlažje si jih vernik zapomni, če mu visijo vsepovsod po stenah, to se pravi, kamor se pripadnik obrne, zagleda napis mantre, ki ga takoj spomni njegovih dolžnosti.

Oprema prostorov v drugih stavbah je prilagojena aktivnostim, ki se vršijo v njih. Povsod pa je prisotna religiozna zavest, tako se tudi hlev, mizarska delavnica, skladišče knjig in drugi prostori polni slik Krišne in cele vrste duhovnih mojstrov.

NOŠA

Noša pripadnikov gibanja ISKCON je zelo enotna. Prav z obleko se pravzaprav zakrije njihov socialni izvor, kajti obleka izpričuje njihovo enakost. Tako moški, kot ženski pripadniki uporabljajo že tisočletja staro indijsko nošo, ki naj bi bila prisotna že za časa Ved. Razlika v noši se kaže le med poročenimi in neporočenimi moškimi in ženskami. Vendar je ta razlika pri moških v noši bolj očitna kot pri ženskah. Poročeni moški nosijo oblačila bele barve, neporočeni pa žafranasto rumene barve. Pri ženskah pa je razlika opazna le v nakitu ter z rdečilom pobarvani preči v laseh. Tako si poročene žene vtikajo uhan v nos in si pobarvajo prečo v laseh z rdečilom (Kunkuma powder), neporočene pa tega ne delajo.

Oseba si pridobi oblačilo, ko se odloči, da bo ostala v templju ter postala pripadnik gibanja ISKCON. Takrat mu zadolženi pripadnik za oblačila prinese dhoti, ki je 3,5 m dolg in 1,20 m širok kos blaga, ki si ga na poseben način ovije okoli pasu, tako da mu pokriva noge in zgleda kot neke vrste krilo z dvema gubama na sprednji in na zadnji strani, ki sta na sredini povezani. Prinese mu tudi kurto. To pa je indijska srajca brez ovratnika, z dolgimi rokavi in sega skoraj do kolen. Oblačili sta narejeni iz bombaža. Spodnje perilo pa se imenuje brahman underwear in je sestavljeno iz dveh trakov — enega si priveže okoli pasu, drugega pa si zatakne čezenj in si zakrije genitalije ter anus. Ta trak potem vedno zamenja, ko gre na stranišče. Moški pripadniki imajo ovit tudi šal okoli vratu, ki je žafranasto rumene ali bele barve in je poslikan z Hare Krišna mantro v sanskrtu, z znamenji OM¹², z znamenji Krišnovih lotusovih nog.

Vse to naj bi jih ves čas spominjalo na Krišno. Šal pa se imenuje »harenama choddar«. Vsak pripadnik ima obešeno okoli pasu »japa mala bag« — torbico za zaščito in hranjenje venca s semeni. Venec s semeni se imenuje »japa mala«, ima 108 manjših kroglic in eno veliko, le-ta predstavlja Krišno in je tudi zato, da pripadnik opazi, ko konča s ponavljanjem maha mantre enega kroga. Okoli vratu jim visi ogrlica, ki se imenuje »kunti beads«. Je iz zrn Tulasi drevesa¹³ in je magično religioznega značaja. Ta, ki to nosi, naj bi bil

zaščiten ob času smrti (Bog smrti Yamaraja, ki se pojavlja tudi kot najvišji sodnik ima služabnike, ki skušajo zgrabiti človeka in ga odpeljati na Yamaloka — planet Pluton, ki naj bi bil planet smrti. Če pa ima človek na sebi to ogrlico, ga Yamaloka ne morejo odpeljati). Ogrlica pa pomeni tudi, da je ta, ki jo nosi Vaišnava.¹⁴

Naslednji sestavni člen noše je »tilak« — znamenje na čelu, ki si ga pripadniki namažejo vsako jutro s sveto glino, ki je prirešena z bregov svetih rek v Indiji — Gangesa in Jamune. Tempelj naroča to glino direktno iz Indije po pošti. Kadar ni možno dobiti te gline, zadostuje navadna glina, vendar pa je treba izreči neko mantra, da se glina posveti. Tilak si zariše pripadnik z dvema prstoma na čelo in še na enajst drugih mest telesa. Tilak na čelu pa pomeni Krišnove lotusove noge.

Obutev si pripadniki preskrbijo sami. Ob hladnejšem vremenu pa oblečejo čez kurto puloverje, ki so kupljeni v Z trgovinah. Pripadniki so večinoma oblečeni v indijska oblačila. Zgodi pa se tudi, da se oblečejo v zahodna oblačila, posebno, če gredo prodajat knjige na cesto. To je zato, ker tako dobijo tu, na zahodu, lažje stike z ljudmi, pa tudi smejejo se jim ne.

Druge je vseeno, v Indiji pa jih celo veliko bolj spoštujejo, če so oblečeni v indijska oblačila, ki so tudi izraz njihove verske zavesti. Nadaljna značilnost noše moških je, da si popolnoma obrijejo glavo, le na temenu si pustijo majhen čopek las, ki je simbol pripadnosti gibanja ISKCON. Glavo si brijejo vsaj na vsaka dva tedna. Glavo si brijejo zaradi čistoče, komforta, pa tudi zato, da bi se znebili želje po ugajanju — s tem se obranijo telesne želje. Čopek, ki si ga pustijo rasti na glavi, se imenuje »sikha« in je zviti na poseben način, tako, da si ga zvečer, ko gredo spat lahko odvozlajo.

Ženske imajo oblečen »sari«, ki je tudi dolg in širok kos blaga, zviti na poseben način in pokrije celo telo. Ženske si ne brijejo glave, temveč si zakrijejo lase z delom sarija. Žene se krasijo z ogrlicami okoli členkov no in s prstani na prstih na nogah.

»Etnološko zanimiva so seveda tudi vprašanja osebne higiene, ki utegnejo biti pri razkrivanju posameznih življenjskih stilov dokaj zgovorna.«¹⁵

Osebna higiena igra zelo važno vlogo v življenju pripadnika gibanja ISKCON. Citiram¹⁶: »najprej moramo spremeniti navado od streženja telesu k streženju Krišni, »Gospodu vseh Gospodov.« To pomeni, da moramo spremeniti vse naše življenje — stil življenja. To je, kar smo pravzaprav storili v gibanju Krišnove zavesti. V Krišnovi zavesti se učimo, kako se pripraviti k nižjemu ali višjemu življenju po smrti in sprejetju v duhovni svet. Da bi to dosegli, so dani osnovni principi obnašanja predanosti in notranje ter zunanje čistoče, tako, da lahko zapustimo naše živalsko obnašanje in se povzpemo na raven človeškega obnašanja. Samo človeška bitja lahko dojemajo filozofijo Krišnove zavesti, zato je prvo kar nam je storiti, da se povzpemo na nivo človekovega bitja. Zaradi tega so dani principi čistoče in obnašanja pravega pripadnika v Vedah.«

Pripadniki vedno vstajajo zelo zgodaj zjutraj, ponavadi ob treh zjutraj. Nato se tuširajo z mrzlim tušem. Tako zgodaj naj bi vstajali zato, da bi lahko ponavljali mantr v tihih, meditativnih jutranjih urah.

Pa tudi njihov duhovni mojster Prabhupada je pravil, da je vsak, ki spi več kot šest ur na dan, lenuh. Vsa njihova dejanja, tudi dejanja, ki so povezana z osebno higieno, so ves čas povezana s ponavljanjem raznoraznih mantr. Tako je že med prebujanjem potrebno ponavljati določeno mantra. Po tem, ko se pripadnik že zbudi z ponavljanjem mantr, hitro vstane, zleze iz spalne vreče, jo zvije in pomije tla, kjer je spal. Nato si hitro umije oči z vodo ter očisti zobe. Citiram:¹⁷ »Ko si čistiš zobe, je zelo pomembno, da ponavljaš Hare Krišna mantra v mislih. To je dobro, kajti spanje je način ignorance in takoj lahko opazimo koliko neumnega omadeževanja je v spanju. Zato ga očistimo z miselnim ponavljanjem mantr, medtem, ko si čistimo zobe.«

Tudi izločanje blata in urina ter čiščenje je določeno z določbami osebne higiene, po katerih se mora ravnati vsak pripadnik gibanja ISKCON. Citiram:¹⁸ »Med izločanjem blata ali urina naj pripadnik ne bi sedel na straniščni školjki ali stal ob njej. Bolje je, da se povzpne

na straniščno školjko in počepne, ob tem pa se podpira z eno roko. Pripadnik ne vstopi v obleki na stranišče. Ponavadi si pripadnik sleče obleko, razen spodnjega perila ter si zaveže »gumptio«. »Gumptio« je kos blaga, ki se ovije okoli bokov. Ko vstopi pripadnik v WC, si odveže »gumptio« in jo obesi čez notranja vrata ali na obešalnik. Zdaj si tudi odveže trak, ki mu zakriva anus. Pred izločanjem blata, naj bi pripadnik napolnil posodo, ki stoji ob školjki, s toplo vodo. To naj uporabi ob koncu čiščenja. (Prabhupada je imenoval zahodno uporabo toaletnega papirja »umazana metoda«. 'To je grozno in ogabno. In potem si večinoma niti ne umijejo rok!')

Ko nekdo konča z izločanjem blata naj stopi s straniščne školjke in prime posodo v desno roko. Vodo naj si zliva od zadaj za umivanje anusa, ob tem pa naj si z levo roko čisti. Potem naj si natakne »gumptio« in takoj umije roke z milom in vodo. Na splošno se moramo stuširati, po izločanju blata. To je zelo, zelo pomembno za dobro, čisto zavest. Čistoča je blizu pobožnosti! Če pa pripadnik nima možnosti za tuš, se mora ravnati po ukazu Srile Sanatana Goswamija. In sicer 'si mora umiti genitalije enkrat, anus vsaj trikrat z milom, z levo roko z milom desetkrat, in obe roki sedemkrat.' Zato pravimo, da je najbolje in najlažje, če se nekdo popolnoma stušira. Kajti če nekdo popolnoma ne sledi tem osnovnim principom osebne higijene, bo zelo težko zanj ohraniti jasno glavo. Po izločanju urina pa se ni nujno stuširati. Tisti, ki izloča blato ali urin, nikakor ne sme govoriti, vsekakor pa naj ponavlja Hare Krišna maha mantra.

Po vsakem tuširanju si mora pripadnik ponovno nanesti tilako na telo. Spodnje perilo in brisačo da v pralnico po vsakem tuširanju. Britje, čiščenje zob in striženje nohtov poteka pred tuširanjem. Po izločanju urina si mora pripadnik umiti roke, noge ter usta. Če si vtakne pripadnik roke v usta, si jih mora takoj umiti. Sveža oblačila pripadnik obleče vsak dan po večernem tuširanju, razen ob sobotah zvečer, ko gredo pripadniki ven in se pridružijo »maha-chanting party«. ¹⁹ Ta večer naj bi imeli oblečena ista oblačila. Sveža oblačila pa naj bi oblekli naslednje jutro.

KOMUNIKACIJSKA SREDSTVA

Prav komunikacijska sredstva so medij, preko katerega prihajajo pripadniki gibanja ISKCON v stik z zunanjim svetom. Gibanje se poslužuje številnih najrazličnejših komunikacijskih sredstev za ekspanzijo svoje ideologije — religije. Uporabljajo najmodernejše tehnične pridobitve od filma, fotografij pa do plošč, kaset, magnetofonskih trakov, knjig in časopisov.

Vsa ta komunikacijska sredstva gibanje zalaga in izdaja samo. Pripadniki gibanja pa uporabljajo za širjenje idej tudi moderna sredstva javnega prometa. Največ se poslužujejo prometa po zemlji. Pripadniki se gibljejo peš, s kolesom, motornim kolesom, avtomobilom, vlakom, podzemeljsko železnico itd. Če pa potujejo na daljše razdalje, uporabljajo tudi letala. Velik delež k širjenju religije vsekakor prispevajo knjige. Teh je bilo prodanih oz. razdeljenih v toku desetih let nad sedemdeset milijonov. ²⁰ Prevedene pa so bile v 47 jezikov. Prabhupada je prevedel iz sanskerta v angleščino 60 knjig. Le-te pa so potem pod njegovim vodstvom prevajali v druge jezike pripadniki gibanja. Poleg sredstev javnega prometa pa imajo pripadniki tudi svoja prometna sredstva npr. avtomobile, motorna kolesa, kombije in celo avtobuse. Le-te imajo predvsem v Ameriki. Specifično za gibanje je, da komunicirajo le iz sebe navzven. Tako je ves tisk, glasba itd. neposredno povezano z njihovim verskim prepričanjem. Ne kupujejo ali uporabljajo pa drugih časopisov, knjig, plošč. Nimajo tudi radia ali televizije, tako, da pravzaprav živijo precej odmaknjeni od stvarnosti.

SOCIALNA KULTURA

»Za etnološki vidik imajo vprašanja, ki jih uvrščamo v družbeno kulturo, celo izhodiščni značaj, saj je etnos sam izrazito družbeno kulturni pojav.« ²¹ V gibanju ISKCON so prisotni najrazličnejši družbeno kulturni pojavi.

Večinoma žive člani oz. pripadniki gibanja ISKCON v skupnostih. Lahko jih imenujemo tudi komune, zadruga. Take skupnosti žive v posameznih stavbah različnih velikosti, ki so jih ali kupili, ali pa dobili v dar, kot npr. tempelj Bhaktivedanta Manor in še mnogo drugih. Tempelje imenujejo pripadniki tudi centri, tako, da ko se govori o razširjenosti gibanja po svetu, se ponavadi omenja, kje vse so njihovi centri. V teh centrih oz. templjih žive pripadniki način življenja, ki je značilen za novodobne skupnosti oz. komune z religiozno osnovo. Pravzaprav je način bivanja v skupnostih že zelo, zelo star. Le motivi druženja se spreminjajo. Prav njihova naloga oz. cilj širjenja religije pa zahteva organizirano življenje, katerega del je tudi življenje v skupnosti. V teh skupnostih je namreč dosti močnejša kontrola posameznika, kot če bi posamezniki živeli izven skupnosti. Čeprav nekateri žive tudi izven skupnosti, imajo vseeno še vedno ves čas zelo močan stik s centrom, v katerega bližini živijo.

V gibanju strogo ločujejo življenje žensk od življenja moških. Značilno za tempelj je, da v njem živijo »Bramachariji« — to so neporočeni moški učenci ISKCONa ter »Bramacharini« — to pa so neporočene ženske učenke ISKCONa. Le ti živijo v strogo ločenih prostorih in praktično ne smejo vzpostavljati nobenih stikov drug z drugim. Navajam zapoved, ki ilustrira odnos moških do žensk:²² »Bramachari ne bi smel biti NIKOLI SAM V SOBI Z ŽENSKO, nikoli se ne bi smel sam pogovarjati z njo in nikoli sprejeti nikakšne usluge od nje. V nobenem pogledu nismo sovražniki žensk, niti ne razlikujemo med moškim in žensko. V duhovnem pogledu sta oba enaka in sta se sposobna združiti z bogom. V materialnem pogledu pa se da žensko telo primerjati z ognjem, moško telo pa z maslom. Če je maslo v bližini ognja se raztopi. Zato se izogibaj ognja!«

V templju pa živijo tudi poročeni pari z otroki. Ti živijo v posebni stavbi, kjer ima vsak par svoj prostor. Če so pripadniki poročeni, živijo v enoceličnih družinah, ki pa so še vedno le del celotne skupnosti in ta je zopet del gibanja ISKCON. Starši vzgajajo svoje otroke v religioznem duhu. Otroci žive pri njih nekako do petega leta starosti, nakar se preselijo v eno izmed šol. Te so do sedaj le v Franciji in v Indiji. Sem pošljejo otroka samega ali pa se preselijo tudi starši. Vendar otroke ves čas vzgajajo tudi v duhu nenavezanosti na starše in duhu pripadnosti skupnosti ter gibanju. Največja šola gibanja ISKCON za otroke je v mestu Vrndavana v zvezni državi Uttar Pradesh v Indiji, v rojstnem kraju Krišne. V šoli učijo predmete: branje, pisanje, računstvo, zemljepis, sanskrt, angleščino, socialni sistem gibanja ISKCON, filozofijo gibanja ISKCON. Sem prihajajo otroci pripadnikov iz najrazličnejših koncev sveta. Angleščino pa se učijo vsi, prdevsem zato, ker je večina knjig Prabhupade pisanih v angleščini. Ob vstopu v šolo jih postrijejo, le čopek — sikho jim pustijo na glavi. Otroci pričnejo tudi s ponavljanjem maħa — mantr ter ostalih predpisanih mantr. Ko otrok vstopi v šolo, s petimi leti, se vrši pomembna ceremonija, ki se imenuje »Guru kula«. Otrok ostane v šoli do petnajstega leta in od njegovega rojstva do takrat se izvrši 11 ceremonij oz. življenjskih ŕeg. Nadalje se vršijo številne ŕege v življenju pripadnikov gibanja ISKCON. Poročne ŕege, potem ŕege med ŕenino nosečnostjo, ŕege ob otrokovem rojstvu, ob otrokovem odhodu z doma, ob smrti pripadnika. Ob smrti svetnika, kot je bil npr. Swami Prabhupada, njegovo truplo zakopljejo do vratu v sol, s tem ga konzervirajo, nato ga zakrijejo s kamenjem in čez to zgradijo grobnico. Po izročilu iz Ved naj bi mrtveca ŕežgali, vendar se ta način večinoma ne sklada z zakoni v zahodnih državah, tako, da mrtveca kar pokopljejo.

Sicer pa vse te ŕege veljajo bolj za prihodnost gibanja, kot pa za preteklost, saj je gibanje staro komaj deset let in v tej kratki dobi se ŕe nikakor niso mogle realizirati življenjske ŕege, ki naj bi se praznovale v življenju posameznika.

Ko se posameznik priključi gibanju, se ne odvijajo ŕe nobene posebne ŕege. Takrat se posameznik samo postrije in pobrije ter zamenja svojo obleko z indijskimi oblačili. Seveda pa se podvrže tudi vsem določilom, ki so obvezna za živeče v templju. Drugi pripadniki ga kličejo »prabhu«, kar pomeni gospod in je sploŕen naziv. Tako se namreč pripadniki kličejo med seboj, če se ne poznajo po imenu.

S tem, ko se posameznik priključi gibanju, tudi zapusti svoje prejšnje ime. Od vstopa v gibanje pa do iniciacije je posameznik brez imena. Novodošleci se imenujejo tudi »bhaktas«. Na splošno pa se pripadniki gibanja imenujejo »vaisnavas«. Vse to so besede v jeziku sanskrt. V angleščini pa se pripadniki imenujejo »devotees«.

Ponavadi poteka iniciacija posameznikov po približno šestih mesecih njihovega bivanja v templju. V tem času lahko tudi posameznik spozna, če si resnično želi postati pripadnik gibanja ISKCON. Iniciacija poteka ponavadi v nedeljo in naenkrat iniciirajo dvajset ljudi. Obred poteka ves dan. Ob iniciaciji si pridobi posameznik novo ime, ki je vzeto iz svetih spisov Ver ted indijske mitologije in ima nek pomen, največkrat z religiozno vsebino.

Npr. ime Haribolananda das je moško ime in pomeni v sanskrtu: »nekdo, ki uživa ob ponavljanju Hare Krišna.« Das pomeni služabnik in je pridevek k vsakemu imenu, kar naj bi pomenilo božjega služabnika. Npr. žensko ime Garudi Devi dasi pa pomeni služabnica Garude (Garuda je bil velik ptič, na katerega hrbtu se je prevažal bog Višnu). Ženske imajo na koncu imena pridevek dasi, kar tudi pomeni služabnico.

Pripadniki gibanja ISKCON praznujejo vsako leto 40 do 50 praznikov, vendar so najpomembnejši trije. Vsak pripadnik praznuje rojstni dan svojega duhovnega mojstra, ki ga je iniciiral. Pripadniki, ki jih je iniciiral Swami Prabhupada, praznujejo njegov rojstni dan, ki je v sredini avgusta, pripadniki, ki pa jih je in jih bo iniciiral eden od sedanjih enajstih duhovnih mojstrov — naslednikov Prabhupade, pa praznujejo rojstni dan tega. Rojstni dan Jaya Tirtha Maharaja je v sredini novembra. Pripadniki se namreč orientirajo po lunarnem koledarju, v katerem pa se datumi spreminjajo.

Naslednji izmed najpomembnejših praznikov je dan, ko se je pojavil Krišna — se pravi njegov rojstni dan. Imenuje se Jan Mastamy (Janma = rojstvo, astami = praznik). Letos so pričakovali 20 000 ljudi na posestvu Bhaktivedanta Manor za ta praznik, ki je tudi v sredini avgusta.

Tretji praznik pa je rojstni dan Lord Caitanye, ki je bil reinkarnacija Krišne. Ta praznik pa je v sredini marca.

DNEVNI RED TER POTEK VSAKODNEVNIH CEREMONIJ

Dnevni red poteka takole:

ob 3. uri zjutraj: vstajanje, tuširanje, chanting japa (ponavljanje maha-mantre)

4.15: mangala arati (jutranja božja služba — darovanje Krišni)

4.40: nrsingha prayers (molitve za zaščito gibanja)

4.45: Tulasi arati (člaščenje rastline Tulasi)

5.00: Japa (ponavljanje molitev)

6.30: Bhagavad-Gita sloka class (učenje ter komentiranje Bhagavad-Gite)

6.45: guru-puja (člaščenje duhovnega mojstra)

7.00: greeting the deities (pozdrav božanstvom)

7.30: Srimad-bhagavatam class (učenje in komentiranje Srimad-bhagavatam)

— vsa ta obredja in molitve ter razredi se odvijajo v svetišču templja.

8.10: breakfast prasadam (zajtrk)

9.00: begin morning duties (začetek opravljanja dopoldanskih dolžnosti)

12.00: končajo se dopoldanske dolžnosti

12.15: bhakta class in bhakta rooms (razred za bhakte — novodošlece)

13.00: lunch prasadam (kosilo)

13.45: sankirtan chanting party leaves (skupina sankirtan party odide na cesto v mesto, kjer pojejo ob spremljavi bobnov)

17.45: vrnitev iz sankirtana, tuširanje

18.15: prasadam (večerja)

19.00: evening arati in the temple (večerna daritev v svetišču)

19.30: Bhagavad-Gita class (učenje ter komentiranje Gite)

20.30: Tulasi arati

20.45: branje knjige »Krsna«

21.10: branje se zaključi

21.20: ugasnejo se luči, spanje.

Mangala arati — ta obred je prvi po vrsti in pomeni darovanje Krišni. Ko pripadnik vstane in se umije, se napoti v svetišče, kjer takoj prične »chanting« — ponavlja maha-mantra. Tako se počasi zberejo vsi pripadniki v svetišču. Do 4.15 naj bi bil vsak v svetišču. Vsak, ki vstopi v svetišče, potegne za zvonec in se vrže na tla v znak spoštovanja. Svetišče ima pravokoten tloris. Na eni strani je oltar, ki stoji za železnimi vratci ter zaveso, ki zakriva vse skupaj. Na drugi strani pa stojita dva prestola, ki sta tudi malo privzdignjena, tako kot oltar. Ta dva prestola sta: eden od sedanjega duhovnega mojstra Jaya Tirtha Maharaja, drugi pa od prejšnjega duhovnega mojstra Swami Prabhupade.

Ob 4.15 vstopi v tempelj pripadnik, ki igra na mrdangam — indijski boben, za njim duhovni mojster ter spreved pripadnikov. Ko vstopi duhovni mojster v svetišče, se v trenutku vsi vržejo na tla. Duhovni mojster gre k svojemu prestolu, skupina z bobnom pa k mikrofону in tu začno peti pesmi ter molitve, ki so že del ceremonije Mangala arati.

Ko vstopi Maharaja v svetišče, se odgrnejo zavese pred oltarjem in oltar z božanstvi se zalesketa v vsej svoji pisanosti. Na najvišjem oltarju so postavljena božanstva Jagonath, ki je drugo ime za Krišno s flavto v rokah, Subhadra, Krišnova sestra ter Baladeva — Krišnov brat. Vsi so oblečeni v blesteča oblačila. Vmes med jutranjimi ceremonijami dvakrat zagrnejo zavese in med tem umijejo božanstva ter jih preoblečejo v oblačila drugih barv.

Maharaja med petjem poplesuje z majhnimi činelami v rokah, ostali pripadniki pa so razvrščeni od oltarja do vrat, od tu do prostora kjer so prestoli pa so razvrščene ženske. Ko pojejo, se v začetku prestopajo pripadniki z ene noge na drugo, ritem glasbe — petja in molitev pa postajajo vse hitrejši in petje vse glasnejše in pripadniki začno poskakovati in kriliti z rokami.

Med petjem nekdo nosi naokrog ogenj v posebni posodi. Vsakemu ponudi ogenj in le-ta se ga dotakne in se pogladi z roko po čelu ter laseh. Kmalu za njim pride nekdo drug, ki požropi vse prisotne. Čez nekaj časa pa pride še en pripadnik in nosi vrtnico v rokah. Vsakemu pripadniku jo da za poduhat.

Vmes pa se odvija tudi dogajanje na oltarju, pri božanstvih. Za ograjo oz. znotraj prostora, kjer so kipi je ves čas svečenik, ki maha s pahljačo iz pavjega perja, še prej pa trobi na školjko — poziva k obredu. Potem prižge kadila — palčke in te vihti na vse strani in odišavlja prostor. Ta del obreda se konča s tem, da se vsi pripadniki vržejo po tleh ter mrmrajo določene molitve.

In že se nadaljuje drug obred. V svetišče prinesejo rastlino Tulasi, pravzaprav prinesejo dve rastlini — eno večjo in eno manjšo. Večjo postavijo v moški del svetišča, manjšo pa v ženski del svetišča. Ko prinesejo rastlini v svetišče, se spet vsi pripadniki vržejo po tleh, potem pa prično peti pesem o Tulasi Devi. Eden spet hodi naokrog z ognjem in vsak se ga dotakne in si potegne roko od čela čez lase.

Medtem pride eden k rastlini z majhno posodico z vodo in z žličko. Ob tem obredu se vsi postavijo v krog in plešejo okoli rastline — moški okoli svoje rastline, ženske pa okoli svoje. Naredi pa se še ena vrsta znotraj kroga — ljudje čakajo v vrsti, da pridejo do pripadnika s posodico z vodo. Ko pride pripadnik do njega, mu najprej zlije z žličko malo vode na desno roko, pripadnik jo spusti na tla, potem pa sam zajame z žličko vodo in jo polije na zemljo, v lonec, kjer je rastlina. Žličko postavi nazaj v lonček, sam pa se z desno roko dotakne zemlje, ki jo je zalil in z roko se dotakne glave. To traja toliko časa, dokler ne pridejo vsi na vrsto. Medtem ves čas plešejo v krogu okoli Tulasi rastline. Ko pride zadnji na vrsto, se večina umakne k steni, nekaj pripadnikov — približno 6 do 8 pa jih začne teči okrog Tulasi rastline. Ko je to končano, se konča tudi glasba (bobni, činele in petje). Ljudje padejo na tla in molijo, potem pa nesejo rastlino ven.

Od 5. ure do 6.30 traja Japa — pripadniki molijo s svojimi rožnimi venci maha-mantra.

Ko potekajo razredi, npr. Bhagavad-Gite ali Srimad-blagavatama prinesejo v svetišče tablo, na katero napišejo odlomek, ki ga potem začne eden izmed »višjih«¹ pripadnikov brati. Najprej bere v sanskrtu, potem direktni prevod v angleščino in končno prebere še Prabhavadov komentar iz knjige, ki jo ima pred sabo. Odlomek »njegova vzvišenost«² nekajkrat prebere in zapoje, takoj za njim pa ponovijo vsi pripadniki. Po prebranem komentarju pa ima »njegova vzvišenost«³ še svojo pridigo, nakar je na voljo čas za vprašanja pripadnikov in odgovore »njegove vzvišenosti«. Ko se vprašanja izčrpajo, se »njegova vzvišenost«⁴ pomakne bliže k oltarju in začne igrati na harmonij ter peti. Pripadniki pa začno zapuščati svetišče in gredo k zajtrku.

Po zajtrku se prično dnevne aktivnosti — vrtnarjenje, skrb za krave mlekarice, izdelovanje dišav in rožnih olj v parfumeriji, kuhanje, čiščenje, šivanje itd. . .

Vsako nedeljo se odvija praznovanje z res dobrim in obilnim, brezplačnim kosilom za številne goste. Odvija se tudi branje svetih spisov v sanskrtu, ki jih bere eden od pripadnikov, ki je Indijec ter odgovarja na vprašanja indijskih gostov. Zvečer pa je še gledališka predstava tempeljske gledališke skupine, ki še posebej privablja množico gostov.

Indijske družine, ki pridejo, združijo obisk templja s piknikom na travniku pred glavnim poslopjem. Njihov obisk templja je predvsem družbenega značaja, saj srečajo tu vrsto svojih prijateljev. To velja predvsem za moške, ki se zbirajo v skupine in premlevajo najrazličnejše novice, žene pa obsedijo z mlajšimi člani družine na travniku in uživajo izdatno kosilo.

ZAPOVEDI ZA PRIPADNIKE ŽIVEČE V TEMPLJU

življenje pripadnikov v templju je ves čas strogo vodeno ter nadzorovano. Obstajajo številne zapovedi, ki uresničujejo ta nadzor. Glavna določila so naslednja:

1. Jesti je dovoljeno le z desno roko! To je zato, ker se leva roka uporablja za čiščenje anusa. To je najpomembnejše higiensko določilo.
2. Ničesar se ni dovoljeno dotikati z nogami!
3. Ni dovoljeno stopati čez prasadam, pripadnika, knjige ali svete stvari.
4. Ni dovoljeno postavljati knjige na tla. Knjige morajo biti vzdignjene, kar tudi velja za svete stvari, kot so inštrumenti itd.
5. Če nekomu pade nekaj na tla, se mora le tega dotakniti s čelom.
6. Ni dovoljeno shranjevanje prasadama. To je zelo strogo prepovedano. Prvič, ker bi ostanki hrane lahko privabili insekte ali miši. In drugič, kaže shranjevanje hrane nezaupanje v Krišno, kot da jim ne bo mogel naslednjič zopet priskrbeti hrano.
7. Ni dovoljeno uživanje hrane v ašramu — v spalnih prostorih.
8. Prepovedano je krasti ali si sposojati predmete brez vednosti njihovih lastnikov.
9. Prepovedano je odpirati omaro nekoga drugega ali brskati po njegovi polici brez njegovega dovoljenja.
10. Ni dovoljeno spati na trebuhu.
11. Spati je treba z glavo obrnjen na vzhod ali jug.
12. Ni dovoljeno odvreči prasadama. Pojesti je treba, kar je na krožniku. Če ne moreš pojesti vsega, zakaj si si potem naložil toliko hrane?!
13. Pojej prasadam v jedilnici!
14. Ne nosi svetih stvari v stranišče, kot npr. torbico za shranjevanje rožnega venca ali Harinama chadar šala!
15. Če je rožni venec izven torbice, ga shrani na čistem prostoru, toda ne obešaj ga na kljuko.
16. Ne družijo se z ženskami, če ni to zares nujno!
17. Ni dovoljeno govorjenje pred božanstvi ali branje ter pisanje osebnih pisem! V svetišču naj bi se le molilo, ponavljalo mantrite itd. Skratka le verske aktivnosti so dovoljene v svetišču.

Poleg osnovnih štirih zapovedi v življenju pripadnika: ne uživaj mesa, ne uživaj intoksikacij, ne igraj iger, ne ukvarjaj se z nedovoljenim seksualnim življenjem; se mora vsak pripadnik držati tudi

gornjih določil. Poleg tega se mora ravnati tudi po dnevnem redu. Če pripadnik večkrat ne izpolni nekega določila, ga zadolženi pripadnik prijavi glavnemu svetovalcu. Ta ga opomni. Če pa se še ne poboljša, ga spodijo iz templja. Vendar je tudi tu, kot v vsaki podobni organizaciji očitno, da »potegnejo ta kratko« novejši pripadniki. Sčasoma pa si znajo pripadniki prav zvito prilagoditi določila v svojo korist ali pa jih celo ignorirajo. Npr. določilo o vstajanju ob 3. uri zjutraj. Marsikateri starejši pripadnik mirno spi do 4. ure, potem pa hitro odbrzi v svetišče. Večinoma pa se le držijo določil. Prekrške delajo le ob manj striktnih določilih.

ODNOS OKOLICE DO TEMPLJA IN TEMPLJA DO OKOLICE

Vasica Letchmore Heath v kateri leži posestvo Bhaktivedanta Manor je precej majhna, zato je razumljivo, da je bila ustanovitev templja v njej pravi šok za prebivalce. Značilno za vas je, da v njej živijo v glavnem premožne družine, saj je to zelo drag predel, kar je še razlog več za izolacijo templja ter njihovih članov od ostalih vaščanov. Vas namreč ni vas v pravem smislu besede, kjer naj bi živele pravo kmečko prebivalstvo, temveč je le manjše naselje starih hiš, kjer živijo premožni prebivalci, ki se vozijo v službo v London, ki niti ni tako oddaljen. Prebivalce vasi odvraca od pripadnikov gibanja tako njihov svojstven način življenja, ki je za konzervativne Angleže nekaj nepojmljivega, kot tudi nenaden prihod neskončne množice obiskovalcev templja, posebno Indijcev. Lahko si zamislimo njihove občutke, ko se zgrne v malo vasico z največ sto prebivalci 20 000 glava množica, kot so jo pričakovali ob prazniku Jan mastamy. Zaradi vseh teh razlogov praktično ne prihaja do nikakršnih medsebojnih odnosov v smislu pomoči ali prijateljstva med pripadniki templja ter prebivalci vasice Letchmore Heath.

Vendar pa je tempelj postal dober vir zaslužka okoliških farmerjev, od katerih kupujejo zelenjavo, tako da imajo s temi dobre odnose. Tempelj je postal vir zaslužka tudi taksistom v bližnjem mestecu Radlett, od koder se vozijo obiskovalci templja s taksijem. Drugega prevoza, kot npr. avtobus ipd. do vasice Letchmore Heath ni.

DRUŽBENA HIERARHIJA V TEMPLJU IN REDOVI V GIBANJU

Ohranjena je veriga duhovnih mojstrov skozi stoletja in sicer poteka po tem vrstnem redu:²³

1. KRIŠNA, 2. Brahma, 3. Narada, 4. Vyasa, 5. Madhava, 6. Padmanābha, 7. Nrhari, 8. Madhava, 9. Aksobhya, 10. Jayatirtha, 11. Jnanasindhu, 12. Dayanindhi, 13. Vidyanindhi, 14. Rajendra, 15. Jayadharmā, 16. Purusottama, 17. Brahmanyatirtha, 18. Vyasatirtha, 19. Laksmipati, 20. Madhavendra Puri, 21. Isvara Puri, (Nityānanda, Advaita), 22. LORD CAITANYA, 23. Rupa (Svarupa, Sanatana), 24. Raghunatha, Jiva, 25. Krsnadasa, 26. Narottama, 27. Visvanatha, 28. (Baladeva) Jagannatha, 29. Bhaktivinoda, 30. Gaurakisora, 31. Bhaktisiddhanta Sarasvati, 32. His Divine Grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada.

Lansko leto, preden je Swami Prabhupada umrl, pa je določil 11 svojih naslednikov in sicer:

1. Bhagavan das Adhikary
2. Bhavananda Swami
3. Hansadutta Swami
4. Harikesa Swami
5. Hrdayananda Swami
6. Jayatirtha das Adhikary
7. Jayapataka Swami
8. Kirtanananda Swami
9. Ramesvara Swami
10. Satsvarupa das Goswami
11. Tamal Krsna das Goswami

Hierarhija v templju se prav tako prične s Krišno ter nadaljuje z verigo duhovnih mojstrov, Jayatirtha das Adhikary Maharajem, predsednikom templja, zakladnikom, glavnim svetovalcem, povelj-

nikom templja, glavnim svečenikom, tajnikom; ti imajo svoje pomočnike, nakar sledijo ostali pripadniki.

V templju imajo tudi organizirane posamezne oddelke z različnimi funkcijami. Tako obstojajo — oddelek za stike z javnostjo, oddelek za upravljanje templja, oddelek za izdajo njihove literature, oddelek za čiščenje ter Bhakta oddelek, ki se ukvarja z novimi pripadniki.

Najvišji upravni organ v gibanju ISKCON pa je »vladajoča komisija«, (Governing Body Commission), ki jo sestavlja 24 članov iz vsega sveta. »Vladajoča komisija« se sestane enkrat letno v Mayapur v Indiji v času »Gour Purnima«. Tu potem rešujejo vprašanja v zvezi z obstojem in ekspanzijo gibanja. Drugače pa je vsak center bolj ali manj avtonomen s svojo lastno hierarhijo.

Redovi v gibanju slonijo na stari vedski tradiciji. Obstajata dve vrsti redov:

- I. Varna — duhovni redovi
- II. Ashrama — socialni redovi.

I. Varna — duhovni redovi:

1. Brahmachari — moški in Brahmacharini — ženske. V vedski kulturi ženske niso bile nikoli iniciirane, tako da takrat niso obstajale Brahmacharini. Ko pa je Prabhupada ustanovil gibanje ISKCON v ZDA, je tudi ženske vključil v ta red. Sicer pa so Brahmachari in Brahmacharini samski študenti gibanja ISKCON oz. pripadniki — začetniki. So še vedno polni materialnih želja.

2. Grhastra — pomeni red poročenih. Dovoljeno jim je seksualno življenje, vendar le za razmnoževanje otrok s Krišnovo zavestjo. Seksualno življenje ni mišljeno za čutno zadovoljitev. Mož in žena izbereta ugoden dan, ponovita vsaj petdeset rund (to pomeni 50 x 108 ponoviti maha- mantra), oba vstaneta že zelo zgodaj tisti dan in si pripravita prijetno vzdušje — vključita Hare Krišna glasbo ali kaseto s posnetimi mantramami, prižgeta dišeče palčke, posujeta cvetje po sobi. Oba se temeljito tuširata in umijeta. Za to prilžnost morata biti še posebno čista. Namažeta si tudi tilak. Na ta način — z vsemi pripravami se upa, da bo tudi otrok postal predan bogu. Včasih se zgodi, da družine — grhaste živijo zunaj templja in tudi delajo drugje. V tem primeru odštejejo 50 % od svojih dohodkov ter jih dajo templju za preživljanje brahmacharijev.

3. Vanaprastha — je red, ki mu pripadajo preden postanejo sayans. Ta red ima funkcijo priprave na vstop v red sanyasa. Navadijo se na ločitev od premoženja, družine, potujejo od templja do templja, udeležujejo se romanj. V ta red se vključijo, ko so njihovi otroci že sposobni skrbeti sami zase — ko so stari od 10 do 15 let. V tem redu se pričnejo navajati na življenje Sanyasa. Svoje življenje koncentrirajo na duhovno življenje. Opustijo seksualno življenje in dajo navodila ženi, kako naj ravna, ko bodo postali Sanyas.

4. Sanyas — Sanyase — je red odpovedi. V tem redu življenja se popolnoma odrečejo vsemu — vsem vrstam dolžnosti, aktivnosti, družini, ženi, osebnemu denarju. Svoje življenje posvetijo pridiganju ter širjenju Krišnove zavesti. S svojim življenjem so vzgled drugim. Ko postanejo Sanyas, se redko zgodi, da bi tudi njihove žene postale Sanyasini. Če pa se to že zgodi, si tudi one popolnoma obrijejo glavo. Vendar je na splošno tako, da se žena preseli k družini najstarejšega sina. Ko njen mož umre, si postriže žena lase. Če pa nima starejšega sina, se bo preselila h kakšnim drugim sorodnikom ali pa v tempelj in bo tam ostala. Bistvo je v tem, da naj bi bila žena vedno zaščitena. Najprej naj bi jo ščitil njen oče, potem njen mož in nato njen najstarejši sin ali pa predsednik templja.

II. Ashrama — socialni redovi:

1. Brahmán — je ta, ki je spoznal Bráhmána; Bráhmán pa je svetovna podstat v nasprotju s posameznikovo podstatjo — Átmanom — pojma sta prevzeta iz upanišadske filozofije. Bráhmán je tudi brezoseben aspekt absolutne resnice ali pa blek osebnosti Krišne. Brahmán je obvezan negovati in razvijati kvalitete, kot so: znanje, gostoljubnost, religioznost, čistočo, usmiljenje, resnicoljubnost itd. Ko postane nekdo Brahmán, mu dajo Gajatri mantra — to je posebna mantra, samo za

tistega, ki je sprejel brahmánsko iniciacijo. Takrat dobi tudi brahmánsko vrstico, ki je spletena iz sedmih vrvic. Brahmán jo nosi ves čas na sebi in mu teče od vratu do bokov. Brahmán drži to vrstico, ob ponavljanju Gajatri mantr. Vsi Brahmáni ponavljajo isto mantra, ki se sestoji iz sedmih verzov. V Srimad-bhagavatam je zapisano, da nekdo lahko postane Brahmán glede na njegove kvalitete, ne pa glede na rojstvo, kot se je izrodilo v hinduističnem kastnem sistemu. Srila Prabhupada je rekel: »Ljudje, ki nimajo kvalitet Brahmána, temveč so Brahmáni po rojstvu se imenujejo 3 Paise Brahmáni — to je zato, ker lahko kupiš brahmánsko vrstico v trgovini za 3 paise v Indiji.

Možno je biti

Brahmán Brahmachari
Brahmán Grhastha
Brahmán Vanaprastha
Brahmán Sanyas

Brahmánova aktivnost v idealni družbi Krišnove zavesti bi bila čaščenje božanstev kot pujari — svečenik, študij svetih spisov ter uporaba znanja, ki si ga je pridobil ob študiju svetih spisov, za nasvete politikom oz. voditeljem. Ko bi bila potrebna neka odločitev, bi se zbrali Brahmáni, ter jo sporočili voditelju. Njihova dolžnost je pridigati.

2. Kšatrije — to je red politikov, državnih voditeljev, vodij in organizatorjev družbe. Njihova dolžnost je braniti vzpostavljene religiozne principe ter prebivalce — to pomeni vsa živa bitja v njihovi vladavini. Kšatrije so tudi bojovníki, vojaki. Vojakova dolžnost je, da izvrši ukaz vladarja, ki ga vodijo in mu svetujejo Brahmáni. In sicer naj zaščiti prebivalce, še posebno pripadnike gibanja, vendar idealno gledano, naj bi bili vsi pripadniki gibanja ISKCON. V naši družbi zastopa mesto Kšatrij policija ter vojska.

V vedskih časih je bilo kralju včasih dovoljeno jesti meso, če je šel na lov in ubil žival zase. Na lov so šli namreč zato, da bi se urili v bojevanju. Nihče pa ni smel ubiti krave.

3. Vajšje — obstojata dve vrsti Vajšij. Poljedelci in trgovci. Oboji se ukvarjajo s poljedelstvom ali trgovino, z namenom oskrbovanja vsega potrebnega za vse ljudi nasplošno, kot tudi za njihove družine. Večinoma spadajo Vajšje v red Grhastra ali pa Vanaprastha. Vajšja poljedelec naj bi prideloval surovine za izdelovanje blaga, pridobival mleko, žitarice, zelenjavo in sadje ter mlačne izdelke. Vajšje trgovci pa naj bi izdelovali oblačila, gradili hiše itd. Izdelovali in prodajali naj bi samo stvari, ki so potrebne pripadnikom. 50 % dohodka naj bi Vajšje prispevali Brahmanom v templju.

4. Šudre — nimajo specifičnih sposobnosti. Ukvarjajo se z ročnimi deli. Delajo za Vajšje. Vajšje so financerji in organizatorji, medtem, ko Šudre izvršujejo delo — večinoma poljedelstvo in gradnjo. Čeprav je Šudra duhovno enak ostalim kastam, je njegov materialni položaj enak položaju neizobražene osebe. In tako Šudra ponavadi ne dobi denarja za svoje delo, ker menijo, da bi ga morda ne uporabil v pravilne namene. Namesto tega ga oskrbuje Vajšja z vsem potrebnim za življenje — s hrano, obleko, bivališčem.

Nekdo je lahko Brahmachari Šudra, Grhastha Šudra, Vanaprastha Šudra, vendar Sanyas ne more biti Šudra. V gibanju ISKCON lahko postane Šudra Brahmán. V ISKCONu je namreč vse stvar kvalitete in kvalifikacij človeka, nič ni a priori določeno že z njegovim rojstvom.

Brahmán predstavlja glavo telesa, Kšatrija roke, Vajšja telo in trebuh in Šudra noge. Če hočemo, da telo v redu deluje, morajo delovati tudi vsi deli telesa. Toda najpomembnejša je glava. Gibanje ISKCON vidi v sedanji družbi »brezglavo družbo«, ki tudi deluje kot »brezglava družba« — mrtvo.

V gibanju ISKCON so štirje redovi Varna že uvedeni, medtem, ko štirje redovi Ashrama še niso.

ZIVLJENJE BHAKTIVEDANTE SWAMIJA PRABHUPADE TER KRATKA ZGODOVINA IN RAZŠIRJENOST GIBANJA²⁴

Nastanek gibanja ISKCON je najtesneje povezan z njegovim duhovnim mojstrom ter ustanoviteljem »njegovo božjo milostjo« A. C.

Bhaktivedanta Swami Prabhupado. Swami Prabhupada se je rodil 1896. leta v Kalkuti v Indiji. Leta 1922 je v Kalkuti srečal svojega duhovnega mojstra — Srila Bhaktisiddhanta Sarasvati Goswamija. Srila Bhaktisiddhanta je bil najodličnejši učenec in predanik boga tistega časa. Ustanovil je Gaudiya Matho (vedski inštitut s 64 centri po vsej Indiji). Mlad izobraženec — Prabhupada mu je prirasel k srcu in prepričal ga je, naj posveti svoje življenje širjenju in učenju vedskega znanja. Srila Prabhupada je postal njegov učenec in enajst let kasneje (leta 1933) je v Allahabadu postal njegov formalno iniciirani pripadnik.

Ob njunem prvem srečanju leta 1922 je Srila Bhaktisiddhanta Sarasvati Thakur prosil Srila Prabhupado, da bi razširjal znanje iz Ved v angleškem jeziku. V naslednjih letih je Srila Prabhupada napisal komentar k Bhagavad-Giti in ves čas sodeloval v Gaudiya Matha. Leta 1944 je lastnoročno začel izdajati angleški štirinajstdnevnik, imenovan Back to Godhead. Časopis je urejal, tipkal članke in ga celo raznašal — vse sam. Skupnost Gaudiya Vaisnava ga je počastila leta 1947 z naslovom »Bhaktivendata«. Leta 1950, star 54 let se je Prabhupada umaknil iz družinskega življenja. Štiri leta kasneje je sprejel red vanaprastha. S tem je imel več časa za študij in pisanje in kmalu se je napotil v sveto mesto Vrndavana. Tam je živel v majhni sobi v Radha — Damodara templju in preživel nekaj let v globokem študiju in pisanju. Leta 1959 je sprejel red odpovedi — sanyas. V templju je pričel s svojim življenjskim delom — prevodora in komentarji Srimad-bhagavatam, ki obsega 18 000 verzov in je »smetana« Ved.

Po izidu 3 knjig Bhagavatama, se je Prabhupada napotil v ZDA, da bi izpolnil svojo nalogo duhovnega mojstra. Leta 1965 se je izkrcal v New Yorku, praktično brez denarja. Po letu dni pa je ustanovil »Mednarodno družbo Krišnove zavesti« — julija 1966. Od takrat pa do njegove smrti, 14. novembra 1977, je vodil gibanje ter ga razširil v zvezo več kot 100 ašramov, šol, templjev, inštitutov in poljedelskih komun po celem svetu. Leta 1968 je Prabhupada ustvaril Novi Vrndavana, eksperimentalno vedsko komuno v hribovitih predelih zahodne Virginije. Mnogi njegovi pripadniki so inspirirani nad to komuno začeli ustanavljati številne nove komune v ZDA in drugod. Leta 1975 so odprli Prabhupadov mogočen Krišna-Balarama tempelj ter mednarodni hotel v Vrndavanu v Indiji. Leta 1978 so odprli kompleks zgradb (tempelj, gledališče, hotel ter vegetarijansko restavracijo) v Juhu Beach v Bombayu v Indiji.

Morda je Prabhupadov najambicioznejši projekt planirano mesto s 50 000 prebivalci v Mayapur, zahodna Bengalija. Sridhama Mayapur naj bi stal kot model za ves svet — mikrokozmos vedskega življenja, kot se je odvijalo pred 5000 leti.

Prabhupadov najvažnejši prispevek h gibanju ISKCONA pa so njegove številne knjige. Bhaktivedanta Book Trust je bil ustanovljen leta 1972, prvotno z namenom izdajanja predvsem Prabhupadovih knjig. Danes pa je eden izmed večjih založnikov knjig iz področja indijske religije in filozofije.

Po ustanovitvi gibanja ISKCON se je gibanje razširilo skoraj po celem svetu. Danes obstojajo centri gibanja ISKCON v Afriki (J. Afrika, Kenija), Ameriki (ZDA: Georgija, Texas, Maryland, Massachusetts, New York, Illinois, Ohio, Colorado, Michigan, Florida, Hawaii, California, Louisiana, W. Virginia, Pennsylvania, Oregon, Missouri, Washington; Argentina, Venezuela, Mexico, Canada, Puerto Rico, Dominican Republic), Aziji (Indija, Hong Kong, Japonska), Avstraliji, v Evropi (Holandija, Z. Nemčija, Škotska, Švica, Anglija, Francija, Švedska).

Baje obstaja celo tempelj v Sovjetski zvezi v Moskvi, kjer je že 25 pripadnikov, vendar je tempelj v ilegali.

VEROVANJE GIBANJA ISKCON

Gibanje ISKCON se je pojavilo pred trinajstimi leti, kot ena izmed številnih novih religij mladih. Specifično zanjo je, da se je razširila prav v ameriških velemestih — sredi odtujenega okolja. Svojo misijo je začel Swami Prabhupada enostavno s ponavljanjem maha-mantre: Hare Krišna, Hare Krišna, Krišna Krišna, Hare Hare,

Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare. In tu smo že ob eni izmed bistvenih sestavin religije gibanja ISKCON. Kot pravijo pripadniki je ponavljanje maha-mantra »osnovni princip meditacije« in zatorej je »vibracija transcendentalnega zvoka Hare Krišna maha-mantra lahka in učinkovita metoda transcendentalne meditacije«. Naslednja sestavina njihovega verovanja, ki pravzaprav določa vse obnašanje, je Bhakti — popolna predanost bogu. Bhakti joga je ena izmed poti joge — premagovanje telesa in duha. Njihovo verovanje (pravzaprav sami ne imenujejo verovanje, temveč »znanost ljubezni do boga«) je monoteistično. Verujejo v enega boga — Krišno,²⁵ stvarnika vsega, lastnika vsega, uživalca vsega ter prijatelja vseh. Poleg Krišne pa obstaja še cel panteon polbogov in hudobnih duhov. Skratka njihovo verovanje naj bi temeljilo na stari vedski tradiciji ter vedski mitologiji. Verujejo tudi v krog samsare (ponavljajoča se rojstva), ki je povezan s karmo (»Treba je namreč razložiti, zakaj je človek obsojen na to usodno verigo ponovnih rojstev in kako bi se mogel tega rešiti. Naš položaj je odvisen od karme. Karma pa je rezultat dejanj, ki smo jih naredili v prejšnjem življenju«). Zato stremi vsak pripadnik za tem, da bi prekinil krog samsare in skuša s svojimi dejanji to tudi uresničiti. Ta uresničitev pa je odvisna od upoštevanja številnih zapovedi, ki so jim dane. Po njihovi filozofiji je možno prekiniti verigo utelešenj že v tem življenju ter se združiti s Krišno. Z zakonom karme je tudi tesno povezano vegetarijanstvo, kajti, če nekdo ubije žival, še posebno kravo, ki je sveta žival, se bo v naslednjem življenju spustil, kar za precej »stopnic« niže, kot je sedaj. Se pravi, da bo potreboval še veliko daljšo pot oz. ponovno vzpenjanje k cilju — združitvi s Krišno. Njihova »Biblija« je Bhagavad-Gita, ki je del obširnega indijskega epa Mahabharate.

Ves način življenja pa uravnavajo po starih religioznih spevih — Vedah.

UMETNOST GIBANJA ISKCON

Umetnost gibanja ISKCON zopet temelji na starih indijskih izročilih. Ukvarjajo se z glasbo, gledališčem, slikarstvom, arhitekturo, lutkarstvom. Umetnost najbolj razširjajo v ameriških centrih, ki so tudi materialno na višjem nivoju od ostalih centrov. V Los Angelesu obstaja Art Department, kjer izdelujejo lutke ter kulise. Tu imajo tudi stalno razstavo lutk, ki ponazarjajo spreminjanje človeka — staranje ter verigo ponovnih utelešenj. V New Yorku pa imajo skozi vse leto delujoče gledališče v katerem igra skupina gledaliških igralcev — Vaikunta. Tudi na posestvu Bhaktivedanta Manor imajo svoje gledališče, vendar imajo predstave le ob nedeljah. Največ uprizarjajo igre iz epa Ramajana ter Srimad-bhagavatam. Tudi z glasbo se največ ukvarjajo v ZDA. Glasba, ki jo igrajo in ki je tudi posneta na ploščah, ki so jih izdali prav tako v Ameriki, je največ tradicionalna indijska glasba. Včasih pa so ji dodani tudi zvoki zahodnih — električnih glasbil. Zadnje čase pa izdajajo samo še plošče z zahodno glasbo ter z njihovimi religioznimi besedili, ki pa je prav kičasta. Arhitekti gibanja ne pridejo prav do svojega izraza, kajti do sedaj je gibanje večinoma kupovalo že zgrajene stavbe. Vendar pa sta bila zgrajena dva templja v Vrndavanu in Bombayu v Indiji po načrtih njihovega arhitekta. V Ameriki pa imajo tudi skupino slikarjev — pripadnikov gibanja, ki potem rišejo ilustracije k številnim knjigam, ki izhajajo pri Bhaktivedanta Book Trust.

ZAKLJUČEK

Gibanje ISKCON je eno izmed številnih mladih gibanj, ki so se razširila po letu 1970 in za katera je značilno, da jih sestavljajo predvsem mladi, od 16. pa do 30. leta, z redkimi izjemami starejših.

Na žalost nisem mogel dobiti natančnejše slike socialnega izvora pripadnikov, kar bi bilo nedvomno nadvse zanimivo. Pripadniki namreč neradi govorijo o svoji preteklosti. Z vstopom v gibanje začnejo živeti praktično novo življenje. Vendar sem dobil splošen vtis, da izhaja večina pripadnikov iz srednjega, meščanskega sloja prebivalstva. Večina pripadnikov je tudi hodila v šolo vsaj do 16. leta. Seveda je

izobrazba pripadnikov zelo različna. Marsikateri pripadnik je dokončal tudi visoko šolo.

Prav za gibanje ISKCON je še posebno značilen »trend« zahodnega sveta, posebno mladine k vzhodnim — azijskim religijam, filozofijam, načinom življenja. Prav presenetljivo je, kako se je razširilo zanimanje v zadnjih letih za budizem, zen budizem, razne smeri hinduizma, islam — predvsem mistične smeri kot npr. sufizem, potem zopet joga, ki je dobesedno preplavila zahod in pa najrazličnejše mistične smeri. Knjigarne so napolnjene s knjigami najrazličnejših gurujev, sadhujev, bab, prepolne s knjigami vseh mogočih religij in sekt, knjigami I Cinga, Tarota, Kabahle, številnimi prevodi ter različnimi komentarji Bhagavad-Gite itd. itd. Pa ne samo mladina, tudi starejši se vse bolj zanimajo za izkustva, ki imajo že tisočletno tradicijo na V. S poplavo zahodne mladine v dežele, kot so Indija, Nepal so tudi mnogi vzhodni guruji spoznali, kako željan je zahod njihovega znanja. Pričeli so prihajati na zahod, nekateri le zaradi denarja, drugi zaradi širjenja svoje ideologije in z namenom spremeniti — spreobrniti svet, posebno odtujeni zahod. Mnogi mladi so se priključili številnim gibanjem, kjer so postali le neznamen delček neke nove organizacije ali pa so začutili pripadnost novemu gibanju in spoznali kam pravzaprav sodijo — pridobili so si socialno sigurnost, ki je sicer niso imeli. Vzhodni guruji pa niso samo ustanavljali novih gibanj, temveč so širili svoj vpliv na vse smeri družbenega življenja. Posebno v umetnosti se je začutil vpliv vzhoda v zadnjih letih.

Tako se je sodobna jazz glasba popolnoma odklonila od tradicionalnega jazza, ki je v bistvu tudi nastal kot simbol upora zatiranih črnih množic proti belim gospodarjem, medtem ko je novi val jazza z obilo primesi in vpliva vzhodnjaške glasbe ter filozofije nastal kot upor odtujenih množic živečih v velemestih, prenasičenih z materialnimi dobrinami, vendar brez najosnovnejših človeških vrednot, kot sta zaupanje, prijateljstvo.

INFORMATORJI

Sthavista das, rojen 1954, v Angliji, končal šolanje pri 18 letih
Devarsi das, rojen 1951 v Španiji, študiral elektrotehniko
Vipramukhya das, rojen 1953 v ZDA, študiral 2 leti fiziko
Rukmini Ramana das, rojen 1951 v Angliji, končal šolanje pri 16 letih
Haribolananda das, rojen 1952 v Angliji, končal šolanje pri 16 letih
in še številni drugi pripadniki, ki so mi dajali posamezne informacije.

LITERATURA

Bhaktivedanta Swami Prabhupada, The Science of self-realization, London 1978
— Bhagavad-Gita as it is, Los Angeles — ZDA 1974
— Krsna — The Supreme Personality of Godhead, Culver City, California — ZDA 1974
Goričar Jože, Temelji obče sociologije, Ljubljana 1972
Haack Friedrich-Wilhelm, Die neuen jugendreligionen, München 1976
Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Ljubljana 1973
Krsna Devi Dasi and Sama Devi Dasi, The Hare Krsna Cookbook, Culver City — ZDA 1973
Pacheiner Vlasta, Bhagavadgita — Gospodova pesem, Ljubljana 1970
Rode Franc, Knjiga o verstvih, Celje 1977
Tokarev S. A., Vera v zgodovini narodov sveta, Ljubljana 1974

* Pričujoči tekst je bil leta 1978 predstavljen na PZE etnologija kot seminarska naloga v razširjeni obliki.

- Zvonarevič Mladen, Socialna psihologija, Zagreb 1976, str. 327
- Visit Bhaktivedanta Manor
- V enem tednu katerega sem preživel v templju, so sprejeli dva nova člana — pripadnika, eden pa jih je zapustil.
- Kremenšek Slavko, Obča Etnologija, Ljubljana 1973, str. 153
- ibid.
- ibid.
- Lakshmi je boginja sreče, uspeha, premoženja, bogastva

» Srimad-Bhagavatam so sveti spisi Ved, ki jih je prevedel ter s komentarji opremil »njegova božja milost« A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada.

» Pacheiner Vlasta, Bhagavadgita — Gospodova pesem, Lj. 1970

» The Hare Krsna Cookbook, recipes for the satisfaction of the supreme personality of Godhead, Culver City, California, USA, 1973

» maha-mantra; maha pomeni v sanskrtu velik, beseda mantra pa je sestavljena iz besede mana, ki pomeni razum, duh in iz besede tatra, ki pomeni osvoboditev. Beseda mantra pa pomeni čisto zvočno vibracijo, ki odvrne razum od nagnjenosti k materialnemu.

» Beseda Hara je oblika naslovitve božje energije in besedi Krišna ter Rama sta obliki naslovitve Boga samega. Krišna in Rama pomenita »najvišje zadovoljstvo« in Hara je »najvišja zadovoljna energija« Boga, spremenjen v Hare — v zvalnik.

» Ta prevod odlomka iz Bhagavad-Gite, ki je naveden v knjigi The Hare Krsna Cookbook je moj, za primerjavo pa navajam še prevod Vlaste Pacheiner iz knjige Bhagavadgita — Gospodova pesem, Lj. 1970

» — OM je transcendentalni zlog, sestavljen pravzaprav iz treh znakov AUM, ki označujejo Brahmana kot stvarjenje, ohranjanje in uničenje sveta, veselje v sedanosti, prihodnosti in preteklosti itd., pojavlja se že v Upanišadnih z razlago vred in pa na začetku in koncu staroindijskih religioznih besedil pa tudi na začetku in koncu recitacije (Opomba prevzeta iz knjige Bhagavadgita Gospodova pesem, prevedla in opombe napisala Vlasta Pacheiner, Lj. 1970, str. 127)

» Tulasi je zelo predan pripadnik boga Krišne in se pojavlja v obliki rastline. Ta rastlina je zelo priljubljena Krišni in njene liste vedno darujejo pripadniki Krišnovim lotusovim nogam.

» Vaišnava — je pripadnik »najvišjega Gospoda Višnuja«, oz. Krišne

» Kremenšek Slavko, Obča Etnografija, Lj. 1973, str. 181

» Povzete iz obvestila, ki je visel na razglasni deski: »Some basic principles of cleanliness — both internal and external, for all new devotees.«

» citat iz obvestila na oglasni tabli

» ibid.

» Skupina pripadnikov gre v mesto in tam prepeva razne molitve.

Je v bistvu del Sankirtan party.

» Podatke sem dobil iz posebne izdaje; Memorial issue. A tribute to his Divine grace A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada iz poglavja: The greatest gift. A tribute to the books of Srila Prabhupada, str. 17

» Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Lj. 1973, str. 188

» Zapoved je ena izmed mnogih »Splošnih principov čistoče«, ki so viseli natipkani na oglasni deski in po katerih se mora ravnati vsak pripadnik, drugače pa lahko zapusti tempelj.

» Veriga duhovnih mojstrov je zapisana v Bhagavad-Gita as it is, avtorja Prabhupada, Los Angeles, USA, 1974, str. 29.

» Podatke o življenju Swamija Prabhupade sem črpal iz knjige — The Science of Self-Realization, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, London, 1978, str. 305

» Krišna se je pojavil pred pet tisoč leti kot zgodovinska oseba v mestu Vrndavan, v plemeniški družini. Bil je vodja plemena Jadovcev, sorodnik Pandovcev na bojnem polju Kurukšetra, kjer se je odvila borba med plemenoma Kurujcev in plemenom Pandovcev, ki jo opeva ep Mahabharata.

Prvotno je bil verjetno kult junaka Krišne pri plemenu Jadovcev krajevno omejen kult. V Bhagavad-Giti pa je že združen z vedskim kultom Višnuja in celo z upanišadskim pojmom Brāhmana.

IDEOLOGIJA DR. ROMANA

Uvod

Ker se umetnostni in drugi pojavi množične in ljudske kulture prepletajo čedalje bolj, je potrebno vsaj okvirno določiti meje med kulturama. Ta določitev oziroma omejitvev pa je potrebna zato, da so takoj razvidne posledice, bolje takšna nastrojenost, ki jo ena ali druga kultura zahteva. Vprašanje o ustrojenosti pa nas vede k izviru, izhodišču. Koliko je izvir odločilen, moremo sklepati po razmerjih med ljudskim in umetnim slovstvom. Avtorstvo je res pomembno, gotovo pa manj kot (ne)sorodnost vsebinskih, metričnih, melodičnih in drugih vzorcev. In ker gre v razmerjih med množičnim in ljudskim slovstvom za nekaj podobnega, saj sta si npr. vsebinsko blizu, moremo začeti raziskovanje ali na ravni ideologije, ki je za zgodbeno vsebino (vprašanje ideologije obravnava pričujoča naloga znotraj dr. romana samega) ali na ravni sprejemnja, poustvarjanja in ustvarjanja slovstva. Pri slednjem pa ne gre več za vprašanje, kaj je ljudsko in kaj ni, ampak za način sprejemanja, poustvarjanja in ustvarjanja.

Ljudska kultura je kultura netržnega sistema, ni ji (bilo) potrebno tržišče, niti ni (bila) ustvarjena zanj. Ker sta (bili) v krogu, skupini (kar je za ljudskost najbolj odločilno) prisotni aktivno poustvarjanje in ustvarjanje (čeprav v glavnem samo s skupinsko cenzuro), je (bila) mogoča tudi obvezujoča, aktivna komunikacija in z njo vrednotenje poustvarjenega. Dejanje sprejemanja in poustvarjanja tako dobi normativno in formativno funkcijo.

Za množično kulturo pa je potrebno tržišče, saj je ustvarjena za dobiček (v ekonomskem smislu je ljudska kultura ustvarjena kot obrtniški izdelek), tržišče pa izdelkom te kulture odmerja navidezno vrednost. Kaj se zgodi s publiko? »Če zakoni tržišča..., prodrejo tudi v območje, ki je rezervirano za privatne ljudi kot publiko, se pojavlja težnja, da se razglabljanje (to je aktivno dejanje, op. J. F.) spremeni v potrošnja, in da celotnost javne komunikacije razpade v dejanja posameznega sprejemanja ne glede na to, koliko so ta dejanja enolično oblikovana.«¹ »Dejavnosti, s katerimi se publika kot porabnik kulturnih dobrin ukvarja v prostem času, potekajo v takem družbenem okolju, v katerem jih ni potrebno nadaljevati v diskusijah: s privatno obliko prisvajanja odpade tudi javna komunikacija o prisvojenem.«² Družbeno okolje omogoča in zagotavlja tako družbeno kot ekonomsko neodvisnost (nasproti drugim ljudem), zaradi katere ni potrebe po razglabljanju z drugimi. Z ukinitvijo komunikacije o prisvojenem pa je sprejemanje nedejavno, pasivno. Množična kultura se mora osvoboditi tistih pogojev, ki predpostavljajo določeno izobrazbo in predznanje. To pa stori s tem, da postane ne samo po obliki ampak tudi po vsebini blago.

Psihološke okoliščine, ki omogočajo in ki tudi pojasnjujejo množično kulturo, pa opisujeta dve osnovni in nasprotni si gledanji: »Obstaja gibanje navzven. Začenjamo gledati na slike, zabavo, humor kot na pravično posest vseh, pridružujejo se jim stripi in tako odražajo razširjajočo se demokracijo. In če so merila ljudstva v sedanjem času nižja kot pa tista, ki jih so postavili ustvarjalci okrog sedežev mogotcev, bodo umetniki ljudstva imeli zadoščenje vedeti, da so identificirani z velikim gibanjem, ki gre naprej, ki daje povprečnim ljudem njihovo pravico smejeti se in uspevati pod soncem.«³ Drugo, temu nasprotno pa pravi: »Okoliščine, v katerih človek služi kruh v tej družbi, ustvarjajo samotnega, modernega človeka. Take okoliščine pojasnjujejo včasih mrzlično potrebo po zabavi, ki s svojim ponavljanjem nudi iste sanjarije, iste otročje pravljice o uspehu in sreči. Notranje življenje ljudi je izsušeno do te mere, da se želijo napolnjevati s poželenji, da potrebujejo tolažbe teh sanjarij o ljudeh, ki so srečni, zdravi in vedno uspešni...«⁴

Po teh ekskurzih v ekonomijo množične in ljudske kulture in njuno psihologijo moram pojasniti, kako sem med nepreglednim kupom množičnega slovstva izbral dr. roman. Ko sem po naključju prebral dr. romana št. 193 in 212, sem se začudil nad preprostimi zamenskjavami oseb in nad mišljenjem, ki ga Senta in Evelyn v št. 212

sporočata bralcu: o priliki smrti svojih dragih je prva skrb to, kako ne ostati sam, kako si pridobiti novo ljubezen. Najpomembnejše je preživeti. Najpomembnejša vrednota je moje življenje. Drugi so stopnice na moji poti skozi to slučajev prenapolnjeno življenje, ali pa bergle, ki mi v kritičnem položaju pomorejo. Tako etiko vsebuje meščanska družba. Prav to pa, da dr. roman odseva meščanski svet, njegove vrednote in njegovo ideologijo, je glavni razlog, zaradi katerega se lotavam naloge.

Moremo govoriti o tem, kako dr. roman vpliva na način življenja tistih 50 tisoč Slovencev, ki ga berejo? Mar ni samo zapolnilo vrzeli med ljudsko prozo, večernicami Mohorjeve družbe in tako imenovano visoko literaturo: tiste praznine, ki jo je odprl in omogočil tržni sistem s svojimi ekonomskimi in psihološkimi olajšavami? Ali ni samo zapolnilo take vrste, ki ne zapušča sledov, s katerimi se izkušnje ne kopicijo, ampak nazadujejo in usihajo.⁵ Zadnji pomislek me je spodbudil k temu, da sem raje ostal v okviru besedil in opustil analizo razmerja bralcev do dr. romana.

SKRIVNOSTNO GIBALO DRUŽBE V DR. ROMANU

Z analizo dr. romana št. 212 bom ponazoril osnovne značilnosti tega sveta. Najprej zgodba:

Neka gospa Wildorf povzroči prometno nesrečo, v kateri izgubita življenje zdravnika Ewans in Cord, sama pa umre na poti v bolnico. Dr. Ewans zapusti ženo Sento, dr. Cord pa zaročenko Evelyn, ki nekaj mesecev po njegovi smrti rodi otroka. Gospa Wildorf pa zapusti moža Jacka in sina Henryja. V tej ekspoziciji se predstavi še Bella P. Henryjeva zaročenka, ki se hoče poročiti z njim, vendar jo Henry zaradi njene skrivnostnosti zavrne.

Henryjev oče, lord Jack W. se pri jahanju ponesreči. Pride v bolnico, v kateri dela dr. Senta E. (in leži Evelyn). Zaljubita se drug v drugega. Vse Sentine formalne pomisleke razreši dr. Hall, predstojnik bolnice, Henry, ki obiskuje očeta, pa sreča sanje svojega življenja Evelyn, zdaj medicinsko sestro v bolnici. Evelyn, ki je dr. Senti očitala njeno razmerje do moža gospe Wildorf, je zdaj v podobnem položaju.

Zadnji zaplet povzroči Bella P. Zaradi nesreče z avtom leži v tej bolnici. Henry pove, da je z njim zanosila. Henry se mora odpovedati Evelyn in se poročiti z njo. Evelyn ob tej novici, pove ji jo Bella, dobi živčni pretres. Henry se po dveh tednih sreča s Sento. Skupaj ugotovita, da je Bella noseča z nekom drugim. Henry izve od Belle, kdo je oče in mu sporoči novico. Bella se ob spoznanju svoje nemoči spremeni v dobrega in prilagojenega človeka. Henry in Evelyn se tako ob pomoči dr. Sente najdeta. Vsi trije pari so tik pred poroko.

Poglejmo si osebe, njihovo razmerje do drugih, do življenja. — Zakaj je ponosna gospa Wildorf problematična? Ker se ni hotela prilagoditi položaju, saj je hotela prevzeti »vajeti življenja« v svoje roke. Ker je v resničnem konfliktu s svojo okolico, mora iz te okolice, tega sistema. S svojim uporom omogoči zgodbo. Kaj o tem premišljuje Henry: »Zakon njegovega očeta ni bil posebno srečen, čeprav je oče mater od srca ljubil. Bila je zelo ekscentrična, gospodovalna, itd. Oče je moral imeti z njo veliko potrpljenja in razumevanja. (...) Tudi tistega usodnega dne je prišlo do najhujšega prerekanja. Oče ji je zagrozil z ločitvijo, če se ne poboljša. Tega najbrž ne bi smel storiti. V takem razpoloženju je šla na tisto tragično pot«. Prva konfliktna oseba s tem, da se zaleti v avto dveh zdravnikov in povzroči njuno smrt, omogoči nov položaj, s tem pa zahtevo po prilagoditvi dveh vdov in moža. Tako gospa Wildorf omogoči zgodbo, dogajanje v dr. romanu.

— Druga oseba, ki hoče sama odločati o svojem položaju, je Bella. Nasproti Henryju izžareva neko divjo lepoto in tujo privlačnost. In dalje: »Poznal je Bello že več let, a že vedno je bilo na njej nekaj skrivnostnega. Bila je vedno nemirna, kot bi vedno nekaj iskala. Zdj se je smejala, takoj za tem je resno nagubala čelo in jezno zamahnila z roko, kakor da hoče odgnati nekaj neprijetnega. Bila je nepreračunljiva kot življenje samo, vznemirljiva, trmasta, raz-

brzdana in temperamentna«. Kljub tej skrivnostnosti ga Bella enkrat zapelje s »svojimi čari«, štiri mesece kasneje mu podtakne tujega otroka, vse zato, da bi postala graščakinja. V že poravnana razmerja vnese novo dinamiko in s tem omogoči drugi del zgodbe. Zakaj se spreobrne? Ker ji drugače grozi izobčenje iz družbe, iz sistema. Zato mora sprejeti sistem, mora se ukloniti njegovim pravilom. Kaj jo postavlja na rob sistema? To, da se je zadnja prilagodila. Sistemu je bilo tuje in hkrati privlačno: njen materializem, ki je bil odkrit, njene ambicije, njena volja po obvladovanju naključij, njeno hotenje dogajati se. Noče se prepustiti toku dogajanja, ne da bi sama posegla vanj.

— Mlada, še skoro otroška deklica, ljubko bitje Evelyn z lepim obrazom, poltjo nežno kot porcelan ni tako skrivnostno bitje kot Bella, ampak spada v sistem. Po smrti zaročenca Corda je njen prvi problem strah pred življenjem, pred prihodnostjo in najbolj pred samoto. Takoj dobi »mater« Sento, ki je pred podobno usodo, vendar bolje prilagojena. Ko se sreča s Henryjem, jo tako kot njega, nekaj silnega zanese in pozabi na umrlega zaročenca. Edini problem ji je še to, kako bo Henry sprejel njenega otroka. V spodnji del sistema jo postavlja njena mladost, predvsem pa neizkušenosť, nepoznavanje življenja.

— Henry, vitek mladenič športnega videza in simpatičnega obraza, z jantarno rjavimi očmi in lasmi, prirezanimi po modi, noče Belle zato, ker je neobvladljiva, nepreračunljiva. Takšna stihija mu je mirnemu, urejenemu človeku divja in tuja. Njegova neskončna sreča postane Evelyn, ona je prava izpolnitev njegovih sanj. »Sanje o urah ob domačem kaminu, sanje o čudovitih nočeh ob strani ljubljene žene z zlatimi lasmi, sanje o srečnem življenju v dvoje — življenje, ki je pomenilo zanj vso blaženost sveta«. Ob novici, da je oče, je pripravljen sanjam o neskončni sreči navkljub sprejeti nevhvaležno vlogo Belinega moža. Njegova vdanost je nagrajena z odkritjem resničnega očeta in ozadja Bellinih namenov, in z Evelyn.

— Oseba z večjo izkušenosťjo lahko pomaga Evelyn in Henryju. To je dr. Senta. Je neprimerno bolje prilagojena temu življenju, ki mu vladajo slučaj, in je zato skrbnica, pa tudi posrednik, svetovalec pri tem razmerju. Je zrela, razumevajoča ženska, odlična zdravnica z nepopisno očarljivim obrazom. Ko se zaljubi v Jacka W. velja njen glavni pomislek družbeni normi. »Leto žalovanja še ni minilo. Ali sme slediti glasu svojega srca?« In v pogovoru s šefom, dr. Hallom pravi: »Tako srečna sem bila z Arturjem, in zdaj ni niti eno leto mrtev«. Šef ji zagotovi: »Bojim se, da ne bi spustila iz rok velike priložnosti svojega življenja. Ženska kot ti, spada k moškemu. Nežna beseda in ljubezniv poljub ti pomeni več kot vse drugo. To so dejstva.« (na str. 33, 35). Malo manj formalni problem, vendar gre v tem primeru za poseg od zunaj, je operacija Jacka. Nasproti Evelyn in Henryju je nadrejena. Nasproti Henryju zato, ker je potrebno že na začetku zasnovati materinski odnos. Sicer spada Senta v strukturi v gornji del, izkušensjsko in poklicno je podrejena dr. Hallu.

— Enakovreden ji je lord Jack Wildorf z ozkim simpatičnim obrazom, plemenito oblikovanim čelom, lepimi moškimi usti, ki izražajo voljo in moč pa tudi dobroto in srčno kulturo. Zaradi nesreče, ki jo je povzročila njegova žena, se čuti tudi sam kriv. Rad bi namreč vsaj finančno odškodoval žrtve te tragične nesreče. Situacijsko je podrejen nasproti dr. Hallu, saj mu le-ta svetuje, zato je tudi na isti ravnini z drago Sento.

— Dr. Hall je tisti, ki ima nad vsem dovolj dober pregled in tako posreduje med Sento in Jackom in poskrbi, da Evelyn dobi delo v bolnici. Je srečno poročen in ima dva otroka. Nima problemov s seboj, kar ga postavlja v strukturi na vrh. Je utelešenje idealnega, harmoničnega stanja, ki ga želijo doseči ostali. Idealno stanje predstavlja položaj, v katerem je vse izravnano, brez problemov s seboj in z drugimi. Idealno stanje je mirovanje, status quo.

To obmirovanje si zdaj ogledmo v strukturi dr. romana 212.

predstojnik, dr. Hall =, (0)* žena

+ dr. Artur = dr. Senta Ewans (=) lord J. Wildorf = + g. Wildorf

+ dr. Cord —, (o) Evelyn, med. s. (=) Henry, sin J. W.— Bella

Henry — Bella (=) Bert

Konec romana nas postavlja pred naslednjo sliko:

dr. Hall

vdova, dr. Senta	(=)	vdovec, lord J. Wildorf
Evelyn z otrokom	(=)	Henry s spolno izkušnjo
Bella, noseča	(=)	Bert, oče B. nerojenemu otroku

* Razlaga znakov je na strani 122 in 123.

Najbolj vpadljiva je tudi na zunaj nakazana sprememba v pojmovanju osebe dr. Halla. Ker ni v njegovi družini nobenih pretresov, nič se ne dogaja, lahko v končno podobo dr. romana zapišemo samo njega. V njemu samemu je že vsebovana izkušnja družine, zakona, sistema.

Druga; opazna razlika je med dr. Hallom in ostalimi. Medtem ko se z njim nič ne zgodi, se drugi nenehno spreminjajo. Vendar je za njih, in to je glavna kvaliteta oseb dr. romana, prilagoditev novemu položaju samo vprašanje časa. V tem času poteka razvoj iz neurejenega v red, iz iskanja v gotovost, iz gibanja v stanje, mirovanje. Ta razvoj poteka nekako sam od in iz sebe, brez aktivne udeležbe prizadetih. Ti so pri tem potrpežljivi.

Naslednje, vpadljiva sorodnost z računico se razkriva pri preprostih zamenjavah. Prištejemo živega, odštejemo umrlega, neprilagojenega, pa se vse izide, prav srečno konča. Podobna računica je pri sklepanju zvez. Iz prikaza na tej strani je razvidno, da potekajo sklepanja večinoma na isti ravnini: vdovec z vdovo, zadnja prilagojena (Bella) z neznanim Bertom, namišljeno očetovstvo (Henry) z resničnim materinstvom (tu je vez na ravnini spolne izkušnje in na ravnini starševstva). Po možnosti gre tudi za poklicno enakovredne partnerje in za sorodno (ne)izkušnost ali podrejenost (npr. Senta in Jack dr. Hallu, Evelyn in Henry Senti ali Jacku in Bella in Bert Henryju ali Evelyn). A v čem je prava podrejenost?

Prikaz na prejšnji strani nam pokaže pravo hierarhijo, ki seveda mora sloneti na nadrejenosti in podrejenosti. Vsem nadrejen je dr. Hall. Predstavlja smoter drugih oseb v dr. romanu, ker je dosegel idealno, izmirjeno stanje, z vrha nešteti stopnic motri ostale navzdol. Njegovo polno nasprotje sta Bella in Bert. Sta pravzaprav nadvse srečna, da ju je sistem priznal, ju vključil, čeprav sta na dnu. Tja ju je postavila nepreračunljivost, skrivnostnost, neznanost. Same temne reči. Nerazvidno in tema predstavljata neobvladano in neukročeno moč, ki se je je treba rešiti, saj more s svojo nerazumnostjo onemogočiti, celo uničiti ta sistem. Dr. Hall pa je že uresničena razvidnost, svetloba, katere lahkotnost in neproblematičnost prešinjata ostale. V najvišji meri pozna sistem, pravila igre, jih resno sprejema in jih tudi posreduje Senti in Jacku.

Skrivno gibalo, ki se razodeva iz teh nasprotij je torej boj med nerazločnimi temnimi in svetlimi silami človeške družbe, boj prilagojene skupine z neprilagojenimi posamezniki, boj med etiko skupine in etiko posameznika (po W. Whytu: med družbeno in protestantsko etiko). Kakšna razmerja zajema prva in kakšna druga etika? »Pod družbeno etiko pojmujem tisto sodobno telo misli, ki moralno uzakonja pritiske družbe nasproti posamezniku. Njena tri glavna načela so: vera v skupino kot vir ustvarjalnosti, vera v »pripadnost« kot končno potrebo posameznika in vera v znanost za doseganje te prilagodnosti«. In dalje: »Človek obstaja kot enota družbe«. Za protestantsko etiko pa sta značilni dve glavni načeli: »Ohranitev najprimernejših in varčnost«.6

Iz boja med skupinsko in posameznikovo etiko se napaja zgodba dr. romana. Antagonizem more biti med skupino in posameznikom, lahko pa je prisoten v samem posamezniku, (npr. Belli proti koncu zgodbe). V konkretnem primeru 212 se prvi del zgodbe začne z uporom gospe Wildorf. Posledica je nesreča, z njo pa smrt treh oseb, kar popolnoma spremeni razmerje oseb v dr. romanu. Drugi del se more začeti, ko hoče Bella postati graščakinja in si skuša pridobiti Henryja s podtaknjenim otrokom. Dr. roman se lahko zaključí, ko se vsa razmerja in konflikti uredijo, ko se vsi dokončno odločijo za skupino ali za lastno pot. Vmesnih možnosti ni; odločitev za pripadnost skupini,

materinskemu gnezdu pomeni srečo, lastna pot pa predstavlja negotovost, polom in včasih smrt.

VREDNOTE IN NORME V OKVIRU SKUPINSKE ETIKE

Vrednota je biti (nekaj), norma pa okvir in način, kako to doseči. Vrednote moremo iskati v okviru etike posameznika ali etike skupine. Da razločimo veljavne vrednote in norme od neveljavnih, pa moramo raziskati končno podobo dr. romana, njegovo harmonično sklenjeno vizijo sveta. Na začetku in v sredi zgodbe se odvija še gibanje, osebe sicer vrednotijo in so vrednotene, ni pa še dokončno razvidna njihova prava vrednost. (To se še posebej vidi pri osebah, ki so zaradi brezupnega položaja, npr. Bella, prisiljeni skesati se, in priznati skupino in zanikati svoj prejšnji odnos do sveta). Zgodbo romana oživlja etika posameznika, saj je njegovo nasprotovanje snov, nit romana; na koncu zgodbe, ko zavlada skupina, njena pravica in pravičnost, pa se mora posameznik odločiti za skupino ali lastno pot, navadno umik iz sistema. Ali je kakšna vrednota v okviru etike posameznika? Biti posameznik glede na posledice (na te osebe predvsem gledajo) ni vrednota, oziroma ni vrednota, vredna življenja. Vsi, ki ji sledijo, so pogubljeni. Ker se tako vrednota biti posameznik izkaže za nerazumno, moremo imeti za edino, pravo, logično vrednoto pripadnost skupini.

Pripadnost skupini je tako prva ovrna vrednota v dr. romanu. Najprej se kaže s hotenjem ne biti sam, biti povezan v družino, zakon. Družina je osnovna celica skupine, skupina je osnovna celica družbe. Tako se približno glasi motto dr. romanov. Posameznik pa ogrozi, uniči družino, zato ogrozi skupino in mora na nek način (razen, če se ne spreobrne) iz skupine. Na isti osamljeni del družine čaka nekdo drugi, neskončno boljši in zamenja obrabljeni, nehvaležni del. V tem je smisel odgovora »berem, ker se izide vse«. Skupina deluje kot stroj, njena etika je neizprosna. Za vsak prekršek stopnjo niže.

Zato je prav zanimivo vedeti, zakaj recimo Henry noče Belle: »Poznal je Bello že več let, a še vedno je bilo na njej nekaj skrivnostnega«. In potem dodaja: »Bila je nepreračunljiva kot življenje samo...«. Na to lahko odgovori Lionel: »Ne, ta gotovo ni bila zanj prava. To naj bi bila ženska, ki bi jo lahko obvladal, ne pa... (37) Ta obvladljivost je lahko temelj zakonu. Ljudje se morajo poročiti po načelu ne-skrivnosti, ki vsebuje naslednje pogoje: Brez temnih, zlih namenov; s svetlobo, s katero se kiti dr. Hall; pričakovano dejanja ali odločitve. Ti pogoji so povezani s priznavanjem skupine, njenih meril in zahtev, priznavanjem same strukture skupin, z nekonkurenčnostjo in seveda s sprejemanjem in poznavanjem svojega mesta v skupini. Oglejmo si Bello! Ker je vir njene lepote in privlačnosti divji in tuj, z drugo besedo neznan, skupini grozi, saj kaže nastavke neukročenega in neprilagojenega posameznika. Skrivnostna kot prihodnje življenje je prav gotovo nepreračunljiva in nepredvidljiva. Nestrpnost skupine jo potisne v upor, v hotenje po lastnem oblikovanju poti. Ker nepravilno uporablja silo, ji preti izobčenje.

Priznavanje skupine se človeku bogato obrestuje: Samoto in strah pred prihodnostjo, ki ga čuti Evelyn, premaga s tem, da se zaupa Senti in Betty, da jo onidve sprejmeta v svoje okrilje. S pogovorom razrešijo osebe vse probleme. Drugi, navadno predstavnik skupine razloži obremenjenemu, kaj je z njim narobe ali prav. Tako dr. Hall pouči podrejeno Sento, da naj se srcu prepusti. Primer Buffy je posebej zanimiv, saj gre vprašanje zasebnosti in javnosti. Čuti potrebo po pogovoru in si hkrati želi vse ohraniti zase: »Tako močno si je želela, da bi se s kom pogovorila. Celo pot do doma je premišljevala, naj pokliče Wynne (izkušensko nadrejeno) ali ne. Pomislila je, da bi bil Frank gotovo užaljen, če bi zvedel, da se je o njem pogovarjala s tujo osebo«. (144) Vendar je le zaupala skrivnost eni osebi — Wynne, saj ni mogla počakati do večera. Zdelo se ji je kot izdajstvo, ker je tujki govorila o Frankovem zasebnem življenju«. In kaj sledi? Wynne pravi: »Komaj pred dobro uro sem govorila s čudovitim Frankom, itd.« (144) Ker se ji je zaupala, je znova odkrila Frankovo ljubezen. Posredniki, zmeraj nadrejeni (Wynne, Hall, Blankina mama

(112), Senta, Brandonova (48), Green (23), itd.) predstavljajo prisrčnost skupine, s svojim posredovanjem zagotovijo podrejenim mesto v njej. Kdor ne prizna predstavnika (Markus, Ruth, nasproti Greenu (23) mora iz skupine.

Ko smo spoznali pripadnost skupini kot končno potrebo posameznika, se zdaj lahko ozremo na drugo okvirno vrednoto biti prilagodljiv. S svojo amebasto vsebino je ta vrednota tesno povezana s prvo, pripadati skupini. A preden razložimo amebasto vsebino, si oglejmo konkretne, značilne položaje, v katerih se izkaže prilagodljivost.

— ob smrti: Kako se je zgodilo, da obe preživita to bolečo smrt? Obe sta se preselili. O Senti posebej piše: »Tokrat je bila tako zadovoljna, da je lahko odšla iz mesta in hiše, kjer jo je vse spominjalo na ljubljenega moža in izgubljene sreče. Zapustila je znano okolje, da se ne bi neprestano spominjala nesreče, da bi lažje našla mir in predvsem zato (to je dodano bolj zaradi sobesedila kot resničnega stanja), da je ne bi nadlegoval nihče od družine, zaradi katere je toliko pretrpela. Evelyn pa doživlja neprimerno večjo stisko: »Toda jaz se bojim življenja. Bojim se bodočnosti. Nesreča (v orig. usoda) me je naredila za najbolj samotnega človeka. Sama sem in nositi bom morala breme nezakonske matere«. Senta ji tedaj kot predstavnik skupine pomore: »Saj niste sami, saj imate mene. Vedno bom z vami.« In dalje: »Saj deliva isto usodo in zato spadava skupaj. Skupaj se bova bojevali z življenjem«. Na senčni strani življenja živi tisti, ki ni povezan s skupino, tisti, ki je sam, ki mu izguba ljubega človeka

USODNI NESPORAZUM

Dr. roman št. 236, ČGP DELO, Ljubljana

predstavlja več kot treba. Zato Senta pravi: »Vem, kako hudo je izgubiti ljubljenega človeka. Tudi jaz sem mislila, da se bo zrušil svet. Toda nič podobnega se ni zgodilo, življenje teče dalje in tako tudi mora biti.« Evelyn kasneje pomirjena pove: »Življenje ubira čudna pota in verjetno nima smisla razbijati si glavo in se spraševati, zakaj je tako kruto. Noče več spraševati, saj se s tem nič ne spremeni. Saj so še hujše stvari na svetu in srečuje jih na vsakem koraku. Hvaležna mora biti, da je zdrava in da je zdrav njen otrok.«

Zakaj je in mora biti Evelyn hvaležna. Zato, ker je preživela. Res ji je dr. Gerald Cord pomenil vse na svetu, prav tako pa ji zdaj ne predstavlja ničesar, saj ga ni poleg, da bi razbremenil, olajšal njeno samoto. Samota, osamljenost nas vodi k drugemu mejnemu primeru.

— ljubezen: »K njej (Evelyn) je prišla sreča (Henry) in imela je obraz tega človeka. Njeno srce ne bo več zmrzovalo v samoti.« Tako je samota razlog za ljubezen, saj usmerja osamela srca drugo k drugemu, jih povezuje. Tako para, skupine ni več strah pred usodo, ki jo skupno delijo. Skupno se borijo proti življenju, a ne tako, da bi za svoje odločitve odgovarjali, ampak tako, da to življenje, imenovano včasih usoda, čimbolj izkoristijo, prelisičijo. Tehnika prelisičenja je tudi osnova ljubezni, zato jo razčlenjujem tu, na primeru 212: Bella pove Henryju, da je z njim zanosila. Henry pa se sploh ne spomni, kdaj je imel intimne odnose z Bello: »Tisto noč je pil več kot je prenesel in zdaj se ni mogel ničesar več spomniti, kaj se je potem zgodilo. Možno je, da govori Bella resnico in da tista noč res

NAPACNA DIAGNOZA

Dr. roman št. 112, ČGP DELO, Ljubljana

ni ostala brez posledic.« In ker se sam ni spominjal, pove Senti Bellino verzijo dogodka. Ničesar ne ve, zato je lahko nedolžen. Njegova nedolžnost, ki se izkaže, ko ugotovijo pravega očeta, mu daje moč, da se izkriči nad Bello. Neukinljiva nedolžnost, saj se z nevednostjo sproti potrjuje, je pravzaprav neodgovornost. Ker nedolžni ničesar ne ve, mu tudi ni potrebno za nekaj odgovarjati. Skupaj pa nedolžnost in neodgovornost dokazujeta, da Henry in ostale osebe dr. romana živijo v izmišljenem, ne pa resničnem svetu. Ker pa je ta svet izmišljen, je tisto, kar je prej veljalo vse, zdaj nič, in kar je bilo prej nič, zdaj vse. (Prva primera: Gerald Cord in Artur Ewans, za drugi položaj pa člani družine Wildorf). Poljubnost, s katero se spremembe dogajajo, je vir tako za pozabo, izbris preteklosti kot za popolno doživetje ljubezni in izpolnitev sanj. Tako spregovori Jack: »Ljubi to žensko! Ljubi jo, kot le more moški ljubiti žensko. Ljubi jo z vsem bitjem, z vsem najboljšim v sebi. Kot luč je obsijala njegovo življenje. Potrebuje jo. Potrebuje njeno bližino, njen nasmech, pogled njenih oči. Tu ne pomaga pamet. Ona mu je sonce in veter, dež in noč, nebo z oblaki in zvezdami, zemlja z vsemi svojimi silami. Zanj pomeni vse, začetek in konec sveta.« Henry pa: »Henry je stal kot od strele zadet. Srce mu je burno razbijalo. Je to dekle lepo! ... V njenem obrazu je bilo združeno vse, vsa lepota, ki jo je iskal pri ženskah, lepota, za katero je mislil, da ni mogoča. Zaprl je oči, vse v njem se je treslo. Tu je stala izpolnitev njegovih sanj!« In kaj so bile njegove sanje? »Sanje o urah ob domačem kaminu, sanje o čudovitih nočeh ob strani ljubljene žene z zlatimi lasmi, sanje o srečnem življenju v dvoje — življenje, ki je pomenilo zanj vso blaženost sveta.« Njegove sanje so statična, nepremična slika sveta. Kaj drugega so ure ob domačem kaminu kot negibnost, ki odpravlja in ukinja časovne dimenzije? »Vse dosedanje je izginilo, nič več ni bilo važno, samo ta opojna ura je veljala«. Z ukinitvijo časa je mogoča popolnost trenutka. Odprava časa pa prinaša s seboj tudi izbris preteklosti in s tem korenin, ki omogočajo smer in rast. Ki omogočajo oblikovanje zavesti. Z ničem časa pa se nujno pojavi tudi ničti prostor. Svet dr. romana je »objet od ničta kot svoje meje«.7 Zaradi oklepajočega ničta je mogoče vse. Zato, ker osebe dr. romana niso v določenem prostoru, v določenem času, ki sam po sebi onemogoča popolnost, ampak so v svetu namišljenega, je mogoče vse. Kjer pa je mogoče vse, ni potrebe po odgovornosti za nekaj. Prav tako tudi ni nikdar občutka krivde. Zdaj je bolj razumljivo razmerje med Sabine, Bertom in Brigito v dr. romanu št. 61. Duševno bolna Brigita se mora sama usmrtiti (z videzom pomote) z uspavalnimi tabletami, da lahko Bert in Sabine zaživita ljubezni polno in zdravo življenje. Krivde zaradi njene smrti nihče res ne občuti, kot je ni pred njeno smrtjo. Zdaj je tudi jasno, zakaj mora biti gospa Miller, ki poskuša narediti samomor zaradi krivde za smrt svoje hčerke in moža, tako nizko vrednotena. Občuti odgovornost, ki je za boljše vrednotene osebe neznačilna. (Prav malo je namreč odgovorna Buffy (144), ko govori z Wynne o zasebnem življenju ljubega ji Franka).

— Spregovoriti je treba še o dveh že implicite obravnavanih normah (obenem tudi vrednotah). Prva je biti zdrav, osnovna oblika življenja v dr. romanu. V primeru otroške negovalke: V dvojni igri negovalke z invalidom in zdravim fantom, umre invalid na vozičku večer pred obljubljenim poroko. Tako je zadoščeno zdravni pameti in zagotovljeno zdravo življenje. Evelyn nikakor ne zaman pravi: »Hvala ležna mora biti, da je zdrava in da je zdrav njen otrok.« S tem se lahko enakopravno vključuje v skupino. Pogoj te norme in normalnosti je izražen v sporočilu: Za bolne v tej družbi ni prostora.

Prav tako ni prostora za tiste, ki vzbujajo pozornost, ki molijo ven iz množice: »Luke si ni mogel privoščiti, da bi s čudnim vedenjem vzbujal pozornost. Najraje bi ga (izsiljevalca Hilla) bil udaril.« Vsakdo poskrbi, da je čimbolj normalen, in da drugi opazijo čim manj njegovih problemov. Tako se Buffy sprašuje: »Čeprav ni bila njena navada, je Buffy zardela. Upala je le, da se ne vidi preveč. Kolikokrat je že videla, da se je ženska izdala že samo z bleščečimi očmi, ko je spregovorila o moškem. So jo tokrat oči izdale?« Seveda tudi vedenje v družbi pričuje o normalnosti: »Torej, ali imate kaj takega, no, večerno obleko? Nekaj, kar se ne bi preveč toplo z mojim

smokingom. Saj veste, premierska publika je poglavje zase.« Ko je kasneje Sabine prišla, »se mu je zdelo, da se bo mogel postaviti z njo.«

— Prilagojenost skupinskim interesom je med vrednoto pripadati skupini in biti prilagodljiv. Interesna področja so: kavarna, restavracija, seveda tam jesti sočne zrezke, uživati ob slikah, iti z avtomobilom in gledati lepote narave. O teh skupinskih interesih pa se malo govori. »Čudovito se ji je zdelo sedeti v tako imenitnem lokalu pri večerji.« »Vse je bilo kljub preprostosti tako domače, tako toplo.« Skop z besedami je tudi Bert, ko ocenjuje sliko: »Ta slika izraža slikarjev čustveni svet«. Skopost pa pomeni zadrego pred nečim, kar je izven okvirov dr. romana.

SKLEP

Vsebina dr. romana je tako izmišljena (fiction) kot dejstva (facts).⁸ A kje je meja med enim in drugim? Mogoče tam, kjer se neha nedoločeno in začne veljati določeno. Nekaj nedoločenega more biti popolno ali sploh ne more biti; je lahko karkoli. Določeno pa je in s tem, da je določeno, je omejeno. Nepopolno. To določeno je v določenem času in določenem prostoru. Človek je kot določeno (in ne poljubno) bitje, s tem, da mu je življenje dano, je določen zanj, za čas od rojstva do smrti in za oblikovanje (zorenje) v tem času. Npr. nekje v sredi te poti ima za seboj svojo preteklost in upanja v prihodnost. Določajo ga pretekle izkušnje in motivirajo hotenja za naprej. Naprej ga vodi preseganje prejšnjega, nepopolnega. Za te pomanjkljivosti odgovarja, zaradi njih je kriv. Vrednoti svojo krivdo in krivdo — nepopolnost drugih. Izpopolnjuje se zavedajoč se korenin in smirva. In ker vse to dela v času in prostoru je zgodovinski.

Kaj se godi z nedoločenim? Glavni značilnosti dr. romana sta neukinljiva nedolžnost in neodgovornost. Slonita na svetu, ki ni niti v času niti v prostoru, saj z njima ne sme biti umejen. To je torej svet objet z ničem kot svojo mejo. Nič preteklosti, nič, kar bi na karkoli spominjalo, kar bi osupljalo, nič, ne samo da uveljavlja nedoločena stanja (izmišljotine), sam po sebi zahteva nezgodovinskost. Nezgodovinskost pa onemogoča človeškost in je brez morale, torej ne more vrednotiti in tudi nima vrednot. Vse temeljne, človeške vrednote (biti odgovoren npr.) razveljavlja, saj jim jemlje osnovo. Kaj pomeni človek v tem nezgodovinskem svetu? Oglejmo si zamenjave:

(193)	Martens	(1)	Margaret	(=)	Dowall	(1)	Inger
	Margaret	(1)	Martens	(=)	mladostna prijateljica		
	Dowall	(1)	Inger	(=)	baron		
(212)	+ Artur	=	Senta	(=)	Jack	=	+ ga. Wildorf
	+ Cord	(0),	— Evelyn	(=)	Henry	—	Bella
(37)	+ Ben	(+0),	= ga. Miller	(=)	Lionel	(0)	= + žena
(77)	+ Yella	(1,0)	Oliver	(=)	Faye	(+0)	= + mož

Teh nekaj primerov zadostuje, da ugotovimo pomen pojava imenovanega in tudi homo duplex.⁹ Ni bistveno ime temveč (družbena) funkcija. Izvrševalec funkcije se mora kot ležaj ali os čim boljše prilagati, da bo stroj (v tem primeru skupina) nemoteno tekel večni tek, perpetuum mobile. Edino vprašanje, ki je pomembno, je tehnične narave: življenjska doba ležaja, kakovost brušenja in ustreznost materiala. Homo duplex, podvojeni človek se neposredno veže s tehničnim človekom, homo tehnicusom. V tehniki pa merimo (ne)uspešnost opravljanja funkcij, nikdar pa ne moralno vrednotimo. Vrednote dr. romana pa so v okviru vprašanja: Kateri posameznik ne opravlja svoje funkcije uspešno? Kdo se normalnemu funkcioniranju izmika in hoče drugo funkcijo? Vse se vrti v krogu dialektičnega para: uspešno — neuspešno opravljanje funkcije. Ta dialektični par se bistvenega problema in vrednote biti odgovoren ne dotakne niti se ne more po svoji ustrojenosti moralnih vrednot dotakniti. Ali so vrednote dr. romana sploh vrednote?

Oglejmo si še dva dialektična para: Etika posameznika in etika skupine. Bojujeta se druga proti drugi. V dr. romanu je uspešnejša druga. Skupini je merilo uspešnost celega stroja, posameznik pa hoče

uveljaviti svoj del, svojo uspešnost. Skupno temu paru je uveljavitev s svojo uspešnostjo. Boj poteka na ravni uspešnega opravljanja manjših ali večjih funkcij. Posameznik se nazadnje izkaže kot nič, saj brez celote nič ne velja; velja le vse. Zato si posameznik stori uslugo, ko se prilagodi položaju in skupini. Ta par je nakazal pot za reševanje naslednjega: Izmišljotina in dejstvo. Ker je pomembno tisto, kar je uspešno, ne more biti (ne)določnost razpoznavni kriterij za določevanje enega ali drugega. Uspešnost je tudi tu skupna poteza in izvor paru. Dejstvo gledamo osvetljeno s popačenim določenim, saj uspešnost določa izbor; kakovost in število blaga. Uspešnost je začetek in konec dr romana; je edina, merska vrednost in norma.

Uspešnost — z drugo besedo dobiček je osnovni cilj meščanske ekonomije. Njen temelj je delo anonimnih izvrševalcev funkcij, elementov meščanskega stroja, ki tudi v dr. romanu uveljavlja in obnavlja svojo ideologijo. Cilj te ideologije je postaviti ljudi v neugodovinsko stanje, stanje uspešnosti in jim potem pričarati naslado kot največjo dobrotno in jih napolniti s poželenji po njej. »Vsako živo bitje teži, potem ko se rodi, po nasladi in se je veseli kot največje dobrine, zavrača pa bolečino kot največje zlo in jo poskuša odvrniti od sebe, kolikor le more. To dela, ko še ni pokvarjeno, sili pa ga k temu lastna čista in nepopačena narava.«¹⁰ Kot Epikur želi ideologija dr. romana človeka brez izkušenj, človeka pri katerem se podoba sveta ne razširja, ampak oža in usiha. Le tako more narediti zvestega izvrševalca funkcij, homo faber-ja. Le visoko produktiven, brez-oseben člen ji zagotavlja obstoj.

Posoda niča, v katero je varno spravljena vsebina meščanskega stroja, je znamenje nihilizma, znamenje razpadajoče strukture, ki mora priklicevati vse, da bi zastrla svojo resnično mejo — nič. Nič je znamenje družbe brez vrednot in osebnega razmerja; nič, ki ima preveč lastnosti. Vse!

Dodatek

Ali se v dr. romanu uveljavlja meščanski svet? Primerjava dr. romana z osnovnimi značilnostmi meščanske družbe¹¹ nam da naslednjo podobo:

a) razredni značaj je v ideologiji prisoten v vseh smereh — socialno, poklicno, po načelu enakovrednosti in neskrivnostnosti. S tem značajem je prisotno tudi nespoštovanje osebe (posebej bolnih)

b), d) delo se pojavlja v izjemni obliki, to je predvsem pomoči drugemu; samo enkrat pa se postavlja vprašanje (195) ali znanstveno delo ali pomoč: »Morali se boste odločiti za raziskovanje ali pa za pomoč bolnikom. Z znanstvenim delom boste storili posredno, kot kirurg pa neposredno.« Zdravnik v tem romanu se odloči in pravi: »Prav imate, zame je tudi pomoč bolnikom večjega pomena kot znanstveno delo.« Tudi pri delu je človek, predvsem izvrševalec funkcije ne pa kreativni delavec; merilo je tudi tu dobiček.

c) je družba privatne lastnine s svojim fundamentom, skupino (v smislu etike skupine) posameznikov, ki so navidezno neegoistični. Navidezno zato, ker prilagajajo svoje potrebe položaju, možnostim. Njihova nematerialističnost je bogato poplačana z naključji, ljubo usodo, ki jih obdari s premoženjem, imenitnim zakoncem, ipd. Odkriti materialisti (npr. Markus v 23) morajo zaradi prevelikih in preizrazitih ambicij oditi. Ta družba z »načeli in vrednotami« obvladuje neurejeno gibanje materialnih in duhovnih elementov.

d) je tipično politična družba, saj so vprašanja upravljanja, politike odtujena večini (v dr. romanu celoti) prebivalstva.

e) totalitarni značaj družbe v dr. romanu se kaže v moči skupine, da prisili vsakega posameznika k odločitvi in v anonimni prisili.

f) težnja po vsesplošni kvantifikaciji se pokaže še posebej, ko gre za stopnjo nad- ali pod-rejenosti, še bolj pa tedaj, ko gre za znamenje oseb, homo duplex.

Razlaga znamenj:

= zakonska zveza

(=) stanje na koncu dr. romana, pred zakonsko zvezo

— zaroka

- + smrt
- (0) otrok
- (1) ločitev
- > v smeri puščice poteka nadrejenost

Viri:

Informatorji v Novi Gorici

Uredništvo Tiska za mladino in razvedrilo

Dr romani:	23 Zdravnik za dediščine	Robert Towns
	37 Nikoli ne obupaj	Dalilah Backey
	48 Zdravnica z otoka	L. Appei
	61 Primarij, vi ste morilec	
	77 Hipnotizirana Yella Moon	
	112 Napačna diagnoza	
	144 Mačehe nočem	McTavish George
	154 Morala dr. Wyleja	Elisabeth Simon
	193 Čudna operacija	Georgija Raly
	194 V precepu čustev	Joan Gamm
	195 Katera je prava	Britt Loquist
	200 Otroška negovalka	Suzane Brown
	204 Lepra na ladji	Jill Green
	205 Snaha vse prenese	Mary March
	212 Oprosti, Evelyn	Suzane Brown

OPOMBE

- 1 J. Habermas, Javno mnenje, Kultura Beograd 1969, str. 203
- 2 J. Habermas, Javno mnenje, Kultura Beograd 1969, str. 206
- 3 L. Lowenthal, Zgodovinske perspektive popularne kulture, Perspektive 17, DZS 1961/62, str. 851
- 4 L. Lowenthal, prav tam
- 5 J. Habermas, v navedenem delu, str. 209
- 6 W. Whyte, Človek organizacije, DZS Ljubljana, 1970, str. 19
- 7 F. Nietzsche, citirano po A. Stresu, Nič in smisel, Naše tromostovje, Ljubljana 1979
- 8 J. Habermas, v navedenem delu, str. 214
- 9 P. Vranicki, Gradžanski svijet i socijalizam, PRAXIS 5-6, Zagreb 1973, str. 582
- 10 M. T. Cicero, Največje dobro in največje zlo, Obzorja Maribor, 1972, str. 19. Citirana je Ciceronova razlaga.
- 11 P. Vranicki, v navedenem delu, str. 581 — 582

POZNAVANJE IN NAPOVEDOVANJE VREMENA V VASEH NA JUŽNEM POBOČJU KRVAVCA

Poznavanje in napovedovanje vremena (ljudska meteorologija) je tema, ki pri nas še ni bila etnološko obdelana. Kljub novim etnološkim vodilom menimo, da ljudska meteorologija kot tema, ki je vsekakor bolj aktualna v agrarnem okolju, ne bi smela biti zapostavljena. Pogoj pa je seveda, da delo zastavimo v skladu z novimi dognanji in izhodišči v etnološki stroki.

Raziskava sicer podaja vrsto podatkov in mnenj informatorjev o vremenu, a v ospredju naj bi bil odnos izpraševalcev do vremena kot naravnega pojava in vpliv le-tega na življenje. V prvi vrsti nas zanima, kaj jim napovedovanje vremena danes še pomeni, ali je to potreba ali pa le še »stara navada«. Tu se pojavi tudi problem zasledovanja znanstvenih napovedi na radiu, televiziji in časopisih. Predvsem gre za vprašanje obveščenosti in odnosa ljudi do tako pridobljenih podatkov o vremenu, v odnosu do lastnega napovedovanja in poznavanja, prav gotovo je tudi zanimivo, kdo in kdaj se z vremenom posebej ukvarja.

Z vremenoslovjem se pri nas prvi ukvarja že Valvasor. V tretji knjigi *Slave natančno opisuje raznolikost pokrajine in s tem tudi vremena*. Govori tudi o pogostih nevihtah in toči ter o varovanju pred njo.¹ V šesti knjigi govori o nastanku nevihte in o molitvah ljudi, ki naj bi jo preprečile.² Drugi, ki se je precej ukvarjal z vremenoslovjem, je Ivan Navratil. V *Letopisu Matice Slovenske* piše o vražah in praznih verah v devetih nadaljevanjih. Ob naštevanju svetniških godov vedno pove, če je bil svetnik tudi vremenski prerok. Posebej omenja tudi napovedovanje po zvezdah, mesecu in soncu.³ Menim, da je to danes še najobširnejši prikaz ljudske meteorologije. Veliko gradiva s tega področja objavlja tudi Vinko Möderndorfer v knjigi: *Verovanja, uvere in običaji Slovencev* 5.⁴ Zadnjič je zbrano precej podatkov o vremenoslovju v knjigi Nika Kureta *Praznično leto Slovencev I-IV*.⁵ V okviru Vprašalnic za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja je bila izdana obširna vprašalnica, ki pa premalo povdarja vpliv vremena na človeka in gospodarstvo ter človekov odnos do vremenskih pojavov.⁶

Za območje raziskave smo izbrali vasi na južnem pobočju Krvavca: **AMBROŽ** je najvišja vas (1084 m. nm.) s cerkvico sv. Ambroža, ki je tudi vremenski zavetnik. Ima 67 prebivalcev in 11 hiš.⁷

APNO je vas s 57 prebivalci, živečimi v 11 hišah v nadmorski višini 650-682 m.⁸

SIDRAŽ je najmanjša vas s komaj 47 prebivalci in osmimi hišami. Leži v nadmorski višini 580-600 metrov.⁹

STIŠKA VAS je nekakšen center tega področja. Ima 80 prebivalcev v 16 hišah. V vasi je cerkev sv. Križa in leži 725 m nm.¹⁰

ŠENTJURSKA GORA leži na nadmorski višini 687 metrov. Ima 72 prebivalcev v 23 hišah.¹¹

Vasi ležijo precej visoko na strmem južnem pobočju Krvavca, ki se na široko odpira proti Ljubljanski kotlini. Svet je precej gozdnat in prebivalci se ukvarjajo z gozdarstvom in živinorejo. Glavni vir dohodka je prodaja mleka in lesa. Mleko vozijo vsak dan v dolino, kjer je le v Cerkljah zbiralna postaja. Nekaj mladine je ostalo doma, večina pa se jih vozi na delo v Kranj.

SPLOŠNI PODATKI O VREMENU

Začetek posameznih letnih časov večina informatorjev določa po koledarju. Nekateri določajo začetek pomladi po meglah ali ptičih, a mi niso znali natančno razložiti, kako. Prve nevihte se pojavijo že aprila. Najhujše so julija in avgusta. Dopoldne neviht ni, najraje so med 11. in 14. uro. Iz katere strani neba v letu prvič zagrmí, od tam prihajajo nevihte potem celo leto. Če zagrmí na vzhodu, bo malo

neviht in bodo slabe, če pa na zahodu, bodo hude nevihte s točo. Ko začne grmeti, molijo in v pečú zakurijo žegnane šibe. Ta podatek velja za enega samega informatorja. Toča je danes že zelo redka. Pravijo, da jo je bilo včasih mnogo več. Edina vas, kjer je toča še zelo pogosta, je Štefanja gora, ki leži zahodno od obravnavanih vasi. Ko se začno zbirati nevihtni črni oblaki, začno v cerkvah zvoniti. V cerkvi sv. Ambroža zvoní najbližji sosed, v cerkvi sv. Križa v Stiški vasi in v cerkvi sv. Urha v Šenturski gori pa zvonita mežnarja. Pred začetkom nevihte zvonijo le z enim zvonom, ko pa se nevihta že razvije, zvonijo z vsemi. En informator ima doma poseben »za točo žegnan zvonec«. Ko se pripravlja k nevihti, zvoní okoli hiše in zraven moli. Pravi, da zagovori vreme. Zagovora noče izdati, ker potem ne bi več pomagal. Če se bliska pred nevihto, pravi: »boh in ta sveti božji križ«. Zvonec, s katerim zvonijo proti toči, so mi pokazali, a ko sem z njim pozvonil, so me opozorili, da se z njim ne sme zvoniti brez potrebe, da ne pride toča(!)

Nekoč so v vseh obravnavanih vaseh poznali procesije za dež in dobro letino. Hodili so k sv. Ambrožu in sv. Lenartu. Danes procesij ni več in informatorji si niso edini, kdaj je bila zadnja. Podatki so sila različni (pred tridesetimi, petnajstimi leti, deset let po vojni, leta 1967). Na procesije so hodili tudi iz vseh dolinskih vasi. Procesija k sv. Ambrožu je bila vsako leto tri nedelje po Veliki noči. S seboj so vedno nosili dežnike in molili. Pravijo, da je ponavadi na poti v dolino že deževalo. Zgodilo pa se je, da je deževalo že na poti k cerkvi.

NAPOVEDOVANJE VREMENA PO POČUTJU LJUDI

Informatorji so si edini v mnenju, da ljudje mnogo manj občutijo spremembe kot živali. Pri tem spol ni pomemben. Le enkrat sem slišal, da ženske prej občutijo poslabšanje vremena. Zdravi ljudje spremembe vremena ne občutijo. Včasih so le bolj leni, zaspani ali razdražljivi. Bolniki zaznajo poslabšanje že dva do tri dni prej. Najboljši napovedovalci so stari ljudje in revmatiki. Te bolijo noge in jih trga po sklepkih. Ljudje vedo, kdaj se bo vreme poslabšalo. Izboljšanja ne začutijo in ga ne znajo napovedati. Zanesljiv znak za vremensko spremembo je tudi nespečnost. Otroci sicer ne čutijo take spremembe, starši pa pravijo, da so takrat veliko bolj sitni in neugnani. Pravijo, da jih takrat, posebno predšolske in osnovnošolske, le težko krotijo.

NAPOVEDOVANJE VREMENA S POMOČJO OPAZOVANJA NEBA IN NEBESNIH TELES

Opazovanje neba in nebesnih teles kmetu veliko pove o vremenu. Najraje opazujejo nebo zjutraj in zvečer, čez dan manj. Črni oblaki vedno prinašajo slabo vreme. Če so oblaki sivo-beli in delajo nekakšne vrtince, bo toča. Ko so oblaki valoviti ali kot ladje, bo slabo vreme. Še hitreje se bo poslabšalo, če so taki oblaki v smeri Blegoša (na vzhodu). Beli oblaki pomenijo izboljšanje vremena.

Zanesljiv znak poslabšanja vremena je megla, ki ovija vrh Storžiča (na vzhodu). Pravijo, da ima Storžič kapo. Ponavadi takrat dežuje še isti dan. Megla nad vrhom Krvavca tudi naznanja slabo vreme prav kmalu (Krvavec je na severu). S pomočjo opazovanja napovedujejo tudi začetek prvega snega. Ko se jeseni prične nizko pri tleh vlačiti gosta megla, bo že čez tri dni začelo snežiti.

Tudi blisk in grom sta faktorja, po katerih se da sklepati, kakšno bo vreme. Pri tem je najbolj važna smer, iz katere se bliska oziroma grmi. Kadar se sliši grmenje iz Ljubljane (iz juga), bo na pobočjih Krvavca še vedno sijalo sonce in se ni bati hudega poslabšanja. Če pa grmi na severu, pod vrhom Krvavca, se bo vreme poslabšalo že v nekaj urah. Tudi bliskanje za Slemenom (na vzhodu) pomeni hitro poslabšanje vremena.

Sonce, pravijo, je zanesljiv napovedovalec vremena. Kadar je belo, »ni tapravo«, bo zagotovo dež. Tudi če je sonce »soparno«, bo slabo vreme. Rdečkasto sonce pomeni vedno lepo vreme. Če sonce zahaja v oblake ali v meglo in ne »na jasno«, bo naslednji dan poslabšanje vremena. Pravijo, da sonce zaide v »zamok«. Večina informatorjev takrat pravi: »tanek zamok, velik cmok«. Najvažnejši je sončni zahod v

ponedeljek. Kakršen je takrat zahod, tako vreme se bo držalo še cel teden. Če gre torej sonce v »zamok«, bo sedem dni slabo vreme, če pa se ne spusti v oblake, bo sončno in lepo ves teden.

Luna, pravijo, sicer ni najzanesljivejši napovedovalec vremena, a se kmetje vendarle ozirajo tudi nanjo. Če je ponoči luna v rahli meglici (ima »šajn« ali »kolobar«), bo deževalo že naslednji dan. Tudi če je prvi lunin krajec postrani ali če se luna postrani obrne, bo poslabšanje vremena. Jasno vreme ob mlaju pa pomeni poslabšanje čez 100 ur. Če luna stoji pokonci, bo vreme sončno.

Redke zvezde na nebu pomenijo kmetu lepo vreme, goste pa skorajšnje poslabšanje.

NAPOVEDOVANJE VREMENA S POMOČJO VETRA

Smer pihanja vetrov je pomemben soustvarjalec vremenskih razmer. Kmetje se zelo zanimajo za lokalne vetrove in jih dobro poznajo. Največ o vetrovih jim pove smer, iz katere se slišijo zvonovi. Vseeno pa si informatorji v svojih odgovorih niso povsem enaki, često si celo nasprotujejo. Vsi so si edini, da jug — »juh« — prinaša slabo vreme, veter s severa — »gorenc«, pa lepo. Veter »podsončnik«, ki piha z doline (z juga), prinese lepo vreme le redkokdaj, a če ga prinese, bo dolgo obdobje lepega vremena. Burja, to je veter z jugovzhoda (iz Kamnika), pomeni vedno slabo vreme. Tak veter jeseni zagotovo prinese zgodnji sneg. Tudi jugozahodnik pomeni poslabšanje vremena. Če poleti dolgo ni dežja in se bliska »na burjo«, bo v 24 urah dež. Kadar prinese veter meglo iz Ljubljane, bo 14 dni slabo vreme. Poleti bo zagotovo toča, če veter nosi oblake iz Šmarne gore (z juga). Severni veter pomeni nevihto le poleti, drugače prinese dolgotrajno lepo vreme.

Če se slišijo letala z letališča na Brniku, lahko pričakujemo skorajšnje poslabšanje vremena. Tudi če se slišijo zvonovi iz vasi Smartno, Pšat in iz Komende (zahod, jugozahod, jug), bo vreme slabo. Vetrovi iz Šenturške gore, Cerkelj in Ambroža (zahod, jugozahod, sever) pomenijo poslabšanje. Prav tako bo slabo vreme, če se slišijo zvonovi iz Šenčurja (jugozahod). Lepo vreme prinese glas zvonov iz Tunjic (vzhod).

Rdeča zora in zarja sploh pomenita vetrovno vreme. Kmetje so pozorni tudi na smer gibanja dima iz dimnika. Če se vali pri tleh proti vzhodu ali jugovzhodu, bo zagotovo slabo vreme. Pri neki kmetiji so vrata, obrnjena proti zahodu, dober napovedovalec vremena. Vrata začnejo namreč pri vetru, ki piha z zahoda, močno ropotati. Tako ropotanje pomeni dež že v enem dnevu. Znanilec slabega vremena je tudi soparen zrak »težak luft« ob brezvetrju.

Po vetru napovedujejo vreme tudi za daljše časovno obdobje. Pravijo namreč, da veter, ki piha do prvega maja, ne spremeni smeri celo leto.

NAPOVEDOVANJE VREMENA S POMOČJO ŽIVALI

Večina informatorjev se strinja, da so živali najboljše napovedovalke vremena. Po njih napovedujejo vreme za dan, dva naprej in tudi za daljša časovna razdobja.

Če so hudi brenclji, muhe ali komarji, to pomeni poslabšanje vremena. Tudi če te živali pikajo in silijo v hišo, bo vreme slabo. Zbiranje mušic pri tleh pomeni dež. Po osah ljudje sklepajo, kakšna bo prihodnja zima. Če jih je namreč veliko, je to jasen znak, da bo zima ostra.

Prvi znanilec poslabšanja je domača živina. Od dveh informatorjev sem dobil dva prav nasprotujoča si odgovora. Prvi namreč pravi, da živina noče domov, če se pripravlja poslabšanje vremena, drugi pa trdi, da takrat uhaja živina s paše domov. Ko se pripravlja k nevihti, hiti živina domov v hlev z dvignjenimi repi. Nemirna živina je napovedovalec slabega vremena. Nekateri pravijo, da takrat živina bezlja, ali pa se je ne da zapreči. Kadar poleti pasejo na planini, se bo poslabšanju vremena kobile vrnejo s paše v stajo.

Kokoši opozorijo na bližnje poslabšanje s tem, da se obirajo (»mausajo«), da čepijo po plotovih in po drevju, da zvečer sedijo više kot običajno. Pred dežjem se »kure« pasejo po njivah in gredo zgodaj spat. Lepo vreme bo, če se kokoši pasejo daleč od hiše. Prvi del zime

bo hud, če se kokoši obirajo po prvem delu telesa. Če se obirajo po zadnjem delu, bo hud zadnji del. Če pa se obirajo po celem telesu, bo cela zima ostra. Mrzla jesen bo, če gre divji golob kmalu »nazaj v svoje kraje«. Kadar golob kmalu poje, bo zgodnja pomlad. Lepo petje kosov pomeni tudi lepo vreme. Če petelin poje popoldan, bo v dveh dneh deževalo. Če se sova prikaže iz gozda, je to znak slabega vremena.

Tudi divje živali hitro zaznajo spremembo vremena. Znak slabega vremena je srnjakovo lajanje zjutraj. Divjačina je ob lepem vremenu vedno v gozdu, pred dežjem pa se približa hišam. Če pride iz gozda okoli 16. ure, je to znak poslabšanja vremena, če pa pride iz gozda okrog dvajsete ure, bo vreme lepo. Lisica se pred dežjem približa hišam. Če vzame kokoš zjutraj, je to napoved slabega vremena. Pravijo namreč, da se boji, da bi mladiči ostali brez hrane.

Pravijo, da sta mačka in pes nezanesljiva napovedovalca. Zato jima zaupajo le redki. Mačka se pred poslabšanjem vremena vrne k hiši. Če se poleti vrne s planine, kjer pasejo, bo kmalu zapadel sneg. Pes se dva dni pred slabim vremenom nekako čudno vede, koplje jame in neprestano cvili.

Po miših ljudje napovedujejo prihodnjo zimo. Če imajo namreč poljske miši gnezda globoko pod zemljo, bo zima huda. Če pa imajo gnezda takoj pod zemljo, bo zima mila in bo tudi malo snega. Žabje regljanje vsem informatorjem pomeni skorajšnje deževje. Slabo vreme oznanjajo tudi mravlje, ki silijo v hišo, kopljejo rove in delajo nekakšne kupčke po poteh. V vaseh imajo mnogo čebel, in zatrdili so mi, da se čebele pred deževjem vrnejo v čebeljak. Čebelji roj je takrat vedno nizko pri tleh.

Na vprašanje, katera žival je najzanesljivejši napovedovalec vremena, sem dobil dokaj nepričakovane odgovore. Nekateri na vprašanje niso znali odgovoriti, drugi pa so navajali razne živali, a vsak različno. Tako naj bi bile najzanesljivejše napovedovalke vremena kokoši, konj, pes, divjad, zajec, muhe in mravlje.

NAPOVEDOVANJE VREMENA S POMOČJO RASTLIN

Rastline so mnogo manj popularen napovedovalec vremena kot živali. Kmetje se najbolj zanesejo na majhne gobice, ki pred dežjem zrastejo na gnoju. Nekateri trdijo, da spremembo pomenijo samo gobe na konjskem gnoju. Če je zemlja še dovolj vlažna, a se repa ali solata povese oziroma uvne (»repa vkup pade«), je to znak slabega vremena. Tudi če je trava ali kamenje mokro opoldan, bo vreme slabo. Pred dežjem rastejo užitne gobe po obronkih gozda. Tudi bodeča neža je znanilka slabega vremena. Če je zaprta, bo dež, če pa je odprta, bo vreme lepo. Če so na polju cvetovi detelje zaprti (»detelja miži«), se bo vreme pokvarilo. Cvetoča detelja pa pomeni lepo vreme. Poletje bo suho in vroče, če se sneg spomladi ne obdrži dolgo. Če sneg na smrekovih vejah prej skopni, predno zapade nov, se tudi spomladi ne bo dolgo obdržal.

NAPOVEDOVANJE VREMENA NA OSNOVI SVETNIŠKIH GODOV

V ljudski meteorologiji so za napovedovanje vremena svetniški godovi izgubili svoj nekdanji pomen. Danes se nanje ozira malo ljudi. Od vseh 17 informatorjev naj bi jih bilo kar osem, ki na te dneve prav nič ne dajo ali pa jih sploh ne poznajo. Menim, da so ti podatki precej kočljivi, kajti o svetnikih ljudje danes precej neradi govorijo, raje povedo konkreten datum. Na žalost je te podatke skoraj nemogoče preverjati. Izkazalo se je, da tudi tisti informatorji, ki so se o takem napovedovanju vremena pripravljali pogovarjati, vedo zelo malo.

Sv. Anton (17. januar), sv. Boštjan (20. januar), sv. Neža (21. januar) in sv. Pavel (25. januar) so svetniki, ki napovedujejo začetek najhujše zime s snegom in mrazom. Najtočnejša napovedovalka snega naj bi bila sv. Neža. Pravijo namreč, če na dan sv. Neže sonce sije, potem čez tri dni sneg zamede. Vseh devet glavnih informatorjev, s katerimi sem se o svetniških gozdovih sploh pogovarjal, je trdilo, da se najtočnejše napove vreme na dan 40 mučencev (10. marec). Če je na dan 40 mučencev lepo, potem sonce sije še 40 dni. Če je na ta dan deževno, potem še nadaljnjih 40 dni »dež vidi«. Če na ta dan zmrzuje, potem zmrzuje še naslednjih 40 dni. Vsako leto je dež na dan »ta

uscane« Zofke (15. maj). Nekateri tudi trdijo, da še 40 dni dežuje, če je ta dan deževen. Sv. Medard (8. junij) tudi napoveduje vreme za daljše obdobje. Kakršno je namreč vreme ta dan, tako vreme se drži še 40 dni. Pravijo, da gredo svetniki tri dni za sv. Jakobom (25. julij) noter, in tri dni za sv. Jurijem (25. april) ven. Če gredo s hrupom noter (grmenje in slabo vreme) potem gredo potihó ven (lepo vreme) in obratno. Če je grdo vreme na dan sv. Lenarta (6. november), se težko stelja jeseni dobi. To pomeni, da bo preostali del jeseni deževen.

VPLIV VREMENA NA GOSPODARSTVO

Prebivalci južnega področja Kravca niso povsem odvisni od vsakoletnih vremenskih razmer. Poljedelstvo jim ni glavni vir zaslužka. Poljščine sejejo le za svoje potrebe in za prehrano živini. Tudi pozimi jim sneg ne predstavlja prevelike ovire, sej ga sproti temeljito plužijo, tako da vasi tudi ob hudi zimi niso odrezane od doline. To je predvsem važno za mladino, ki se vsak dan vozi na delo v Kranj. Mladi se zelo redko ukvarjajo s kmetijstvom, na pomoč priskočijo le ob času večjih del. Tako vsi tudi ne poznajo točnih datumov in svetniških godov, ki so pomembni za posamezna poljska dela. Starejši ljudje, ki so še vedno kmetje, pa te datume zelo dobro poznajo. Razlika je le v tem, da se nekateri točno držijo svetniških godov, drugi pa koledarskih datumov, ki pa se v glavnem ujemajo.

Vse obravnavane vasi so precej dvignjene nad dolino in zato zanje velja, da se vsa poljska dela premaknejo približno za teden dni. V vasi Ambrož, ki je od obdelanih najvišja in ima nadmorsko višino že čez tisoč metrov, se ta dela premaknejo že za štirinajst dni. Tukaj pa je tudi poljedelstvo že tako skromno, da za to vas podatkov posebej ne navajam.

Sajenje in pobiranje poljščin:

Koruza:

Silažno koruzo sejejo na dan sv. Florjana (17. april). Vsekakor jo je treba posejati do sv. Primoža (9. junij). Semensko koruzo sejejo vsako leto na dan sv. Jurija (24. april).

Obe vrsti koruze sta zreli in ju je treba požeti do konca Kvaternega tedna (14. september). Po tem datumu je namreč že nevarnost slane.

Pšenica:

Sejejo jo za Križev teden, najraje na dan sv. Mihaela (29. september). Pravijo, da na Križev teden prodaj vola in kupi konja, da boš pravočasno posejal.

Pšenico žanjejo od 20—25. julija. Danes žanjejo ponavadi 22. julija, ker je ta dan praznik in je cela družina doma ter pomaga pri žetvi.

Ajda:

Posejana mora biti najkasneje do sv. Jakoba (25. julij). Ponavadi sejejo dva dni pred ali po Mariji Magdaleni. Ajdo žanjejo v prvem tednu oktobra.

Repa:

Sejejo jo konec julija, po sv. Ani (26. julij), rujejo pa jo do Vseh svetov (1. november).

Za repo velja pregovor: »Do vseh svetov repo obrezuješ, po Vseh svetih prste oblizuješ.« Pravijo tudi, da če je dež na Veliki Šmaren (15. avgust), potem gre jeseni veliko repe v en lonec. To pomeni, da je repa zelo drobna, če bo deževalo 15. avgusta.

Krompir:

Sadijo ga na dan sv. Jurija (24. april), kopljejo ga za Križev teden (14.—17. september).

Fižol:

Sadijo ga, ko je »ta fižolov Janez«. To je na dan sv. Janeza (17. junij). Za jesti ga obirajo julija, za seme pa nekoliko kasneje.

Kumare in buče:

Sadijo jih na dan sv. Florjana (17. april), pobirajo pa jih s krompirjem.

Zelje:

Zelje sejejo v marcu, odvisno od vremena. Flance prenesejo okrog 25. maja. Takrat pravijo: »Sv. Urban, nesi flanco drugam«, in »Sv. Primož vsaki flanci devetkrat prilije«. Sv. Primož je 9. julija. Zelje pobirajo konec septembra.

Oves:

Posejan mora biti do Šmarna (25. marec), žanjejo ga konec julija ali v začetku avgusta.

Ječmen:

Sejejo ga pred ovsom, če je lepo vreme že ob Pustu. Če ga sejejo kasneje, potem je slaba letina. Ječmen žanjejo na dan sv. Urha (4. julij).

Sadje:

Češnje obirajo vsako leto na dan sv. Vida (15. junij). Pravijo, da je »sv. Vid češenj sit«.

Ringlo in češplje so zrele konec julija, če je na dan sv. Florjana (4. maj) dež, pravijo, da češplje pobere.

Jabolka so zrela za sv. Mihaela (29. september). Pravijo: »Za sv. Mihaela so jabolka zrela«.

Slive so zrele ponavadi za Kvaterni teden, to je konec septembra.

Hruške so zrele sredi septembra, ko kosijo otavo.

Orehi so zreli sredi oktobra.

Kosijo dvakrat na leto. Prvič junija, odvisno od vremena, otavo pa kosijo do Malega šmarna (8. september). Poznajo tudi pregovor: »Do Malega šmarna po seno, po Malem šmarnu za pečjo.«

Za vse posevke velja, da vsak zamujeni dan spomladi pomeni jeni cel teden. Zato pravijo: »Ko je sv. Gregor (12. marec), mora najvišji kmet drevo (plug) ven nesti«.

Za poljedelstvo pravijo, da je najbolje, če zemlja na sv. Martina (11. november) zmrzne in počiva. Pritožujejo se, da zadnje čase zime niso več tako ostre in zgodi se, da zemlja ne zmrzne celo zimo. Včasih so marca »posevali«. To so delali na dan sv. Jožefa (19. marec). V sneg so naredili luknjo, tako da so prišli do zemlje in to zemljo s potem posuli po snegu, da bi prej skopnel. Zaradi milih zim tega danes ne delajo več.

SKLEP

Ljudska meteorologija v vaseh na južnem pobočju Kravca je živa še danes. Starejši prebivalci, ki so se vse življenje ukvarjali s kmetijstvom, vedno napovedujejo vreme.¹² Mlajših, posebno tistih, ki danes delajo v industriji v Kranju, vreme prav malo zanima. Dovolj jim je, da zjutraj poslušajo vremensko napoved po radiu ali pa si jo preberejo v časopisu. S starejšimi v napovedovanju le redko sodelujejo. Pri vseh informatorjih se z vremenom ukvarja najstarejši član družine. Najpogosteje napovedujejo vreme zgodaj zjutraj za isti dan ali zvečer za prihodnjega. Mnogo pogosteje napovedujejo vreme polet kot pozimi. Pravijo, da se poleti tudi lažje predvideva. Poleti jih najbolj zanima vremensko stanje ob času večjih poljskih del. Ta dela so setev, žetev, košnja. V tem času se o vremenu tudi največ pomenkujejo. Ponavadi steče tak pogovor pri zajtrku ali večerji. Glavno besedo vedno kot sem že omenil, najstarejši član družine.

Prebivalci na vsem področju raziskovanja so o vsakdanjem dopolnjevanju in tako tudi o znanstvenem napovedovanju vremena dobro obveščeni. V vseh izprašanih družinah imajo radijski aparat in so naročniki na dnevno časopisje. Po številu naročnikov je daleč na prvem mestu Glas, ki ga izdajajo v Kranju. Pravijo mu kar »Gorenc«. Televizijski naročnikov je manj, a še vedno kar lepo število. Televizijski sprejemnik ima namreč 60 % informatorjev. Tu se postavlja vprašanje, v

likšni meri ljudje informacije, ki naj bi jih dobili, res zasledujejo. Prednjači vsekakor radijski aparat. Ima pač prednost, da za poslušanje ni potrebno mirovanje in stroga koncentracija. Radijska poročila, posebno jutranja, poslušajo prav vsi. Na drugem mestu je prebiranje časopisa, spremljanje televizijskega programa pa vzame preveč časa. Največkrat zasledujejo le TV dnevnik, a še tega ne redno. Televizija je pomembnejši vir informacij le v zimskem času.

Prav vsi so torej dobro obveščeni o vsakdanji vremenski situaciji in z znanstveno napovedjo vremena. Izkazalo pa se je, da napovedi sicer redno zasledujejo, verjamejo jim pa zelo malo. Zanimivo je že to, da sami vreme napovedujejo, za uradne napovedi pa pravijo, da vreme uganejo. Vsak se najbolj zanese na lastno opazovanje in s tem tudi na lastno napoved. To utemeljujejo s poznavanjem lokalnih faktorjev, ki na vreme tudi vplivajo. Izredno redki so, ki uradnim napovedim zau-pajo, ali pa te kombinirajo s svojim opazovanjem.

Vreme najpogosteje predvidevajo po lastnem počutju, po živalih in vetrovih. Svetniški godovi so za napovedovanje nekoliko staromodni in se nanje, vsaj po pripovedovanju informatorjev, ne gre preveč zana-esti. Še sam podatek, da veliko izprašanih doma sicer ima Pratikovo, a se nanjo prav nič ne ozira, pove, da je tako napovedovanje danes neka-ko v nemilosti. Močno pa dvomim, da so podatki o napovedovanju vre-mena po svetniških godovih popolnoma točni, kajti izkazalo se je, da se informatorji o tem področju napovedovanja zelo neradi pogovarjajo. Znanje za opazovanje in napovedovanje vremena posredujejo zlasti odrasli, starejši ljudje. Le redki informatorji so namreč trdili, da na-povedujejo zgolj iz lastne izkušnje.

OPOMBE

1 Valvasor, Janez Vajkard: Die Ehre des herzogtmus Crain. Ljubljana 1689, knjiga 3, str. 300 — 301

2 Valvasor, Janez Vajkard: Die Ehre des herzogtmus Crain, Ljubljana 1689, knjiga 6, str. 306 — 321

3 Navratil, Ivan: Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim.

LMS, Ljubljana 1885, str. 117 — 138

LMS, Ljubljana 1886, str. 62 — 106

LMS, Ljubljana 1887, str. 88 — 167

LMS, Ljubljana, 1888, str. 132 — 189

LMS, Ljubljana 1890, str. 52 — 116

LMS, Ljubljana 1892, str. 121 — 177

LMS, Ljubljana 1894, str. 138 — 201

LMS, Ljubljana 1896, str. 1 — 6

4 Moderndorfer, Vinko: Verovanje, uvere in običaji Slovencev 5. Celje 1946, str. 216 — 276.

5 Kuret, Niko: Praznično leto Slovencev I — IV. Celje 1965 — 1970 Knjiga I, str. 17, 10, 177, 293, 295, 317, 322.

Knjiga II, str. 18, 42, 74, 75, 82, 83, 142, 143, 215, 225, 230, 236, 238.

Knjiga III, str. 18, 42, 74, 75, 82, 83, 142, 143, 215, 225, 230, 236, 238, 248, 249, 253, 258, 261, 265, 8, 9, 24.

Knjiga III, str. 11, 12, 20, 104, 125, 130, 143, 144, 148, 104, 130.

Knjiga IV, str. 11, 51, 166, 167, 224, 246, 294, 332, 335, 336, 337, 353, 354, 358.

6 Terseglav, Marko: Znanje o vremenu. Etnološka topografija slovenskega et-ničnega ozemlja, Vprašalnica XI, Ljubljana 1977, str. 75 — 98.

7 Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 155.

8 Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 167.

9 Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 169.

10 Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 170.

11 Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 170.

12 Primer zapisovanja vremena od sv. Lucije do božiča. Original napisan na zadnjo stran koledarja. Prepis.

13 megla, rosilo, poledica

14 megla, snežilo

15 dopovodne snežilo — megla

16 celi dan dež, pa megla, poledica

17 celi dan dež, močan juh pihal

18 celi dan dež, mrzlo 5 cm snega

19 celi dan jasno, mrzlo, severni vetrovi

20 celi dan jasno, mrzlo 18 stopinj

21 celi dan jasno pa mrzlo

22 celi dan jasno, toplo, v višinah topli zrak

23 celi dan jasno, višinah toplo, ponoči 8 stopinj

24 celi dan megla, mrzlo,

25 na sveti dan je bilo 5 cm snega, mrzlo

26 8 marca padlo 10 cm snega, mrzlo, potem je bil tak mraz — 20 stopinj

27 Na Krvavcu je bilo 150 cm snega

28 marca potem je bilo tako vroče 18 stopinj, nato pa mrzlo

29 na svetega Jurija je bilo že dosti zelenja

LITERATURA

- Boje Etbin: Pregovori in reki na Slovenskem, Ljubljana 1974, str. 277—306
- Čadež Marjan: Označba ljubljanskega vremena; Kronika Slovenskih mest III/1, Ljubljana 1936, str. 51—54; Kronika Slovenskih mest III/2, Ljubljana 1936
- Filipović S. Milenko: Majeвица s osobitim ozirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba. Sarajevo 1969, str. 195—196
- Horvátová Emilia: Liečenie a pranostiky. Slovensko, L'ud — II časť, Bratislava 1975, str. 1031—1041
- Kozar-Mukić Marija: Ljudska meteorologija na Gornjem Seniku. Ljubljana 1974, 10 str., tipkopis
- Kreft Mojca: Napovedovanje vremena v Prlekiji. Proseminarska naloga, 14 str., tipkopis
- Kuret Niko: Praznično leto Slovencev I—IV. Celje 1965—1970
- Lekše Jože: Nekaj ljudskih vraž in verovanj iz okolice Podsrede. Kotonokov zbornik, Celje 1956, str. 147—148
- Melik Anton: Slovenija I, Ljubljana 1936, str. 240—278
- Melik Anton: Slovenija I, Ljubljana 1963, str. 204—256
- Möderndorfer Vinko: Verovanja, uvere in običaji Slovencev 5. Celje 1946, str. 216—276
- Möderndorfer Vinko: Slovenska vas na Dolenjskem. Ljubljana 1938, str. 47—49, 53
- Navratil Ivan: Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim. Letopis Matice Slovenske 1885—1896, Ljubljana 1885—1896
- Pajak Josip: Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana 1884, str. 7, 36—37, 96—99, 237, 147
- Die Slowakische Volkskultur. Die Volkstümliche Prognostik. Bratislava 1972, str. 167—169
- Reya Oskar: Kaj nam pripovedujejo oblaki. Proteus III, Ljubljana 1936, str. 181—187
- Terseglav Marko: Vprašalnica 51, Znanje o vremenu. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja XI, Ljubljana 1977, str. 75—98
- Valvasor Janez Vajkard: Die Ehre des Herzogstum Crain. Ljubljana 1689. Knjiga 3, str. 306—321, Knjiga 6, str. 300—301
- Triler A.: Krajevni vetrovi. Glas, Kranj 1966, 26. 1. 1966
- Triler A.: S Šenturske gore in okolice, Kranj 1966, Glas, 12. 1., 13. 1., 19. 1. 22. 1. 1966

POJAVI, POVEZANI S SMRTJO V ŽIVLJENJU KOŠTABONCEV

I.

1. Uvod

Naslov pričujočega dela zahteva svojo obrazložitev. Običajen bi bil: Smrtne šege v vasi Koštabona. Vendar pojem »šega« omejuje in posebno v današnjem času in v omenjenem kraju ne more biti vedno točen. Kajti starinske šege, ki so se še ohranile, obstajajo le kot oblika s pozabljeno vsebino.

Za sedanji naslov sem se odločila, ker menim, da se smrt, kot eden treh mejnikov v človeškem življenju, ne odraža le v šegah te zadnje dobe življenjskega cikla, marveč pojavno odmeva tudi v ostalih področjih t. im. ljudske kulture.

Skupaj z ostalimi šegami tudi dejanja v zvezi s smrtjo predvsem razgaljajo družbene odnose. Družbeni, medčloveški odnosi in odnos »življenje — smrt« (oziroma odnos do smrti), so ob formalni strani smrt spremljajočih šeg jedro zanimanja in raziskav na terenu. Ti odnosi se razkrivajo skozi najrazličnejše pojave, ki jih skušam obdelati in upam, da bodo rezultati to pokazali.

Obrazložitev izbora kraja in teme je naslednja: v Koštaboni kot »tipični« istrski vasi naj bi potekale raziskave v okviru akcije za etnološko topografijo Slovenije. Vendar je bilo raziskovanje v tem kraju predstavljeno za nedoločen čas. Ker mi je bila vas že znana in me je izbrana tema privlačila kot pravzaprav zelo življenjska in prisotna, sem se, kljub propadu skupne akcije, odpravila avgusta 1976 v Koštabono,¹ zbirat terensko gradivo. Zbrano gradivo je plod desetdnevnega bivanja na vasi in treh dodatnih obiskov med letom (februarja in začetek marca).

Pri zbiranju informacij mi je bila za formalni del šeg v pomoč vprašalnica za smrt Nika Kureta in Helene Ložar-Podlogar. Ostalo sem izpraševala po svojem konceptu, izvedela iz prostega pogovora in si ustvarjala mnenje z opazovanjem. Glede odnosa do smrti sem med pripadniki različnih starostnih dob izvedla »anketo« s prilagodljivimi vprašanji (zaradi občutljivosti teme).

Časovno je delo osredotočeno predvsem na sedanjost, na današnji trenutek, oziroma na leta po osvoboditvi. Spraševala sem tudi za polpreteklo in preteklo obdobje, za čas pred prvo vojno in med obema vojnama, vendar sem videla, da pri svoji temi ne morem pričakovati natančnih časovnih razmejitev. Odgovori za preteklost so se vedno začinjali z »ambot« — enkrat, nekaj.

2. Kratek pregled slovenskih virov in literature o smrtnih šegah

V pregled je zajeta dosegljiva tovrstna literatura za slovensko ozemlje s poudarkom na Istri. Začenjam ga konec 17. stoletja z Valvatorjem in njegovo »Slavo vojvodine Kranjske«, kjer v VI. knjigi v poglavju: Jezik, šege in navade Istranov, na kratko omenja tudi nekaj popogrebnihih šeg.

Istranom, vendar bolj Hrvatom kot Slovencem, posveča svoje delo: »Gli Slavi Istriani« napredni župnik G. A. Facchinetti (1805—1867). V poglavju »Funerali« je zajet obsežen opis tovrstnih običajev.

Podobne opise najdemo tudi pri Simonu Rutarju, zgodovinarju, arheologu in zemljepiscu iz konca 19. stoletja (1851—1903), v njegovem delu »Slovenska zemlja« (Trst in Istra II).

V 20. stoletju, ko se pojavita temeljna pregleda slovenske ljudske kulture: »Narodopisje Slovencev« leta 1944, izpod peres različnih avtorjev (poglavje o šegah je napisal Boris Orel) in »Slovenska ljudska kultura« leta 1960, delo Vilka Novaka, se v obeh da dobiti tudi pregled običajev ob smrti. V Slovenijo je posegel tudi Petar Vlahović s svojim delom »Etnološki pregled Slovenije« (Beograd 1971), kjer kratek odlomek o smrtnih šegah ni primeren niti zgolj v informacijsko.

Običajem ob smrti oziroma opisom posebnosti se posvečajo še posamezni avtorji: Milko Matičetov v »Umiti in v prt zaviti lobanji pri Slovencih« (1955), ki je poročilo o anketi Inštituta za slovensko narodopisje o prekopavanju mrličev in se nanaša na Gorenjsko, Koroško ter obmejno Notranjsko in Štajersko; Jože Lekše z eno stranjo dolgim, golim opisom »Običaji ob smrti in pogrebu« (1956); Milko Matičetov v predavanju o »Duhovni kulturi v gornjem Posočju« (1971), z opisom nekaterih šeg ob smrti in Stane Terčak v delu »Od rojstva do groba« (1973—1974), gradivo za oris občestvene kulture na Paškem Kozjaku.

Drobce o smrtnih šegah najdemo tudi v delih: Šašel-Ramovž, »Narodno blago iz Roža«; Slavko Kremenšek, »Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem«; Marija Makarovič, »Kostanjevica in okolica« in Duša Krnel-Umek, »Vas kot skupnost na Krasu«.

Bibliografijo o: Samrtnim, pogrebnim i posmrtnim običajima i verovanjima pa je sestavil Ljubomir Andrejić (Beograd 1971) in najdemo v njej omenjenih tudi nekaj slovenskih del.

Temu pregledu pripadajoči popolni podatki so vsebovani v navedenih virih in literaturi.

II.

3. Smrt in njeni predznaki

Ljudje nimajo radi negotovosti. Tudi tako naravnemu pojavu kot je smrt ne pustijo, da bi prišla nenajavljena, temveč pričakujejo od nje najrazličnejših znamenj.

V Koštaboni imajo o »smrti« antropomorfnu predstavo žene s koso. V novejšem času se pojavlja kot izraz za smrt tudi Matilda, ki ga pa vaščani uporabljajo kot šalo v povezavi z imenom ene izmed žena (»... ej, ta me bo nesla!«). Sama je to poimenovanje smrti prvič slišala v Koprski bolnici in se je še spraševala, kdo da je zdaj ta Matilda. Tako, da izraz v tem smislu poznajo, pravijo pa, da ga uporabljajo le bolj »učeni«.

V znamenja, s katerimi smrt najavi svoj prihod, nekateri verjamejo (predvsem starejše ženske). Sigurna napovedovalca sta od živali nočni ptici čuk in sova — »coveta«, ki čutita smrt. Sova pravijo, da pride k bolniku ali k tistemu, za katerega čuti smrt, sedet na drevo ali na okno in pet (tudi, če ga takrat ni v hiši). »Od starega« verjamejo, da pomeni smrt, če človek sanja o dežniku — »lombreli«. Smrt jim napoveduje tudi tiktakanje ure. V steni ali v hišnem zidu »se čuje vürca«. To znamenje je menda precej gotovo, samo ni vsakemu dano, da ga sliši (informatorka ga je slišala za tri, ki so potem umrli in tudi za svojega moža).

Ta predsmrtna znamenja ne izvirajo iz naše poganske preteklosti. Razvila so se v krščanski dobi, ki je človeka naučila, da se mora na smrt pripravljati in jo pričakovati v strahu in z nestrpnostjo. V tem napetem razpoloženju in odnosu do smrti se je izgleda človekov čutni svet razširil, tako da mu je vsak nenavaden dogodek ali pojav pričel zveneti kot prerokba ali naznanilo bližnje smrti.²

Od predznakov, ki se pojavljajo v Koštaboni, je vera v napovedovalno moč čuka in sove razširjena tudi po ostalem slovenskem ozemlju. Isto velja tudi za usodno tiktakanje ure. Omembo dežnika kot napovedi pa v literaturi nisem zasledila.

4. Umiranje in najpogostejši vzroki smrti

Če je na vasi kdo smrtno bolan, ga obiščejo vsi sovaščani, ne le sosedje ali sorodniki. Med sabo so zelo povezani. Sami pravijo: »... na vasi smo vsi eden«.

Raje obiščejo umirajočega kot pa vidijo mrtvega. Nekateri je strah videti mrliča. K smrtni postelji pridejo tudi tisti, ki so bili sprti z bolnikom, ker pravijo, da se na smrtni postelji vse pogladi. Stari molijo ob umirajočem. Včasih so klicali »žlahto«, da bi prišli molit, danes pa to store domači in kak sosed. V roke mu dajo svečo (žegnano na svečnico) in rožni venec — »koronce«. Če je slučaj, da umira otrok, ga v zadnjih trenutkih drže domači na rokah.

Umirajoči ponavadi doma pred tremi pričami napiše testament (v denarju, zemlji ali živini). Za priče pokliče sosedo. Testament potem

odnesejo na občino. Če je vse zapisano, pravijo, da »se ni kaj kregat«. Drugače je pa »greh«, ker morajo porazdeliti enako, lahko pa vendar pride do prepira.

Danes v glavnem le še kak osamljen starec umre doma. Ostali večinoma umirajo po bolnicah (bolnica Koper, Ankaran; Izola — Dom onemoglih) zaradi starosti in najrazličnejših bolezni naše dobe (zadnji preminuli Koštabonec — Nemeč Anton — 9. 1. 1977 — je umrl zaradi raka v grlu).

Zadnja leta na leto ne premine tako veliko število ljudi (približno 5 do 7; leta 1976: 5. Rodi se 1 do 2). Na prehodu stoletja in naslednja leta, ko je imela Koštabona tudi večje število prebivalcev, pa jih je veliko umiralo. Po podatkih iz matičnih knjig je npr.: leta 1900 preminulo 69 ljudi.

Najpogostejši vzroki za smrt so bili: astma, angina, škrlatinka, gripa, povračanje, prirojena debilnost in starostna oslabelelost. Primeri samomorov niso izpričani. Novi župnik meni, da sta bila morda v 300 letih — 2. Ljudje so namreč garali, da bi živeli, ne pa mislili na smrt. Nesreč pomnijo več primerov. Npr.: pred drugo vojno je enega od Koštaboncev zasulo v rudniku Raša, po vojni pa je mlad fant padel z združnega traktorja na cesto in ga je povozilo.

5. Opravila s pokojnikom in oznanjanje smrti

S človekom, ko umre, imajo živi še veliko opraviti. »Mrliču« pravijo, je lažje tako kot da bi trpel, če bi bil še naprej bolan. »Srečen on, ki ga je buh poklical.«

Če umre ponoči, zbudijo vse v hiši — le otrok ne, da se ne prestrašijo.

Velijo zvonit »Mrtev zvon«. Takemu zvonjenju, ko trikrat zazvonijo, vmes pavza in ponovno, pravijo »sošenje«. Za moške zvonijo trikrat, za ženske dvakrat in za otroke enkrat; za mlade zvonijo 10 minut, za otroke 5 minut in za stare 15 minut. Ko se oglasi »Mrtev zvon« vaščani po domovih pomolijo, saj že vedo, komu zvoni. Mežnar, ki je pooblaščen za zvonjenje, mora iti tudi takoj povedati tistim, ki so na vrsti za kopanje groba.

Domači — in to kdorkoli od njih — obvestijo o smrti v družini najprej sosedu in sorodstvo. Potem sporočijo na občino v Šmarje in pokojnikovemu podjetju, če je bil zaposlen. Povedat grede tudi morebitnim sorodnikom v Trstu.

Dajanje osmrtnic v časopis ni v navadi, ravno tako tudi tiskana osmrtnica, ki se nabije na drevo ali zid. Če človek umre v bolnici (v tem primeru npr. pristanejo na obdukcijo), lahko smrt v časopisu objavijo le-tam, vendar je treba imeti »solde«.

Mrliču zaprejo usta (če se da, drugače prevežejo) in zatisnejo oči. Pokrijejo ogledalo in odprejo okna. »Enkrat je to blo«, da so imeli okna stalno odprta, še po pogrebu. Hišna vrata so tudi odprta, dokler pokojnika ne zagrebejo.

Po starem verovanju se odprejo okna, da bi duša rajnega mogla oditi iz sobe. S pokrivanjem ogledala pa so prvotno iz strahu pred mrličem hoteli ukleti njegov obraz, da ne bi več hodil nazaj.³

V sobi, kjer leži, prižgejo »lumine« — oljenke. Tisti, ki so »cerkvenici«, pustijo oljenko goreti še dva dni po pogrebu. K nogam dajo kakšen stol, žegnano vodo in oljčno vejico. Pravijo, da naj tistemu, ki je rad pil, dajo »kianto« vina k nogam. Doma mrtvi leži 24 ur (v »rajnki Avstriji« je ležal 48 ur), potem ga odnesejo k Sv. Eliji do pogreba. Če krste iz Kopra v tem roku ne pripeljejo, se ležanje doma podaljša. Če želje umrlega pa je odvisno ali ga nesejo k Sv. Eliji ali ne. V slučaju, da je bolnik umrl v bolnici, je odvisno od družine, kje bo ležal, to ga bodo pripeljali v vas. Če pa je to njegova izrecna želja, ga takoj odnesejo k Sv. Eliji.

Še predno »se strdne« (drugače ga morajo raztegovati), pride kdo od sosedov — »tisti, ki je srčen« — ki se ne boji umiti in preobleči pokojnika. »Čist prišel, čist gre.« Vodo, s katero so ga umivali, vržejo stran. Moškega obrijejo po obrazu in klino potem operejo ter shranijo — če se brije še kdo za njim — ali pa vržejo proč. Moškega uredi moški, žensko — ženska in tega se vedno držijo. Če ima mrlič pretvezo ali zlato zobeh, mu vse snamejo in zlato stopijo za druge. Snamejo mu tudi

»rinko« ali druge prstane in uhane. Te stvari ostanejo sinu ali hčeri.
»Je škoda zlata v zemlji.«

Moške oblečejo v poročno obleko (ali kako drugo temno obleko), ki jo ponavadi hranijo za smrt. Ženske napravijo v kakšno lepšo novo ali ohranjeno staro obleko. Črna barva ni nujna. Mladi so lahko tudi v svetlem. Mlado dekle pa ob smrti oblečejo v belino in tudi polože v belo krsto (v belo krsto dajo tudi 70-letno »dekle«). Otrok je ravno tako lepo napravljen. Deklica v belo in fant v pražnje oblačilo. Starim ženam pod brado zavežejo črno ruto.

Starim na mrtvaški postelji sklenejo roke na križ, mladim jih poravnajo ob telesu. V roke jim dajo »koronce«. Svoje čase je bilo moderno, je bila navada, da so dajali v roke še »bukvice« (Sveto pismo) in robec v »škršelo« — v žep.

Dokler ne pride krsta iz Kopra, leži mrlič doma na postelji, ki jo prej pregrnejo z »belo ruho« — prtom s čipkami, na katerem je lahko tudi izvezeno ime (za moža in ženo). Stari imajo zase že prej pripravljen prt. Če pa pride krsta že na dom, jo dajo na posteljo ali na mizo v dnevnem prostoru — »v tinelu«.

Domači imajo razen z umrlim opravke tudi po hiši. Vse morajo počistiti, pripraviti za goste in pospraviti — tudi hlev, kamor grede lahko sorodniki na ogled. Smeti ne smejo nesti ven prej, preden ne odnesejo mrliča (pometejo se za vrata). Tako so od starega pravili in je še danes v navadi, samo ne v vseh domovih. Z gospodarskimi deli v času smrti prenehajo. Takrat ne smejo delati, ker morajo imeti »ri-guardo« — spoštovanje, lepo obnašanje do mrtvega. Na polju sploh ne delajo, za živino pa poskrbijo sosedje.

Čez dan prihajajo ljudje pokropit pokojnika — »... ga gremo kropit tega mrliča« — in izrekat sožalje (danes tudi že pisмено) — »... ma pozabijo ljudje, le klepetajo«. Ko pridejo, pozdravijo, ko odhajajo, pa ne. Nekateri prinesejo s seboj tudi rože, vendar je to bolj običajno na sam dan pogreba. Domači, odvisno od tega koliko zmorejo finančno, pripravijo tistim, ki pridejo na obisk, za pit in jest (juho in suho hrano).

Če človek umre zvečer, pridejo k njemu tisto noč in še naslednjo sosedje (dva ali trije), da skupaj s kom od domačih (ali sami, če jih nima) ob njem »pasajo cajt«. Temu varovanju mrliča, »da ne uide«, pravijo »na veji«. Takrat se pije, se »čakula« — klepeta in se pove kakšno zgodbo.

»Na vejo« pride tisti, ki hoče in ki ima »vuljo za jet«. Ne sme ga biti strah. S tem v zvezi je v Koštaboni znana zgodba, ki jo vsak ve malo drugače. Eni pravijo, da se je zgodilo v cerkvi v Šmarjeh in to dvema prav določenima moškima, drugi, da se je to zgodilo dvema, ki sta bila »na veji« v cerkvi Sv. Kozme in Damjana. Ena od informatork (1) je slišala pravit še od staršev, da sta enkrat dva moška bila »na veji« v cerkvi Sv. Kozme in Damjana in sta si zaželela pit. Eden je šel po vino, drugi pa je posadil mrtvega sede na klop in se je ulegel v »bančko« — krsto. Ko se je prvi vrnil z vinom, ga je začel ponujati mrtvemu, takrat pa se je oglasil živi iz krste, naj da vendar njemu piti. Mož se je tako prestrašil, da je spustil steklenico na tla in zbežal. Potem pa je »ubolu« in kmalu umrl.

Stari župnik, ki je tudi kakšnikrat varoval, je ob takšnih prilikah večkrat slišal peti pesem, katero je vaščane morda celo sam naučil.

Moja urca bo prišla
morebiti glih nocoj,
nobeden prijatelj
ne pojde z menoj.

Moji bratje in sestre
ostanejo tu,
a mene bodo djali
v to črno zemljo.

Moj očka, moja mamca
so me učili lepo,
pobožno moliti
v čast bodi bogu.

Kako se preživi noč, ko »pasajo cajt«, je odvisno od družine, od katere je umrl. Ali se poje, šali in pogovarja ali pa se predvsem molitveno rožni venec kot pravijo nekateri.

Naše ljudsko izročilo nam pravi smisel in namen nočnega vasovanja pri mrliču le deloma in skopo pojasnjuje. V prvi vrsti moremo iz našega ljudskega govora (vahtat, varvat grede) posneti, da vasovalci dejansko varujejo mrliča (da jim ne bo pobegnil). V drugi vrsti pa se vasovalci zavarujejo pred smrtjo. Prastari običaj, ki ga vse do danes niso mogli popolnoma zatreti je, da je človek na mrliškem vasovanju in vahtanju prešerne volje in da se na njem poleg molitve in žalostnih pesmi oglašajo vesele pesmi, igre, burke ter šale.⁴

Danes vsi naročijo in kupijo krsto pri pogrebem uradu v Kopru. Nihče več si je ne zbiže doma iz desk kot so delali še med obema vojnama, ko je bila revščina. Krsti pravijo »banjka«, »bančka« in jo največkrat črne barve. Za mlado dekle pa mora biti bela.

V tako opremljeno kot pride krsta iz Kopra, polože mrtvega. Roke mu prepletejo z moljkom, na prsa pa mu položijo lesen ali železen križ, če ga imajo doma. Če se da kdo civilno pokopat mu seveda križa ne priložijo. V roke pa pokojniku lahko dajo tudi »bukvice«. Če mrlič zija usta, mu jih zvežejo z robcem okrog glave. Odprte oči danes nujno zatisniti. »Nej gleda, saj ne bo nič videl.« Nekateri pa pravijo da oči morajo biti zaprte. »Če ima odprte, kliče drugega.« Na noge mu potegnejo nogavice in nataknejo copate — »... da ne bo šel bos na on svet«. V čevlje ga ne obužejo — »... ma kaj bo hodil po boški?« — (gozdu). Krste z ničemer ne pokrivajo, le pri civilnem pogrebu se pokrije z zastavo.

Ko odnesejo mrliča iz hiše, odprejo okna. »Naj gre duh ž njim da ne ostane notri.« Vendar se informator ni mogel odločiti ali misli na dušo rajnika ali na zadah, ki ostane za njim v sobi. Enkrat je rekel eno, drugič drugo. Ostali so pravili, da je treba prostor pač prezračiti in zato vse odprejo. Takrat lahko odnesejo tudi smeti. Prt, na katerem je ležal, operejo in shranijo za drugič.

6. Pred pogrebom in pogreb

Poprej je bilo v navadi, da so pokojnika k pogrebu odnesli iz mrliške veže na pokopališču in opravili mašo v pokopališki cerkvi Sv. Andreja. Zadnja leta pa v ta namen uporabljajo cerkvico Sv. Elije, ki stoji sredi vasi in imajo mašo v cerkvi Sv. Kozme in Damjana.

Mrliča v krsti nesejo na nosilih iz hiše z nogami naprej in tudi ko vstopajo v Sv. Elijo so noge spredaj. Na odru pa leži z nogami proti vratom in z glavo pri oltarju, da gleda proti vstopajočim.

Iznašanje mrliča iz hiše z nogami naprej je prastar običaj proti vračanju duše nazaj v hišo.⁵

V kapeli ni stalnega odra. »Vsak, ko pride mrtev, mora na novo ležat.« Ali prinesejo svojci mizo ali pa položijo krsto kar z nosili na tla. Mizo pokrijejo s prtom, ki ga prinesejo od doma in na koncu spet odnesejo.

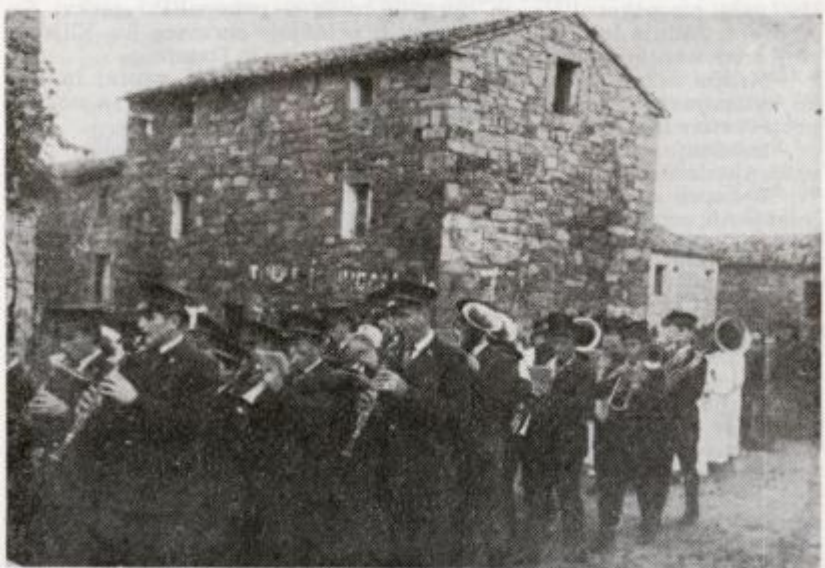
Na oltarju se prižgejo sveče in »lumine«. Zraven je pripravljena blagoslovljena voda in oljna vejica (vejica rastline, ki je doma v teh krajih). Pokojnika že obložijo z vencem in šopki rož sorodnikov ter sodov. Danes plastično cvetje ni več v modi in tudi na sploh ga ne cenijo.

Za pogreb ni določene ure. Ponavadi je v času večerne maše. Ljudje se zberejo pri Sv. Eliji, kamor pride po rajnega župnik. Ko ta »odpove svoje«, zaprejo krsto. Nosila si na rame optajo tisti štirje, ki so kopali »bužo« — grob. Če umre »nono« ali »nona«, se vnuki domeniijo s četvorico in ga (jo) sami nosijo. Če umre mlad fant, ga nosijo fantje. Od nekdanj je bilo v navadi (danes je vprašanje, če bi še tako naredili), da so mladega fanta ob krsti spremljala še dekleta v belih oblekah (shranjenih od birme ali na novo narejenih, če so imeli denar ali pa izposojenih iz farovža v Pomjanu ali Novi vasi).

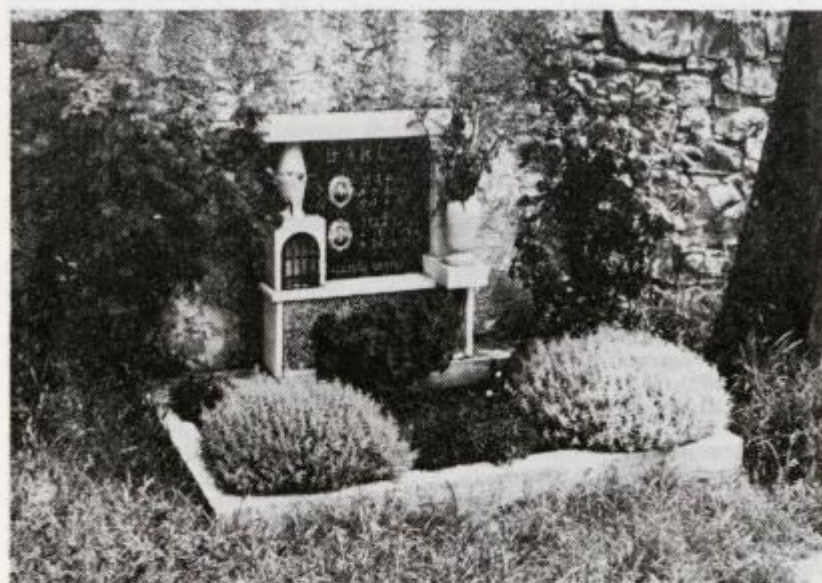
Sprevod gre od Sv. Elije k maši pri Sv. Kozmi in Damjanu. V cerkev stopajo skozi glavna vrata, krsto postavijo na sredo, potem se obrnejo, gredo ven in okrog cerkve ter končno proti pokopališču. Dokler ne vstopijo skozi pokopališka vrata, kjer se ustavijo in župnik prekriža rajnega, zvonijo z obema zvonovoma.

Na pogrebu mladega fanta (l. 1957) krsto nosijo fantje, spremljajo pa ga dekleta v belih oblekah, kot je bilo »od nekdaj« v navadi. (Preslikano l. 1977 iz foto albuma družine umrlega).

Pogreb fanta iz premožnejše (pevce ima skoraj vsak — muzikante le premožni) koštabonske družine l. 1957. (Preslikano l. 1977 iz foto albuma družine umrlega).

Nagrobnik premožnejše družine, kjer v zadnjih letih standardno obliko dopolnjujejo še dodatki — marmorna vaza, luč.
(Foto: Inja Smerdel, 1976)

Nagrobniki na koštabonskem pokopališču (Foto: Inja Smerdel, 1976).

Pogrebna povorka se počasi pomika po vasi. Nekateri vmes molijo rožni venec, nekateri nosijo sveče v rokah. Ozirati se ne smejo, pravijo. Pred krsto ponavadi hodijo otroci in eden njih na čelu nosi križ. Za njim stopa sorodstvo z vencu, potem pevci, duhovnik pred krsto, za njo najožji sorodniki in potem ostali vaščani. Na pogrebe prihajajo tudi vaščani iz sosednjih vasi: Laborja, Boršta, Pomjana, Kort, Padne, Nove vasi in Šmarij.

Kar se tiče vrstnega reda, pri civilnem pogrebu ni bistvene razlike, razen v tem, da križ zamenjajo zastave in odpade funkcija duhovnika, v kolikor se ta ne udeleži pogreba kot spremljevalec. Civilni pogrebi so še danes bolj redki. Med obema vojnama sta bila mogoče dva ali trije, več ne. Vrsta pogreba je odvisna od želje pokojnika.

Pevce in godbo je treba plačati, zato jih ne pokličejo vedno. Pevce ima skoraj vsak, muzikante, ki pridejo iz Marezig, Pridvora ali celo iz Izole in Kopra, pa le premožnejši.

V Koštaboni je že petdeset let cerkveni, predvsem moški pevski zbor. Ob smrti pojejo samo moški. Vabijo jih tudi na pogrebe po ostalih vaseh, vendar danes že manj, ker so dobili »konkurente« (npr. zbor v Kortah, ki so mu celo oni posodili partiture). Na cerkvenem pogrebu pojejo iz pesmaric: Blagor mu (Davorina Jenka), Nad zvezdami (Grundman), Jamica tiha (Rihar-Foerster) in Slovo (Bervar). Na civilnem pa: Vigred se povrne, Spavaj brat predragi in Lipa zelenela.

Zapojejo trikrat: ko se krsta dvigne, v sprevodu in ko se spusti. Informator (2), ki je član pevskega zbora in vedno hodi na maše in pogrebe, je vse naučil staro pesem, ki jo je prinesel njegov oče, cerkovnik v Padni in potem tudi v Koštaboni. Za očeta pa ne ve, kje naj bi jo slišal. Prvič so jo zapeli informator in še dva pred okrog desetimi leti, po enem pogrebu, ko so si ob vinu »upali«. Organist je potem zapisal melodijo. Pesem je postala ob takih prilikah zelo priljubljena.

Prosim te o človek milo,
pusti enkrat svet na stran.
Misli kaj se bo zgodilo,
na ta strašni sodni dan.
Spomni se, kaj bo pred sodbo
in po sodbi še naprej.
Svet bo štrafan za hudobo,
grešnik pa na vekomaj.

Glej na nebu in na zemlji
čudežev, o, grešnik ti.
Sonce bo temno postalo,
luna bode kakor kri.
Strašne iskre bodo letele,
vse po svetu črez in črez.
Zvezde bodo otemnele,
padle dol iz nebes.

Na »cimeteru« — pokopališču, duhovnik ob odprtem grobu moli in kropi. Včasih kdo od vaščanov prosi za besedo, če ima kaj povedati umrlemu v spomin. Žene iz najožjega sorodstva jokajo in tožijo, vsaka po svoje. Sliši se na primer: »Mili moj, zakaj si me zapustil, smo živeli skupaj tolko let!« Spomnijo se še tožb ženske, ki ji je zasulo moža v rudniku Raša: »O, Karlo moj, Karlo moj, kaj bo z nami, kaj bo z našimi otroci, o, Karlo moj...«

Za Istrane je bilo ob takih prilikah značilno naricanje, ki se ga danes le redko zasledi. Bolj je to veljalo za hrvaški del, Koštabona pa leži nad Dragonjo, ki je mejna reka. Lahko, da so takšne glasne tožbe šibek odmev, zakrnel ostanek naricanja.

Ko spuste krsto v grob, župnik, ki prvi vrže zemljo nanjo, izreče znane besede: »Iz praha si prišel, v prah se moraš povrniti. Zbudi se naslednji dan«. Sledijo mu svojci in ostalo sorodstvo ter vaščani. Vsak vrže po navadi eno grudo prsti.

Običaj metanja grude na mrliča se prikazuje kot izrazito čarovno obrambno dejanje pred mrličem in njegovim morebitnim oživiljanjem.⁶

Grob potem zagrebe ista četvorica, ki ga je izkopala in nosila pokojnika. Ljudje pa se medtem razidejo.

Za sosednji vasi Šmarje in Pomjan so Koštabonci slišali, da so na dan pogreba umrlemu dajali kruha in liter vina na grob. Zjutraj ničesar več ni bilo najti, ker se je ponoči vse pojedlo. »Ta živi, jasno.«

V Koštaboni pa po pogrebu svoji umrlega pripravijo zakusko, malico. »Gremo jest po pogrebu.« Če imajo doma premalo prostora, zapijejo pokojnika v stari šolski učilnici. Te pogrebščine se udeležijo sorodniki in pevci. Če je malo sorodstva, pridejo pomagat tudi sosedje. V primeru, da so domači premožni, pripravijo veliko »fešto« in povabijo še muzikante. Po navadi se ponudi kakšna juha in potem suho, narezek. Pripravi se po možnostih kot pravijo. Kar ostane od pogrebščine, pojejo prvi večer po pogrebu.

Ljudje pravijo, da: »... ko človek umrje, je veselje, ker je konec njegovega trpljenja«. In tako v šoli pijejo, jejo in pojejo.

7. Osmina in spominjanje na pokojne

Teden dni po pogrebu in pogrebni maši se mrtvemu daje črna maša, zadušnica, osmina. Zakaj za to področje izraz osmina in ne sedmina, navajam mnenje starega župnika, ki pravi, da je poimenovanju vzrok italijanska fraza »oggi otto« za »danes teden«.

Ob tej priliki večina ponovno pripravi večerjo (suho — narezek), ki je nekakšna ponovitev pogrebščine tudi kar se zasedbe tiče (pevci). Praznovanje z jedačo in pijačo na ta dan ni nujno in je odvisno od premožnosti družine. Črna maša pa je obvezna.

Sedmina (osmina) je samo po svojem imenu in času vršitve mlajši, iz krščanskega srednjega veka izvirajoči običaj. Kot mrtvaška gostija pa izhaja, neglede na ime in čas, iz prastarih časov in je zadnja ostalina staroslovanskih mrtvaških slovesnosti. Izvor mrtvaške pojedine se mora glede na smisel iskati v čaščenju mrtvih duš, v veri, ki pravi, da je treba duše mrtvih ob določenih rokih pogostiti in okrepiti z jedjo in pijačo.⁷

V prejšnjih časih, vendar bolj redko, so imeli razen pogrebne maše in osmine še maše za trideseti dan — »in trigesimo«. Obletnico smrti objavi duhovnik pred oltarjem in, če mu svoji plačajo, je vsako leto na ta dan maša. Svojih mrtvih se ljudje skupno spominjajo prvega in drugega novembra.

Za cerkev so 1. novembra Vsi sveti, dan, ko se je z javnim čaščenjem najprej spominjala le mučencev in sčasoma še ostalih svetnikov. Drugi november pa so Verne duše, ki se po stari in po vsej krščanski Evropi razširjeni veri začnejo vračati že na Vseh svetih dan ob večernem zvonjenju iz Vic na svoje domove. Do zvonjenja naslednjega dne so rešene trpljenja.⁸

Danes je 1. november uradno dan mrtvih. Na ta dan bolj verni prižgejo doma lumine, vsi pa obiščejo urejene grobove. Drugega novembra pa je v spomin vernih duš maša pri Sv. Andreju.

Star običaj, ki se ga v Koštaboni še držijo, so kvatre. Danes (po zadnjem vatikanskem koncilu) se obhajajo le še kvatrne sobote. Štirikrat na leto (spomladi — marca, poleti — junija, jeseni — septembra, pozimi — decembra) je v Sv. Andreju maša za mrtve, kjer pojejo pogrebne pesmi. Mežnar poprej hodi s krožnikom od hiše do hiše in pobira denar (od 10—25 din). Za rajnike tistih, ki so plačali, gre potem »gospod« opravljat molitev na pokopališče in kropit grobove.

Kvatre so v katoliških koledarjih še zaznamovane. Pojavijo se kot štirje »kvatrní tední« v letu (marca je teden po pepelnici, junija po binkoštni nedelji, septembra po spominu povišanja Sv. križa in decembra je tretji teden v adventu). V teh tednih je bil zapovedan post v sredo, petek in soboto (danes le sobota).

Dognano je, da so krščanske kvatre samo prekrile prvotna poganska obredja, namenjena božanstvom poljedelstva. Pri teh slavnih so se spominjali tudi rajnih prednikov, kar potrjujejo tudi nekatere šege ob krščanskih kvaturah. V kvatrnem tednu je bilo namreč treba najbolj moliti za rajne.⁹

Spomin na umrle se odraža tudi v žalni obleki. Žene se odenejo v črnino — »držijo luto«. Vdova žaluje eno leto, ravno tako vdovec, le da možje nosijo »črno štriko« — trak ali gumb. Za otrokom žalujejo pol leta (mati lahko eno leto). Nekateri hodijo v črnini le šest mesecev drugi pa sploh ne, ker pravijo, da je važno nositi žalost v srcu. Za

tiste, ki se vendar oblečejo v črno, a potem predčasno slečejo, mislijo, da sploh nimajo žalosti.

8. Ostanki starih šeg v odnosu šega — navada

Šege, ki naj bi bile prvotno obredje, so v svojem razvoju v zgodovinskih razdobjih doživljale korenite spremembe. Pogosto se je v novejši čas ohranila le njihova oblika, medtem ko je bil njihov izvorni pomen že zdavnaj pozabljen.¹⁰

V Koštaboni se je v primerjavi (po literaturi) z ostalim ruralnim slovenskim ozemljem ohranilo, čeprav le formalno, malo šeg ob smrti in pogrebu. Zakaj tako, ponovno navajam mnenje starega župnika, ki pravi, da je vzrok v revščini in težkih življenjskih pogojih prebivalstva tega območja slovenske Istre. Morali so neprestano delati, da se preživijo in niso imeli preveč časa za najrazličnejše šege niti denarja za slavljenja in obhajanja. Vzroki naj bi bili torej ekonomske narave.

To je bil verjetno eden od razlogov za izginjanje starih šeg (ob smrti) in izgubljanje njihove vsebine. Menim pa, da je močan vzrok tudi vplivna bližina mest (Koper, Trst) in, predvsem v novejšem času, velik napredek komunikacij (cesta, televizija, radio, časopisi ipd.) ter ravno obratna ekonomska situacija. Razen starih, ki životarijo ob pomoči otrok in nekaj revnejših družin (v glavnem priseljenci), si večina ob delu v tovarni, pisarni, kmetijski zadrugi ali občasnem delu v Trstu, pomaga k višjemu standardu še s prodajo (ali domačo uporabo) poljščin ter sadja in vina. Stare hiše se prenavljajo, opremljajo s TV in radijskimi sprejemniki, gramofoni, pralnimi stroji in hladilniki. Pred marsikatero stoji mali traktor — »freza«, avto in najmanj motor. Grobo rečeno, predvsem mlajši danes najdejo smisel v dobrinah in možnostih za življenje, ki jih ponuja potrošništvo in se večinoma ne oklepajo starih navad, ki jih deloma vzdržujejo njihovi starši in stari starši. Če pa se jih držijo, je to zato, ker je tako navada »od vekomaj«, ker tudi »noniči« in starši tako delajo.

Razlago šeg — navad, opisanih v pričujočem delu, sem povzela iz tekstov Borisa Orla v Narodopisju Slovencev I in Nika Kureta v Prazničnem letu Slovencev III. Osnova jim je bila (šegam) poganska ali krščanska vera (njuno obredje) in na temu tudi temeljijo razlage obeh avtorjev.

V teh starih šegah, ki so ostale le v svoji obliki, se v kakšnem izrečenem stavku kljub vsemu zasluti vsebina. Na primer na vprašanje, zakaj mrliču zatisnejo oči, je bil eden od odgovorov: »Če ima odprte, kliče drugega«. Vprašani pa ni več vedel povedati, zakaj se tako reče, kje je vzrok tem besedam (prastar strah pred smrtjo, mrličem, zaradi česar je treba ukrepati, da se človek izogne škodljivim posledicam; oči se zatisnejo, da mrtvi z njimi ne bi poklical še koga za seboj), ki so postale splošen rek, kateri je lahko izrečen le kot fraza brez vsebine (brez zavedanja vsebine).

Ljudje, ko kdo umre pokrijejo ogledalo, odprejo okna, pa ne vejo zakaj; iznesejo mrliča iz hiše z nogami naprej in pravijo, da se to pač tako dela; mečejo nanj v jamo prsti, ker je tudi tisti pred njimi tako naredil in jejo, pijejo ter se zabavajo na pogrebščini in osmini, ker je to prilika, ker so oni še živi. Ostale so le oblike, šege so skrite v navadah.

9. Vloga vaške skupnosti in sorodnikov

V Koštaboni so ljudje večinoma zelo povezani. Besede: »... na vasi smo vsi eden« — so bile že citirane in lahko izzvenijo precej lirično. Razmere niso povsem v skladu s tem »geslom«, veliko pa je v njem resnice. Obstajajo prepiri in razdori med posamezniki ali odklanjanje posameznika, družine, s strani sovaščanov (npr. trgovca in žene zaradi »faušije«). V skupnem delu in težavah posameznika pa se pokaže njihova složnost.

Izrazit primer medsebojne pomoči je ravno v primeru smrti. Vas nima grobarja. Grob izkopljejo sovaščani in sicer štirje, ki so na vrsti. Obvesti jih takoj, ko kdo umre mežnar, ki skrbi za vrstni red. Vrstijo se po hišnih številkah, iz vsake hiše po en moški. Če umre ravno kdo iz hiše tistega, ki je na vrsti za kopanje groba, le-tega preskočijo. Ista

čtetvorica tudi nosi krsto in grob ponovno zasuje. Pravijo, da imajo tako urejeno že od nekdaj.

Sovaščani pomagajo tudi pri delu z mrličem, poskrbijo, če je, za živino in bedijo ob umrlem.

Vloga imajo tudi kot moralni razsodniki, če kdo izmed njih prekrši med njimi veljavne moralne norme. Pred dvema leti se je smrtno ponesrečila štiridesetletna ženska in njena hči je šla že po treh mesecih žalovanja na ples. Vaščani jo še sedaj »grdo gledajo«.

Na pogrebu se najbližji in sorodstvo po svojih možnostih izkažejo pred skupnostjo z vencii.

Vloga sorodnikov se večkrat prekriva z vlogo sosedov, sovaščanov. Veliko ljudi v Koštaboni je namreč v sorodu. Splošen vtis je, da več dajo na dobre sosedo, oziroma sosedo — sorodnike kot pa na sorodnike, ki ne živijo v Koštaboni in pridejo le ob raznih priložnostih, npr. v slučaju smrti, ko se odpre oporoka ali deli možno nasledstvo.

10. Vloga katoliške cerkve

Katoliško cerkev sedaj zastopa na vasi novi, mladi župnik. V njegovo delovno območje spada tudi hranjenje in vodenje matičnih knjig. Najstarejša mrliška knjiga — Liber defunctorum Parochie Costabone — je iz leta 1612. Do leta 1951 (peta knjiga) so jih vpisovali v latinščini.

Župnik nastopi že pri bolniku, ki čaka smrt, seveda, če ga vernik pokliče, da bi se spovedal in dobil poslednje olje. Po smrti rajnega pospremi od Sv. Elije k maši in potem na pokopališče do groba, kjer ga »povrne v prah«. Čez teden dni vrši črno mašo in s tem se njegovo bedenje nad »ovčico« neha, razen, ko mu dajo prispevek, da vrši maše ob obletnicah in moli ter kropi posamezne grobove na kvatrne sobote.

Župnik ima še danes na večino vernikov velik vpliv. Do mladega pa so vendar malo previdnejši in dvomljivi, ker še ni »njihov« (v Koštaboni je župnik šele dve leti). Posluhuje se celo groženj, ker mu kot kaže ne najbolj goreči verniki uhajajo izpod nadzora. Zagrozil jim je, da kogar štiri leta ne bo videl pri maši, ne bo pokopal. Stari župnik, ki je služboval v Koštaboni petindvajset let, pa je bil pravi »dušni pastir«. Ljudje so hodili k njemu po najrazličnejše nasvete, z njimi se je veselil in žalostil. Ker je malo pesnika, jim je celo v verzih zlagal nagrobne napise.

11. Vloga družbenih dejavnikov

Vloga družbenih dejavnikov, ko na vasi nekdo umre, se začne s prihodom mrliškega oglednika, ki preveri, če je človek umrl naravne smrti, da ni bil zadavljen ali na kak drug način nasilno ubit, kar pa pravijo, da se še ni zgodilo. Ta mož potem sporoči svoja dognanja mrliškem uradu v Šmarjah, ki izda mrliški list, katerega nazadnje dobi koštabonski župnik.

Svojci umrlega se morajo potem podati v Koper na Pogrebni urad. Do leta 1957 je opravljal tovrstne usluge privatnik, ki je sam izdeloval krste. Ko so ustanovili podjetje, so tudi oni najprej izdelovali krste sami, sedaj pa jih dobivajo iz Kamnika, kjer je tovarna pogrebne opreme »Menina«. Pogrebni urad je tako le še trgovina z razstavljenimi, lepo v polivinil zavitimi krstami različnih barv (črne, rjave, bele) in obdelav. Sosednji prostor je cvetličarna istega podjetja, kjer se da istočasno naročiti še vence.

K njihovi službi spada tudi prevoz (že v krsti) umrlega v bolnico na dom in dostava krste na dom, če je kupci ne odpeljejo sami.

V ceno, ki je v razponu od 700.— do 4.800.— dinarjev, je všteta celotna oprema krste: blazinicca, pogrinjalo, copati in nagrobno znamenje (križ ali ravno znamenje z vrhom v špico). Iz Koštabone in iz ostalih vasi v koprski okolici kupujejo srednje vrste krst, katerih cene se gibljejo okrog 1.800.— do 2.500.— dinarjev. Pri le-teh torej ne pride do kakšnega posebnega izstopanja.

Venci se ponujajo s slikami in cenami v katalogu cvetličarne. Najcenejše so cvetlične blazine — po 600.— dinarjev, najdražji pa so venci z dodanimi palmovimi listi (tržaški način) — po 1.500.— dinarjev. Pri njih kot izgleda ljudje ne skoparijo. V Koštaboni so bile vidne na še svežem grobu vse variante: od blazine in navadnih vencev, do tistih

s palmovimi vejami, ki so jih reprezentančno postavili navpično (kot je način postavitve).

Dodatek k vencem so še trakovi v raznih barvah: črni kot običajno za najozje sorodstvo (beli za otroke), rdeči za kolektive, za daljne sorodnike pa so »v modi« vijolični trakovi.

Delovne ali pa družbene organizacije, v katerih je sodeloval pokojnik, nastopijo pri civilnih pogrebi, ki pa so v Koštaboni danes (kot je bilo že omenjeno) še vedno redki. Namesto križa predstavniki nosijo na čelu sprevoda zastave (z zastavo je pregrnjena tudi krsta) in kdo od tovarišev lahko ob odprtem grobu spregovori o delovnih in človeških vrlinah umrlega.

12. Pokopališče in nagrobniki

Koštabonsko pokopališče — »cimeter«, zasajeno s cipresami (značilnost mediteranskega področja), leži na koncu vasi, na samem robu slemena. Sestoji iz dveh ograjenih zemljišč, ki sta obe posvečena zemlja. V prvem delu stoji pokopališka cerkev Sv. Andreja, drugi pa je samo pokopališče z bivšo mrliško kapelo. Pokopališki križ (z napisom: Requiescant in pace), ki praviloma stoji sredi med grobovi, so prestavili s poti ob zunanjo cerkveno steno.

»Cimeter« je sprejemal vse umrle, tudi samomorilce (za enega se spomnijo, da se je obesil) in nekrščene otroke. Prej je bil zadnjim namenjen poseben predel pokopališča, danes pa pravi mladi župnik, da sploh ni več problema nekrščeniosti, ker krstijo celo fetuse.

Otroke (dojenčke), razen redkih izjem, imajo brezimno pokopane v kotu na cerkveni strani pokopališkega zidu. Vaščani pravijo, da je pred prvo vojno in med obema svetovnjima vojnama umiralo veliko otrok, saj so jih imele žene po petnajst in več. Zato naj bi jih pokopavali na posebnem mestu, ker na samem pokopališču ni bilo dovolj prostora. Župnik pa to posebno mesto za otroke razlaga s tem, da so jih smatrali za bližje bogu, nedolžne duše — skoraj angele, oddvojene od drugih in so jih zato pokopavali bliže cerkvi, božjemu hramu.

Če so pri kopanju svežega groba naleteli na stare kosti, so jih dali nazaj v isti grob, brez posebnih postopkov (npr. umivanje lobanje na Gorenjskem, Koroškem). Informatorka (3), ki se je kot otrok večkrat igrala okrog pokopališča in opazovala dogajanja na njem pa je povedala, da je videla, kako so kosti metali nazaj v grob, včasih pa celo kar čez pokopališki zid v grapo. To vsekakor ne kaže na splošno veljaven ravnodušen odnos skupnosti do svojih prednikov, pač pa na takšen odnos posameznikov. Možnost pa je tudi v od razburjenja prevelikih otroških oči, ki so več videle kot se je v resnici zgodilo.

Pokopališče s svojimi urejenimi ali zapuščenimi grobovi, s preprostimi lesenimi križi ali bahatimi marmornatimi nagrobniki najmočnejših družin, je tudi viden pokazatelj socialnega stanja na vasi.

Ljudem, ki postavijo svojcem nagrobne spomenike, jih izdelajo kamnoseki v Sežani ali v Izoli. Premožnejši, ki imajo devize in željo po prestižu, jih naročijo v Italiji (najmanj 600.000 lir).

Zadnja leta (približno od 1960 naprej) so najpogostejši nagrobniki pravokotnih oblik, s temno (črn ali temnosiv marmor) ploščo v sredini in z zlatimi ali srebrnimi črkami ter z belim marmornatim podstavkom in okvirjem. Na podstavku lahko stoji še vaza ali skulptura Marije ipd. Ob imenu je vedno majhna uokvirjena slika pokojnika. Razlike se kažejo v velikosti (uporabi črnega marmorja, ki je dražji), v postavitvi ne le nagrobnika temveč tudi nagrobne plošče in v množini dodatkov (vaz, luči, skulptur).

Grobovi so različno oskrbovani. Pri novejših, bolj reprezentančnih, je v vazah sveže cvetje; nekateri so popolnoma zapuščeni; na kakem preprostem lesenem križu še visijo plastične rože; posamezni grobovi brez blišča pa vseeno odražajo skrb in spomin na rajne s poljskimi cveticami danimi v prazne konzerve.

13. Pokopališče kot družabni prostor

Do pokopališča imajo ljudje poseben odnos. Ponoči naj bi bil to srhljiv kraj, kjer prilezejo mrtvi iz grobov in strašijo. Človeka navdaja

s strahom in hkrati izziva, da bi dokazoval svojo pogumnost.

V Koštaboni so moški pogosto tekmovali, kdo si upa biti dalj časa zaprt v mrliški veži. Okrog tega so sklepali stave za steklenico vina in cigarete. Potem so se strašili z belimi rjuhami.

Enkrat so nekoga izzvali, če si upa opolnoči zasaditi lesen križ sredi pokopališča v tla. Ko se je tega lotil, si je po nesreči pripel zraven »bergeše« (hlače — rob) in ker se potem ni mogel odmakniti, je blazen od strahu, da ga mrtvi držijo za noge, padel po tleh.

Pokopališče je tudi prizorišče podobnih otroških iger. Pravili so, kako strašijo sebe in druge tako, da buči izrežejo oči, nos in zobata usta ter jo z gorečo svečo v votlini posadijo na kakšno drevo na »cimeteru«.

Iz sodelovanja pri eni njihovih pokopaliških vragolij (večerno skrivanje in strašenje v mrliški veži) se je porodil občutek, da otroci pravzaprav ne čutijo strahu pred mrtvimi in pokopališčem, da pa bi ga želeli občutiti in vse to delajo v pričakovanju strahu.

14. Vera v nesmrtnost duše, v zagrobno življenje

Pri vaščanih je vera v posmrtno življenje pogojena s predstavami, ki jim jih je vcepljala katoliška cerkev. »Gospodje« so jim vsajali strah pred trpljenjem na drugem svetu s tem, da so jim grozili s peklom in večnim pogubljenjem, če niso redno opravljali službe božje. Za pobožnost in ubogljivost pa so jim obljubljali nebesa.

Vendar so danes ljudje že precej dvomljivi do obljub za posmrtno življenje, ki jim ni otipljivo. K eni od informatork je prišel »snubit« nek jehovec. Pravil ji je o nesmrtnosti duše in o zagrobnem življenju. Žena mu je duhovito odgovorila, da se bo takoj vpisala v njegovo vero, če ji bo on sam, ko bo umrl, sporočil z drugega sveta, da obstaja posmrtno življenje.

V zvezi z nesmrtnostjo duše je tudi verovanje v vračanje duš umrlih. Nekateri pravijo, da se mrtvi vrača samo k svojim otrokom in se jim prikazuje v sanjah. Drugi pripovedujejo, da so videli koga, ki je bil že dolgo mrtev in se je vrnil — »da straši«. Neka ženska si je predstavljala, da je videla mlado dekle, ki se je utopilo, v vsej obleki, česar ji nihče ni bil pripravljen verjeti.

Ena od žena pa se je začudila norosti vprašanja, če verjame v vračanje umrlih. Saj vendar vsi vedo, da človek umre, gre v krsto in dva metra pod zemljo. Marsikdo je že obljubil (matere otrokom), da se bo vrnil pogledat nazaj, a pravi, da ni še nikogar videla, ki bi to obljubo izpolnil.

15. Današnji odnos ljudi do smrti

Vprašanja glede odnosa do smrti so sprožila med vaščani Koštabone različne odzive. Od resnih zavrnitev: »... ma kaj vam bo to? Nimam jaz časa na to mislit...«, do nasmejanih zmigov z rameni, z odgovorom: »Ne vem«. Nekateri pa so bili izraziti svoje misli. Najbolj neposredni v tem so bili stari ljudje. Dobljene odgovore dobesedno citiram:

Stari	Spol	Starost	
M		81	— Pravijo, da je šele po smrti življenje za vekomaj. Ko pride dan, ne pomaga noben — ne papež, ne cesar — noben gospod.
M		83	— Kadar bo prišla smrt, bom šel. Ne — me bodo nesli.
M		77	— Meni je to malo važno. Smrt je vedno bla in bo. Duhovniki pravijo, da še živiš na onem svetu (on ne verjame).
Z		78	— Treba je dat vrsto mladim. Pride naša vrst, je treba jet, ko pride čas.
Z		76	— Je dano (smrt), je odvisno od samega gospodarja, ne od boga. Ko pride, je ni moč zavrnit.

Z	67	— Ni se za bati smrti. Trpljenja se je za bati, bolezní. Jaz je še nisem vidla, smrti. Ma, zakaj bi mislila na smrt. Ko bo prišla, bo prišla. Naj naredijo z mano kar čéjo, ko umrem — tudi sežgejo.
Z	88	— Kadar bo prišel deštín, me bojo vzeli v nebesa (ker veliko moli, je bila prepričana, da bo šla v nebesa).

Srednjih let

M	55	— Ni kaj računat, ko pride, pride. Mislim na smrt, ko kdo umre.
M	55	— Če bi človek vedel, kdaj pride! Tako se pa ne ve in se dela naprej.
Z	41	— Nekaj bi moglo biti na drugem svetu. Se bojim trpet, ne umret.

Mladi

M	18	— Bom mislil na smrt, ko bom star. Za drugo življenje — dokler ne vidim, ne bom verjel.
Z	21	— Še nisem nikoli razmišljala. Sem si mislila, da le ne bi trpela. Če že, da bi bilo hitro. Si raje ne dam jem teh stvari v glavo.
Z	15	— Mam še za živet.
Z	14	— Nočem o tem mislit.

Smrt, ko pride, pač pride. Nekaj naravnega je, čemur se ni moč izmakniti. Bojazen nastopi ob misli na možno trpljenje. Ljudi zaposlujeta življenje in delo za obstoj v tem življenju. »Pil je, delal je — in zdaj ga ni več...« In še vprašanje: »Zakaj smo na tem svetu? Je treba bit bolj prijazen z drugimi, en dan nas ni več.«

III.

16. Zaključek

Gradivo, zbrano med koštabonskimi vaščani in poskus njegove analize, tvori sliko dela njihovega življenja, ki je v povezavi s smrtjo.

Obravnava šeg, oziroma navad te zadnje dobe življenjskega cikla se v glavnem zaključí s poglavjem: Ostanki starih šeg v odnosu šega — navada, kjer so navedene predpostavke o vzrokih skoposti in izginjanja šeg — navad ob smrti ter o ohranjanju še obstoječih.

Od najrazličnejših dejanj v zvezi s smrtjo so marsikatera dober pokazatelj družbenih, medčloveških odnosov.

Kopanje groba, nošnja krste v pogrebni povorki in pokop pokojnika, dejanja, ki jih opravlja vsakokrat druga četvorica mož, določenih po hišnih številkah, so primer medsebojne pomoči na vasi in med drugim kažejo, sodobnemu utripu življenja navkljub, enotnost vaše skupnosti.

Smrtni primer, ki mu sledijo: čiščenje in urejanje pokojnika, skrb za živino, obiskovanje in bedenje pri rajnem, izpričujejo dobre med-sosedske odnose.

Odnos ljudi do katoliške vere, ki se odraža v ravnanju z umrlim do pokopa, v spominjanju nanj in predvsem v verovanju v posmrtno življenje, je v Koštaboni trojen. Peščica vaščanov sploh ni vernih. Preostala večina pa se deli na slepe vernike in na ponovno večino »skeptičnih«
verníkov, ljudi, ki sicer verujejo, vendar z razumom ne morejo sprejemati vseh »božjih resnic«. Predvsem močno dvomijo v obstoj zagrobnega življenja, v večne pridige o Nebesih in Peklu.

Socialna podoba vasi (Koštabone in sosednjih) se npr. kaže pri nakupu krst (odjemalci srednje »kvalitete«
krst). Tukaj ni izstopanja posameznika, posamezne družine. Tovrstno izstopanje se pojavi na pokopališču, pri postavitvi nagrobníkov in nagrobnih plošč in je v okviru pojavov v zvezi s smrtjo (pogreb s pevci in godbo ali brez, obilnejša ali skromnejša pogrebščina in osmina) najmočnejši pokazatelj socialne diferenciacije na vasi, kljub precej enotni socialni strukturi delavcev — kmetov.

Zanimiv, na smrt vezan pojav so šale in igra odraslih ter otrok na pokopališču. To — malo obešenjaško obnašanje, polnočno izzivanje strahu — je v obeh primerih pravzaprav manifestacija dvoma v vstajenje mrličev, v posmrtnost. Kaže pa tudi na odnos do mrtvih, na mejo med strahom, pietetom in čudežno močjo.

Življenje — smrt, borba Erosa in Tanatosa po Freudu ustvarja dinamiko človeškega življenja. Smrt torej neposredno služi življenju.

Odnos do smrti, predvsem kot zavest o človeški minljivosti in s tem končnosti, je zaposloval vse družbe in kulture.

Smrt je sklenitev krogotoka in je tako v okviru kmečkega načina življenja dosti laže sprejemljiva kot v okvirih mestne kulture. Po Maxu Webbru¹¹ tradicionalni kmečki človek laže doživlja svoje življenje kot krogotok in smrt kot njegovo sklenitev, analogno z naravnimi dogajanjem, s katerimi je povezano njegovo delovanje in nehanje.

V Koštaboni o »tradicionalnem« kmečkem človeku ne moremo govoriti. Dejansko pa koštabonski vaščan smrt sprejema popolnoma naravno. Ne ukvarja se z minljivostjo, skrbijo ga otipljive stvari — strah pred boleznijo, pred fizičnim trpljenjem. O smrti ne razmišlja, ko je mlad in jo mirno pričakuje, ko je star. Rodi se, dela, bori za življenje in umre ter da mesto mladim.

OPOMBE

¹ 280 prebivalcev (leta 1966 — 287 prebivalcev; 77 hiš). Krajevni urad, pošta, šola in zdravnik v Šmarjah pri Kopru; milica, sodišče in občina v Kopru. Cesta speljana do vasi leta 1951. Danes redne avtobusne zveze s Kopro in okoliškimi kraji. Trije sakralni objekti: romanska cerkev Sv. Kozme in Damjana (župna), majhna cerkev (bolj kapela) Sv. Elije, pokopališka cerkev Sv. Andreja; ob župni cerkvi — župnišče.

² Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 303 — 304

³ Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 305

⁴ Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 308

⁵ Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 309

⁶ Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 311

⁷ Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944; str. 313

⁸ Kurent Niko, Praznično leto Slovencev III, Celje 1970; str. 112, 113

⁹ Kurent Niko, Praznično leto Slovencev III, Celje 1970; str. 201, 202

¹⁰ Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Ljubljana 1973; str. 221

¹¹ Kerševan Marko, Religija kot družbeni pojav, Ljubljana 1975; str. 216

VIRI IN LITERATURA

Ustni viri:

1. Baruca Anica, 68, gospodinja, (K) oštabona 11
2. Baruca Jožef, 56, kmetovalec in mežnar, K 61
3. Cunja Karel, 56, delavec-kmet, K 16
4. (2) Dilič Jože-Bepo, 72, kmetovalec, K 63
5. Kocjančič Alojz, župnik (v Koštaboni 25 let), Klanec pri Kozini
6. Nemač Milan, župnik, Koštabona
7. (1) Ražman Roža, 79, gospodinja, K 7
8. Viler Jožef, 78, kmetovalec, K 37
9. Viler Ivan, 82, kmetovalec, K 36
10. Zadnik Matilda, 42, gospodinja, K 70
11. (3) Zadnik Miriam, 22, administratorica, K 70

Poleg navedenih je podatke prispevalo še 14 »anketirancev« in skupina otrok.

Pisani viri:

1. Kos Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev I, Ljubljana 1902
2. Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968

Literatura:

1. Birket — Smith, Kaj, Putovi kulture, Zagreb 1960
2. Drobnjaković Borivoje, Etnologija naroda Jugoslavije I, Beograd 1960
3. Facchinetti G. A., Gli Slavi Istriani. Istrski zgodovinski zbornik, Koper 1953
4. Jerotić Vladeta, Psihoanaliza i kultura, Beograd 1974
5. Kerševan Marko, Religija kot družbeni pojav, Ljubljana 1975
6. Kremenšek Slavko, Obča etnologija, Ljubljana 1973

7. idem., Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1970
8. Krnel — Umek Duša, Vas kot skupnost na Krasu, Ljubljana 1976
9. Kulišić Špiro, Neobični običaji, Beograd 1968
10. Kuret Niko, Praznično leto Slovencev III, Celje 1970
11. Lekše Jože, Običaji ob smrti in pogrebu. Kotnikov zbornik, Celje 1956
12. Makarovič Marija, Kostanjevica in okolica, Kostanjevica 1975
13. Matić — Bošković Milica, Novija etnološka ispitivanja pogrebnih običaja Srba u Sremu. Radovi XI. sav. etnol. Jug., Zenica 1970
14. Matičetov Milko, Umita in v prtljavici lobanja pri Slovencih. SE VIII, Ljubljana 1955
15. idem., Sežgani in prerojeni človek, Ljubljana 1961
16. idem., Duhovna kultura v gornjem Posočju. Tolminski zbornik II, Tolmin 1975
17. Melik Anton, Slovensko Primorje. Slovenija 4, Ljubljana 1960
18. Novak Vilko, Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960
19. Orel Boris, Slovenski ljudski običaji. NS I, Ljubljana 1944
20. Rupel Mirko, Valvazorjevo berilo, Ljubljana 1951
21. Rutar Simon, Slovenska zemlja (Trst in Istra II — 1897)
22. Stora Nils, Burial Customs of the Skolt Lapps, Helsinki 1971
23. Šašel — Ramovš, Narodno blago iz Roža. Arhiv za zgodovino in narodopisje, Maribor 1936—1937
24. Terčak Stane, Od rojstva do groba. Celjski zbornik, Celje 1973—74
25. Vlahović Petar, Običaji, verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije, Beograd 1972
26. idem., Etnološki pregled Slovenije, Beograd 1971
27. Westermarck Edvard, The Origin and Development of the Moral Ideas, New York — London 1971

Bibliografija:

Andrejić Ljubomir: Prilog bibliografiji o: smrtnim, pogrebnim i posmrtnim običajima i verovanjima. Separat iz Glasnika Etnografskog muzeja u Beogradu, 34, Beograd 1971

PREUČEVANJE VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA (SLOVENCEV)

Sodobna slovenska etnologija se vse uspešneje osvobaja podedovane pozitivistične in folkloristične naravnosti, se pravi togega kopičenja dejstev ljudske kulture in zbiranja »narodnega blaga«; zmeraj bolj se posveča preučevanju vsakdanjega življenja posameznih družbenih skupin, zlasti pa svoji generalni nalogi: sistematičnemu prikazu načina življenja Slovencev v vseh razdobjih njihove zgodovine, posebej še v dvajsetem stoletju. Kot družboslovna znanstvena disciplina z izrazito historično usmeritvijo seveda nikakor ni imuna za težave, ki pestijo sodobno družboslovje v celoti, posebno pa še tako ambiciozno in hitro se razvijajočo vedo, kot je etnologija. O teh problemih smo se pogovarjali z dr. Slavkom Kremenškom, predsednikom sveta pedagoško znanstvene enote za etnologijo pri Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Vprašanje: Ob vseh pedagoških in znanstvenih obveznostih na fakulteti ste uspeli napisati tudi zajetno knjigo »Slovensko študentovsko gibanje 1919 — 1941«, ki po svoji tematiki in načinu obravnave snovi sodi na področje zgodovine. Zato se za začetek kar samo od sebe zastavlja vprašanje povezave med etnologijo in zgodovino v tem vašem delu.

Odgovor: O neposredni povezavi seveda ni mogoče govoriti, saj sem se problematike slovenskega študentovskega gibanja lotil še v času svojega študija zgodovine, leta 1954. Kasneje sem bil k tej problematiki vabljen še nekajkrat, končno pa jo je uvrstil v svoj program Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Na pobudo inštituta sem se lotil njene poglobitve in razširitve. Skratka, knjiga ima svoje začetke v času, ko z etnologijo še nisem imel nobenega stika, končana pa je bila v obdobju, ko sem se profesionalno ukvarjal samo še z etnologijo, tako da kake neposredne zveze med nastajanjem tega dela in etnologijo ni.

Drugo je seveda vprašanje, kaj lahko pomeni poznavanje razvoja slovenskega študentovskega gibanja med obema vojnoma. Študentovsko gibanje je namreč v bistvu predstavljalo tedanjo slovensko idejno-politično zgodovino v malem in je tako tudi za preučevanje geneze ideološke strukture katerekoli znanstvene discipline lahko zelo poučno. Mislim, da mi je v tem pogledu poznavanje tovrstne problematike dalo tudi neko osnovo za bolj ustrezno razumevanje razvoja slovenske etnologije. Upam, da se je to pokazalo tudi v razpravi »Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli«, ki je lani izšla v zborniku »Pogledi na etnologijo«. V opisanem pogledu torej zveza med etnologijo in zgodovino v smislu zastavljenega vprašanja vsekakor obstaja.

Vprašanje: Glede na to, da ste v tej razpravi implicitno odprli vprašanje razmerja med zgodovino in etnologijo na kar najširši osnovi, bi bilo nemara zanimivo nekoliko osvetliti problem sodelovanja med obema disciplinama. Ali je po vašem mnenju današnja raven tega sodelovanja zadovoljiva?

Odgovor: Vsekakor mislim, da bi zvez med tema vedama moralo biti znatno več, vendar oblikovanih na drugi osnovi, kot je bilo to v poglavitnem doslej. Gre namreč za to, da zgodovina — kadar in kolikor pač govori o etnologiji — pojmuje našo stroko kot svojo pomožno vedo. To pa je, tako se zdi, v naših razmerah zastarelo naziranje. Zgodovina, ki bi ustrezala podobi predmeta, kakršnega smo se navadili v srednji šoli, je danes nedvomno v krizi, saj ta veda danes razpada na vrsto disciplin: od politične do gospodarske in socialne zgodovine; ta niz se vleče v zgodovino filozofije, zgodovino umetnosti in seveda tudi v etnologijo, ki ni nič drugega kot ena od specializiranih historiografskih disciplin. Etnologija se ukvarja z delom historiografske problematike, z delom zgodovinskega razvoja in to na tistem odseku, ki ga označujemo s pojmom način življenja, ki pa bi ga lahko nadomestili tudi z izrazom vsakdanje življenje. Gre torej za vsakdanje življenje in za tako imenovano ljudsko kulturo, ki je kategorija, podedovana iz preteklega razvoja naše znan-

stvene discipline, pač glede na preteklo razdelitev ali razdeljevanje kulturološke sfere na tako imenovano ljudsko kulturo in visoko kulturo. Ta delitev je nastala v razredni družbi in je imela v tej družbi svojo vlogo ter pomen. Čeprav danes ne moremo več izhajati iz teh pozicij, je res, da smo problematiko ljudske kulture, ki jo lahko enačimo z množično kulturo določenih razdobij, podedovali kot v marsičem premalo obdelan predmet, v marsičem še nepojasnen teren, in te zamude iz preteklosti bo potrebno seveda nadoknaditi, kajpak na bistveno drugačen način. Pri tem mislim na drugačen metodološki pristop, ki se razlikuje od kake pozitivistične, novoromantične ali podobno naravnane smeri.

Vprašanje: Etnologija potemtakem ne deluje le na terenu zgodovine, marveč prav s tem, ko se ukvarja s kulturo oziroma z ljudsko kulturo, posega na takorekoč skupni teren vseh humanističnih znanosti.

Odgovor: To vprašanje je v marsičem odprto, neizdelano, je pa v bistvu metodološko in se povezuje s problematiko soodnosnosti med zgodovinskimi vedami, sociološkimi znanostmi, filozofijo, psihologijo in tako naprej, vendar pa je etnologija izrazito historiografska disciplina. Njen temeljni metodološki vidik je lasten vsem zgodovinskim disciplinam. Metodologija je potemtakem v vseh zgodovinskih vedah ista — lahko je seveda marksistična, pozitivistična in tako dalje, toda to je drug problem. Nedvomno bo treba prej ali slej načeti vprašanje, kje so specifični vidiki, ki jih označujemo kot sociološke, kot filozofske ali kot psihološke nasproti družbeno-zgodovinski problematiki en bloc v smislu zasledovanja geneze in medsebojne povezanosti najrazličnejših zgodovinskih pojavov, kajti ti dve komponenti sta pri zgodovinskih disciplinah v ospredju.

Vprašanje: Najbrž gre v tem kontekstu tudi za tako imenovano antropološko problematiko. Kako glede etnologija na to vprašanje?

Odgovor: Ko naštevamo vse omenjene vidike, prav gotovo ne smemo zanemariti antropološkega. V zgodovinsko-razvojnem toku etnološke misli je bila vrsta poskusov sintetiziranja problema človeka kot naravnega bitja in njegove kulture, torej človeka kot kulturnega bitja (v smislu sklopa natura — kultura — človek). Ti poskusi so bili pogosti, javljali pa so se običajno pod parolo antropologije, in sicer antropologije kot neke sintetične vede (torej ne v smislu kake fizične antropologije). S takimi poskusi imamo opraviti od srede prejšnjega stoletja pa do današnjih, včasih zelo odmevnih znanstvenih disciplin, kot sta na primer socialna in kulturna antropologija na Zahodu.

V prvi polovici šestdesetih let smo tudi pri nas uveljavljali nekatere od teh disciplin, predvsem socialno antropologijo, in pri tem izključili etnologijo iz sociološkega študija, kar ima seveda nekatere posledice.

Vprašanje: Zmeraj bolj aktualna postaja težnja po znanstveni interdisciplinarnosti, ob čemer se pojavljajo tudi ugovori, češ da je le-ta zgolj nekakšen izgovor za tiste (v prvi vrsti humanistične) vede, ki niso uspeli jasno opredeliti svojega predmeta in se skušajo zato izmakniti v zavetje interdisciplinarnosti. Ali po vašem mnenju to drži?

Odgovor: Ko govorimo o reševanju problemov na interdisciplinaren način, je najbrž potrebno istočasno vzporedno rešiti vprašanje soodnosnosti med nekaterimi disciplinami, ki po naravi stvari predstavljajo glede na metodologijo sklop zase, s čemer seveda mislim na historiografijo v širokem pomenu te besede. Na tem področju danes v poglavitnem ne moremo govoriti o kaki ustreznih interdisciplinarnosti. Kar pa se tiče etnologije posebej — morda je v vašem vprašanju kanec nekega očitka naši stroki glede nejasnosti njenega predmeta — gre za to, da je ne le pri nas, marveč tudi na primer v okviru sovjetske etnologije ali pa recimo na Zahodu, teh teženj več, ker se etnologija po svoji tematiki nahaja na nekem posebnem križišču, stikališču ali stičišču stvari, ki so že po svoji osnovi interdisciplinarne. Poglejte, če govorimo o političnem ali gospodarskem življenju, sta to sicer sila razvejana sklopa vprašanj, toda v zadnji instanci je v obeh primerih koherentnost tematike vendarle večja kot na področju tako imenovanega vsakdanjega življenja, ki je po svoji pojavnosti sicer res omejeno na ta naš vsakdanjik, torej zajema le del človekove problematike, vendar tisti del, ki je po svojem pomenu bržčas izreden.

Vprašanje: Ali bi lahko to nekoliko podrobneje razložili?

Odgovor: Gre za to, da se etnologija ukvarja s stvarmi, ki so človeku — in to vsakemu človeku — blizu, zakaj vsakdo se na določen način oblači, se prehranjuje, stanuje, se povezuje v take ali drugačne skupnosti in tako naprej. Vsak človek ima določene odnose do kulturne problematike v najširšem pomenu besede na ravni svojega načina vsakdanjega življenja; in ker je temeljno pedagoško načelo, napredovati od znanega k neznanemu, je prav gotovo naše področje v tem smislu izrednega pomena (na primer v družboslovni vzgoji: v predmetih kot sta zgodovina in samoupravljanje s temelji marksizma), vendar se premalo upošteva. Ta problematika je namreč na področju vzgoje ne samo izredno ilustrativna, marveč je naravnost paradigmatična, eksemplarična, žal pa ni praktično nič izkoriščena (poglejmo na primer samo šolski predmetnik), medtem ko ostale discipline do nje nimajo ustreznega odnosa. Reči hočem, da etnologijo pri opredeljevanju nalog in ciljev družboslovnih disciplin neupravičeno spregledujejo glede na izredni pomen njene problematike za vzgojo zgodovinskega načina mišljenja, za katerega pri vseh prizadevanjih družboslovnega značaja v prvi vrsti gre. To je obenem tudi eden od možnih odgovorov na vprašanje interdisciplinarnosti, vsaj iz zornega kota etnologov.

Vprašanje: Iz tega, kar ste povedali, je mogoče sklepati na neko organizacijsko nezadostnost etnologije v preteklosti, torej na nek notranji položaj vaše stroke, ki je že sam po sebi pomenil oviro za občutnejši prodor etnologije v slovensko družbeno prakso. Kolikor vem, pa se ta položaj spreminja.

Odgovor: Glede na obstoječe razmere, pri čemer je na prvo mesto treba postaviti kadrovske probleme, smo naredili toliko, kolikor je pač moč narediti. Skušali smo se boljše organizirati, likvidirali smo notranjo razbitost na etnološko in folkloristično skupino ter formirali Slovensko etnološko društvo, se pravi, da smo v čisto organizacijskem smislu uspeli sestiti za eno mizo. V okviru raziskovalne skupnosti slovenskih etnologov smo se lotili izdelave tematskih metodičnih pripomočkov za etnološke raziskave v obliki vprašalnic v dvanajstih zvezkih. V to akcijo nam je uspelo vključiti takorekoč vse slovenske profesionalno dejavne etnologe in še nekatere druge, to pa na tak način, da je pri elaboratu, ki šteje okrog 1400 strani, imel praktično vsak od njih možnost aktivnega sodelovanja. Ker smo se lotevali najrazličnejših tem, za katere smo menili, da so zanimive za sodobno etnologijo in sodobnejšo usmerjenost naše vede — pri čemer je šlo tudi za problemske sklope, pri katerih nismo imeli posebnih izkušenj — je seveda prihajalo tudi do burnih, zanimivih disputov. Vprašalnice so tako na nek način kompromis med različnimi naziranjmi o nalogah stroke, vendar pa bi bile, če bi jih sestavljali le tisti, ki so navdušeni za tradicionalno etnologijo, seveda bistveno drugačne. Tako smo uspeli povezati pozitivne izkušnje preteklosti z najnovejšimi prizadevanji v pripravah za dokaj ambiciozen projekt, to je obdelavo načina življenja Slovencev v dvajsetem stoletju. Poglavitni problem so pri tem kadri, se pravi tista materialna, gmotna baza, ki bo omogočila profesionalizacijo večjemu številu etnologov, kot je bilo to doslej.

Vprašanje: Omenili ste burne razprave ob izdelavi vprašalnic, toda znano je, da tudi sicer slovite po doslednem kritičnem odnosu do vsega, kar se dogaja v vaši stroki, s čimer ste si prislužili očitek, da ste preveč »nestrpnis«. Kako gledate na to?

Odgovor: Vsekakor mislim, da mora biti vprašanje medčloveških odnosov na ustreznih ravni, seveda pa tega ne smemo zamenjavati z načelnim kompromisarstvom. Nedvomno je danes ta naš slovenski in jugoslovanski prostor zanimiv v smislu konfrontacije najrazličnejših tradicij, preostankov in tako naprej, se pravi različnih prežitkov razrednih odnosov na eni strani in prizadevanja po osvobajanju človeka iz razrednih spon na drugi. To se kaže tako na praktični kot na teoretični ravni. Seveda bi bilo čudno, če bi se to ne kazalo tudi v etnologiji, še posebej, ker gre za vedo, ki se ukvarja — kot rečeno — s problemi, ki najbolj neposredno zadevajo vsakega človeka.

Pogovor vodil Bojan Kavčič

KAZALO

- Janez Bogataj, Uvodni tekst
- Ingrid Slavec, Noša kot pojav v načinu življenja študentov v Ljubljani
- Janez Fajfar — Meta Močnik, Brucovanje ljubljanskih študentov v študijskih letih 76/77 in 77/78
- Dušica Petru, Vzgoja otrok v trnovskem naselju Murglje
- Ivica Anžič, Otroške igre na Prulah
- Katra Valič, Sosedski odnosi na Grafenauerjevi 1—19 v Ljubljani
- Zvezda Delak, Sosedski odnosi v Koštaboni in medsebojna pomoč kot njihova bistvena funkcija
- Maja Lapuh-Cerar, Način življenja Ljubljančanov v počitniškem naselju Mizendol
- Maja Milčinski, Poskus prikaza življenja skupine medicinskih sester priseljenih iz SR Srbije
- Janez Fajfar, Stanovalci samskega doma SGP Gorenjc na Bledu
- Ralf Čeplak, Način življenja v gibanju ISKCON
- Jurij Fikfak, Mitologija dr. romana
- Boris Mravlje, Poznavanje in napovedovanje vremena v vaseh na južnem pobočju Kravca
- Inja Jugovec-Smerdel, Pojavi povezani s smrtjo v življenju Koštaboncev
- Pogovor: Preučevanje vsakdanjega življenja (Slovencev)